

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydsk Hjemstavn

1955

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

Andelsbanken udfører Banforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv – Enhver – Andelshaver som Ikke-Andelshaver – kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver – ialt 68 MILLIONER KRONER – tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i Skanderborg har Kontorer i Gl. Ry - Hørning - Ry og Stilling.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid 10³⁰–12³⁰ og 14–15³⁰
Lørdag 10³⁰–13

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112
2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid 9³⁰-12³⁰ og 14³⁰-16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16

Telefon 55

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1955

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF

N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

20. AARGANG

1955

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD

REDAKTIONSUDVALG:

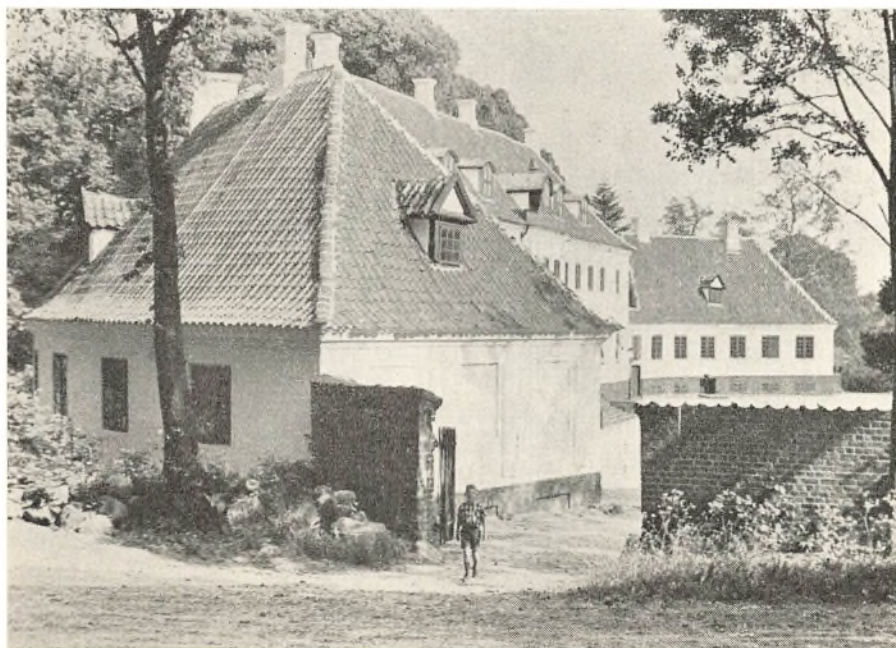
AAGE BREDSTED - K. THORUP

Svejftog i Aarhuseggen.

Moesgaard Strand ved Fiskerhuset.

Foto: Børge Jensen.

Moesgaard Hovedbygning, set fra Nordvest.

Foto: Børge Jensen.

Aaløbet gennem Vejby Enge.

Foto : N. E. Møllerup.

Vognskur bag Moesgaard Mølle.

Foto: Børge Jensen.

Østjydsk Hjemstavnsforening

AARSMØDE og GENERALFORSAMLING

afholdes *Lørdag den 3. December 1955 Kl. 14*
paa Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus.

Generalforsamling:

- Dagsorden: 1. Aarsberetning. 2. Regnskabet. 3. Bestyrelsesvalg.
4. Valg af Revisor. 5. Eventuelt.

Fælles Kaffebord.

Derefter forevises Nationalmuseets nye Program for Provinsturneen bestaaende af:

1. **Den historiske Filmkavalkade**, der indeholder Film fra 1899, da Christian IX var Europas Svigerfar, til Christian X' berømte Ridt over Grænsen ved Genforeningen i 1920. Imellem disse to Yderpunkter viser Filmen Livet i Danmark i Filmens Barndom og unge Aar: Den første Flyvning, det første Automobilvæddeløb, det første Luftskib over Danmark, Billeder fra Sports og Idrættens unge Aar, fra Hær og Flaade i de gode, gamle Dage, fra Modens, fra Dagliglivets og fra Kongehusets Verden.
2. Som et muntert Tillæg vises **Storm-P.s berømte Tegnefilm**, skabt i Aaret 1920, de første og endnu den Dag i Dag de bedste, danske Tegnefilm. Med al deres barokke Lune giver de et fortræffeligt Indtryk af Storm-P.s sjældne Geni.
3. **Et Udvalg af Arkivets Lydplader**, der spænder fra Sømandsopsange, over Peter Sabroe og Georg Brandes til Professor Labri og gamle Gadehandler-raab. En broget, munter Afdeling, der paa en fortræffelig Maade supplerer Dokumentarfilmene i Programmets 1. Del.

Ved Indmeldelse af nye Medlemmer
bedes nedenstaaende Blanket udfyldt og indsendt til
Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretariat, Odder.

Undertegnede ønsker at indmelde sig i Østjydsk Hjemstavnsforening fra 1. Oktober 1955 at regne og udbeder Aarskriftet for 1955 tilsendt pr. Postoprævning.

Navn

Stilling

Adresse

Horsens Sølv paa Horsens Museum.

Af V. Norn.

*

SØLVETS Skønhed og Holdbarhed har været Aarsag til, at det gennem Tiderne er benyttet til Mønter og Sølvgenstande, og dets Værdi gjorde det tillige velegnet som Pengeanbringelse. — Før der fandtes Banker og Sparekasser, var det almindeligt, at man anskaffede sig Sølvtøj, som gik i Arv fra Slægt til Slægt. Meget gammelt Arvesølv er gaaet tabt, men en Del opbevares nu paa Museerne. I det følgende skal omtales tre Sølvgenstande, der findes paa Horsens Museum, og som er udført af Horsensmestre til Familier i Odder, Være og Hornborg.

Sølvskaal med Underfad. 18. Aarh.

Sølvskaal med Underfad. Kat. Nr. 3906. H: 8,4 - L: 17,2 cm. Underfad 15,2 × 21 cm. Begge Dele er stemplet K.B. - Knud Rasmussen Brandt, Borgerskab i Horsens 1737, f. 1701 d. 1778. Paa Underfadet to Vaabenskjolde, det ene: Chr. Rathlou, 1679, gift 1708 med Dorothea Sophie Schach (det andet Vaaben). C. R., hvid Ridder 1730, oprettede Stamhuset Rathlousdal 1749, d. 1752. — Selve Skaalen har tilsyneladende haft Vaabenskjolde paa Kortsiderne, som er fjernet. Paa den ene Langside indprikket: S. Høstmarch - - B. M. Davidsen. Søren Høstmarch var Raadmand i Horsens 1752. Familierne H. og D. skal paa et eller

andet Tidspunkt være indgiftet i Familien Mehl v. Strelitz, som skal være indvandret til Danmark under Napoleonskrigene.

*

Sølvkaffekande. Kat. 4264. Staaende paa tre Ben, ligeknækket Korpus, med sort Træhank. Mestermærke C. N. — Christian Hansen Nysted. Borgerskab i Horsens 1754, død i Horsens 1788. - H: 31 cm. Kaffekanden har tilhørt Familien Ammitzbøl, som ejede Klags Mølle i Tiden 1782—1908.

*

Sølvskaal paa Fod. Nyrococo. Kat. 3918. H: 19,8 cm. Paa Skaalens Overkant følgende Inskription: Højærværdige Hr. Amts-

Trebenet Sølvkaffekande. 18. Aarh.

Sølvskaal paa Fod. 19. Aarh.

provst Henrik Christoffer Schmidt Rd. af Dbg, i Væhr paa sin 50 Aars Embedsdag d: 17 Maj 1847 overrækkes denne liden Erkjendtlighed fra nogle Beboere i Stensballe Skoledistrict som Bevis paa vor Højagtelse og Kjærlighed for en saa ædel og virksom Sjælehyrde. - Skaalen er skænket til Museet af Pastor Hugh C. A. S. Muller, M.A. Late Royal Navy, Appeldore Vicarage, N. Devon, England. - Giveren var Efterkommer af Amtsprovst H. C. Schmidt, Væhr. Mestermærke Stk. - Ulrich Stallknecht. Borgerskab i Horsens 1826, f. ca. 1794. d. 1858. Oprettede 1840 et Jern- og Metalstøberi i Horsens.

*

Øm klostrets jordegods 1554-1573 og dets historie.

Af Poul Rasmussen.

Udgivet med understøttelse af Carlsbergfondet
og Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Klosterets jordegods 1554—1573.

I nedenstaaende tabel er de oplysninger samlet, som jordebøgerne 1554 og 1573 giver om Øm klostrets ejendomme og den landgilde, der blev svaret af disse ejendomme. Jordebøgernes oplysninger er inddelt i syv grupper, som omfatter alle oplysninger henholdsvis om antallet af klosterets ejendomme i de forskellige byer, om kornafgifternes størrelse, om smør-, honning- og høafgifterne, om de ydelser, der bestod af slagtedy og fodring af slagtedy, om det gæsteri, der blev afløst med kornafgifter, om pengeydelse og om de øvrige afgifter, klosterets fæstere skulle udrede. De oplysninger, der tilhører samme gruppe, er i tabellen samlet i een eller — hvis oplysningerne i jordebogen 1573 ikke er en gentagelse af den ældste jordebogs — i to rubrikker.

I tabellens første rubrik betegner bogstaverne de bebyggelser (landsbyer og enkeltgaarde), som helt eller delvis tilhørte klosteret. Tallene til venstre for lighedstegnene er ejendommenes løbenumre, og tallene til højre for lighedstegnene angiver, hvor mange ejendomme der var paalignet de i de følgende rubrikker anførte afgifter. — NB: Som ejendomme betragtes alle gaarde, huse, jordstykker o.s.v., af hvilke der blev betalt særskilte afgifter, uanset om de var læstet bort sammen med og vanskeligt lod sig holde ude fra andre gaarde, huse og jorder.

Over de rubrikker, i hvilke kornafgifterne anføres, staar der et I-tal. I disse rubrikker betegner **Ør** ørtug rug à 10 skpr. aabomaal, **Øb** ørtug byg à 12 skpr., **Sb** skæpper byg, **Øh** ørtug havre à 20 skpr., **Sh** skæpper havre, **Sf** skæpper folehavre, **Sgh** skæpper gaasehavre, **Øm** ørtug mel, **D** degnekorn.

Over de rubrikker, i hvilke smør-, honning- og høafgifterne anføres, staar der et II-tal. I disse rubrikker betegner **Fs** fjerding smør, **Fh** fjerding honning, **Lh** læs hø.

Over de rubrikker, i hvilke de ydelser, der bestod af slagtedy og fodring af slagtedy, anføres, staar der et III-tal. I disse rubrikker betegner **O** foderokser, **N** fodernød, **B** brændsvin, **Sf** svin at fede, **F** faar, **L** lam, **G** gæs, **H** høns.

Over de rubrikker, i hvilke gæsteriet anføres, staar der et IV-tal. I disse rubrikker betegner **J** jægergæsteri, **Sg** skæpper byg eller malt gæsteri, **Øg** ørtug byg eller malt gæsteri, **Sj** skæpper jægerbyg, **Øj** ørtug jægerbyg.

Over de rubrikker, i hvilke de øvrige afgifter bortset fra pengeydelse anføres, staar der et V-tal. I disse rubrikker betegner **Lv** læs ved, **V** ved, **L** limsten, **T** tømmertræ, **R** ris, det første **S** stænger, det andet **S** staver, **H** halm, **Kj** kloder jern, **Tt** tønder tørs, **Ts** tønder sild, **Tf** tønder flynder. Over de rubrikker, i hvilke pengeydelse anføres, staar der et VI-tal. I disse rubrikker betegner **P** penge, **dr** daler, **mk** mark, **sk** skilling, **a** al-
bum, **v** vinterskat, **s** smørpenge, **g** gæsteri.

Ejendomme og afgifter, hvis løbenumre og tal ikke staar i parentes, omtales i begge jordebøger. Ejendomme og afgifter, hvis løbenumre og tal staar i rund parentes, omtales i jordebogen 1554. Ejendomme og afgifter, hvis løbenumre og tal staar i skarp parentes, omtales i jordebogen 1573.

En stjerne angiver, at de afgifter, der anføres i den paagældende linie, ikke tilfaldt klosteret i 1554, men var overladt abbeden eller andre. En streg under en afgiftopgivelse angiver, at vedkommende afgift ikke tilfaldt kronen i 1573, men var eftergivet, solgt, pantsat eller forlenet bort.

Et x i stedet for et tal angiver, at ejendommens fæster skulle svare den paagældende afgift, men at afgiftens størrelse ikke er opgivet i jordebogen.

Enkelte omregninger er foretaget ved hjælp af ligningerne: 10 skæpper rug = 1 Ør, 12 skæpper byg = 1 Øb, 20 skæpper havre = 1 Øh, 1 skæppe smør = 1 Fs (se Svend Aakjær i »Nordisk Kultur«, XXX, s. 194), 1 jægerhest = 2 Sj (se lensjordebogen 1573), 1 sk grot = 9 sk, 1 daler = 4 mk, 1 mark = 16 sk.

I. Framlev herred: A = Søballe, B = Skørring, C = Rodegaard, D = Framlev, E = Galtten, F = Skovby, G = Herskind.

	I			II	III	IV	V	III	IV	VI
	Ør	Øb	Øh	Fs	(B	J	LT)	[O B	Sg Sj]	P
A 1 = 1	3	3	2	2	(x	x	x x)	[1 1	36 8]	
*B 1 = 1	2	2	2		(x	x)	[1 1	18 8]	
* 2 = 1	1	1	1		(x	x)	[1 1	9 4]	
3 = 1										1 mk
*C 1 = 1	2	2	2		(x	x)	[1 1	18 8]	
* 2 = 1	2	(2)	2		(x	x)			
		[3]						[1 1	21 8]	
D 1 = 1	2	2	2		(x	x)	[1 1	18 8]	
[2 = 1										1 mk]
*E 1 = 1	2	(2+1)	2	1	(x	x	x)			
		[3]						[1 1	27 8]	
* 2 = 1	2	2	2	1	(x	x	x)	[1 1	24 8]	
3 = 1		1½								
[4 = 1										1 mk]
[F 1 = 1	2	2	2	1				1		1 dr g]
[G 1 = 1	2	2		1				1		2 mk g]

II. Hjelmslev herred: A = Emborg, B = Siem, C = Skibinggaarde, nuværende Firgaarde (se Chr. Holtet i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1937, s. 198), D = Nygaard, E = Boes, F = Svejstrup, G = Bjedstrup, H = Hemstok, I = Illerup, J = Alkengaa, K = Jeksen, L = Haarby, M = Veng, N = Venggaard, O = Forlev.

	I				II	III				IV	V								III	IV	V	VI													
	Ør	Øb	Sb	Øh (D)	Fs	(B	L	G	H	J	V	L	T	R	S	S	H)	[O N	B	L	G	H	Sg	Sj	Lv]	P									
[A 1-2=2	6				2																														
		[1			2																														
B 1-6=6	2	7/6			1	(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	[1	1	1	1	4	15	8	25]										
7=1	2	7/6			1	(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	[1	1	1	1	4	15	8]										
8=1	1	1			1/2	(x				x	5							[1					9	25]											
9=1																		[1																	
*C 1-4=4	2	2	2		1	(x	x	x	x		x							[1	1	1	1	4	24]										
D 1=1	4	4	2		2	(1												[1					24]										
E 1-4=4	2	2		(x)	1	(x	x	x	x	x	x							[1	1	1	1	4	18	8	25]										
F 1-3=3	2	2	2		1	(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	[1	1	1	1	4	24	8	25]										
4=1	2	2	2		1	(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	[1	1	1	1	4	24	8]										
5=1	1/2	1	1/2		1/2	(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	[1	1	1	1	4	9	4	25]										
6=1	1	1	1		1/2	(x				x	x							[1					12	4	5]										
7-8=2																																			
[9=1																																			2 mk
																																			18 sk]

Øm klostets godshistorie.

	I				II	III	IV	V	III	IV	V	VI	
	Ør	Øb	Sb	Øh (D)	Fs	(B L G H)	J	VLTRSSH)	(O N B L G H)	Sg	Sj	Lv]	P
*G 1=1	2	2	1		1	(x x	x	xxx	[1 1	21	8	25]	
H 1-2=2	2	2	2			(x	x	xxx	[1 1	18	8	25]	
I 1=1	1 ^{1/2}		1 (x)	1	1	(x x x x	x	xxxxx	[1 1 1 1 4	19	8	25]	
2-4=3	1	1	1 (x)	1	1	(x x x x	x	xxxxx	[1 1 1 1 4	15	5	25]	
5=1	2	2	1 (x)	1	1	(x x x x	x	xxxxx	[1 1 1 1 4	21	8	25]	
6-8=3	1/2	1/2	1/2 (x)	1/2	1	(x x x x	x	xxxxx	[1 1 1 1 2	7 1/2	3	25]	
J 1-2=2	2	2	2 (x)	1		(x	x		[1 1	24	4	25]	
K 1=1	2	1	2			(x	x	x	[1				
2-3=2	1	1	1			(x	x	x	[1				
L 1-6=6	2	2	4	2		(x x x x	x	xxx x x)	[1 1 1 1 4	21	8	25]	
1-6 tilsammen					4								
M 1-7=7	2	2	4	1	1	(x	x	xx	[1 1	21	8		
8=1	2	2	4	1	1	(x	x	xx	[1 1	21	8		
[9-10=2													
N 1=1	6	5			4	(x	x		[2 1	57	8		1 mk]
*O 1=1	(2	2	1		1	x	x						
	[2	1	2		1					1	2		

III. Gern herred: A = Alling, B = Tulstrup, C = Tørring, D = Kilsgaard, E = Skovsrod, F = Javngyde, G = Bomholt, H = Vissing, I = Laasby, J = Røgind, K = Kalbygaard, L = Flensted, M = Aasbæk.

	I				II	III	IV	V	III	IV	VI	
	Ør	Øb	(Sb)	Øh	Fs	(B L G H)	J	L T)	(O N B L G H)	Sg	Sj]	P
A 1=1	1	1	(4)	1	1	(x	x	x x)	[1 1	15	8]	
2=1	1 1/2	1 1/2	(4)	1	1	(x	x	x)	[1 1	18	8]	
3=1	3/5	1/2				(1)	[1	3		
4=1						(1)	[1			1 mk
B 1=1	1	5/6		1/2	(1/2)	1)	[1	7		
C 1-6=6	1	1	(8)	1	1	(x	x	x x)	[1 1	15	8]	
D 1=1	2	2	(8)	1	1	(x	x	x x)	[1 1	21	8]	
E 1=1	2	2	(4)		1	(x	x	x x)	[1 1	18	8]	
F 1-4=4	1 1/2	1 1/2		1	1	(x		x x)	[1 1	18		
[5=1												2 dr]
6=1						(1)	[1			3 mk
G 1=1	2	2		1	1	(x	x	x)	[1 1	21	8]	
H 1=1	2	2	(4)	2	1	(x x x x	x	x x)	[1 1 1 1 2	24	8]	
2=1	2	2	(4)	2	1	(x x x 2	x	x x)	[1 1 1 1 2	24	8]	
3=1	2	2	(4)	2	1	(x x 1 2	x	x x)	[1 1 1 1 2	24	8]	
4=1	1/2	1/2	(4)	1	1/2	(x	x	x x)	[1/2 1	9	4]	
5-6=2	2	2	(8)	1	1	(x 1 1 2	x	x x)	[1 1 1 1 2	21	8]	
7=1	1	1	(3)	1		(x	x	x x)	[1/2 1	9	4]	(12 sk)
8=1	1/2	1/2	(4)	(1)	1/2	(x	x	x)				
				[1/2]					[1/2 1	7 1/2	4]	
I 1-3=3	1	1	(4)	1	1	(x x x x	x	x x)	[1 1 1 1 4	15	8]	
4=1	1	1	(8)	1	1	(x x x x	x	x x)	[1 1 1 1 4	15	8]	
J 1=1	1	1		[1]	1	(x	x		[1	15		
K 1-2=2	2	2		2	1	(x	x	x x)	[1	24	8]	
L 1-7=7	1	1	(8)	1	1	(x x x x	x	x x)	[1 1 1 1 4	15	8]	
M 1=1	1	1			1/2	(x)	[1	9		(24 sk g)

IV. Vrads herred: A = Ry, B = Salten; **Hids herred:** C = Kragelund, D = »Borninghoidtt«, »Borringhoffuit«, laa antagelig i Bording i Balle sogn (jvnf. Æ.D.A., I, s. 5—6).

	I			II Fs	III				IV		V				III		IV		VI P
	ør	øb	øh		(B	L	G	H	J	L	T)	(B	L	G	H	Sg	Sj)		
A 1—13 = 13	(1½	1½	1		x	x	x	x	x	x	x								
	[3/4	3/4	½																
	[3/4	3/4	½																
14 = 1	(1½+3/4	1½+3/4	1		x	1½	1½	6	x	x	x)								
	[9/8	9/8	¾																
	[9/8	9/8	¾																
15 = 1	(1	1			x														
	[½	½																	
	[½	½																	
16 = 1	(4/5	1	½		x	x	x	x											
	[3/4	½	½																
1—16 tilsammen				(4)															
				[2]															
				[2]															

	VI			III		V	VI
	(sk)	[sk]	[sk]	(B)	[B]	Kj	P
A 17—24 = 8	(12)	[6]	[6]				
25 = 1	(16)	[7]	[7]				
26—35 = 10	(16)	[8]	[8]				
36 = 1	(16)		[16]				
37—39 = 3	(16)	[10]	[10]				
40—47 = 8	(20)	[10]	[10]				
48 = 1	(20)	[12]	[12]				
B 1 = 1				(x)	[1]		2 mk
C 1 = 1				(x)	[1]	12	
D 1 = 1						2	

V. Vor herred: A = Taaning, B = Horndrup, C = Havreballe, D = Gedved, E = Purup, F = Tammestrup, G = Sneptrup, H = Tykær, I = Brørup, J = Monbjerg, K = Hansted, L = Bjødstrup.

	I			II Fs	III				IV	V								III				IV		V	VI P					
	ør	øb	øh		(B	L	G	H		J	V	L	T	R	S	H)	(N	B	L	G	H	Sg	Sj	Lv)						
A 1—10 = 10	(2)	[1½]	1½	1		(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	[1	1	1	1	4	15	8	20]			
11—12 = 2						(x)																								
[13 = 1																														
B 1—3 = 3	(1½)	1	1			(x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x											
	[1																			[1	1	1	1	4	12	8	20]			
4 = 1	½ (+1/4)	1				(x								x	x					[½	1			6						
5—6 = 2	1 (+1/4)	½				(x								x	x					[½	1			6						
A 1—10 og B 1—6 tilsammen				8																										
C 1 = 1	1½	(1½)	1	1	(x				x											[1	1			18	8					
D 1 = 1	1½	1½	1	1	(x				x											[1	1			18	6					
[2 = 1	1	1	1	1	1																		15	6						
E 1 = 1	1	1	1	2	(x				x	x										[1	1			21	8					
F 1 = 1	2	2	2	2	(x				x											[1			30	8					
G 1 = 1	2	2		1	(x	1														[1	1								

Øm klostets godshistorie.

		I			II	III				IV	V					III				IV		V	VI	
		Ør	Øb	Øh	Fs	(B L G H)	J	V L T R S H)	(N B L G H)	Sg	Sj	Lv)	P											
H	1=1	3	4	1		(x	x)	[1	24	6]	2 sk grot										
I	1=1	1	1	1		(x	x)	[1	9	3]	2 sk grot										
J	[1-2=2	1½	1	1	1/2				1	1	13½	8	12	4½ sk]										
K	1=1			(1)																				
				[½]																				
L	[1=1				2					1				1 drg]										

VI. Øster og Vester Lisbjerg herreder: A = Skæring, B = Skæring Munkgaard, C = Lystrup, D = Egaa, E = Elsted, F = Eskerod, G = Damsgaard.

		I			II			III	V			III	IV	VI						
		Ør	(Øb	Øh	Sf)	(Øb	Øh	Sf)	Fs	Lh	(B	V	L)	(B	Sg)	(Sk	Sk v)	(Sk	Sk v)	
A	1	(2½	2½	20)	[3	2	20]	2½	(x	x	x)	[1	27]	(9)	[9]	
	2	(2½	2	20)	[3	2	20]	2½	(x	x	x)	[1	27]	(9)	[9]	
	3	(11)	[11]	½	(x	x)	[1	9]	(12 g+3)	[3]		
	4	(2	1	20)	[2	1	20]	½	(x	x	x)	[1	27]	(16 g	9)	[9]		
	5	(2		9)	[2		11]	½	(x	x	x)	[1	9]	(3)	[3]	
	6	(11)	[11]	½	(x	x	x)	[1	9]	(12	3)	[3]		
	7	(1½	1	9)	[2	1	11]	½	(x	x	x)	[1	12]	(16)					
	8	(2	1	11)	[2	1	11]	½	(x	x	x)	[1	12½]							
	9	(11)	[11]	½	(x	x	x)	[1	9]	(3)	[3]	
	10	(2	2	11)	[2	2	11]	½	(x	x	x)	[1	27]	(6½)	[6½]	
	11	(½)	[½]		(x)			(40 s)	[40 s]			
	12												(16)	[16]			
	13	(2	1	11)	[2	1	11]	½	(x	x)	[1	18]	(24	9)	[9]		
	14	(1	11)	[11]	½	(x	x)	[1	9]	(3)	[3]	
	15	(11)	[11]	½	(x	x	x)	[1	9]	(3)	[3]	
	[16																	9]	
	17	(1½+½		11)	[1½		11]	½	(x	x)	[1	13½]	(16	3)	[3]			
	1-17	tilsammen						8												
B	1	(4½	4½	20)	[4½	4½	20]	2	½	(x	x	x)	[2	42]						
C	1	(2	2)	[2	2]	1	½	(x	x	x)	[1	27]						
	2	(1	1)	[1	1]	½	½	(x	x	x)	[1	9]						
	3	(2+2	2+½)	[4	2+½]	1	½	(x	x	x)	[1	27]						
	4	(3	3	20)	[3	4	20]	1	½	(x	x	x)	[1	27]						
	5	(2½+2	2½	20)	[4½	4½	20]	1	[½]	(x	x	x)	[1	27]						
	6	(1	1)	[1	1]	½	(x	x	x)	[1	9]	(gæsteri)						
D	1	(1½	1)	[1½	1]	½	(x	x)	[1	10]								
	2												(16)	[16]			
E	1	(2+¼	2½)	[2¼	3]	½	½	(x	x	x)	[13½]						
	2	(2+¼	2½)	[2¼	3]	½	[1	(x	x	x)	[1	13½]						
	3	(1½+2	3	10)	[3½	3]	1	½	(x	x	x)	[1	27]						
F	1	2	(2	2)	[2	2]	1	(x)	[1]	1 lam	1 gaas	4 høns					
	2	(2)	[2]		(x	x)	[1]	(12)	[12]			
	3												(16)	[16]			
G	1	4½	(4½)	[4½]	(1)	(x	x	x)	[1	27]	(2 sk grot)	[2 sk grot]			

VII. Sønder og Nørre Dyrs herreder: A = Attrup, B = Rosmos(gaard), C = Ørup, D = Enegaarde, E = Aalsrode, F = Balle, G = Glatved, H = »Rode«, »Roye«, d. v. s. den nedlagte by Rude i Rosmos sogn, I = (Rosmos) Rugaard, J = »Røffue«, maaske Revn i Vejlbj sogn, K = Aastrup, L = Grenaa.

	I				II	III				V			VI	
	Ør	Øb	[Sb Sh Sgh]	Fh		(F L G H)	[B F L G H]	Ti	Ts	Tf	Sks	P	l	
A 1-4 = 4	2	2	[6 8 1]		(1 1 1 2)	[1 1 1 1 2]						18]	
5 = 1	2	2			(1 1 1 2)	[1 1 1 1 2]]	
6-7 = 2	1	1	[3 4 1]		(1 1 1 2)	[1 1 1 1 2]						9]	
8 = 1	1	1	[3 4 1]		(x x)	[1 1 1 1 2]						9]	
[9 = 1										1/2]	
B 1 = 1	3	3	[12 20]	1	(1 3)	[1 1 1 1 2]							(1 brændsvin)	
2 = 1	3	3	[12 20 1]	1	(x 3)	[1 1 1 1 2]]	
C 1-3 = 3	3	3	[12 20 1]	1	(x 2)	[1 1 1 1 2]]	
D 1-2 = 2	3	3	[12 20 1]	1	(x 2)	[1 1 1 1 2]]	
E 1 = 1	1 1/2	1 1/2				[1]	
F 1-14 = 14	2	2	[6 8 1]		(1 2)	[1 1 1 1 2]						9]	
[15-18 = 4										1/2]	
[19												1 mk]	
G 1 = 1	(3	3)]	
	[2+1	2+1	1			1 1 1 1 5			1]	
2 = 1	2 1/2	2 1/2				[1			1/2]	
[3 = 1]	
4 = 1	3	3	[1]			[1 1 2 1 5						12 1 drg]	
5 = 1	1 1/2	1 1/2	[1]			[1 1 1 1 5						29sk 1a]	
[6 = 1									1/2]	
H 1-16 = 16	1	1 1/2	[4 8]		(1 2)	[1 1 1 1 2]						8]	
[17-19 = 3									1/2]	
I 1 = 1	2 1/2	2 1/2	[4 8]	(1)		[1 1 1 1 2]						1 fjerd. smør]	
[J 1 = 1	1	1]	
K 1 = 1	5+1	5+1			(gæsteri)	[2			1]	
2 = 1	3+1	3+1			(gæsteri)	[1			1/2]	
[3 = 1												2]	
4 = 1	3+1	3+1			(gæsteri)	[1			1/2]	
[L 1-3 = 3	1	1]	

VIII. Mølleskyld.

A 1 Siemgaards mølle 40 ørtug mel, 4 svin at fede,

B 1 Fuldbro mølle 14 ørtug mel [1 brændsvin],

[C 1 Balle mølle 5 ørtug mel].

Af de i tabellen anførte ejendomme var nedennævnte ubebyggede jorder: I, E, 3 (Ryegaardtz jordt), III, F, 5 (et stykke eng), IV, D 1 (Borninghoidtt), V, K, 1 (en øde jord), VII, G, 3 (et stykke eng) VII, K, 3 (Aastrup hede), VII, L, 1-3 (tre lodder paa Grenaa bymark).

Herreds- og totalsummer: I = Framlev herred, II = Hjelmslev herred, III = Gern herred, IV = Vrads og Hids herreder, VI = Øster og Vester Lisbjerg herreder, VII = Sønder og Nørre Dyrs herreder. NB: Møllernes afgifter er fordelt paa de respektive herredssummer.

	I					II			III			
	Ør	Øb	Øh	Øm	D	Fs	Fh	Lh	O	N	B	Sf
I	(5	6,5	4			2					x)
II	(90,5	88,3	50	40	x	43					1+x	4)
III	(51,1	66,1	40,5			36					4+x)
IV	(23,6	23,8	14,5			4					x)
V	(39,8	33	21	14		15					x)
VI	(6,5	57	52,7			19,5		16			x)
VII	(106,0	114,0					8				1)
	(322,5	388,7	182,7	54	x	119,5	8	16			6+x	4)
I *	(11	12	11			2					x)
II *	(12	12	10			6					x)
*	(23	24	21			8					x)
I	[20	23,5	17			6			8		10]
II	[104,5	90	54	40		48			6	30	47]
III	[51,1	50,8	41			35,5			2	32,5	42]
IV	[11,4	11,4	7,3			2					9,5]
V	[34,5	32,5	23,5	14		18				20,5	27]
VI	[49,5	51,9			18,5		16			25]
VII	[101,5	130,6	21,7	5			6				52]
	[323,0	388,3	216,4	75	9	128,0	6	16	16	83,0	212,5]
II	[10	11,3	7			9				8	11]
IV	[12,1	11,9	7,8			2					8,5]
V	[2	2				1					1]
VI	[6,5	8,5	2,0			1					3]
VII	[8,5	9,8	1,4			1	1				3]
	[39,1	43,5	18,2			14	1			8	26,5]

	III				IV		V										VI		
	F	L	G	H	Øg	Øj	Lv	L	T	R	S	S	H	Kj	Tt	Ts	Tf	mk	sk
I	(x												1)
II	(x	x	x	x	5+x	x	x	x	x	x	x	x	x			5)
III	(2+x	3+x	8+x		x												6	4)
IV	(2+x	2+x	6+x		x									14			35)
V	(1+x	x	x		x								x				4	4)
VI	(1	1	4		x								x				17	5,5)
VII	(7	7	38+x	90+x)
	(7	13+x	44+x	108+x		x	5+x	x	x	x	x	x	x	14				68	13,5)
I *	(x)
II *	(x	x	x	x)
*	(x	x	x	x)

	III				IV		V								VI				
	F	L	G	H	Øg	Øj	Lv	L	T	R	S	S	H	KJ	Tt	Ts	Tf	mk	sk
I	[14,3	5												9	
II	[33	33	126	69,2	12,7	655											8	2
III	[16	16	54	53,5	3,3												4	
IV	[7,5	7	28									14					18	7
V	[13	13	52	30,5	5,1	284											9	13
VI	[37,5													9	0,5
VII	[46	47	46	101											5	2	2	30	10,3
	[46	116,5	115	361	205,0	26,1	939						14	5	2	2		89	0,8
II	[<u>1</u>	<u>1</u>	<u>4</u>	<u>13</u>	<u>14,2</u>	<u>200</u>												
III	[<u>17</u>													8	
IV	[<u>8</u>	<u>8,5</u>	<u>32</u>	<u>18,3</u>	<u>7</u>												<u>17</u>	<u>7</u>
V	[<u>1</u>				<u>8,7</u>													
VI	[<u>1</u>	<u>1</u>	<u>4</u>	<u>2,3</u>													<u>2</u>	<u>14</u>
VII	[<u>3</u>	<u>3</u>	<u>3</u>	<u>6</u>											<u>1</u>				
	[<u>3</u>	<u>14</u>	<u>13,5</u>	<u>46</u>	<u>33,6</u>	<u>46,9</u>	<u>200</u>								<u>1</u>			<u>28</u>	<u>5</u>

Ingen af jordebøgerne medtager broafgifter, tiender og de ejendomme, der ikke var fæstet bort, men blev drevet for kongens regning (se ovenfor s. 36 ff). I tiden mellem 1554 og 1573 blev klosterets ladegaard nedlagt og delt i to fæstegaarde, saaledes at nogle skove og fiskegaarde antagelig er de eneste af klosterets ejendomme, der ikke omtales i nogen af jordebøgerne. Jordebogen 1554 medtager heller ikke de ejendomme, klosteret havde maattet pantsætte (se s. 38). En jævnførelse mellem de to jordebøger tyder paa, at det pantsatte jordegods i 1554 bestod af gaardene I, F 1, I, G 1, V, D 2 og V, J 1 og 2 samt muligvis gaarden VII, J 1, møllen VIII, C og jordlodderne VII, L 1—3 (se nærmere nedenfor s. 17).

NB: I tabellerne er de forskellige byer og gaarde henført til de samme herreder som i jordebogen 1573¹⁾. Siden det 16. aarhundrede er Hjelmlev herred imidlertid blevet udvidet paa bekostning af Framlev og Gern herreder, saaledes at I, A, Søballe, og III, H, Vissing, i vore dage ligger i Veng sogn, Hjelmlev herred (jvnf. Henrik Larsen i »Jyske Samlinger«, 5, II, s. 94)²⁾. Paa samme maade er Tyrsting herred blevet udvidet paa bekostning af Vrads og Hjelmlev herreder, saaledes at IV, A, Ry, og II, A, Emborg, i vore dage ligger i Tyrsting herred³⁾. Fuldbro mølle og Siemgaards mølle behandler jordebogen 1573 for sig selv uden at henføre dem til bestemte herreder; men i jordebogen 1554 og i registraturen 1606 henregnes Fuldbro mølle til Vor herred og Siemgaards mølle til Hjelmlev herred. Fuldbro mølle ligger ved den aa, der dannar skel mellem Hjelmlev og Vor herreder, og de nuværende møllebygninger er opført i Hjelmlev herred.

Oplysninger, som jordebøgerne 1554 og 1573, »Danske Kancelliregistranter« og »Kancelliets Brevbøger« giver, sætter os i stand til at gøre nærmere rede baade for de ejendomme, der tilhørte klosteret, men hvoraf det ikke

- 1) Der regnes dog med, at det skyldes en fejl, naar IV, C, Kragelund, og IV, D, Bordinghoved, i jordebogen er henført til Vrads i stedet for til Hids herred.
- 2) Brevet A.D.A., I, N 19 tyder paa, at Søballe ogsaa i 1527 henregnedes til Framlev herred. Derimod fremgaar det af brevet N 29, at denne by i 1307 hørte til Veng sogn i Hjelmlev herred, og i jordebogen 1554 behandles gaardene i Søballe sammen med gaardene i Hjelmlev herreds byer.
- 3) Af klosterkrøniken (S.M., II, s. 219 og 255) fremgaar det ligeledes, at Øm kloster i middelalderen laa i Dover eller det nedlagte Illerup sogn i Hjelmlev herred. Naar biskop Tyge forlangte, at abbeden skulle møde med klosterets privilegier i Dover kirke, og naar abbeden lod klosterets breve læse paa Hjelmlev herredsting, skyldes det nemlig utvivlsomt, at Dover kirke var klosterets sogne- eller dets herredskirke og Hjelmlev herredsting dets verdslige værnning. (Jvnf. Oluf Nielsen i »Kirkehistoriske Samlinger«, 2, III, s. 832).

oppebar landgilden i 1554 og 1573, og for de ændringer i godsets mængde og i de enkelte gaardes landgilde, der blev foretaget i de 13 første aar, efter at klosteret i 1560 var blevet et almindeligt len. Af jordebogen 1554, »Danske Kancelliregistranter« 18. juni 1542 og K.B. 28. september 1553 fremgaar det saaledes, at kongen og klosterkonventet havde overladt abbed Peder Sørensen, hans svogers hustru, Marine Pedersdatter⁴⁾, og en mand, der boede lige ved klosteret, landgilden af gaardene I, B 1—2, I, C 1—2, I, E 1—2, II, C 1—4, II, G 1 og II, O 1. Af disse gaarde var den, Marine Pedersdatter havde faaet overladt (II, O 1), den eneste, hvis landgilde ikke blev regnet lenet til indtægt i 1573. Til Gengæld havde kongen pensioneret og lønnet klosterets sidste abbed, Jens Simonsen, og folk, der var eller havde været i hans eller klosterets tjeneste, med landgilden af ejendommene II, D 1, III, F 5, IV, A 36, VII, A 5, VII, B 1 og VII, I 1 og en del af landgilden af gaarden VII, G 1 (se jordebogen 1573 og K.B. 4. oktober 1558, 15. december 1560 og 24. oktober 1560. Jvnf. K.B. 27. november 1574).

I 1554 bestod klosterets pantsatte jordegods antagelig af gaardene I, F 1, I, G 1, V, D 2, V, J 1—2 og muligvis af gaarden VII, J 1, jorderne VII, L 1—3 og møllen VIII, C (jordebogen 1573, jordebogen 1554 sammenholdt med jordebogen 1573, K.B. 20. september 1554 og 15. marts 1573)⁵⁾. I 1573 var næppe noget af klosterets jordegods pantsat. I alt fald var alle ovennævnte gaarde indløst, og jordebogen 1573, der omtaler Vor klostres pantegods, nævner ikke andre ejendomme, som hørte til Øm klostres gods, og som klosteret eller kongen havde pantsat⁶⁾.

*

Ifølge »Kronens Skøder« 25. marts 1564 og K.B. 28. januar 1564 erhvervede kongen ved et med Erik Lykke til Skovgaard afsluttet mageskifte en gaard i »Bjørnstrup« i Vor herred. Denne gaard maa være identisk med gaarden V, L 1, som laa i Bjødstrup, og som, efter hvad jordebogen 1573 oplyser, havde tilhørt Erik Lykke⁷⁾. Foruden med gaarden i Bjødstrup blev antallet af de ejendomme, af hvilke der skulle svares afgifter til klosteret, i tiden 1554—1573 forøget med en række gaarde, gadehuse og jorder, som ganske vist havde tilhørt klosteret eller stod paa jord, der havde tilhørt klosteret i 1554, men som ikke var fæstet bort for særskilt landgilde. Det drejer sig om de to gaarde II, A 1—2, i hvilke klosterets ladegaard var blevet delt i 1572 (se jordebogen 1573 og K.B., 2. oktober 1571), om gadehusene I, D 2, I, E 4, II, F 9, II, M 9—10, V A 13, VI A 16, VII F 19⁸⁾ og om engene III, F 5, VII, G 3 og hedelodden VII, K 3. Om gadehusene I, D 2, I E 4 og II, F 9 bemærker jordebogen 1573

4) Da Marine Pedersdatter efter navnet at dømme kan være en datter af abbed Peder Sørensen, er det ikke udelukket, at svoger her har betydningen svigersøn. Den besynderlige omskrivning svogers hustru i stedet for datter kunne skyldes, at man endnu i 1554 ikke ansaa det for passende, at en abbed havde børn.

5) En del af disse ejendomme havde klosteret utvivlsomt maattet pantsætte under grevens fejde (se »Danske Magasin«, 3, VI, s. 67, Rørdams »Danske Kirkelove«, I, s. 8 f., og »Danske Kancelliregistranter«, 18. juni 1542). Derimod er det ikke rigtigt, naar F. Kerff i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1918, s. 97, gør gældende, at Øm kloster i 1542 fik tilladelse til at pantsætte en del af klosterets gods. Det var kun klostrene øst for Lille Bælt, der fik lov til at pantsætte deres gods, for at de kunne tilvejebringe den sum penge, hvormed de skulle forstærke kongen.

6) I 1563 pantsatte kongen ejendommene I, B 1—3 og I, C 1, og i 1567 pantsatte han gaarden V, E 1. Alle disse ejendomme blev imidlertid indløst i 1573 før jordebogens affattelse. (Se K.B., 6. november 1563 og 14. juli 1567, og jordebogen 1573).

7) Den 14. og den 29. december 1560 gav kongen ordre til, at 4 gaarde i Salten og en gaard i Paarup skulle overføres fra Silkeborg len og Ring kloster til Øm klostres len (se »Kancelliets Brevbøger«). Af jordebogen 1573 fremgaar det, at de fem gaarde i stedet er blevet lagt til Skanderborg lens gods.

8) Derimod har fæsterne af husene VII, A 9, VII, F 15—18, VII, G 6 og VII, H 17—19 antagelig ogsaa i 1554 betalt $\frac{1}{4}$, td. torsk hver, men denne afgift er blevet betragtet som en arbejdsydelse og er derfor ikke indført i jordebogen (se nedenfor s. 20).

udtrykkeligt, at de var opført af de nuværende fæstere. De øvrige huse var antagelig ligeledes bygget af deres fæstere, eller de var tidligere insidderhuse, der var blevet gjort til gadehuse. Ovenfor s. 16 og s. 17 antages det, at ejendommene VII, J 1, VII, L 1—3 og VIII, C var pantsatte i 1554. Udelukket er det imidlertid ikke, at disse ejendomme ikke omtales i jordebogen 1554, fordi de var øde, eller fordi de uretmæssigt var fravendt klosteret paa reformations-tiden og først blev generhvervet efter 1554. Da klosteret ogsaa i middelalderen ejede jordegods i Revn, Grenaa og Balle (se nedenfor s. 25 og Æ. D. A., I, H 71 og 79 ff.), er det derimod ikke sandsynligt, at de paagældende ejendomme først kom i klosterets besiddelse i tiden mellem 1554 og 1573.

Medens Øm klostets jordegods i de tyve aar fra og med 1554 til og med 1573 kun blev forøget med en gaard i Bjødstrup, mistede klosteret i samme tidsrum gaardene VI, F 1—3 og VI, G 1, som kongen solgte til Morten Svendsen Orning paa Vosnæsgaard (se jordebogen 1573 og »Kronens Skøder«, 19. juli 1566). Desuden blev gaardene II, F 4, II, M 8, IV, A 16 og V, G 1 udlagt til præstegaarde og degnebol (se jordebogen 1573 og K. B., 4. april 1560 og 7. november 1573).

*

Sammenholder man gaard for gaard landgilden i 1554 med landgilden i 1573, kan man konstatere væsentlige afvigelser i de kornafgifter, der skulle svares af nogle gaarde i Dover sogn, i Gern herred, i Rosmos sogn samt i Glatved by. Af gaardene i byerne II, E, I og J, d.v.s. Boes, Illerup og Alken i det nuværende Dover sogn, skulle der saaledes svares degnekorn i 1554, men ikke i 1573. De tre byer har antagelig udgjort det nedlagte Illerup sogn, i hvilket degnetjenesten altsaa blev besørget af munkene i Øm kloster. Efter at de sidste munke havde forladt klosteret, blev degnekaldets forretninger og indkomster formodentlig henlagt til degnen i Dover. Af nogle af gaardene i byerne III, A, C, D, E, H, I og L, der alle laa i Gern herred, blev der paa samme maade betalt (3), 4 eller 8 skæpper byg i 1554, men ikke i 1573. Denne afgift blev ikke betalt af alle byer og gaarde i de samme sogne og kan altsaa ikke være degnekorn. Da den kun blev svaret af gaarde, af hvilke der blev ydet jærgæsteri i 1573, og de fæstere, der betalte denne afgift, netop var dem, der først klagede over og opnaaede nedsættelse af deres gæsteriydelser (se nedenfor s. 20), er det derimod ikke udelukket, at der er forbindelse mellem bygafgiften og gæsteriet. Maaske var bygafgiften og en tilsvarende afgift, der blev betalt af gaardene II, L 1—6 og M 1—8 baade i 1554 og i 1573, ydelser, der helt eller delvis havde afløst jærgæsteriet, og som man altsaa i nogle tilfælde »glemte« at slette i klosterets jordebog, dengang alle gaardenes jærgæsteri blev afløst med byg. Medens fæsterne af nogle af klosterets gaarde i Dover sogn og i Gern herred blev fritaget for at betale degnekorn og bygafgift til klosteret, blev kornafgifterne af gaardene i Rosmos sogn (VII, A, B, C, D, F, H og I) og i Glatved (VII, G) forøget med 1 skæppe gaasehavre og fra 0 til 1 ørtug byg og fra 0 til 1 ørtug havre. Gaasehavren blev sandsynligvis svaret af fæstere, der hidtil havde maattet levere klosteret kornfedede landgildegæs, og de nye byg- og havreafgifter kaldes i matriklen 1664 gæsteribyg og gæsterihavre og var altsaa antagelig afløsning for gaardenes gæsteri.

Hovheste- og jærgæsteriet, som har været omtalt et par gange i det foregaaende, var egentlig en pligt, fæstebønderne havde til at underholde henholdsvis nogle af deres herskabs eller kongens bevæbnede mænd og nogle af deres jægere. I løbet af det 16. aarhundrede blev gæsteriet imidlertid afløst

med faste penge- eller kornafgifter og indført i jordebøgerne. Holder man sig til de gaarde, hvis landgilde kendes baade fra jordebogen 1554 og fra jordebogen 1573, skulle fæsterne af de fleste af klosterets gaarde, der laa syd for Aarhus (d.v.s. i herrederne I—V), i tiden umiddelbart før landgildereduktionerne i 1572 og 1573 (se nedenfor s. 20) betale bygafgifter i stedet for hovheste-saa vel som jægergæsteri. I Øster og Vester Lisbjerg herreder (VI) skulle de svare bygafgifter i stedet for hovheste-, men ikke i stedet for jægergæsteri, og i Rosmos sogn (VII, A, B, C, D, F, H og I) skulle de som ovenfor anført svare byg- og havreafgifter ligeledes i stedet for hovhestegæsteri. Endelig skulle der betales en daler i gæsteriafløsning af en gaard i Glatved (VII, G 4)⁹⁾ og nogle bygafgifter af gaarde i Hjlemslev herred (II, L 1—6 og M 1—8), der som ovenfor paavist kan have afløst en del af gaardenes jægergæsteri. I 1554 blev der betalt bygafgifter, der kan være (delvis) afløsning for jægergæsteriet af nogle gaarde i Gern herred (i byerne III, A, C, D, E, H, I og L) foruden af de gaarde, hvis fæstere svarede disse afgifter i 1573. Desuden blev der ydet jægergæsteri af alle de gaarde, af hvilke der blev betalt jægerbyg i 1573, samt af gaardene II, B 8, II, K 1—3 og III, J 1. Af andre gæsteriydelser omtaler jordebogen 1554 det (hovheste)gæsteri, der blev ydet af gaardene VI, C 6 og VII, K 1, 2 og 4⁹⁾, samt de gæsteriafgifter paa 12, 16 og 24 skilling, der blev betalt af gaardene III, M 1 og VI, A 3 og 4. I 1573 var gæsteriet af de sidstnævnte gaarde ikke afløst med penge-, men med bygafgifter. Da de tilsvarende, men ubenævnte afgifter paa 12, 16 og 24 skilling, der blev betalt af gaardene III, H 7, VI, A 6, 7, 13 og 17, ikke omtales i jordebogen 1573, som til gengæld opgiver, at gaardenes fæstere skulle betale gæsteribyg, maa det formodes, at disse pengeafgifter ligeledes var gæsteriafløsning. Af den redegørelse, der er givet for det gæsteri, hvorom de to jordebøger giver oplysninger, fremgaar det, at baade hovheste- og jægergæsteriet i 1573 var afløst med (havre- og) bygafgifter, og at hovhestegæsteriet kun for ganske faa gaardes vedkommende var afløst i 1554. Hvad jægergæsteriet i 1554 angaar, var gæsteriet af nogle af gaardene i Hjlemslev og Gern herreder antagelig det eneste, som kan være (delvis) afløst. Det jægergæsteri, jordebogen i øvrigt omtaler, er nemlig aldrig nærmere specificeret. Naar jordebogen opgiver, at der blev ydet jægergæsteri, men ikke, at der blev ydet hovhestegæsteri af de forskellige gaarde, skyldes det derfor næppe, at jægergæsteriet til forskel fra hovhestegæsteriet var afløst med faste aarlige afgifter, men snarere, at jægergæsteriet nylig var blevet paalignet gaardene og ikke blev ydet efter saa ensartede regler som hovhestegæsteriet.

Medens pengeindtægterne af Øm klostres jordegods i tiden 1554—1573 blev formindsket med ovennævnte gaardes pengegæsteri, blev de forøget med 8, 9, 12 eller 18 skilling smørpenge, der skulle betales af ejendommene VII, A 1—4, 6—8, F 1—14, G 4 og H 1—16. Smørpengene var, som navnet siger, en pengeafløsning for smørskyld, der utvivlsomt skulle svares af enge, som de paagældende fæstere havde overtaget.

I det 16. aarhundrede var de penge, salget af staldfedede stude indbragte, en af de vigtigste indtægter, kongen og adelen havde af deres godser. Da Øm kloster blev lagt til Skanderborg len, benyttede kongen derfor lejligheden til at forøge antallet af de stude, han kunne sælge, og paalagde de fleste af klosterets bønder at holde foderokser eller fodernød, d.v.s. at staldfodre henholdsvis stude, der skulle sælges næste foraar, og unge stude, der skulle gaa

⁹⁾ En forklaring paa, hvorfor der i 1554, men ikke i 1573 blev svaret gæsteri af gaardene VII, K 1, 2 og 4, og hvorfor der i 1573, men ikke i 1554 blev svaret pengegæsteri af gaarden VII, G 4, kan næppe gives. Under alle omstændigheder er det ikke sandsynligt, at gæsteri blev afløst med penge i stedet for med korn efter aar 1554.

paa græs om sommeren. Foderokser og fodernød skulle holdes af fæsterne af alle klosterets gaarde i herrederne vest og syd for Aarhus (I—V) bortset fra nogle smaa gaarde, hvis samlede kornlandgilde beløb sig til under 3 ørtug korn, de gaarde, der ikke hørte til klosterets fæstegods paa det tidspunkt, da denne ydelse blev paalignet (I, F 1, I, G 1, II, A 1—2, II, D 1, II, F 4, II, O 1 og V, L 1), samt gaarden II, F 6, gaardene i Ry (IV, A), hvis landgilde var uforholdsmæssig stor (se nedenfor), og gaardene i Boes (II, E), i Jeksen (II, K), i Røgind (III, J) og i Ovsted og Hylke sogne (V, F—I). Staldfodring af stude var ikke den eneste af fæstebøndernes ydelser, der havde forbindelse med husdyrbruget. Saa godt som alle klosterets fæstere skulle levere brændsvin, der kunne gaa paa olden i lenets skove, og de fleste maatte desuden svare faar, lam, gæs og høns. Alle disse afgifter var stort set de samme i 1573 som i 1554. Dog blev ydelserne af brændsvin, faar, lam, gæs og høns i Sønder og Nørre Dyrs herreder (VII) forøget og reguleret, saaledes at der i 1573 blev svaret 1 (eller 2) brændsvin af gaardene E 1, G 2, K 1, K 2 og K 4 og 1 brændsvin, 1 faar, 1 (eller 2) lam, 1 gaas og 2 (eller 5) høns af alle andre gaarde.

Efter at jordebogen 1554 har opgivet, hvor meget korn, smør, honning m. v., der skulle betales af de forskellige gaarde, anfører den en række afgifter og ydelser, om hvis størrelse den som regel ingen oplysninger giver. Af disse afgifter og ydelser omtaler jordebogen 1573 hverken limsten, d. v. s. kalk, som klosterets fæstere skulle køre fra kalkbruddene paa Djursland, eller tømmertræ, ris, stænger, staver og halm, som de skulle levere. Til gengæld omtaler jordebogen 1554 ikke de tønder torsk, sild og flynder, der i 1573 blev svaret af flere af klosterets gaarde og huse i Sønder og Nørre Dyrs herreder. Kørsel med kalk og træ var rent og skært hoveri, og fiskefangst samt hugning af tømmer, ris, stænger og staver i klosterets skove kan i alt fald betragtes som hoveri. Da hoveriet sædvanligvis ikke er specificeret i jordebøgerne, er det ikke udelukket, at klosterets fæstere svarede torsk, sild og flyndere ogsaa i 1554 og kørte med kalk og træ ogsaa i 1573.

Næsten alle kronens bønder i Aarhus stift betalte hovhestes gæsteri. At de saaledes som fæsterne af klosterets gaarde tillige skulle svare jærggæsteri, hører derimod til sjældenhederne. Fæsterne af Venggaard (II, N) og de fæstere, der boede i Haarby (II, L), Veng (II, M), Alling (III, A), Tørring (III, C), Vissing (III, H), Laasby (III, I), Flensted (III, L), Taaning (V, A) og Horndrup (V, B), klagede derfor over deres gæsteriafgifters størrelse og opnaede virkelig, at kongen fritog dem for at betale jærggæsteri (jordebogen 1573 og K. B., 22. marts 1573). Ogsaa landgilden af andre byers gaarde blev nedsat i tiden mellem de to jordebøgers affattelse. 5. februar 1573 eftergav kongen saaledes bønderne i Ry (IV, A), hvis landgilde var urimelig høj, halvparten af alle deres afgifter og hele gæsteriet, 26. februar samme aar fritog han fæsterne af de to gaarde, hvori klosterets ladegaard var blevet delt (II, A), for at svare byglandgilde og halvdelen af deres smørafgift, og 28. december 1572 gav han bønderne i Illerup (II, I), der gjorde ugedagsgerning til Skanderborg slot, brev paa, at de for fremtiden ikke skulle holde fodernød, levere brændsvin¹⁰⁾ eller svare gæsteri og brændeved (K. B. og jordebogen 1573). Endelig fremgaar det af en sammenligning mellem de to jordebøger, at fæsterne af klosterets gaarde i Øster Lisbjerg herred (VI) ikke skulle svare brændeved i 1573, og at fæsterne af gaardene i Taaning sogn (V, A—C) havde faaet et

¹⁰⁾ I de aar, da der var olden, skulle de dog hver levere et brændsvin, men fik til gengæld lov til vederlagsfrit at sætte 9 svin paa olden i skovene.

afslag i deres kornlandgilde paa 1/4 ørtug rug, 1/2 ørtug rug eller 1 1/2 ørtug byg.

Foruden forhøjelser og nedsættelser af afgifterne, der er fælles for flere gaarde, forekommer der ændringer af afgifternes størrelse, som aabenbart kun har omfattet enkelte gaarde. Dette er tilfældet med forhøjelserne og nedsættelserne af kornafgifterne af ejendommene I, C 2, II, O 1, III, H 8, III, J 1, IV, A 14 og 16, V, K 1, VI, A 1, 2, 5, 7, 14 og 17, VI, C 4 og 5 og VI, E 1—3, af smør- og honningafgifterne af gaardene III, B 1, og VII, I 1, af pengeafgifterne af gaarden VII, G 5 og nogle af husene IV, A 17—48 og af de ydelser af brændevin, gæs og høns, hø og brændeved, der skulle svares af ejendommene II, B 7—9, II, F 4—6, II, G 1, II, J 1—2, IV, A 14, V, A 11—12, V, E 1, VI, C 5, VI, E 1 og 2 og VI, G 1¹¹⁾. Kornafgiften af jorden V, K 1 havde lensmanden, efter hvad jordebogen 1573 oplyser, sat ned fra 1 til 1/2 ørtug havre. Af de øvrige forskelle paa de afgifter, der skulle betales i 1554 og i 1573, er en del antagelig fremkommet ved overspringelser og andre fejl, som klosterets og lenets skrivere har gjort sig skyldige i¹²⁾.

Der er ikke mange danske herreklostre, hvis godsindtægter paa den tid, da de endnu stod under abbeders og priorers bestyrelse, kendes fra jordebøger, der er bevaret. Det har derfor stor betydning, at man ved hjælp af jordebøgerne 1554 og 1573 kan fastslaa, hvilke forandringer fæsternes afgifter undergik, da Øm klostets jordegods blev lagt ind under lensmændene paa Bygholm og Skanderborg. Som jævnførelsen mellem de to jordebøger viser, blev mange af fæsternes afgifter og ydelser afløst og reguleret i tiden mellem 1554 og 1573, men væsentlige forandringer i landgildens størrelse og sammensætning er sjældne.

Klosterets erhvervelse af det jordegods, der var i dets besiddelse i 1554.

Gods, klosteret erhvervede før 1180.

I 1165 grundlagde nogle cisterciensermunkene, der var udsendt af abbeden i Vitskøl, et kloster i Sminge, som biskop Eskild i Aarhus havde skænket dem. Da godset i Sminge var fattigt og utilstrækkeligt, henvendte Eskilds efterfølger paa bispestolen og abbeden i Vitskøl sig til kongen og traf med ham aftale om, at munkene skulle overtage det af medlemmer af kongeslægten stiftede kloster i Veng, som hidtil havde været beboet af munke af benediktinerordenen (se S.M., II, s. 160 f.). Som følge af nogle stridigheder, de havde med en fornem dame, Erik jarls søster, Margrete, flyttede munkene, tre aar efter at de var kommet til Veng, til den lille ø Kalvø i Skanderborg sø, hvor de ligeledes overtog et tidligere benediktinerkloster (se S.M., II, s. 169). I 1554 ejede Øm kloster ingen gaarde i de byer, der laa ved Skanderborg sø. Det er derfor højst sandsynligt, at det kun var Kalvø klostets bygninger, cisterciensermunkene fik overladt, medens jordegodset tilfaldt benediktinernonneklosteret i Ring, der laa tæt ved og utvivlsomt har haft forbindelse med klosteret paa Kalvø (se ovenfor s. 10 f.). Hvis det ikke lykkedes cistercienserne at komme i besiddelse af Kalvø klostets ejendomme, kan det have været en medvirkende årsag til, at de allerede i 1172 forlod øen og tog endeligt ophold i Øm (se S.M. II, s. 175 ff.). Cistercienserklostrene maatte ifølge ordensreglerne ikke

11) Vedrørende gæsteriet se ovenfor s. 19.

12) Hvis man inddrog jordebøgerne fra tiden efter 1573 i undersøgelsen, kunne man paavise de afvigelser, der skyldes skrivefejl i jordebogen 1573 eller midlertidige nedsættelser af landgilden.

ligge i nærheden af anden bebyggelse, og da munkene ikke spiste kød, skulle de helst ligge paa steder, hvor der var let adgang til at drive fiskeri. Det sted, hvor Øm kloster blev opført, tilfredsstillede begge disse krav og havde desuden den fordel, at det laa centralt, der hvor fire herreder mødtes, og tæt ved nogle af Midtjyllands vigtigste færdselsaarer.

Kort før munkene flyttede til Kalvø, afstod de ved et mageskifte de to trediedele af Veng, som havde tilhørt dem, til kongen (se S.M., II, s. 169). Da det viste sig, at deres fjende, Erik jarls søster, ønskede at købe dette gods og skænke det til et nonnekloster, hun agtede at oprette, fortrød de imidlertid bitterligt det mageskifte, de havde afsluttet. Efter meget besvær og med betydelige økonomiske ofre lykkedes det dem at generhverve de to trediedele af Veng (se S.M., II, s. 173 f.), som derefter var i klosterets besiddelse lige til dets nedlæggelse.

Benediktinerklosteret i Veng var grundlagt af kong Valdemar den Stores forgængere paa tronen (S.M., II, s. 163), og kirken, der med sine mange kapeller maa være en oprindelig klosterkirke (se Vilhelm Lorenzen »De danske Klostres Bygningshistorie«, X, s. 109), er antagelig opført i det 11. aarhundrede, ikke længe efter aar 1066 (se Ejler Haugsted i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1937, s. 192). Selv om klosteret altsaa var gammelt, er det ikke sikkert, at det har ejet jord i Veng, før det kom i cisterciensermunkenes eje. Blandt Øm klostres stiftere omtaler klosterkrøniken nemlig den Erik jarl (S.M., II, s. 169, l. 20), hvis søster (S.M., II, s. 169, l. 11) i 1160'erne ejede den trediedel af Veng, som paa det tidspunkt ikke tilhørte klosteret (S.M., II, s. 175, l. 25 ff.). Da døtres arvelodder var halvt saa store som sønners, og da Erik jarl var i slægt med kongehuset (S.M., II, s. 175, l. 23), blandt hvis medlemmer benediktinerklosterets grundlæggere skal søges, er der altsaa noget, som kan tale for, at han har arvet de to trediedele af Veng, men har skænket eller testamenteret dem til klosteret, hvis patron han havde været i benediktinermunkenes tid. I andet stokværk af Veng kirkes oprindelige taarn er der et rum, som er forsynet med et dobbeltvindue ind til kirkeskibet, der kunne lukkes med skydeskodder. I flere engelske klosterkirker, med hvis arkitektur Veng kirkes er beslægtet, findes der i vesttaarnene, altsaa i den ende af kirkerne, hvortil lægfolk havde adgang, lignende rum, der antagelig har været benyttet som kapeller og herskabsstole af medlemmerne af de adelsslægter, som havde stiftet klostrene og fortsat ydede dem deres støtte (se G. Baldwin Brown, »The arts in early England«, II, s. 330 ff., og Ejler Haugsted, anførte sted, s. 195, jvnt. taarngallerierne i Fjenneslev og Tveje-Merløse kirker). Dersom Erik jarls slægt har ejet hele Veng og haft sin sædegaard i denne by, vil det være let at forstaa, hvorfor der blev indrettet et saadant herskabskapel i Veng kirkes vesttaarn.

Venggodsets skæbne i det 12. aarhundrede kender vi fra klosterkrøniken, hvorimod intet af de breve, der formodentlig har bekræftet de med kongen afsluttede mageskifter, er medtaget i registraturen 1606. Da det ældste daterede brev, af hvilket der findes udtog i de to registraturer, stammer fra 1180, kender vi heller ingen breve, der hjemler klosteret ret til at overtage de øvrige dele af dets ældste jordegods. Det er derfor sandsynligt, at en del af de gaarde og huse, som klosteret ejede i 1554, men til hvilke det ikke har faaet ejendomsretten overdraget ved breve, vi kender, hører til det jordegods, der var kommet i klosterets besiddelse før 1180.

Som omtalt i indledningen s. 16 opgiver nogle af udtogene af klosterets adkomstbreve ikke, hvem der overtog de afhændede ejendomme. Regner man med, at det altid var klosteret selv, der fik de paagældende ejendomme overdraget (se indledningen s. 18), og antager man, at de fire forudsætninger for, at man kan inddele klostergodset i ejendomme, hvis erhvervelse er bekræftet eller ikke bekræftet i bevarede breve og brevudtog (se indledningen s. 18 f.),

er opfyldt, bestod de gaarde, møller og større enemærker¹³⁾, hvis overdragelse til klosteret under ingen omstændigheder kan være dokumenteret i breve, vi kender, af ovennævnte besiddelser i Øm og Veng (d.v.s. gaardene II, A 1—2 og to trediedele af gaardene II, M 1—8 og N 1 i tabellen s. 10 ff.) og følgende ejendomme (se indledningen s. 18 f.):

Framlev herred, sogn og by, 1 gaard (I, D 1 i tabellen s. 10 ff.).

Skørring sogn og by, 2 gaarde (I, B 1—2), forudsat at Skørringh skal rettes til Tørringh i M 65 og och til vdj i N 24 (se ovenfor s. 33),

Hjelmslev herred, Dover og det nedlagte Illerup sogne,

Siem, 7 gaarde (II, B 1—8 ÷ 1 gaard)¹⁴⁾,

Siemgaardsmølle, 1 mølle (VIII, A),

Nygaard, 1 gaard (II, D 1),

Boes, 4 gaarde (II, E 1—4),

Svejstrup, 6 gaarde (II, F 1—6),

Bjedstrup, 1 gaard (II, G 1),

Alken, 2 gaarde (II, J 1—2),

Gern herred, Tulstrup sogn, Kilsgaard, 1 gaard (III, D 1),

Vrads herred, Ry sogn og by, 16 gaarde (IV, A 1—16),

Vor herred, Ovsted sogn, Tammestrup, 1 gaard (V, F 1, se nedenfor s. 29),

Hansted sogn og by, 1 stk. jord (V, K 1).

De gaarde, møller og større enemærker, hvis overdragelse til klosteret muligvis ikke er dokumenteret i breve, vi kender (se indledningen s. 19), bestod af de ejendomme, som er mærket med en stjerne i tabellen s. 27 ff., d.v.s. gaardene i Søballe (I, A 1), Rodegaard (I, C 1—2), Galten (I, E 1—3 ÷ 1), Firgaarde (II, C 1—4 ÷ 3), Hemstok (II, H 1—2), Illerup (II, I 1—8), Jeksen (II, K 1—3), Haarby (II, L 1—6 ÷ 3), Forlev (II, O 1), Tulstrup (III, B 1), Tørring (III, C 1—6 ÷ 3), Skovsrod (III, E 1), Vissing (III, H 1—8 ÷ 3 eller 4), Laasby (III, I 1—4), Flensted (III, L 1—7 ÷ 1), Gedved (V, D 1—2 ÷ 1), Monbjerg (V, J 1—2 ÷ 1), Skæring (VI, A 1—11, 13—15 og 17 samt VI, B 1 ÷ 5 gaarde og de s. 26 omtalte ejendomme), Lystrup (VI, C 1—6 ÷ 1), Egaa (VI, D 1) og Grenaa (VII, L 1—3).

Langt de fleste af de ejendomme, hvis overdragelse til klosteret ikke kan være bekræftet ved breve, vi kender, laa i Ry og i Dover og Illerup sogne, altsaa i Øm klostres nærmeste nabolag. Det er derfor højest sandsynligt, at de virkelig hører til klosterets ældste besiddelser. Mange danske klostre erhvervede pavelige værnebrev, der indeholder fortegnelser over de byer, i hvilke klostrene ejede jordegods (se f. eks. Poul Nørlund i »Sorø, Klosteret, Skolen, Akademiet«, I, s. 86, og M. Mackeprang i »Sønderjydske Aarbøger« 1945, s. 45 f.). For Øm klostres vedkommende er intet saadant pavebrev bevaret, men af klosterkroniken (S.M., II, s. 176) og af et brev, paven udstedte 31. januar 1217 (»Bullarium Danicum«), fremgaar det dog, at klosteret, kort tid efter at munkene var flyttet til Øm, afhændede en del strøgods og gods, der laa ved Veng,

13) Ordet gaard benyttes her og i det følgende som fællesbetegnelse for gaarde og bol, og alle ejendomme, af hvilke der svarede korn- og (eller) smørafgifter, betragtes som gaarde, øde gaardes tilliggende eller større enemærker.

14) Den ottende af klosterets gaarde i denne by blev tilskødet det i 1338 (se nedenfor s. 28).

og i stedet købte jordegods i og ved Øm. Det maa formodes, at gaardene i Ry og i Dover og Illerup sogne udgjorde en del af dette jordegods.

Øm klostres ældste historie, saaledes som den er skildret ovenfor, minder meget om de andre danske cistercienserklostres, der ligeledes er rige paa beretninger om klostrenes flytning fra sted til sted og om deres overtagelse af tidligere benediktinerklostre (jvnf. M. Mackeprang i »Sønderjydske Aarbøger« 1945, s. 25). Ved at flytte deres klostre fik cisterciensermunkene mulighed for at komme i forbindelse med nye kredse af velgørere, og ved at overtage benediktinerens klostre skaffede de sig af med generende konkurrenter til de gavmilde stormænds bevaagenhed og kom tilmed i mange tilfælde i besiddelse af deres jordegods.

Gods, som klosteret erhvervede i tiden 1180—1554.

Blandt de ejendomme, hvis overdragelse ikke er bekræftet i breve og brevudtog, vi kender, findes der utvivlsomt en del, som klosteret først overtog efter aar 1180. Da man intet nærmere ved om disse ejendomme, maa man imidlertid nøjes med at konstatere, at denne mulighed foreligger, og i øvrigt indskrænke undersøgelsen til at omfatte det jordegods, der omtales i breve, som handler om klosterets erhvervelse af fast ejendom efter 1180.

For at man kunne bestemme de ejendomme, hvis afhændelse til klosteret ikke er stadfæstet i breve, vi har kendskab til, maatte man regne med, at det var klosteret, der overtog alt det jordegods, som blev overdraget ikke nærmere angivne personer eller institutioner. Desuden maatte man gaa ud fra, at de fire i indledningen s. 18 f. omtalte forudsætninger for, at man kan inddele klostergodset i ejendomme, hvis erhvervelse er dokumenteret eller ikke dokumenteret i bevarede breve og brevudtog, er opfyldt (se s. 22 f.). Betingelserne for, at man kan bestemme de breve, der handler om overdragelse af jordegods til klosteret, og de ejendomme, der omtales i brevene, er nøjagtigt de samme. Da man ikke kan bevise, at disse betingelser er tilfredsstillende, men kun formode, at det som oftest vil være tilfældet (se indledningen s. 20), er det ikke udelukket, at nogle af undersøgelsens resultater er forkerte.

a. Gods erhvervet i tiden 1180—1300.

Øm klostres krønike beretter om biskop Svend, der styrede Aarhus stift fra 1165 til sin død i 1191, at han oprindeligt var klosteret fjendtlig stemt. Da han imidlertid paa en rejse fra England havde været i fare for at lide skibbrud, men blev frelst, efter at han havde lovet at grundlægge et cistercienserkloster i sit stift, blev han munkenes ven og ydede dem al den støtte, han formaede (S.M., II, s. 161). Den største velgerning viste han Øm kloster, da han ved sine to testamenter fra ca. 1180 og 1183 skænkede det sine besiddelser paa Djursland, der, som han selv bemærker, var store, men af forholdsvis ringe værdi, fordi de laa ved kysten, udsatte for Vendernes plyndringer. Det gods, biskop Svend testamenterede til klosteret, laa ifølge det ældste testamente i Attrup, Ørup, Rosmos, Enegaarde og Hillestedrude og ifølge det yngste i Attrup, Ørup, Rosmos, Enegaarde, Hillested og Hoed (S.M. II, s. 179 f., H 58 a—e, 59 og 60, Kr. Erslev »Testamenter fra Danmarks Middelalder«, s. 1 ff.). Som omtalt ovenfor s. 32 er Hillested i det yngste testamente rimeligvis fejl for Hillestedrude, der antagelig er identisk med Rugaard og landsbyen Rude eller Rove, hvis marker nu udgør en del af Rugaards tilliggende. I 1554 havde klosteret 8 gaarde i Attrup (VII, A 1—8 i tabellen s. 10 ff.), 3 gaarde i Ørup (VII, C 1—3), 2 gaarde i Rosmos (VII, B 1—2), 2 gaarde i

Enegaarde (VII, D 1—2), 16 gaarde i Rude (VII, H 1—16) og gaarden Rugaard (VII, I 1). Alle disse gaarde laa i Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred. I Hoed by (Hoed sogn, Sønder Dyrs herred), som ogsaa omtales i et af testamenterne, havde klosteret ingen ejendomme i 1554 og 1573. Derimod fremgaar det af jordebøgerne, at det ejede 14 gaarde og en mølle i nabobyen (Vester) Balle i Rosmos sogn (VII, F 1—14 og VIII, C). Da der ikke er bevaret noget adkomstbrev paa gaardene i Balle, og det er lidet troligt, at saa fjernt liggende gods har hørt til klosterets ældste besiddelser, kan man ikke se bort fra den mulighed, at Balle er glemt i biskop Svends testamenter. Udelukket er det dog heller ikke, at Balle, der ligger ganske tæt ved Hoed, og hvis navn kan betyde »Afdeling af en By eller af en Bys Mark« (se »Danmarks Stednavne«, Samsø, s. VI), i 1180'erne har udgjort en del af Hoed by. Foruden de ejendomme, biskop Svend testamenterede klosteret i Øm, kom det i tiden 1180—1300 i besiddelse af endnu to gaarde, der laa i Sønder Dyrs herred. Det drejer sig om en gaard i Glatved og en gaard i Hoed, som abbed Asgod i 1257 overdrog munkene, idet han bestemte, at indtægterne af gaardene skulle anvendes til en aarlig ekstrabespisning og i øvrigt komme brødrenes bord til gode (S.M., II, s. 201 f.). Gaarden i Hoed, som lægbroderen Olav Quiter havde skænket munkene kort forinden, blev senere hen afhændet, hvorimod gaarden i Glatved antagelig er en af de fire gaarde (VII, G 1—2 og 4—5), klosteret ejede i denne by i 1554. Klosterets jordegods paa Djursland laa hele 80 km fra Øm. Naar munkene desuagtet beholdt disse ejendomme, skyldes det utvivlsomt, at der i Rosmos og Hoed sogne fandtes store kalkbrud, hvorfra de kunne hente kalk ikke alene til opførelsen af klosterets bygninger, men ogsaa til salg (se afsnittet om fæsteafgifternes historie).

Ved sit testamente af 1183 skænkede biskop Svend ikke blot Øm kloster sine besiddelser paa Djursland, men ogsaa »den lille by (villulam)« Karleby (S.M., II, s. 180, H 58 a og 60). Karleby er identisk med den »gaard (mansio)« Karleby, der havde tilhørt klosteret i Veng, og som munkene, dengang de boede i dette kloster, ved et mageskifte afhændede til bispen (S.M., II, s. 162). Da Karleby havde været i Veng klostres besiddelse og kaldes en gaard eller en lille by, kan den som anført ovenfor s. 34 ikke være sognebyen af dette navn i Nørre Dyrs herred, men er formentlig *Kalbygaard* i Laasby sogn, Gern herred. I alt fald kendes der ikke andre breve, der angaar klosterets erhvervelse af denne gaard, som hørte med til dets ejendomme saavel i 1489 (M 13) som i 1554 (III, K 1—2 i tabellen s. 10 ff.).

Med det gods, biskop Svend skænkede klosteret, var dets besiddelser blevet saa store, at dets fremtid var sikret. Blandt sine velgørere talte det unge kloster foruden biskop Svend hans forgænger, biskop Eskild, og Erik jarl, der var beslægtet med kongehuset (se ovenfor s. 22). Ligesom de andre danske herreklostre er Øm kloster altsaa stiftet af biskopper og stormænd, der kunne paatage sig en saadan opgave, fordi de ejede jordegods i overflod.

Gaardene i Sønder Dyrs herred var ikke de eneste fjerntliggende ejendomme i Øm klostres besiddelse. Ifølge klosterkrøniken (S.M., II, s. 197 f.) skænkede Peder Elavsen, der var biskop i Aarhus fra 1224 (?) til 1246, saaledes klosteret en trediedel af Sødring i Gerlev herred. En anden trediedel købte klosteret af bispen, og den sidste trediedel erhvervede det ved et mageskifte, afsluttet med Jens Judæs (d.v.s. Judas), som til vederlag fik klosterets gods i Horndrup i Taaning sogn, Vor herred. Peder Elavsens efterfølger, Peder Ugotzen, var imidlertid munkene fjendtlig sindet og tvang dem i 1248 til at overdrage deres besiddelser i Sødring og nabosognene Udby- og Dalbynder til ovennævnte Jens Judæs, som til gengæld afstod sit gods i *Taa*ning, *Horn-*

drup og Havreballe (Taaning sogn, Vor herred) til klosteret (A 2 og 11 og S.M., II, s. 198). Før mageskiftet med Jens Judæs havde Øm kloster i 1234 faaet mageskiftebrev paa Eske Maltesens jordegods i Taaning (A 3), og efter mageskiftet fik det i 1268 skøde paa Uldan Nielsens ejendomme i Horndrup og Havreballe (A 9 og 10). Endelig erhvervede klosteret ved et mageskifte, der blev afsluttet med kong Valdemar og stadfæstet af Kong Erik, $\frac{1}{2}$ otting jord paa Taaning mark, Fuldbro mølle, der ligger i Taaning og Skanderup sogne, Vor og Hjelmlev herreder, samt fiskeriet Vosgaard og køret Huskær, der laa ved Gudenaens indløb i Mossø og altsaa grænsede op til klosterets ladegaardsjorder (M 71 og B 22b). Fuldbro mølle omtales ikke i kong Valdemars Jordebog fra 1231, hvilket kunne tyde paa, at det var Valdemar Sejrs, der afhændede møllen til klosteret, og Erik Plovpenning, Erik Klipping eller Erik Mændved, der bekræftede mageskiftebrevet. Udelukket er det dog ikke, at møllen først kom i kongens besiddelse efter aar 1231, og at de to konger var henholdsvis Valdemar Atterdag og Erik af Pommern. Erhvervelsen af jorden i Taaning, Fuldbro mølle og fiskeriet Vosgaard skal i saa fald henføres til perioden 1300—1554. I 1554 ejede klosteret 10 gaarde i Taaning (V, A 1—10 i tabellen s. 10 ff.), 6 gaarde i Horndrup (V, B 1—6), 1 gaard i Havreballe (V, C 1) og Fuldbro mølle (VIII, B). Fuldbro mølle og gaardene i Taaning laa meget fordelagtigt for munkene i Øm, ikke ret langt fra klosteret og lige ved den gamle vej til Horsens, der ogsaa var klosterets vigtigste forbindelse med det sydlige Jylland.

Afstanden fra Øm til klosterets besiddelser paa Djursland var stor, og transporten af korn, kalk og djurslandsgodsets øvrige produkter var meget besværlig, naar den udelukkende skulle besørges af bønder, der boede i Rosmos sogn og i nærheden af klosteret. Det er utvivlsomt i dette forhold, man skal søge grunden til, at munkene skaffede sig en del jordegods i Skæring (Egaa sogn, Øster Lisbjerg herred), der ligger omtrent midt imellem Øm og Rosmos, ved vejen, der fører fra Djursland til Aarhus. Klosterets ældste ejendomme i Skæring var antagelig de to bols jord og det møllested, Niels Knudsen havde skænket eller solgt klosteret, og hvorom det i 1242 havde trætte med hans arvinger (T 31). Tre aar senere, i 1245, fik klosteret »Rotengaardt« og Jens Pallesens skøde paa $\frac{1}{2}$ fjerding jord (d. v. s. $\frac{1}{8}$ bol) i Skæring (T 11), i 1261 gav Niels »Cool« (d. v. s. Kaal) eller »Lool« fra Remstrup klosteret skøde paa en gaard i Skæring med et tilliggende paa 3 fjerding jord (T 6), og i 1262 fik det skøde paa Niels Mogensens ejendom paa Skæring mark (T 25). Endelig tilskødede Anders Stygge et ikke nærmere angivet aar klosteret et bol i Skæring (T 11). Saafremt Anders Stygge er identisk med en af de mænd af slægterne Galen og Rosenkrantz, der bar dette navn (se »Danmarks Adels Aarbog« 1893, s. 165, og 1910, s. 384), kan skødet dog først være udstedt i det 14. eller det 15. aarhundrede. Et bol betyder vel i saa fald snarere en lille gaard end et bols jord. I 1554 ejede klosteret 16 gaarde og bol i Skæring (VI, A 1—11, 13—15 og B 1 i tabellen s. 10 ff.); men af disse ejendomme blev som allerede omtalt det bol, der havde tilhørt Anders Stygge, maaske først overdraget til klosteret efter aar 1300, og fire gaarde erhvervede det ved et i 1481 afsluttet mageskifte.

Bortset fra en gaard i Purup (Østbirk sogn, Vor herred), som Peder Skaft testamenterede klosteret i 1264 (A 19, skødet stadfæstet 1293, se A 20 og Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 328), var de øvrige nyerhvervelser i det 13. aarhundrede gods, der supplerede klosterets besiddelser i Dover og Veng sogne. Det drejer sig om retligheder, ejendom og jord i Skibing, d. v. s. det nuværende Firgaarde i Dover sogn, som Asser Svendsen, Peder Mogensen og hans

fader tilskødede klosteret henholdsvis i 1239, i og før 1260 (L 28, 31 og 33), om rettigheder i H a a r b y i Veng sogn, som Aarhuskanniken Simon Pedersen formodentlig afhændede til klosteret i 1264 (L 13), og om en trediedel af V e n g g a a r d, som det erhvervede i 1236 ved mageskifte med Niels Mogensens sønner (L 49). Medens Om kloster i 1172 kun ejede de to trediedele af Veng, tilhørte hele denne by og hele Venggaard klosteret i 1554. Da der fra tiden mellem 1172 og 1554 ikke kendes andre breve, hvorved klosteret fik overdraget ejendomsret til gods i Veng, end mageskiftet fra 1236, er en trediedel af Venggaard maaske fejl for en trediedel af Veng og Venggaard, eller en trediedel af Venggaard betyder en trediedel af gaarden og dens tilliggende gods, deriblandt en trediedel af Veng by. I 1554 ejede klosteret 1 gaard i Purup (V, E 1 i tabellen s. 10 ff.), 4 gaarde i Firgaarde (II, C 1—4), 6 gaarde i Haarby (II, L 1—6) og 8 gaarde foruden Venggaard i Veng (II, M 1—8 og II, N 1). De to trediedele af Veng havde imidlertid tilhørt klosteret lige siden det sidste mageskifte med kong Valdemar mellem 1168 og 1172, og hovedparten af ejendommene i Firgaarde og Haarby erhvervede det først efter aar 1300.

b. Gods erhvervet i tiden 1300—1554.

I nedenstaaende fortegnelse over det jordegods, der kom i klosterets besiddelse i tiden mellem aar 1300 og aar 1554, og over de breve, der bekræfter, stadfæster eller omtaler klosterets overtagelse af disse ejendomme, betyder s sogn, gr gaard(e) (og bol) — tv tingsvidne paa, st stadfæstelse paa, fm fuldmagt til at udstede, br brev, der drejer sig om eller giver oplysninger om — sk skøde paa, ga gavebrev paa, te testamente paa, ma mageskiftet paa, pa pantebrev paa, fp forvedspantebrev paa, op opladelsesbrev paa (pante)rettigheder i, brv brev paa. Oplysningerne om ejendommenes antal og henvisningerne til tabellen s. 10 ff og til registraturen 1606 er sat i rund parentes. Det samme er tilfældet med referaterne af breve, der handler om samme overdragelser af jordegods som breve, der allerede er refereret. Derimod er der sat skarp parentes om referaterne af de breve, der handler om overdragelsen af andre rettigheder eller andele i ejendomme, som omtales i breve, der allerede er refereret. (Er brevet b f. eks. en stadfæstelse paa skødet a, er referatet af b sat i rund parentes. Er b derimod et opladelsesbrev paa pante-rettigheder i en gaard, som er overdraget klosteret ved skødet a, er referatet af b sat i skarp parentes). Angives det udtrykkeligt, at det gods, et brev omtaler, blev afhændet til klosteret eller dets abbed, er betegnelsen for det paa-gældende brev (tv, st, sk, ga o.s.v.) mærket med †. Anvender nogle af brevene abstrakte betegnelser for det jordegods, der blev overdraget til klosteret i en bestemt by, er det ikke sikkert, at alle de ejendomme i denne by, som anføres i fortegnelsen, blev afhændet til klosteret i tiden 1300—1554 (se indledningen s. 19). Disse ejendomme, af hvilke nogle altsaa kan være erhvervede før aar 1300, er i fortegnelsen mærket med en stjerne. Tallene og bogstaverne foran herredernes og byernes navne er dem, hvormed disse herreder og byer er betegnet i tabellen s. 10 ff.

I. Framlev herred¹⁵⁾:

A. Søballe, Store-Ring eller Stjære s (*1 gr, I, A 1):
1307 st sk gods (N 29),

C. Rodegaard, Skørring s (*2 gr, I, C 1—2):
1403 sk† og ga† jord i skov og mark i Rode (N 22 og 24),
1501 sk† hvert tyvende træ og hver tyvende fure i Rode mark (N 26),

E. Galten s og by (*3 gr, I, E 1—3):
1329 sk 1 gr i Galten Torp (N 9),
1361 sk ejendom og rettighed (N 8),
(1362 sk† ejendom (N 7)),
1403 sk toft (N 5),

F. Skovbys og by (1 gr, I, F 1):
1494 sk 1 gr (N 1 og 16),

G. Herskind, Skivholme s (1 gr, I, G 1):
1506 ma 1 gr (N 17).

¹⁵⁾ Der regnes med, at brevet M 65 kun handler om gods i Tørring (se ovenfor s. 33). Skørring sogn og by er derfor ikke medtaget i fortegnelsen.

II. Hjelmslev herred:

B. Siem, Dover s (1 gr, II, B 1—8 ÷ 7 gr, som klosteret antagelig havde overtaget før 1180 (se ovenfor s. 23)): 1338 sk 1 gr (L 48),

C. Firgaarde (Skibing), Dover s (*4 gr, II, C 1—4. Heri er dog det gods indbefattet, som klosteret erhvervede før 1300 (se ovenfor s. 26f.)): 1318 sk† ejendom i marken (L 35), 1328 sk ejendom i marken (L 36), 1362 ma ejendom i marken (L 37), 1385 fp 1 gr (L 34), mellem 1439 og 1448 pa 2 gr (ifølge vidisse fra 1481—1513, L 30), [1490 ma 2 gr (L 29 og Repertori- et nr. 6686)] (?),

H. Hemstok, Dover s (*2 gr, II, H 1—2): 1318 sk† rettighed i skov og mark (L 5a), 1327 sk† rettighed i marken (L 4 b og 5 b), 1328 sk† rettighed i marken (L 4 a),

I. Illerup, Illerup (senere Dover) s (*8 gr, II, I 1—8): 1317 sk† ejendom i Illerup s (L 50), 1328 sk ejendom i marken (L 51),

K. Jeksen, Adslev s (*3 gr, II, K 1—3): 1421 sk† gods (L 21), 1426 tv† sk† byggested og jord i marken (L 22, ¹⁶) 1444 op† rettighed i gaarde (L 24), 1448 pa jord i marken (L 27),

L. Haarby, Veng s (*6 gr, II, L 1—6. Heri er dog det gods indbefattet, som klosteret erhvervede før aar 1300 (se ovenfor s. 27)): 1350 sk 1 gr (L 15), 1350 sk 2 gr (L 18), 1367 sk parter i byen og marken (L 12), 1368 fp rettighed (L 11), 1376 br† sk† rettighed i marken (L 16), [1380 sk rettighed i marken (L 17)] (?), 1399 ga jord i marken (L 19), 1400 sk gods (L 14),

O. Forlev, Skanderup s (*1 gr, II, O 1): 1350 sk jord og skov (L 18), 1377 brv† rettighed i marken (L 39),

1406 sk† ejendom i marken (L 38).

III. Gern herred:

A. Alling s og by (3 gr, III, A 1—3): 1348 sk gods (M 37a), 1445 ma 1 gr med et enemærke (M 17), (1488 tv† ga† gods (M 36)), 1508 sk 1 bol og andet gods (M 15), 1508 ga 1 gr (M 16), 1508 ma øde byggested i Alling s, som hed »Asche« (M 58), (1511 st† sk† 1 gr og 1 bol (M 57)),

B. Tulstrup s og by (*1 gr, III, B 1): 1337 sk rettighed (M 29), 1447 ga† rettighed i gaarden Østergaard i Tulstrup s (M 30),

C. Tørring, Tulstrup s (*6 gr, III, C 1—6): 1338 sk 1 gr med et enemærke (M 64), 1348 sk gods (M 65), forudsat, at Skøringh skal rettes til Tørringh i dette brev (se ovenfor s. 33), 1351 sk gods (M 63), 1471 tv† sk† 2 gr (M 68), 1501 sk 6 agre (M 62),

E. Skovsrod, Tulstrup s (*1 gr, III, E 1): 1333 op† gods og ejendom (M 26), 1348 op gods (M 27), 1497 ga kronens rettighed i Skovsrod (M 28),

F. Javngyde, Tulstrup s (4 gr, 1 hus eller 1 bol, III, F 1—4 og 6): 1375 ma 1 gr og 1 bol (M 52), 1449 fm sk 3 gr (M 53 og 93), (1449 sk 3 gr (M 53)), (1449 tv, at 3 gr var lovbudt (M 54)), (1556 br sk 1 gr og 1 bol (?) (M 55)),

G. Bomholt, Alling s (1 gr, III, G 1): 1446 ma† 1 gr (M 10),

H. Vissing s (?) og by (* 8 gr, III, H 1—8): 1327 sk 1 gr og 3 (?) bol (M 43), (1358 st† sk† 1 gr og 2 (?) bol (M 51)), 1496 sk søsterpart i gods (M 45), 1496 sk† rettighed (M 47), 1506 sk rettighed (M 41), ¹⁷) ukendt aar sk ejendom (M 42), ukendt aar br† sk† jord i Torte- bol i Vissing (M 72),

¹⁶) Tingsvidnet L 23 drejer sig om ubeviste rettigheder og er derfor ikke medtaget.

¹⁷) Det er muligt, at de i brevene M 41, 45 og 47 nævnte parter og rettigheder er parter og rettigheder i det samme jordegods. Det kan imidlertid ikke bevises, da man ikke ved, om alle de i brevene omtalte personer var bestægtede med hinanden.

- J. Røgind s og by (1 gr, III, J 1):
1505 sk og ga 1 gr (M 56),
(1511 st† sk† 1 gr (M 57)), antagelig erhvervet allerede før 1180, se ovenfor s. 23):
1481 pa† 2 agre (A 42),
[1484 sk 2 agre (A 44)],
- I. Laasby s og by (*4 gr, III, I 1—4):
1348 sk† gods (M 37a),
(1488 tv† ga† gods (M 36)),
1412 op† 1 gr (M 3),
- L. Flensted, Laasby s (*7 gr, III, L 1—7):
1341 fp gods og ejendom (M 24),
1349 sk 1 gr og jord (M 25),
[1361 sk† rettighed (M 22)],
1502 sk 1 otting jord (M 23),
- M. Aasbæk, Laasby s (1 gr, III, M 1):
Aasbæk var et gammelt enemærke i Laasby mark og er antagelig kommet i klosterets besiddelse sammen med godset i denne by.
- IV. Hids herred:**
- C. Kragelund s og by (1 gr, IV, C 1):
1469 pa† 1 gr (S 1),
[1506 sk† 1 gr (S 2)] (?).
- V. Vor herred:**
- D. Gedved, Tolstrup s (*2 gr, V, D 1—2):
1404 tv†, ga† og sk† (?) gods (A 87),
1410 sk 1 gr (A 79),
- F. Tammestrup, Ovsted s (2 agre. Gaarden V, F 1, havde klosteret
- G. Snejtrup, Ovsted s (1 gr, V, G1):
1386 (se registeret til Æ. D. A., I, s. 320) sk 2 gr (A 47),
1508 ma † byggested (A 101),
1508 ma 1 bol (M 58),
(1508 st ma 1 bol (M 59))¹⁸⁾,
- H. og I. Brørup og gaarden Tykær, Hylke s (2 gr, V, I 1 og V, H 1):
1495 sk 2 gr og 1 bol (A 27),
(1496 tv† sk† 2 gr og 1 bol med enemærket Tykær hule (A 28)),
[1503 op 1 gr og 1 bol (A 23)]¹⁹⁾,
- J. Monbjerg, Østbirk s (*2 gr, V, J 1—2):
1367 sk gods (A 93),
(1405 tv† sk† ejendom (A 97)),
(1424 tv† sk† bl. a. ½ gr (A 96)).
- VI. Øster og Vester Lisbjerg herreder:**
- A. og B. Skæring, Egaa s (*16 gr, VI, A 1—11, 13—15 og 17 samt VI, B 1. Heri er dog det gods indbefattet, som klosteret erhvervede før 1300):
1481 ma† 4 gr og et enemærke (T 7),
1546 ma† jord paa marken (T 12 og 13),
ukendt aar, men antagelig efter aar 1300 (se s. 26) sk 1 bol (T 11),

¹⁸⁾ De to gaarde og bolet var i 1688 (se Henrik Pedersen, »De danske Landbrug 1688«) og antagelig allerede i 1554 slaet sammen til een gaard.

¹⁹⁾ Den 4. marts 1494 tilskiftede Erik Ottesen Rosenkrantz sin søn Holger Eriksen Boller hovedgaard med tilliggende gods (se K. Barner, »Familien Rosenkrantz's historie«, I. Diplomatariet, s. 180). Til dette godshørte bl. a. to gaarde og et bol i Tykær og (eller) Brørup i Hylke sogn, Vor herred. De tre ejendomme mageskiftede Holger Eriksen i 1495 til Claus Eriksen Bjørn, som samme aar skødede dem til Øm kloster (Æ. D. A., I, A 22, A 27 og A 28). Efter Holger Eriksens død udfærdigede Erik Ottesen, hans sønner og hans svigersønner den 22. september 1499 et nyt skiftebrev, hvorved Boller og talrige fæstegaarde blev udlagt til Holger Eriksens børn (K. Barner, anførte sted, s. 200 ff). Dette skiftebrev maa være af-tatt paa grundlag af skiftebrevet fra 1494, da det medtager de tre ejendomme i Tykær og (eller) Brørup, som Holger Eriksen havde afhændet allerede i 1495. At det forholder sig saaledes, og at der ikke er tale om tre andre ejendomme, viser en sammenligning mellem skiftebrevet og Øm klostets jordebog 1554. Ifølge skiftebrevet bestod de tre ejendomme i og ved Tykær, der blev udlagt til Holger Eriksens børn, nemlig af en gaard, af hvilken der blev betalt 6 ørtug korn og 2 skilling grot, en gaard, af hvilken der blev betalt 3 ørtug korn og 2 skilling grot, og et bol, af hvilket der blev betalt 2 ørtug korn (K. Barner, anførte sted s. 203). Øm klostets ejendomme i Tykær og Brørup bestod i 1554 af en gaard, af hvilken der blev betalt 8 ørtug korn og 2 skilling grot, og en gaard, af hvilken der blev betalt 3 ørtug korn og 2 skilling grot. Da den samlede landgilde af klosterets gaarde altsaa var nøjagtig lige saa stor som den samlede landgilde af de ejendomme, skiftebrevet omtaler (11 ørtug korn og 4 skilling grot), kan der ikke være tvivl om, at skiftebrevets og jordebogens ejendomme er de samme, blot er den store gaard og bolet i tiden mellem 1495 og 1554 slaet sammen til een gaard. Ejendommernes fordeling paa de to bebyggelser, Tykær og Brørup, er ikke let at fastslaa. I henhold til brevene A 21 og A 26 laa den ene gaard i Tykær, den anden og bolet i Brørup. Brevet A 22 og skiftebrevet 1499 lader dem alle ligge i Tykær, medens brevet A 28 henregner dem til gaardene i Brørup. Endelig opgiver jordebogen 1554, at den gaard, der var opstaaet ved sammenlægning af en gaard og et bol, laa i Tykær, hvorimod den anden gaard laa i Brørup.

- Lystrup, Egaa og Elsted s (*6 gr, VI, C 1—6):**
 1366 paa gods (T 21),
 1374 tv† sk† gods og bol (T 22),
 1444 ma 1 gr (T 17),
 1459 tv ma jord i have (T 57),
 1547 ma jord (T 18, jvnf. T 19 og 20 og »Danske Magasin« 4, I, s. 189),
- Egaa s og by (*1 gr, VI, D 1):**
 1310 br† pa† ejendom og rettighed (T 16),
 1315 br† pa† og sk† jord og agre og andet gods (T 14),
- Elsted s og by (3 gr, VI, E 1—3):**
 1374 tv† sk† jord (T 22),
 1413 ga 2 gr og 2 bol (T 48),
 (1423 st† sk† gods (T 46)),
 1424 op† toft, købt for klosterets penge (T 50),
 1441 sk† og st† gods (T 49),
 1481 ga† 1 eller 2 gr (T 58) ²¹⁾,
- Eskerød, Hornslet s (2 gr, VI, F 1—2):**
 1446 ma† gods og ejendom (T 5),
 1514 sk† 1 gr (T 1),
 1519 sk† 1 gr (T 2) ²¹⁾,
 (1542 tv† brv† 1 gr (T 3)),
- Damsgaard, Skødstrup s (1 gr, VI, G 1):**
 1446 ma† 1 gr (T 5).
- Sønder og Nørre Dyrs herreder:**
Aalsrøde, Aalsø s (1 gr, VII, E 1):
 1478 sk† 1 gr (H 75),
 (1501 st(?) sk† og ga† 1 gr (N 26) (?)),
- Glatved, Hoed s (3 gr, VII, G 1—2 og 4—5 ÷ 1, som klosteret havde erhvervet før aar 1300 (se ovenfor s. 25)):**
 1456 sk 1 gr (H 61),
 (1456 br† sk† 1 gr (H 62)),
 (1456 tv† sk† 1 gr (H 70)),
 1493 pa† 1 gr (H 63),
 1513 sk 2 gr (H 66). Den ene af disse gr er antagelig identisk med den i H 63 omtalte (jvnf. indledningen s. 32).
- Revn, Vejlbys s (1 gr, VII, J 1):**
 1416 te sk og ga 1 gr (H 71),
 1424 br 1 gr (H 79) ²²⁾,
- Aastrup, Gammelsogn (Grenaa landsogn) (3 gr, VII, K 1—2 og 4): ²³⁾**
 1397 sk 3 gr (H 98),
 (1397 br† sk† (el. te†) gods (H 91)),
 [1409 sk† og ga† 1 gr med mere gods (H 90)],
 (1409 tv† sk† 3 gr (H 92)),
 [1415 sk rettigheder i 3 gr (H 94)],
 1501 sk† ager i marken (H 96),
- Grenaa s og by (*3 lodder i bymarken, VII, L 1—3):**
 1404 (?) op†, te†, sk† og ga† 1½ fjerding jord m. m. (H 82),
 [1409 sk† og ga† gods (H 90)] (?) ²⁴⁾

20) Selv om man trækker den gaard fra, som klosteret afhændede ved et i 1490 afsluttet magtskifte (L 29 og Repertoriets nr. 6686), havde klosteret adkomstbreve paa flere ejendomme i denne by, end det besad i 1554. Hvis brevudtogenes tal er rigtige, og de s. 24 anførte forudsætninger er opfyldt, maa klosteret altsaa have afhændet endnu en eller to af sine gaarde i Elsted. NB: T 48 er i øvrigt et af de meget faa brevuotog, der anfører (en del af) de afhændede gaardes landgilde. Af de to gaarde og de to bol, klosteret fik overdraget, blev der svaret henholdsvis 9 ørtug korn, 6 ørtug korn, 2 ørtug korn og 1/3 skæppe smør. Antager man, at den 1/4 ørtug byg, der i 1554 blev betalt af gaardene VI, E 1 og 2 i tabellen s. 10 ff., er yngre afløsningsafgifter, blev der af disse gaarde tilsammen betalt 9 ørtug korn foruden bispe- eller folehavre. Det er altsaa ikke udelukket, at de to gaarde er opstaaet ved deling af den gaard, af hvilken der blev svaret 9 ørtug korn i 1413. Den gaard, af hvilken der blev betalt 6 ørtug korn, kan være identisk med gaarden VI, E 3, hvis man tør gaa ud fra, at de 10 skpr. havre er bispehavre, at 1½ + 2 er fejl for 3 + 1/2 ørtug byg, og at den halve ørtug byg er en afløsningsafgift.

21) De breve, der er registreret som T 1 og T 2, er udstedt af den samme mand og drejer sig om en gaard i Eskerød. Man maa derfor regne med den mulighed, at de to udtog faktisk gengiver indholdet af det samme brev, saaledes at MDXIV i T 1 skal rettes til MDXIX eller MDXIX i T 2 til MDXIV.

22) Hvis kongens brev fra 1424 ikke blot stadfæster testamentet fra 1416, havde klosteret adkomstbreve paa flere ejendomme i denne by, end det besad i 1554. Jvnf. note 20.

23) Fæsterne af klosterets gaarde i Aastrup brugte muligvis de jorder i Dolmer og Trøstrup marker, som blev overdraget til klosteret i 1404 (?) (H 82).

24) Nogle af klosterets adkomstbreve sikrede munkene ejendomsret til gaarde, jorder og skove, hvis beliggenhed ikke kendes (f. eks. Lindegaard A 30, »Hackebøgeshouff« H 71, ejendom i Staverballe T 25, en gaard i »Slogstrup« = »Skogstrup« (?) T 26, to gaarde i Bjerg T 41). Af disse gaarde og jorder kan nogle have ligget i byer, i hvilke klosteret var lodsejer i 1554, eller de blev ved de oprindelige bebyggelsers nedlæggelse indlemmet i disse byer.

Af dem, der overdrog Øm kloster jordegods og rettigheder i jordegods i tiden 1300—1554, var tre regerende konger: Christoffer (af Bayern) (II C, aar ikke angivet i ovenstaaende fortegnelse over jordegods, klosteret erhvervede mellem 1300 og 1554), Erik (af Pommern) (VII H, 1424 i fortegnelsen) og Hans (II C, 1490 og III E, 1497). Syv tilhørte den gejstlige stand: Magister Jesper Brochmand (kancellisekretær og ærkekegn i Aarhus, (VI C, 1547), Laurids Nielsen, helligaandsordenens vikar, (I G, 1506), biskop Niels Clausen (i Aarhus) (V G, 1508, 1; V H og I, 1503), biskop Oluf i Aarhus (III F, 1375), præsten Palle Jensen²⁵⁾ (II L, 1380 og antagelig ogsaa II L, 1399), Poul Olufsen, præst i Aarhus (II C, 1385) og biskop Ulrik i Aarhus (II K, 1444; VI C, 1444). 46 var (formodentlig) adelige: Anders Jacobsen (Bjørn til Stenalt (VI E, 1481), Anders Stygge (af slægten Galen eller af slægten Rosenkrantz) (?) (VI A og B, aar ikke angivet), Asser Rampe (I E, 1329), Bo Høg til Tanderup (III F, 1449), væbneren Bonde Pedersen i Handrup (VI E, 1413), Christen Rud til Hessel (VII G, 1456), ridder Claus Eriksen (Bjørn) (V H og I, 1495), Claus Krumpen (V D, 1410), Ebbe Henriksen (Udsen) (VII K, 1415), Else, datter af Peder Gødesen (Bild) (?), gift med Jep Kirt, (VII K, 1397 og 1409; VII L, 1409), Enevold Jensen (Rafvad) i Alsted (III A, 1508, 1 og 2; III J, 1505), Erik Eriksen Banner (VI A og B, 1546), Erik Henriksen (Hvas) (III H, 1506), Erik Høg (Banner) (III H, 1496, 2), ridder Erik Ottesen (Rosenkrantz) til Bjørnholm og Skern (I C, 1501; VI A og B, 1481; VII E, 1478), Erik Vestenie til Søbygaard (IV C, 1506), Gotskalk Rostrup (III C, 1348), Gotskalk Rostrup (I C, 1403), (Gyde Rostrup), gift med Ebbe Henriksen (Udsen), (VII K, 1415), hr. Gøde (Nielsen Krumpen) (?) (III C, 1338), ridder Henrik Sandberg til Kvelstrup (III G, 1446), Henrik Stensen (ejede gods sammen med Niels og Erik Hvas) (III H, 1506), fru »Margarethe« fejl for Ingerdh el. lign. (se ovenfor s. 32) = Inger Flemmingsdatter (d. v. s. Inger Andersdatter Flemming) til Møllerup, Oluf Skovgaards enke, (VII G, 1493 og 1513), fru Inger Nielsdatter (III, C 1501), »Iffuer« fejl for »Iffuen«, d. v. s. Ivan, Rostrup (III L, 1349), Jep Nielsen Kirt (VII K, 1397; VII L, 1404), Jep Troelsen (Benderup) til Stensballegaard (V G, 1386), Johannes Slet i Breum (III H, 1327), væbneren Jens Simonsen (Udsen) i Eskerod (VI F, 1514 og 1519), Jon »Leckle« (d. v. s. Legl) (II O, 1406), Knud Stensen (ejede gods sammen med Niels og Erik Hvas) (III H, 1506), fru Maren Pallesdatter (VII J, 1416), hr. Mogens (III H, aar ikke angivet), Niels Andersen i Veng, der muligvis er fader til væbneren Stig Nielsen, som i 1484 og 1497 havde Venggaard og i 1499 Virklund i forpagtning (III C, 1471), Niels Henriksen (Hvas) til Gerholm (III H, 1496, 1; III H, 1506), Niels Høg (Banner) (III H, 1496, 2), Niels Jonsen (Munk) (?) i Ormslev (III C, 1351), Niels Clementsen (antagelig rigsraad Niels Clementsen, der var prior for Ring kloster, og som netop i 1508 laante abbeden i Øm 60 mark, se »Jyske Samlinger« 2, I, s. 190, og Repertoriets, nr. 10952. Niels Clementsens adelsskab er i øvrigt ikke sikkert), væbneren Peder Jonsen (Munk) (?) i Ormslev²⁵⁾ (II L, 1400), maaske identisk med Peder Jensen (II K, 1421), ridder Peder Skram (VI F, 1446; VI G, 1446), Peder Slacke, antagelig fejl for Stacke, (II L, 1350; II O, 1350), Svend Torbensen (Udsen) i Rimsø (I F, 1494), ridder Timme Christensen (Maanestjerne) (III A, 1445), »Tordbannekalf« eller »—kall«, antagelig fejl for Torben Kalf eller Kall, (VI D, 1310 og 1315), Tord »Naffuel« (d. v. s. Navl) (III H, aar ikke angivet), Troels Jonsen (Benderup) til Stensballegaard (III L, 1341 og 1361). To var købstadborgere: Jens Ebbesen i Viborg (III B, 1447) og Peder Hvid, raadmand i Grenaa, (VII K, 1501). 39 personer stand kan ikke bestemmes: Asgun Jonsen²⁵⁾ (II L, 1367 og 1368), Asser Bosen²⁶⁾ (II B, 1338), Esger »Muttel« (I A, 1307), Fader Jonsen²⁵⁾ (II L, 1350), Hartvig »Spegh« (I E, 1361 og 1362), Inger, Niels Gødesens hustru,²⁵⁾ (II L, 1376, jvnf. 1380), Jep Assersen (V D, 1404), Jep Knudsen (VI E, 1441), »Jahann« Mikkelsen (III E, 1348), Jens Degn, foged paa Odden, (II O, 1377), Jens Jensen²⁵⁾ (II L, 1380), Jens Jonsen i Elsted (VI C, 1459), Jens Krispinsen (II I, 1328), Jens Mikkelsen (III I, 1412). Jens »Socer« (II C, 1362), Jon Hvid (VI C, 1366), Lave Sebjerg (III B, 1337), Mikkel Tygesen²⁷⁾ (II K, 1448),

25) Præsten Palle Jensen og Jens Jensen, der utvivlsomt var brødre, havde arvet og var altsaa i slægt med Niels Gødesens hustru, Inger. NB: Fem af de mænd, der overdrog gods i Haarby til Øm kloster, hed Jonsen eller Jensen til efternavn. Det er derfor muligt, at Palle Jensen og Jens Jensen ikke var de eneste af disse mænd, der var brødre.

26) Asser Bosen var Torkild Asserssens fader.

27) Niels og Tor Mikkelsen var brødre (se L 23), og Mikkel Tygesen kan være deres fader.

Niels²⁸⁾ (II I, 1317), Niels Andersen (II C, 1318), Niels Andersen i »Wib« (III L, 1502), Niels Fynbo i Ris (V F, 1481 og 1484), Niels Gødesen (II L, 1376), Niels Mikkelsen²⁷⁾ (II K, 1426 og 1448), Niels Troelsen (II H, 1318), Oluf Mortensen (IV C, 1469), Palle²⁸⁾ (II I, 1317), Palle Mouridsen (III A, 1348 og III I, 1348), Palle Pedersen (V D, 1404), Peder Præstebroder (III E, 1333), Peder (Svendens)²⁹⁾ (II H, 1327), Svend Gedved (V J, 1367), Tor Mikkelsen²⁷⁾ (II K, 1426), Tor eller Ture Svendens²⁹⁾ (II H, 1327), Tor Tygesen (II C, 1328 og II H, 1328), Torkild Assersen²⁸⁾ (II B, 1338), Troels Andersen (I E, 1403), Tyre Jonsen i Grundfør (?) (VI C, 1374 og VI E, 1374), Tyre Nielsen Frænde i Lystrup (VI C, 1374 og VI E, 1374).

Opriindelig søgte cistercienserklosterne at komme i besiddelse af saa mange gaarde, der laa i de samme byer, som muligt, hvorefter de lagde dem sammen til store ladegaarde, som munkene selv drev med deres lægbrødres bi-stand. Som omtalt nedenfor s. 35 opgav de helt denne driftsform i løbet af det 13. aarhundrede og havde for fremtiden intet imod at erhverve strøgods. Dette fremgaar da ogsaa tydeligt af ovenstaaende fortegnelse over jordegods, Øm kloster erhvervede i tiden 1300—1554.

Sammenfattende Oversigter.

Ifølge den redegørelse, der i de foregaaende afsnit er givet for de ejendommers historie, som tilhørte Øm kloster i 1554, erhvervede klosteret henholdsvis i de 25 aar fra og med 1165 til og med 1189, i de 40 aar fra 1190 til 1229, i de 40 aar fra 1230 til 1269, i de 40 aar fra 1270 til 1309, i de 200 aar fra 1310 til 1509 og i de 45 aar fra 1510 til 1554 saa mange gaarde og bol, møller, større enemærker og købstadsmarklodder i de forskellige herreder, som nedenstaaende tabel viser. I tabellen er der regnet med, at det jordegods, klosteret fik overdraget før aar 1180, bestaar af de ejendomme, hvis afhændelse ikke kan være bekræftet i breve, vi har kendskab til (se s. 23), og at klosterets erhvervelse af de ejendomme, det overtog efter aar 1180, altid er dokumenteret i bevarede breve og brevudtog (det forudsættes med andre ord, at alle stjernerne i fortegnelsen s. 27 ff. kan slettes). I øvrigt antages det, at klosteret kom i besiddelse af Fuldbro mølle i tiden mellem 1202 og 1230 og af en trediedel af hele Veng i 1236, at det erhvervede alle sine ejendomme i Skæring bortset fra Anders Stygges bol og 4 gaarde før aar 1270, og at det gods, det fik overdraget i Taaning før 1230 og i Firgaarde og Haarby før 1270, omfatter saa faa ejendomme, at man kan forsvare at lade dem ude af betragtning. Da disse antagelser ikke altid er rigtige, og da de forudsætninger, hvorpaa redegørelsen for godserhvervelsernes historie bygger (se s. 22 og s. 24), ikke altid er opfyldt, er en del af tabellens tal mere eller mindre forkerte. Som omtalt ovenfor s. 20 kan man ikke altid sige præcist, hvornaar klosteret overtog de forskellige ejendomme. Bortset fra overtagelsen af en enkelt ejendom (se rubriken VI i tabellen) kan alle godserhvervelser dog tidsfæstes saa nøjagtigt, at de med sikkerhed kan fordeles paa tabellens perioder.

Af romertallene i tabellens hoved betyder I Framlev herred, II Hjelmslev, III Gern, IV Vrads og Hids, V Vor, VI Øster og Vester Lisbjerg og VII Sønder og Nørre Dyrs herreder.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	I alt
1165—1189.....	3	30	3	16	2		48	102
1190—1229.....					1			1
1230—1269.....		3			18	11		32
1270—1309.....	1					0—1		1—2
1310—1509.....	7	25	37	1	7	17—15	9	103—101
1510—1554.....						1—2	2	3—4
I alt.....	11	58	40	17	28	29	59	242

²⁸⁾ Palle og Niels var brødre.

²⁹⁾ Peder og Tor Svendens var brødre.

Da brevudtogene ingenlunde altid oplyser, hvor mange gaarde der blev overdraget til klosteret, kan man ikke beregne antallet af de gaarde, klosteret erhvervede i dele af perioden 1310—1509. Derimod er man i stand til at opgive, hvor mange breve paa klosterets erhvervelser af nyt jordegods i de forskellige herreders byer vi kender fra afsnit af denne periode. Hvert af disse breve svarer nemlig til et af de aarstal i fortegnelsen s. 27 ff., som ikke staar i rund eller skarp parentes.

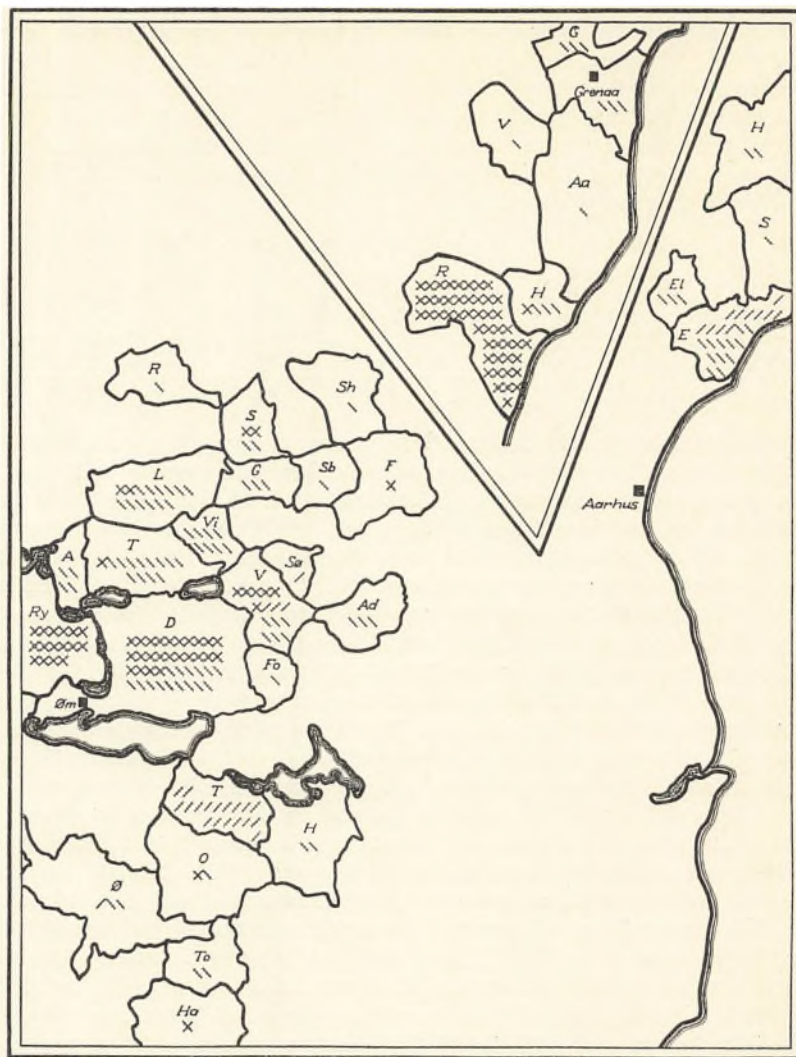
	I	II	III	IV	V	VI	VII	I alt
1310—1349	1	8	10			2		21
1350—1389	1	9	2		2	3		17
1390—1429	2	5	1		2	2	4	16
1430—1469		3	4	1		5	1	14
1470—1509	3		11		4	2	3	23
I alt.....	7	25	28	1	8	14	8	91

Det materiale, der foreligger til belysning af klosterets godshistorie, er behæftet med saa alvorlige mangler, at man ikke kan sige noget absolut sikkert om omfanget af klosterets godserhvervelser i de forskellige afsnit af det tidsrum paa 400 aar, der ligger mellem dets oprettelse og dets nedlæggelse. Der kan dog næppe være tvivl om, at en væsentlig part, maaske op mod halvdelen af de gaarde, der tilhørte klosteret i 1554, er kommet i dets besiddelse allerede i løbet af de første 25 aar efter dets grundlæggelse (se den første af ovenstaaende tabeller). Praktisk talt alle de andre gaarde blev aabenbart overdraget til klosteret i aarene 1230—1269, d. v. s. den periode af klosterets historie, da det fik raad til at opføre en stor kirke og flere andre nye klosterbygninger, og i tiden fra 1310 til 1509. Halvdelen af de overdragelsesbreve, der stammer fra sidstnævnte periode, er udstedt i aarene 1310—1349 og 1470—1509, medens antallet af de breve, der er udstedt i aarene 1350—1429 og navnlig i aarene 1430—1469, er relativt mindre. Da man maa regne med, at flere ældre end nye breve er gaaet tabt, har tilbagegangen siden 1350 i virkeligheden snarest været større, end tabellen viscr. I aarene 1190—1229, 1270—1309 og 1510—1554 ser det ud til, at klosteret saa godt som intet jordegods har erhvervet. I 1270 var klosteret udmarvet af en haard og langvarig strid med biskopperne Peder Ugotsen og Tyge⁸⁰⁾, og ikke ret mange aar efter 1510 bredte reformationsrøret sig til Danmark. Godt og vel halvdelen af gaardene i Hjelmlev herred, alle gaardene i Vrads herred og ca. $\frac{4}{5}$ af gaardene i Sønder og Nørre Dyrs herreder erhvervede klosteret i tiden 1165—1189, $\frac{2}{3}$ af gaardene i Vor herred og ca. $\frac{1}{3}$ af gaardene i Øster og Vester Lisbjerg herreder kom det i besiddelse af i tiden 1230—1269, og ca. $\frac{2}{3}$ af gaardene i Framlev herred, knap halvdelen af gaardene i Hjelmlev herred, næsten alle gaardene i Gern herred, $\frac{1}{4}$ af gaardene i Vor herred, ca. $\frac{4}{7}$ af gaardene i Øster og Vester Lisbjerg herreder og knap $\frac{1}{6}$ af gaardene i Sønder og Nørre Dyrs herreder fik klosteret overdraget i tiden 1310—1509.

*

Som omtalt ovenfor s. 25 var klosterets ældste velgørere biskopper og fyrstelige personer, hvis gaver var store og gerne bestod af mange gaarde. De mænd og kvinder, der afhændede jordegods til klosteret efter midten af det 13. aarhundrede, var derimod sjældent medlemmer af samfundets aller-

⁸⁰⁾ Naar antallet af de gaarde, klosteret i henhold til de bevarede kilder fik overdraget i tiden 1270—1309, er saa lille, skyldes det ikke, at klosterkrøniken kun gaar til 1268. Bortset fra en gaard i Glavved er alle klosterets godserhvervelser siden 1180 nemlig ogsaa afhjemlet af registraturrens brevudtog.

Kort over de sogne, i hvilke Øm kloster ejede gaarde, møller, større enemærker og købstadmarkklodder i 1554.

I Sønder og Nørre Dyrs herreder (den trekant, der er indsat i den øverste del af kortet) betyder Aa Aalsø sogn, G Gammelsgn (Grenaa landsogn), H Hoed sogn, R Rosmos sogn og V Vejlbysogn. I Ø. og V. Lishjerg herreder nord for Aarhus betyder E Ejaa sogn, El Elsted sogn, H Hornslet sogn og S Skødstrup sogn. I Framlev, Gern og Hjlemslev herreder nord for Mossø betyder A Alling sogn, Ad Adslev sogn, D Dover sogn, F Framlev sogn, Fo Forlev by i Skanderup sogn, G Galten sogn, L Laasby sogn, R Røgind sogn, S Skørring sogn, Sb Skovby sogn, Sh Skivholme sogn, Sø Søballe by i Stjare eller Store-Ring sogn, T Tulstrup sogn, V Veng sogn og Vi Nørre Vissing sogn eller by. I Vor herred syd for Mossø betyder H Hylke sogn, Ha Hansted sogn. O Ovsted sogn, T Taaning sogn, To Tolstrup sogn og Ø Østbirk sogn. — Hvert kryds betegner en gaard, en mølle eller et enemærke, der i tabellen s. 32 er henregnet til dem, klosteret erhvervede i tiden 1165—1189. Hver streg, der gaar nedad fra højre til venstre, betegner en gaard, en mølle eller et enemærke, der i tabellen er henregnet til dem, klosteret erhvervede i tiden 1190 til 1309. Endelig betegner hver streg, der gaar nedad fra venstre til højre, en gaard, en mølle eller et enemærke, der i tabellen er henregnet til dem, klosteret erhvervede i tiden 1310—1554.

NB: Kortet medtager ikke Kragelund sogn i Hlids herred, i hvilket klosteret ejede en gaard.

højeste kredse, og det gods, de afstod, omfattede som oftest kun nogle ubebyggede jorder eller en enkelt bondegaard. Saa godt som alle bevarede breve og brevudtog anfører navnene paa dem, der overdrog klosteret deres ejendomme, men bortset fra fyrster og prælater opgiver de ikke altid, hvilken stand eller slægt de tilhørte. Som det fremgaar af fortegnelsen s. 31 f. kan der dog ikke være tvivl om, at de fleste af de personer, af hvilke klosteret erhvervede jordegods, var adelige.

Næsten alle brevudtog, der handler om overdragelse af fast ejendom, giver oplysninger om overdragelsens art (skøde, mageskifte, pantsættelse o.s.v.). Da disse oplysninger hverken er paalidelige eller udtømmende (se ovenfor s. 16 f. og s. 20), maa man desuagtet renoncere paa at gøre rede for omfanget af det jordegods, klosteret fik foræret, købte eller erhvervede ved mageskifter.

Klosterets ladegaarde og flækken Ry.

Det forbud, cisterciensernes ordensregler indeholder mod, at klostrene opkrævede landgilde af deres jordegods, blev ingensinde overholdt. Derimod bevirkede den fritagelse for pligten til at svare tiende, som ordenen havde opnaaet for al jord, munkene selv dyrkede, at cistercienserklostrene, saa ofte det lod sig gøre, lagde gaarde sammen eller tog udyrket jord ind til store ladegaarde, som de selv drev hovedsagelig med lægbrødrene som arbejdskraft. Paa laterankonciliet 1215 maatte cistercienserne imidlertid give afkald paa tiendefriheden af jord, de erhvervede efter den tid, saaledes at de ikke længere havde nogen interesse i at oprette nye ladegaarde. Ved midten af det trettende aarhundrede blev de ganske vist igen fritaget for at betale tiende af al den jord, de dyrkede, uanset om den var erhvervet før eller efter 1215; men paa den tid var tilgangen af lægbrødre som følge af tiggermunkeordenernes fremtrængen aftaget saa stærkt, at det endogsaa blev nødvendigt at nedlægge nogle af de gamle ladegaarde. Denne udvikling tog dog først rigtig fart efter 1302, da paven tillod, at der ikke blev betalt tiende af jorder, der engang havde været tiendefri, selv om de blev fæstet bort (se Poul Nørlund i »Sorø, Klosteret, Akademiet gennem Tiderne«, I, s. 86 ff.).

Om klostres krønike omtaler to af klosterets ladegaarde (grangæ), nemlig Svejstrup i Dover sogn, Hjelmlev herred, der var ladegaard i 1267 (S. M., II, s. 259), og Taaning i Vor herred, der var ladegaard paa Erik Plovpenningens tid og bestyredes af en lægbroder ved navn Olav Quiter (S. M., II, s. 197 og 201). Begge disse ladegaarde blev senere hen nedlagt og delt i flere fæstegaarde. Af klosterkrøniken fremgaar det desuden, at klosteret ejede en mansio, det vil sige en større gaard, der hed Karleby, formodentlig den nuværende Kalbygaard i Laasby sogn, Gern herred (S. M., II, s. 162, jvnf. ovenfor s. 25). Det er ikke udelukket, men tværtimod højst sandsynligt, at ogsaa denne gaard blev drevet som en ladegaard af munkene selv. Karleby var fra ca. 1166 til 1191 i biskop Svends besiddelse og blev af ham delt i flere fæstegaarde (villula, d.v.s. en lille by, kaldes den i hans testamente, S. M., II, s. 180). Hvor vidt munkene, efter at de havde faaet den tilbage, paa ny gjorde den til en ladegaard, lader sig ikke afgøre. I 1554 var den i alt fald delt i to gaarde, hvis fæstere betalte lige meget i landgilde.

Medens ladegaardene Svejstrup, Taaning og Karleby var nedlagt i 1554, var selve klosterets avlsgaard endnu paa denne tid ikke fæstet bort. Af det i 1554 optagne inventarium fremgaar det da ogsaa, at klosteret havde en besætning paa 27 køer, 16 kvier og kviekalve, 120 faar, 120 staldøksne, 15 stude og studekalve, 1 tyr, 9 gæs, 11 øg, 4 mærføl, 2 hesteføl, 10 hovmandshest, 2

heste til abbedens vogn, 4 arbejdsheste, 1 kørehest, 100 svin, gamle og unge, samt nogle plovøksne og nogle øksne, der skulle anvendes til kongens nathold (Suhms »Nye Samlinger«, III, s. 308). Foruden avlsgaardens besætning ejede klosteret 8 køer, 4 stude- og kviekalve og 20 faar, der sammen med noget husgeraad stod i en gaard ved navn »Raadgordt«. Denne gaard er enten Rugaard i Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred, eller snarere Rodegaard i Skørring sogn, Framlev herred. Da begge gaarde var fæstet bort i 1554, kan de imidlertid ikke have været ladegaarde, men der maa være tale om kreaturer, som klosteret havde laant eller lejet ud til en af de to gaardes fæstere.

Jordebøgerne 1554 og 1573 omtaler nogle gaarde, der havde deres særlige navne, og hvis fæstere betalte større kornlandgilde (6 eller endnu flere ørtug korn) end normalt, samt en række bebyggelser, hvis navne endte paa -gaard, og hvis fæstere ligeledes betalte usædvanlig meget i kornlandgilde. Det drejer sig foruden om ovennævnte Kalbygaard, hvis to fæstere hver betalte 6 ørtug korn i 1554, om Nygaard (Dover sogn, Hjelmlev herred), hvis fæster betalte 10 ørtug korn, Alkenggaard (Illerup, nu Dover sogn, Hjelmlev herred), hvis 2 fæstere hver betalte 6 ørtug korn, Venggaard (Veng sogn, Hjelmlev herred), hvis fæster betalte 11 ørtug korn, gaarden Tammestrup (Ovsted sogn, Vor herred), hvis fæster betalte 6 ørtug korn⁸¹⁾, gaarden Tykær (Hylke sogn, Vor herred), hvis fæster betalte 8 ørtug korn, Damsgaard (Skødstrup sogn, Øster Lisbjerg herred), hvis fæster betalte 9 ørtug korn, Skæring Munkegaard (Egaa sogn, Øster Lisbjerg herred), hvis fæster betalte 10 ørtug korn, Rosmosgaard (Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred), hvis 2 fæstere hver betalte 6 ørtug korn, Enegaard (Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred) hvis 2 fæstere hver betalte 6 ørtug korn⁸²⁾ og Rodegaard (Skørring sogn, Framlev herred), hvis 2 fæstere hver betalte 6 ørtug korn. Hertil kommer en gaard i Søballe (Store-Ring eller Stjære sogn, Framlev herred, nu Veng sogn, Hjelmlev herred, se s. 16), der antagelig er identisk med den i brevene N 13, 14 og 30 omtalte gaard, Søgaard, og en gaard i Aastrup (Gammel sogn, Nørre Dyrs herred), som formodentlig er identisk med den i brevene H 90 og 92 omtalte Aastrupgaard. Sidstnævnte gaardes fæstere betalte henholdsvis 8 og 12 ørtug korn. Af disse bebyggelser og gaarde hører i alt fald Nygaard, Alkenggaard, de to trediedele af Venggaard, Kalbygaard, Rosmosgaard, Enegaard og Tammestrup til det jordegods, klosteret sandsynligvis erhvervede i det 12. aarhundrede, medens en trediedel af Venggaard og muligvis ogsaa Skæring Munkegaard kom i klosterets besiddelse om ved midten af det 13. aarhundrede⁸³⁾. Det er derfor højst sandsynligt, at disse gaarde engang har været ladegaarde under Øm kloster.

Svejstrup og Taaning, der ubestrideligt var gamle ladegaarde, var i 1554 delt i en række mindre gaarde, hvis fæstere paa en enkelt nær betalte lige meget i landgilde. Da mange af klosterets gamle besiddelser i Ry, Dover og Rosmos sogne paa samme maade var delt i gaarde, af hvilke der svarede lige store afgifter, er det muligt, klosteret ogsaa har haft ladegaarde i de paagæl-

81) Havreballegaard i Taaning sogn, Vor herred, er ikke medtaget, fordi dens fæster kun betalte 4 ørtug korn. I 1683 var gaarden imidlertid en stor gaard paa 82,3 tdr. land.

82) Rugaard i Rosmos sogn, Sønder Dyrs herred, er ikke medtaget, fordi dens fæster kun betalte 5 ørtug korn. Gaardens størrelse fremgaar ikke af markbogen 1683, da dens tilliggende mellem 1554 og 1683 var blevet forøget med den nedlagte by Rudes marker.

83) Registraturen 1606 omtaler et brev fra 1307, der stadfæster et skøde paa gods i Søballe (N 29). Da skødet maa være ældre end stadfæstelsen, og det heller ikke er sikkert, det angaar gaarden Søgaard, udelukker brevet ikke, at ogsaa Søgaard kan have tilhørt klosteret allerede i det 13. aarhundrede. De i noterne 31 og 32 omtalte gaarde, Havreballegaard og Rugaard, erhvervede klosteret henholdsvis ved to i 1218 og 1268 afsluttede mageskifter og ved biskop Svends testamenter ca. 1180 og 1183.

dende byer. I en af byerne, nemlig i Ry, laa der i alt fald en gaard, der kaldtes Rygaard, og hvori abbeden havde frit herberge (»Danske Kancelliregistranter«, 18. juni 1542). Ved en anden, nemlig Siem i Dover sogn, laa der en vandmølle, som hed Siemgaard's mølle. Hvis ikke Siemgaard har været en fiskegaard (jvnf. Vosgaard fiskeri, der omtales i brevet M 71, samt Snagegaard, der omtales i brevet P 10, og som er identisk med Suage fiskegaard, der omtales i brevet L 47), maa møllen være opkaldt efter en større gaard af dette navn.

Medens nogle af de gaarde, der havde været ladegaarde, blev delt i flere fæstegaarde, dengang munkene opgav denne driftsform, blev andre forpagtet bort til forskellige adelsmænd. I 1343 vedkendte Niels Jonsen, der muligvis tilhørte slægten Munk (se Chr. Hejlskov i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1935, s. 28, og »Danmarks Adels Aarbog« 1905, s. 297 og 300), sig saaledes, at han havde bl. a. Nygaard og Søballe i forpagtning paa livstid (M 39). I 1457 boede væbneren Mads Nielsen paa Kalbygaard (O 2, 12 og 13), og i 1484, 1485 og 1497 var Venggaard forpagtet til en mand, der hed Stig Nielsen (N 18 og O 15 og 16). Stig Nielsen er muligvis identisk med den væbner af dette navn, der i 1499 havde forpagtet domkirkens gaard i Virklund (Q 4 og 5 og Trap: Danmark, 4. udg., VII, s. 356). Hans fader var maaske den Niels Andersen, som i 1471 boede i Veng (M 68).

I middelalderen hørte cisterciensermunkene til foregangsmændene paa landbrugets omraade. Det er derfor meget at beklage, at kilderne ikke giver os oplysninger om de metoder, hvorefter Cistercienserne drev deres ladegaarde her i landet. Til de ting, munkene lærte de danske landmænd, er det imidlertid sandsynligt, at fordelene ved stordrift (med benyttelse af billig arbejdskraft) har hørt.

*

Paa samme maade, som der voksede smaa byer op omkring cistercienserklostrene i Sorø og Løgum, opstod der i løbet af middelalderen en handelsplads i Ry, tæt ved Øm kloster. Hele Ry tilhørte klosteret, som i 1554 havde fæstet byens jorder til 16 gaardmænd og 32, d.v.s. dobbelt saa mange, gadehusmænd, der tilsammen betalte 32 mark og 4 skilling i husafgift. De simple forhold, der er mellem antallet af gaarde og gadehuse og mellem antallet af gadehuse og den samlede husafgift, kunne tyde paa, at byen Ry ligefrem er grundlagt af munkene efter en fast plan. I 1554 boede der altsaa 48 mænd i Ry, som betalte afgift til klosteret; men heraf kan man ikke slutte, at byen Ry kun bestod af 48 husstande i 1554. Der er nemlig intet til hinder for, at gaardmændene og husmændene kan have haft innsiddere boende i deres gaarde og huse eller i særlige huse, der stod paa deres grund. Af gadehusmændenes tilnavne fremgaar det, at 1 sandsynligvis var smed, 1 tømmermand, 1 bødker, 1 svarrer, d.v.s. drejer, 1 skrædder, 1 skinder, d.v.s. garver, og 5 sudere, d.v.s. skomagere.

Fæsteafgifternes historie til og med 1554.

Af næsten alle klosterets gaarde i Skæring blev der betalt en pengeafgift, der kaldes vinterskat, og som antagelig gaar tilbage til den tid, da gaardene var skatskyldige selvejergaarde. Det samme er muligvis tilfældet med den havreafgift, som hedder folehavre, og som ligeledes blev betalt af de fleste af gaardene i Skæring samt af to gaarde i Lystrup og en i Elsted. I alt fald kaldes en tilsvarende afgift, der blev betalt af klosterets to andre gaarde i Elsted, bispohavre, og da Elsted laa i Vester Lisbjerg herred, som var bispens skiben, tilfaldt de faste skatter af byens selvejergaarde biskoppen. Hvad enten det nu

er rigtigt eller ikke, at vinterskat og folehavre er gamle selvejerydelser, viser den store forskel, der er paa de afgifter, som blev svaret af gaardene i Øster og Vester Lisbjerg herreder, og den landgilde, der blev betalt af klosterets øvrige besiddelser, at der ikke er gjort noget forsøg paa at bringe landgilden af nyerhvervede gaarde i disseherreder i overensstemmelse med den landgilde, fæsterne af klosterets ældre jordegods i andre herreder skulle betale.

Selv om fæsteafgifterne af mange gaarde ikke undergik større forandringer, dengang de paagældende ejendomme blev overdraget til klosteret, er der dog landgildeydelse, som man ved, klosterets abbed og prior har været med til at fastsætte. Dette er saaledes tilfældet med kornlandgilden af de gaarde, der tilhørte klosteret i den første halvdel af det 14. aarhundrede, da fæstegaardenes kornafgifter blev nedsat til om ved en trediedel, og med landgilden af de gaarde, hvis afgifter blev gjort lige store, medens de var i klosterets eje. Nedsættelsen af landgilden kan imidlertid have været en rent mekanisk reduktion til en bestemt procentdel af den oprindelige landgilde, og gardenes lige store landgilde kan være fremkommet ved simpel udligning af deres hidtidige afgifter. Helt sikker paa, at klosteret har bestemt saavel landgildens sammensætning som dens størrelse, kan man kun være for de gaardes vedkommende, der har været eller er opstaaet ved deling af tidligere ladegaarde. (Se indledningen s. 21).

Nedenstaaende tabel omfatter de enestegaarde og byer, der udelukkende tilhørte Øm kloster³⁴⁾, og paa hvis kornlandgildes fastsættelse det maa formodes, at klosteret har haft indflydelse, fordi de antagelig var i klosterets eje før aar 1300, og fordi de havde afløst gamle ladegaarde eller bestod af gaarde, hvis fæsteres afgifter — med enkelte undtagelser — var gjort lige store. Tabellen opgiver for hver enestegaards og bys vedkommende, hvor stor dens samlede korn- og smørlandgilde var i 1554, hvor mange tdr. land dens dyrkede areal udgjorde i 1683, til hvor mange tdr. hartkorn den blev ansat i 1688 (se Henrik Pedersen »De danske Landbrug 1688«), og til hvor mange tdr. land og tdr. hartkorn en ørtug kornlandgilde og en fjerding smørlandgilde svarede.

Byernes og enestegaardenes navne	Landgilde 1554		Tdr. land 1683	Tdr. hartk. 1688	Tdr. land pr. ørtug korn	Tdr. hartk. pr. ørtug korn	Tdr. land pr. fj. smør
	Ørtug korn ialt	Fjerding smør					
Siem ³⁵⁾	24,17	7,5	399,5	39,89	16,5	1,65	53,3
Nygaard	10	2	165,1	14,06	16,5	1,41	82,6
Boes	16	4	245,9	28,30	15,4	1,77	61,5
Svejstrup	29	5	327,8	43,50	11,3	1,50	65,6
Bjedstrup	5	1	69,8	8,50	14,0	1,70	69,8
Alkenggaard	12	2	89,5	18,35	7,5	1,53	44,8
Veng by	40 ³⁶⁾	8	391,5	53,04	9,8	1,33	48,9
Venggaard	11	4	113,4	17,02	10,3	1,55	28,4
Kilsgaard	5 ³⁶⁾	1	36,4	6,96	7,3	1,39	36,4

³⁴⁾ At Øm kloster ejede alle gaardene i en by, kan man konstatere ved at sammenholde jordebogen 1573 med matriklerne 1662 og 1664, der opgiver, hvor mange gaarde der laa i de forskellige byer, og hvad deres fæstere skulle betale i landgilde.

³⁵⁾ En af gaardene i Siem erhvervede klosteret dog først i 1338.

³⁶⁾ De 4 skæpper byg, der betaltes af gaardene i Veng, og de 8 skæpper byg, der betaltes af Kilsgaard, har antagelig forbindelse med gæsteriet (se ovenfor s. 18) og er ikke regnet med.

Byernes og enestegaardenes navne	Landgilde 1554		Tdr. land 1683	Tdr. hartk. 1688	Tdr. land	Tdr. hartk.	Tdr. land pr. fj. smør
	Ørtug korn i alt	Fjerding smør					
Kalbygaard	12	2	113,7	21,07	9,5	1,76	56,9
Ry	61,8	4	440,2	55,10	7,1	0,89	110,1
Taaning	45	8	{ 613,1 367,8	90,72 36,27	13,6 23,4	2,02 2,30	122,6
Horndrup ⁸⁷⁾	15,75						
Havreballe	4	1	82,3	8,56	20,6	2,14	82,3
Tammestrup	6	2	118,1	11,89	19,7	1,98	59,1
Attrup	26		271,3	43,75	10,4	1,68	
Ørup	18		322,5	32,54	17,9	1,81	
Enegaarde og Balle	68		588,2	78,89	8,7	1,16	
Rude og Rugaard..	45		264,3	39,13	5,9	0,87	

Af tabellen fremgaar det, at 1 ørtug kornlandgilde i 1554 normalt svarede til mellem 7,2 og 18 tdr. land i 1683 og mellem 1,1 og 1,9 tdr. hartkorn i 1688. Af Ry samt Rude og Rugaard blev der dog betalt saa meget i kornlandgilde, at 1 ørtug svarede til mindre end 7,2 tdr. land og 0,9 tdr. hartkorn, og af Taaning, Horndrup, Havreballe og Tammestrup blev der betalt saa lidt, at 1 ørtug svarede til mere end 1,9 tdr. hartkorn og bortset fra Taaning til mere end 19 tdr. land (se de understregede tal i tabellen). Naar landgilden af gaardene i Ry var særlig stor, skyldes det utvivlsomt, at Ry i middelalderen var en vigtig handelsplads, saaledes at byens gaardmænd kunne supplere deres indtægter af landbruget ved selv at drive handel eller ved at leje huse og værelser ud til haandværkere og fremmede handelsmænd. Efter reformationen mistede Ry hurtigt sin betydning, og i 1573 fik gaardmændene derfor deres landgilde nedsat til det halve (se ovenfor s. 20). Hvad Rude og Rugaard angaar, udgjorde deres marker i 1683 en enkelt hovedgaards tilliggende. Maaske har denne gaards ejere ikke formaaget at holde hele den nedlagte landsbys areal under kultur, saaledes at en ørtug kornlandgilde af Rugaard og gaardene i Rude kom til at svare til usædvanligt faa tdr. land 1683 og tdr. hartkorn 1688. Medens kornlandgilden var stor i forhold til arealet og hartkornstallet i Ry og i Rude, var den lille i Taaning, Horndrup, Havreballe og Tammestrup. Da de fire byer og gaarde alle ligger i Vor herred, er det ikke udelukket, at landgilden i dette herred er paalignet efter andre regler end de sædvanlige.

Ifølge de beregninger, som er foretaget i Svend Aakjærs udgave af Kong Valdemars Jordebog, indledningen, s. 111 ff., og kommentaren, s. 482, samt i »Jyske Samlinger«, 5, V, s. 130 f., og VIII, s. 60, svarede den middelalderlige boniteringsenhed 1 mark gulds jord paa Aarhussegnen normalt til lige saa mange tdr. land 1683 som 1 ørtug af de fleste af de i tabellen anførte gaardes kornlandgilde, nemlig til mellem 9 og 18 tdr. land. Gennemgaaende betalte klosterets fæstere altsaa 1 ørtug korn af hver mark gulds jord. Om korrespondancen mellem mark guldtal og kornlandgildeer mere eller mindre omtrentlig og tilfældig, lader sig ikke afgøre, da vi ikke ved med sikkerhed, hvor stort nogen af gaardenes mark guldtal var,

87) I Horndrup havde Ring kloster dog et bof, af hvilket der blev betalt 1 fjerding smør og gæsteripenge.

dengang landgilden blev fastlagt³⁸⁾. Som paavist i »Jyske Samlinger«, 5, VI, s. 216 ff., blev der efter landgildens nedsættelse betalt 1 eller godt og vel 1 ørtug korn af hver mark gulds jord, som tilhørte Aarhus domkapitel. Heller ikke for kapitelgodsets vedkommende er det dog lykkedes at godtgøre, at det var gaardenes mark guldtal, som bestemte deres kornlandgildes størrelse.

Foruden kornlandgilde svarede fæsterne af de i tabellen anførte gaarde bl. a. brændsvin og smaaredsel (d.v.s. lam, gæs og høns) samt smør- og honningafgifter³⁹⁾. Af tabellen fremgaar det, at det ingenlunde altid var fæsterne i de byer, hvis kornlandgilde var forholdsvis lille, der betalte meget smør. Store smørafgifter skulle altsaa ikke tjene til at opveje smaa kornafgifter, men smøret var antagelig et vederlag, bønderne gav for retten til at slaa hø og sætte kreaturer paa græs i de forskellige byers og gaardes enge.

Medens korn, smør og smaaredsel var gamle atgifter, hvis størrelse klosteret kun har fastsat, naar de blev forandret eller paalignet nyoprettede gaarde, var gæsteriet og de hele og delvise hoveripræstationer (kørsel med kalk, levering af brændved, tømmer o.s.v.) yngre eller specielle ydelser, der blev paalagt de fleste gaardes fæstere, efter at de var blevet klosterets tjenere. Den vigtigste af disse ydelser, hovhestegæsteriet, var en pligt, bønderne havde til at huse og underholde klosterets egne folk eller kongens og biskoppens mænd, som klosteret modtog i borgeleje, eller som ledsagede deres herre, naar han tog ophold i klosteret⁴⁰⁾. Maaske allerede fra første færd svarede nogle af klosterets fæstere korn eller penge i stedet for at modtage folk i indkvartering, og i tiden mellem 1554 og 1573 blev alt klostergodsets gæsteri afløst af faste afgifter (se ovenfor s. 18). Antager man, at der før 1554 blev ydet hovhestegæsteri af de gaarde, hvis gæsteri omtales i jordebogen 1554 eller i jordebogen 1573, blev der forudt hovhestegæsteri af alle klosterets gaarde⁴¹⁾ bortset fra et bol i Skæring (VI, A 11 i tabellen s. 10 ff.), gaardene i Jeksen, Aalsrode, Glatved, »Røffue« og Aastrup (II, K, VII, E, G, J og K) samt gaardene II, A 1—2, II, O 1, IV, A 16, V, G 1, VI, F 1—2 og VII, A 5. Af sidstnævnte 8 gaarde blev der ikke betalt landgilde til lensmanden paa Skanderborg i hele perioden 1565—1573, og heri skal man sandsynligvis søge forklaringen paa, at deres gæsteri ikke er anført i jordebogen 1573. I Øster og Vester Lisbjerg herreder synes der ikke at være nogen forbindelse mellem landgilde og byggæsteri i

38) I klosterkrøniken (S.M., II, s. 169) hedder det om Veng, at byen i 1168 kun var vurderet til 30 mark guld («Weng tota tunc temporis inter possidentes preciabatur XXX marcis auri tantum»). Man maa følgelig regne med, at Veng i begyndelsen af det 13. aarhundrede, da det paagældende afsnit af klosterkrøniken blev affattet, var vurderet til flere end 30 mark guld. Nu forholder det sig imidlertid saaledes, at hver af de 30 mark guld, hvortil byen var vurderet i 1168, da dens mark guldtal var mindre end senere, ikke svarer til noget paafaldende stort antal tdr. land 1683, nemlig til 16,8 eller 13 tdr. land, alt efter som Venggaards jorder medregnes eller ikke. Derimod viser tabellen, at hver ørtug af Venggaardens kornlandgilde svarer til færre tdr. land 1683 og tdr. harkorn 1688 end de fleste andre gaardes. Begge dele kan man forklare, hvis man antager, at Vengs dyrkede mark-tilliggende voksede i tiden mellem 1168 og 1200, men blev mindre i tiden mellem 1200 og 1683. Forøgelsen af det dyrkede areal var den naturlige forudsætning for forhøjelsen af gaardenes mark guldtal og deres landgilde, medens formindskelsen ville bevirke, at kornlandgilden kom til at svare til faa tdr. land 1683, og at mark guldtallet 1168 kom til at svare til et normalt antal tdr. land.

39) Honning betaltes af nogle af gaardene i Sønder Dyrs herred, af hvilke der til gengæld ikke skulle svares smørafgift.

40) Om den ret, bisperne i Aarhus paastod, at de havde til at gæste klosteret i Øm, førte de i det 13. aarhundrede en bitter strid med klosteret og dets abbeder (se klosterkrøniken, S.M., II, s. 207 ff.). Stridens udfald kender vi ikke; men det ser ud til, at klosteret maatte bøje sig og yde biskoppen det gæsteri, han forlangte. Vedrørende nathold og borgeleje, som klosterne maatte yde kongen og hans mænd, se William Christensen, »Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede«, s. 464 ff. og s. 478 ff.

41) Byg- og havregæsteriet af gaardene paa Djursland kaldes ikke gæsteri i jordebogen og opføres derfor heller ikke i rubrik med gæsteriet i tabellen s. 10ff. At disse afgifter er gæsteri-afløsning fremgaar imidlertid af matriklen 1664 (se ovenfor s. 18).

1573; men i alle andre herreder var gæsteriet sædvanligvis paalignet med $\frac{1}{4}$ ørtug byg (eller havre) af hver ørtug korn og hver halve fjerding smør, fæsterne betalte i landgilde. Da $\frac{1}{4}$ ørtug byg i Skanderborg len var den staaende afløsningsafgift for en hovhests gæsteri (se jordebogen 1573), var forholdet mellem kornlandgilde og gæsteri af Øm klostres gods netop det saamme som en dom fra kong Hans's tid fastslaar, at der skulle være mellem koslandgilde og gæsteri af klostres og kapitlers gaarde, 1 nats gæsteri med 2 heste af hvert pund, d.v.s. 2 ørtug, korn (William Christensen, »Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede«, s. 489 f.).

Nogle af klosterets bønder skulle ikke blot yde hovhestes, men ogsaa jægerhestes gæsteri, d.v.s. modtage jægere, deres heste og hunde i indkvartering. Da jærgæsteriet blev afløst med en lavere afgift og altsaa blev betragtet som mindre bekosteligt end hovhestegæsteriet, er der intet mærkeligt i, at de to former for gæsteri holdtes ude fra hinanden i jordebøgerne. Derimod forekommer det besynderligt, at ydelsen af jærgæsteri ikke modsvarede af en nedsættelse af de paagældende fæsteres hovhestegæsteri. Maaske forholder det sig saaledes, at hovhestegæsteriet blev sat i et bestemt forhold til landgilden, et stykke tid efter at det var paalignet gaardene, og uden at man ved den lejlighed tog hensyn til det jærgæsteri, nogle af bønderne ogsaa skulle yde. Da en del af disse fæstere klagede til kongen, blev de som omtalt ovenfor s. 20 fritaget for at svare jærgæsteri. Medens hovhestegæsteriet baade kan være ydet til klosterets, kongens og biskoppens mænd, var de jægere, klosterets fæstere skulle give mad og husly, antagelig alle i kongens tjeneste. Af brevet om hertugdømmernes deling i 1490 fremgaar det i alt fald, at kong Hans og hertug Frederik havde ret til at jage paa de sønderjyske og holstenske klostres grund (H. C. P. Sejdelin, »Diplomatarium Flensborgense«, I, s. 683 f.). Det ligger derfor nær at formode, at kongen ligeledes har tilholdt sig retten til at jage i de jyske klostres skove⁴²⁾. I 1554 blev der ydet jærgæsteri (formodentlig in natura, se ovenfor s. 19) af de gaarde, der laa i Framlev, Hjelmslev, Gern, Vrads og Vor herreder, altsaa i nærheden af Øm kloster og Skanderborg slot (se tabellen s. 10ff). Fritaget for at yde jærgæsteri var nogle smaa gaarde, hvis fæsteres samlede kornlandgilde beløb sig til mindre end 3 ørtug korn, samt gaardene i Skibing (II, C i tabellen s. 10ff), Nygaard (II, D) og gaardene i Javngyde (III, F) og Sneptrup (V, G). Gaardene i Skibing havde været pantsat siden grevens fejde, men blev i 1542 forlenet til abbed Peder Sørensen, mod at han indløste dem fra panthaveren (jordebogen 1554 og »Danske Kancelliregistranter«, 18. juni 1542). Da der blev ydet jærgæsteri af andre gaarde, hvormed abbeden blev forlenet (I, B, C og E), er der saaledes noget, som taler for, at jærgæsteriet først blev indført i tiden 1536—1542. Af jordebogen 1573 fremgaar det, at de fleste gaardes jærgæsteri blev afløst med 8 skæpper byg. Afgifter paa 6 og 5 skæpper byg forekommer dog lejlighedsvis, og af en del gaarde, hvis samlede kornlandgilde som oftest kun beløb sig til 2—3 ørtug, blev der betalt 4 (undertiden 3 eller 2) skæpper. Da jærgæsteriet i Skanderborg len blev afløst med 2 skæpper byg for hver jægerhest, har en normal helgaards fæster altsaa oprindeligt ydet 4 jægerhestes gæsteri.

42) Kongens ret til at jage paa klostrenes jorder finder sandsynligvis sin begrundelse i den lenshøjhed over herreklostrene, han opnaaede i slutningen af middelalderen. Hvis det var kongens jægere, der blev indkvarteret hos klosterets fæstere, rejser det spørgsmaal sig øvrigt, om pligten til at yde gæsteri var paalagt bønderne direkte, eller om den egentlig paahvilede klosteret, der havde overført den paa sine fæstere. Den omstændighed, at jærgæsteriet omtales i jordebogen 1554, som kun medtager afgifter, der tilfaldt klosteret, tyder paa, at det snarest er den sidste mulighed, der foreligger.

De hele og delvise hoveripræstationer, der utvivlsomt ligesom gæsteriet blev paalignet gaardenes fæstere, efter at de var blevet klosterets tjenere, bestod af kørsel med lim, d. v. s. kalk, der hentedes i klosterets kalkbrud paa Djursland, samt hugst og kørsel af tømmer, brænde, ris, stænger og staver og levering af halm. Ris, stænger, staver og halm skulle kun leveres af bønder, der boede tæt ved klosteret, i Taaning sogn i Vor herred, i Dover sogn og i Haarby i Hjelslev herred. Med tømmer og brænde blev klosteret forsynet af de bønder, der havde fæstet gaarde i ovennævnte byer og sogne samt i Veng i Hjelslev herred, i Søballe i Framlev herred, i Purup i Vor herred, i Ry i Vrads herred og i de fleste af byerne i Gern og i Øster og Vester Lisbjerg herreder. Kørselen med kalk endelig blev besørget af klosterets fæstere i Øster og Vester Lisbjerg herreder, i Søballe og Galten i Framlev herred, i Gern og i Hjelslev herreder, i Ry i Vrads herred og i Taaning sogn i Vor herred⁴³). Fæsterne i Sønder og Nørre Dyrs herreder var fritaget for samtlige hoveripræstationer og leverancer. Maaske har de til gengæld maattet arbejde i klosterets kalkbrud.

(NB: Indledningen til ovenstaaende redegørelse for Øm klostres godshistorie er trykt i »Østjydske Hjemstavne« 1954, s. 9–38)

Jydske Ordsprog.

Optegnede af R. P. Randsløv.

Bjørn.

En ska it sæl Huden, far en haae
Bjørnen.

Ulv.

En ska tud mæ di Ull, en ær imel.

Ræv.

En ka it faalanng mie ow Ræwen ind
Bælleren.

»De wa en slem Øwwegong«, saae Ræ-
wen, da law di hans Bælle.

»Guskelow faa Husløj!« saae Ræwen,
han saj onner en Harre.

Mæ Ræw ska en Ræw fanng.

»Pøj Fausten«, saac Ræwen, han haad
et syw Gjes, aa wa i Law mæ
dæn aallind.

»Hue de røge, die æ aa Ild«, saae Ræ-
wen, han fes i Høwlsponen.

»Di æ suu«, saa Ræwen om Rønbær-
ren, han ku it no dæm.

De ær en ring Ræw, dær it haae ujen
jet Hwol.

Ræwen bier it i Nærheden ow hans
ejen Huul.

Solen i Synne aa Vind'en i Nue, de æ
Ræwens Løst.

Di tobinet Ræw æ di varest.

Hare.

Næwe skyer ingen Haar, aa lunt fræ
gjø heller it.

En ka it baade stek Ol aa go po
Haarjaut.

Pindsvin.

Vi fo hōw Veje, Pindswynen di nys.

⁴³) Den mængde kalk, de mange bønder kunne transportere, har været saa stor, at den ikke kunne finde anvendelse udelukkende til klosterets egne byggeforetagender. Det maa derfor formodes, at munkene har solgt en del af den kalk, de lod bryde.

Prinsessens Selskabsdame.

Charlotte Dorothea Fischer, f. Schweffel.

f. 26. November 1784 i Kiel, d. 14. Februar 1855 paa Tyrrestrup.

Af Hr. G. Konradsen.

Her skal der fortælles om en ædel Kvinde, hvis Færd gennem Livet snoede sig ad mærkelige Veje. Hun hed Charlotte Dorothea Fischer, og hun var i et kort Spand af Aar Selskabsdame i Rom hos Prins Christian Frederik (den senere Kong Christian VIII)'s fraskilte Gemalinde Charlotte Frederikke (Frederik VII's Moder), som levede i Palæet paa Torvet i Horsens i Aarene 1810 – 29 og derefter i Rom, hvor hun døde 1840, 55 Aar gammel.

Charlotte Dorothea Fischer fødtes i Kiel ²⁶/₁₁ 1784 som Datter af Storkøbmanden Johan Heinrich Schweffel og Lucie Christiane Struven. Hendes Forældre var meget rige, og hun blev sat i en Pensionsanstalt der i Byen, hvor Opdragelsen af Pigebørnene var yderst streng. Charlotte var en smuk og god Pige, der vandt alles Hjerter. Efter sin Konfirmation tog hun Del i al huslig Gerning i Hjemmet. I det hele fik hun en god og alsidig Uddannelse.

Den ²/₃ 1807 blev hun gift med Frederik Fischer, hvis Fader, Ritmester Henrik Fischer, ejede Tvis Kloster ved Holstebro og Kvistrup ved Struer. Hans Moder Frederikke de Wauvert-Benzon var Datter af Oberst Jacob de W.-B. til Stamhuset Schiersøe (nu Skærsø) ved Ebeltoft. Sønnen Frederik blev født paa Kvistrup 1782. Han tog Studentereksamen fra Kiels Universitet og blev juridisk Kandidat fra Gottorp 1804; Aaret efter udnævntes han til Volontør i Felt-Commissariatet og 1806 til Cancellist i samme.

En god Maanedstid inden Brylluppet med Charlotte Schweffel var han bleven udnævnt til Regimentskvartermester og Auditør ved Slesvigske Regiment-Ryttere, der 1816 fik Navneforandring til Slesvigske Kyrasser-Regiment, og som var garnisoneret i Horsens indtil 1842. Og her kom Frederik Fischer og hans Hustru til at bo.

Ved deres Giftermaal var de meget velhavende. Fischers arvede Formue paa 40.000 Rdl. blev dog aldrig udbetalt. Pengene indestod i Stamhuset Schiersøe, hvis Fideikommiskapital pr. ²⁰/₆ 1806 var paa 150.000 Rdl., men i 1833 var der kun 2.106 Rdl. tilbage af Pengesubstitutionen. Hvor de 40.000 Rdl. er bleven af, er vist en aldrig løst Gaade. Derimod blev Moderens arvede Formue udbetalt, men den smuldrerede hen. Der fortælles, at Fischer holdt en Skriver, der bedrog ham; en skønne Dag opdagedes Kasseangel. Ved en Stabskrigsret i Horsens ¹⁰/₆ 1822 blev Fischer dømt for Forbrug af betroede Midler, dels fra Regimentskassen, dels fra det Fischer-Benzonske Fideikommis, til et Beløb af 40.224 Rdl., til at »have sit Embede som Regimentskvartermester og Auditør ved det Slesvigske Cuirassier Regiment samt den ham allernaadigst tillagte Karakter som Overkrigskommisær forbrudt samt til at hensættes i Rendsborg Fæstning, til Beløbet er tilbagebetalt« (Hærens Arkiv).

Fischer havde blandt andet forgrebet sig for at dække en Gæld for Moderen, stor 3.000 Rdl., og havde betalt 15.000 Rdl. for Broderen, Stabskaptajn

Christian Fischer, hvis Søns Opdragelse han havde paataget sig. Christian Fischer havde i 1816 ved Stabskrigsret faaet simpel Afsked og var rejst til New Orleans, hvor han døde allerede 1819. Og Frederik Fischer afgik ved Døden 1827 i Rendsborg Fæstning.

Nu oprandt der en meget sørgelig Tid for Fru Fischer, der 1822 sad alene med 6 Børn i Alderen 1 $\frac{1}{2}$ —14 Aar, til hvem hun skulde skaffe Føde og Klæder. Med rastløs Flid syede og broderede hun for Byens Folk fra Morgen til Aften, Dag og Dag ind, for at skaffe det daglige Brød. Men til alt Held fik hun oprettet en Skole for Døtre af Adelen og det højere Borgerskab. Allerede i 1822 døde 2 af hendes 6 Børn, Adelaide og Charlotte, der begge blev begravet ved Klosterkirken i Horsens; deres Grave med Mindesmærket saas i tidligere Tid paa Kirkepladsen ud imod Borgergade. Den yngste Datter, Charlotte Friedericka, døde 1822, 1 $\frac{1}{2}$ Aar gammel, og blev begravet samme Sted.

I 1810 blev den i Indledningen nævnte Prinsesse Charlotte forvist til at tage Ophold i Palæet i Horsens, hvor det lille russiske Fyrstehof havde til Huse fra 1780, og som nu stod ledigt, efter at den sidste af de 4 Søkende var død (se H. E. Friis; Det russiske Fyrstehof i Horsens, 1895, og J. K. Jensen's Blade af Horsens Købstads Historie, 1944, S. 116—127). Prinsesse Charlotte var født paa Ludvigslust i Mecklenburg og var Datter af Hertug Frederik Frants af Mecklenburg-Schwerin og Louise af Sachsen-Gotha.

I 1809 var Ægteskabet med Prins Christian Ederik bleven opløst paa Grund af hendes Forhold til Syngemesteren og Komponisten du Puy (Ungdom og Galskab's Forfatter).

Under sin Forvisning modtog hun en høj aarlig Apanage, men til Trods herfor levede hun i stadig Pengetrang og førte et muntert, selskabeligt Liv indtil 1829 (se Svend Leopolds Debutbog: Prinsesse Charlotte. Roman om Frederik VII's Moder. 1897). Prinsessen satte stor Pris paa Fru Charlotte Fischer; hun var hende altid meget bevaagen og var uforanderlig i sin Godhed imod hende, i hvem hun saa en »Engel».

I 1829 forlod Prinsessen Horsens for at bosætte sig i Rom. Rejsen gik over Karlsbad til Italien, hvor hun først i nogen Tid boede i Vicenza. Her gik hun over til Katolicismen, og i 1833 flyttede hun til Rom, hvor hun døde 7 Aar senere, 18/7 1840. I den første Tid boede hun paa Corson i et Palazzo ved Piazza del Popolo, senere i Palazzo Bernini. Oberstløjtnant Fritz Paulsen. (Thorvaldsens Svigersøn), der var Søn af Generalmajor P. Paulsen til Skerrildgaard og havde ejet Lillerup i Østbirk Sogn 1823—28, var tjenstgørende Kavalier (en Slags Hofkavaller) hos hende, først i Vicenza og senere i Rom. Og i 1833 ankom Fru Charlotte Fischer til Rom for at være Prinsessen til Selskab.

I Oktober 1832 sad Fru Fischer en Eftermiddag inde i sin Skole. Da traadte Postbudet ind med et stort Brev forsynet med kongeligt Segl. Da hun aabnede Brevet, saa hun en egenhændig Skrivelse fra Kong Frederik VI, som spurgte hende, om hun vilde opfylde hans Ønske og modtage Pladsen som Selskabsdame hos Prinsesse Charlotte, der i Rom levede under Navn af »Fru von Gothen«. Efter megen Raadvildhed ved Udsigten til dette ganske uventede Vendepunkt i sit Liv og af Frygt for sin usikre Fremtid, svarede hun Kongen, at hun vilde gøre det, naar det maatte tillades hende at tage sine 3 Døtre med sig. Dette blev afslaaet, men hun følte sig alligevel nødsaget til at tage imod Tilbudet paa den Betingelse, at det maatte tillades hende at opgive Pladsen, naar hun ikke længere kunde udholde at være adskilt fra sine Børn, Saaledes gik det i Orden. Hun skulde have fri Rejse frem og tilbage og desuden $\frac{2}{3}$ af Gagen i Pension. Fru Fischer afløste som Selskabsdame Fru Horn og afløstes 3 $\frac{1}{2}$ Aar senere af Fru Vedel-Heinen.

Det var den 1. Maj 1833, 5 Dage efter den ældste Datters Bryllup med Ole Johan Søltøft til Tyrrestrup, hun tiltraadte den lange Rejse. Skolen lukkedes til stor Sorg for hendes 48 Elever. Pastor U. F. Rosing, Sognepræst i Horsens 1822—41, udtalte, at han aldrig havde haft saa godt og kristeligt underviste Konfirmander som Fru Fischers Elever. Hun blev som nævnt 3 1/2 Aar i Italien. Saa vendte hun tilbage til Danmark og tog Ophold hos sin ældste Datter paa Tyrrestrup, og her døde hun 1 1/2 1855. Hun ligger begravet paa Søvind Kirkegaard. Døden kom uden nogen egentlig forudgaaende Sygdom. Endnu om Aftenen, før hun døde, var hun ret munter og arbejdede med sædvanlig Flid. Om Morgenen lod hun Datteren kalde og døde med hendes Haand i sin saa blidt, at det næppe mærkedes.

Foruden Datteren Henriette, der i 1833 blev gift med Ole Johan Søltøft, var der nu 2 Døtre tilbage, Emilie, der under Moderens Ophold i Rom blev gift med Stamhusbesidder Peder Herschend til Herschendsgave, og Dorothea, der 12 Aar efter Moderens Hjemkomst blev gift med Provst Høegh-Guldberg (hans 2. Hustru), Statsminister Ove Høegh-Guldbergs Sønneson og Sognepræst i Væhr-Nebel i 54 Aar indtil sin Død i 1902.

Fru Fischers Efterslægt lever endnu baade her i Landet og i Udlandet.

I Stamtavlen over »Familien Glud gennem 400 Aar«, udgivet 1933 af undertegnede, er Charlotte Fischer og hendes Efterslægt anført.

I Rom traf Fru Fischer Bertel Thorvaldsen, som var bosat der i mange Aar indtil sin Hjemrejse til Danmark i 1838. Fru von Gothen var en hyppig Gæst i han Atelier, og han satte sikkert Pris paa hendes smukke Selskabsdame. Men det er dog langt fra godtgjort, at man maa indrullere hende mellem hans Kærlighedsforbindelser. Hun har vel nok siddet Model for ham; der findes nemlig blandt hendes Efterladenskaber et cirkulært Portrætrelief af Gibs, der forestiller Fru Fischer, og som uden Tvivl er modelleret af Thorvaldsen, og en Kamé-Brosche, signeret »Gaulini« (Skærerens Navn), der formodentlig hidrører fra Thorvaldsen. Desuden en sin lille Akvarel, malet i Italien, der gengiver hendes kønne, intelligente Træk, som minder om Thorvaldsen endog i den Grad, at Folk i Italien antog dem for Søkende.

Østjydske Folkeminder.

En gammel Aftenbøn.

Bed, o Jesus, bed for mig,
Bed mig ind i Himmerig,
Der at leve, der at bo
I en evig Fred og Ro.
Lad mig altid elske Dig,
Du, som beder godt for mig.
Gud, vær min Ven, Gud, hør min Bøn.
Og det for Jesu Skyld, Amen!

Hvor denne Aftenbøn stammer fra, eller hvem der har forfattet den, ved jeg intet om. Jeg mindes kun fra mine Barneaar i Adslev i Halvfjerdserne, at vi bad den om Aftenen, naar vi var kommen i Seng.

M. Sørensen.

Ridefogdens Pligter og Beføjelser.

Instruktion for

Ridefoged Casper Møller paa Matstrup 1779.

Ved Vald. Andersen.

I den traditionelle Opfattelse af Bøndernes Vilkaar i Hoveriets og Stavnsbaandets Tid spiller Ridefogden en fremtrædende Rolle som den, der repræsenterede Herremandens Magt over Bønderne og ikke saa sjældent misbrugte denne Magtstilling. Det kan dog vist hævdes, at ligesom den bondeplagende Herremand trods alt var en Undtagelse, var den brutale og onskabsfulde Ridefoged ikke heller altid saa slem, som han har faaet Skyld for. Let var hans Opgave jo langtfra, og kom det til Episoder, hvor Ridefogden optraadte med Haardhed, maa Skylden vel i nogen Grad søges hos uheldige Elementer blandt Bønderne, dovne og opsætsige Personer, hvis Eksempel kunde blive farligt. — Om Ridefogdens Virksomhed i Almindelighed synes derimod ikke at foreligge mange Vidnesbyrd. Nedenstaaende Instruktion kan da heller ikke betragtes som noget fuldgyldigt Bevis paa, hvad en Ridefoged generelt befattede sig med, hvortil maa føjes, at Thyge de Thygeson, den daværende Besidder af Stamhuset Matstrup, jo havde Ord for at være Bondeven.

Instruktion.

Hvorefter den ved Matstrup, Waabensholm og Wilholt og Nedenschou Gaarde og Godser antagne Fuldmægtig Monsr. Casper Møller sig indtil videre haver at forholde:

1 ste Post.

Alle mine andre Domestiquer og Folk foregaar han med et kristeligt, ædrueligt og skikkeligt Liv og Levned, tilseer, at enhver af dem med Troeskab og Flittighed opfylder sine Pligter, ingen Uorden, Udgang eller Utroeskab ved Dag eller Nat begaaes, icke heller uforsigtig eller skiødesløs med Ild, Lys eller Tobaks-Røgen omgaaes, og naar noget saadant mærkes, og hvad det end være maatte, og han icke selv kan rette det, melder han mig Sligt betimelig til vedbørlig Correction.

2 den Post.

Naar jeg icke selv er tilstæde eller har Leilighed, overlægger han med Ladefogden, hvad Arbeide først og bekvemmeligst efter Aarets Tider og Omstændigheder bør foretages, og det bliver ham en meget vigtig Pligt, at han ved alle Leiligheder, naar andre Forretninger icke hindrer, har nøye Indseende med, at Korn-Avlingen, Tærskningen samt Markens Gjerning bliver gjort forsvarlig saavel som, at Ladefogden og Skovfogderne over Skovene og andre mine Folk bliver tilholdt at holde Gaardens Marker ryddelig for fremmede Kreaturer samt Grøfter og Giærder i god Stand.

3 die Post.

Efterhaanden som han Godset bliver bekjendt, søger han at tilveiebringe sig Kundskab om hver Bondes Tilstand, Character og Huusholdning, og naar han finder, at nogen ved Ladhed, Taabelighed, slet Oeconomie eller Levemaade forhutler sin Gaard, melder han mig det betids, at Skaden kan vendes bort, for dem derimod, som ved Vanheld er kommen til Agters, gjør han mig forestilling, hvorledes samme bedst kan hielpes.

4 de Post.

Reserve-Mandskabet søger han med al muelig Flid at holde samlet ved og paa Godset saa vidt muligt, og over den saavel som Land-Ryttere og Soldaterne holder han rigtige Ruller, at deraf altid kan have fornøden Efterretning; undviger nogen, efterlyses og hævdes Dom over saadanne uden Ophold, og for at have alting om Mandskabets Alder og Fødestæder i fuldkommen Rigtighed kan han følge den hidindtil brugelige Maade paa Godset og lade Sognefogderne en Gang om Aaret give sig skriftlige Lister paa alle de Sognebørn, som i samme Aar under deres Sognefogderier ere fødte, og hvem af Mandskabet ere døde, ligesom han og har at undgaa Confusion i Rullerne, anføre Mandskabet med Fødestædet og ikke, hvor de tiener eller opholder sig, men med mindre det maatte være uden Godset, som der i Margine kan annoteres, ligeledes anføre de til Afgang af Mandskabet, som fæster Gaarde og Huse, naar de først har erholdt Fæstebrev, da de ei forinden maa eller kan udgaae af Rullerne.

5 te Post.

Fire Gange om Aaret, til Paaske, Sct. Hans og Michale og Jul ere Sognefogderne paabudne at visiterer alle Bøndernes Ovne, Skorstene og Gruer, hvorledes de vedbørligen vedligeholdes og reenholdes samt hvorledes Jorden holdes fra Tømmeret og Lederne ved deres Huuse og derover indgive skriftlige forretninger. Naar Leiligheden imellem vil tillade det, bestemmer og bivaaner han selv nogle af disse Inquisitioner, endeel for at erfare, hvorledes Bygningerne holdes ved lige, og endeel for at holde Sognefogderne til desbedre Accuratesse.

6 te Post.

Hvad Sager ieg maatte finde nødig ved Underretten at lade paatale og forsvare min og Godsets Ejendomme, Herligheder, Rettigheder og Anliggende angaaende, udfører han med Troskab og muligste Forsigtighed efter Lands Lov, men Rettens Gebyhre, stemplet Papir og andre deslige Omkostninger betaler ieg selv, og dersom han ved Efterforskning skulle bringe i Erfaring, at ieg paa nogen Ejendom, Skov, Jagt, Fiskeri eller anden Herlighed blev fornærmet, melder han mig det til fornøden mesures (forholdsreglers) Tagelse. Hvad samme Sager imellem mine egne Bønder maatte opkomme, søger han i Mindelighed at bilægge og efter Mulighed forekomme, det de ved Proces og Rettergang hinanden ei ruinerer.

7 de Post.

Med Skifternes Forretning udi de Stervboer, hvor det tilkommer mig at holde Skifte, forholder han sig efter Lov og Forordninger og for alle Ting henseer, at Gaarden i god Stand paa Bygning, Avl, Besætning og Sædekorn conserveres, maa Umyndiges Penge paa nogen fald, (og) ikke med Sikkerhed kan betros Forældrene eller Formynderne, beregnes de mig til Indtægt som Oberformynder, da ieg dertil bliver ansvarlig, og om Børnepengene i saa Fald ikke strax paa Skiftet betales, giøres for dem i saadanne Varer Udlæg, som ere solide og fra Stædernes Bedrift kan undværes, hvilke ved offentlig Auction giøres i Penge de umyndige til Bedste. Myndige Arvinger derimod udlægges og betales paa Skiftet imod lovlig Afkald alt, hvad dem kan tilkomme uden videre Ansvar for mig, ligesom han ellers ved hvert Aars Regnskab lader følge en rigtig Extract af Skifte-Protocollen, paa hvad i saa Maade er forefalden, til min Underretning.

8 de Post.

Alle nye Fæstere og Fæstebreve paa Bøndernes Gaarde og Huuse accorderes, underskrives og forseiles af mig selv, men han reenskriver Fæstebrevene, tager vedkommendes Tilstaelse paa Reverserne og besørger dem protocolleret, og naar sligt er bragt udi Rigtighed som meldt og skrevet, nyder han den tiende Deel af slige Fæsteres Indfæstning samt 1 Rdl. af et Fæstebrev paa frie Godset, 4 Mark af et paa Hovnings-Godset og fra 2 Mark indtil 4 Mark af et paa Huuse, og som ieg anseer sligt at være saa vel aflagt i Henseende til Beboernes Antal som nogen Sted, saa formenes ham under en anden Paaskud eller Foregivende at tage eller forlange mere end det, her er ansat, da ellers det ansees for Utroskab imod mig og Forurettelse for Bonden.

9 de Post.

Skifte-Salarium og Skriver-Penge maa han ingen Stæder ved og udi de mest formuende Stervboer oppebære eller modtage mere end 2 Rdl. under hvad Navn være kunde, men paa Hovnings-Godset og i fattigere Stervboer bruges Moderation efter vedkommendes og Stædernes Beskaffenhed.

10 de Post.

Alle Kongl. Contributioner indkræver han paa sædvanlig Maade ved Sognefogderne efter den der bevarede Skatteligning og rigtige Lægds-Sedler og til rette Forfaldstider besørger samme igjen fra Amtstuerne og Magazine af clærerede (Skatter) saaledes, at han altid, naar Terminerne ere forbi, kan være i Stand derfra at vise vedkommende Qvitteringer, som ellers følger hans aarlig aflæggende Regnskab.

11 te Post.

Uden min foregaaende Ordre foretager han sig paa min Regning ingen Bekostninger eller Udgifter, og hvad som efter Overlæg med mig selv af Nødvendighed maa anskaffes og bekostes, besørger han paa menageerligste Maade muligt, som (han) og tilseer, at Haandværksfolkene med Troskab og Fliid gjør deres Arbeide og paa sparsommeligste Maade med Materialerne omgaas. Han holder og Bog over hvilke og hvormange Dage, de i ethvert Slags Arbeide ere her, saaledes at de icke ved hvert halve eller hele Aars Udgang skal gjøre Regning paa mere end de virkelig har fortient.

12 te Post.

Med alle andre min Tjeneste og Interesse vedkommende Ting bliver det ham en meget betydelig Pligt til min Gavn og Nytte bestandig at have et vaagent Øye og ellers derover at holde Bog og Rigtighed, naar og saaledes som ieg efter Omstændighederne maatte finde det for godt, og saaledes i alt at vise Sig som en troe og redelig Betient af mig.

13 de Post.

8 Dage efter hver Maaneds Udgang indleverer han mig under sin Haand en Speil-Extract over alle i hver Maaned forefaldende Indtægter og Udgifter, men med Hoved-Regnskabet til hvert Aars 1 ste Mai forholder han sig efter Loven og derved documenterer Indtægterne og Udgifterne med saasomme Beviiser, som ere lovlige og antagelige, samt overalt lader medfølge Reversal in duplo under sin Haand, af hvilken ieg paa det ene medgiver ham min Tilstaaelse for Indleveringen.

14 de Post.

I Haab, at Monsr. Møller som forhen er meldt til min Gavn og Nytte i alle Tilfælde viser sig som en troe, retskaffen og ærekiær Regnskabsfører og Fuldmægtig, tilstaar ieg ham i aarlig Løn 120 Rdl., som han mig i fast aarlig Regnskab maa føre til Udgift. Videre gives ham her paa Gaarden frie Kost, Kammer, Seng, Lys og Varme, noget billigt i Fortæring nyder han og godtgjort, naar han i mine eller Godsets Ærinder foraarsages at gjøre nogen vidtløftig Reise uden for Godset, og staar til sin (hans) Befordring Græsning til 2 de Bæster og Foder til 1 Hest, hvilke han selv anskaffer sig og af mine Folk skal blive opvartet lige med mine egne, hvor den eller de findes, men ei anderledes.

15 de Post.

Frie Vogn gives ham til Amtstuerne og Land-Militær Sessionerne, men til Skifterne samt i alle andre Tilfælde af hans Tilsyn paa Godset og Forretninger saavel som ved omliggende Herreds- og Birke-Ting, hvorhen han i mine eller Godsets Anliggende maa reise, betiener han sig af sin egen Befordring.

Mattrup, den 31 te Juli 1779.*

Thygeson.

* Mattrup Godsarkiv. Div. Dokumenter 1560/1848. (Landsarkivet, Viborg).

Erindringer fra Laasby.

Af Aksel R. Søndergaard.

Da jeg havde læst Alfred Kaae's Bog om Laasby, blev jeg saa glad for dette glimrende Værk, at jeg absolut vilde skrive en Anmeldelse, hvor jeg foruden at fremhæve dens fortrinlige Sider ogsaa vilde nævne de enkelte smaa Mangler, jeg havde fundet i dette digre Værk.

Det blev til noget andet. Jeg fik pænt og adstødigt begyndt med Anmeldelsen, men saa varede det ikke længe, før end Erindringerne fra Barndommen tog Luven fra den kølige Anmelder, og Resultatet blev nedenstaaende lidt sammenrodede Stykke, der hvirrer rundt i det hele uden Orden eller Metode, fortæller lidt for meget og alt for bredt om enkelte Ting og Forhold og glemmer eller skærer noget ned, som burde have været med — eller bedre fortalt.

Men Skylden er ikke min, men Alfred Kaae's! Han har med sin dejlige Bog udløst min Fortællerglæde, saa jeg gamle Mand ikke har kunnet styre mig — har snakket løs uden Hæmninger af nogen Art.

Bogen ruller Fortiden op for os, saadan som den staar i de skrevne Kilder, væsentlig Retsprotokoller og Skiftebøger. Vi hører derfor om deres Slagsmaal, vel at mærke, naar de ikke — som sikkert var det almindeligste — blev ordnet hjemme Dagen efter ved en Kaffepunsch, men saadanne Tilfælde som Slaget ved Flensted Have eller det ved Langvad, de kommer for Retten.

Og fra Skifteprotokollerne læser vi om, hvorledes Datidens mere velsituerede — de fattige kom ikke i Skifteprotokollerne — var klædte til Søndag og Fest, Mandsdragtens Sølvknapper har ringlet og glimtet — tænk, 32 Sølvknapper i en Vest, en anden Mand har 24 Sølvknapper i sin Trøje, en tredie 32 Sølvknapper i sine Bukser! Man spørger uvilkaarligt om, hvorledes de har været anbragt. Sølvknapper var der overalt — det var ikke alene festligt, men ogsaa en Formueanbringelse, de mere ufestlige Bank- og Sparekassebøger var ukendte. Og Kvindernes Dragter — røde og grønne —, der var Farver i deres Saxistrøje, Collermankes Bøl, røde Strixas, hvide Carnifax, sikkert ikke alene noget med Farver, men ogsaa noget med Stof, og dertil Sølvknapper og Sølvspænder. En velsitueret Gaardmandskone efterlod sig to Par Strømper, bestemt af en mere solid Karakter, end hvad der nutildags købes ind af Damerne i Dusinvis.

Ejerskifterne faar vi. Vi ser, hvorledes Slægten stadig holder fast ved Gaarden eller Byen. Sjældent kommer nogen langvejs fra, som da Enkemand Peder Enevoldsen fæstede en Enke fra Assendrup ved Odder, og for at sikre sig, at deres Ægteskab skulde holde, forlovede de samtidig Enkens Søn paa 13 Aar med Enkemandens Datter paa 11 Aar. Det blev siden til Ægteskab, og Pigen døde i Barselseng.

Det daglige Liv er ikke i Retsprotokollerne, og derfor er det uhyre lidt, som Bogen her kan meddele. Det aandelige Liv, ja, det var Kirken. Forfatteren har i Skifteprotokollerne udenfor Kalbygaard kun fundet et Par Salmebøger, og ikke engang en Postille, endnu mindre Holberg og andre profane Skrifter, som jeg dog ved, at der omkring Aar 1800 fandtes i Bondeeje i Galten.

I denne ellers saa udmærkede Bog synes jeg, at det er en Fejl, at den for Laasbys Vedkommende slipper op ved forrige Aarhundredes Begyndelse: det er saa underlig lidt, der fortælles om den Tid derefter, indtil der saa lige til

Slut rables et Navn ned som Ejer af Matrikelnummeret. Det er ikke nemt for mig bare med Hukommelsen til Hjælp at rette det, der mangler, men jeg vil nedenfor, idet jeg paa tværs af Kapitlerne følger Matrikelnumrene, sige til, hvor jeg mener, Forfatteren har fejlet, og tilføje lidt af, hvad jeg husker fra først i 90'erne, og en enkelt Ting, jeg har Kildemateriale til.

Matr. 1, Stadsgaards Eng. Der gaar det Sagn, at Stadsgaards Eng skal være givet i Faddergave fra en af de Galtens Gaardmænd til Ejeren af Kalbygaard. Det kunde jo være en Mulighed, den ligger faktisk i Galtens Sogn, og vi ser jo, at Herløv Jensen fra Galtens har en Søn paa Kalbygaard, og noget lignende kunde være sket før, at en Mand i det engrige Galtens har skænket et Stykke Engjord til Slæt til Ejeren af den engfattige Kalbygaard. Kan udmærket tænkes. At sætte den i Forbindelse med Stadsgaard, tror jeg ikke paa. Der har saa vidt mig bekendt ikke været nogen Forbindelse mellem Stadsgaard og Galtens, og at en Mand paa den engrige Stadsgaard har været interesseret i den lille Stump Jord 2 Mil fra Gaarden i saa lang Tid, at det satte sit Spor i Navnet, lyder mærkeligt. Iøvrigt mener jeg, at der rent lydlig var en lille Forskel i Udtalen, idet Engen altid kaldtes Stål'go'eng, men Gaarden Stadsgoe med ringe Stød, som den sikkert har erhvervet sig sent.

Mens vi er østpaa, lad os saa lige se paa Matr. Nr. 17 Aasbæk, hvis Navn Kaae mener kommer af Bækken, der løber mod O'es, altsaa rettelig O'esbek; men det er galt. Ikke engang Aaen nedenfor, der har tydelig Retning mod Aarhus, har et saa vidtrækkende Navn, og Bækken hedder iøvrigt ikke Aasbæk, men Stow'ste'bæk; der er ingen O-Lyd i Gaardens Navn, men et tydeligt Aa, saa Gaarden er ikke løst. Aasbæk vilde passe godt med Naturforholdene, mere tør jeg ikke sige. Iøvrigt oplyser Kaae, at en af de tidligere Ejere hed Aasbæk. Der er intet Aasbæk Navn paa Galtensiden.

Matr. 2, Skoleloddens, laa ved det, Forfatteren kalder den gamle Toustrupvej. Da jeg var Dreng, kaldte vi Vejen for den gamle Dallerupvej, og den var fuldt farbar, til et Tordenvande en Nat i 90'erne skyllede den bort paa Dallerupsiden og ud over Engene nedenfor.

Lærer Nielsen, som han omtaler meget sympatisk, var en Fætter til Forfatteren Lærer Jakob Nielsen i Sjelle (Knud Skytte), hvis Bondelivsskildringer læses den Dag i Dag. Nielsen i Laasby skrev ogsaa; han skal have været en flittig Medarbejder ved »Husvennen«. Selv har jeg set og læst en Bog med en Samling Fortællinger og Sagn fra Egnen, som han havde udgivet under Pseudonymet Robert Schack. Hans Efterfølger, Jakob Jensen, blev senere Lærer i Svinninge paa Sjælland. Han led til Tider under stærke Depressioner; under en saadan paa Hjemrejse fra en Ferie i Jylland, sprang han overbord fra Kalundborgdamperen og druknede. Hans Kone var en Sagfører datter fra Viborg.

Matr. 3. Lærer Risbergs Svigersøn hed Chresten Møller (fra Foerlev?). Sønnerne, med forskellige Efternavne, Frederik Christensen (Nr. 4), Andreas Risberg, Toustrup, Peder Møller, Viborgegnen, og Christian Højriis, der havde Fødegarden i nogle Aar sammen med Peder Møller, var ansete og dygtige Mænd. En Søn var Politibetjent i København, hans Efternavn kender jeg ikke. En Datter, Sofie, var først gift med en Mejeribestyrelse, der døde af Tuberkulose, senere med den kendte Mejerimand Peder Møller, Løvel.

Jensen var en ganske habil Lærer. Regning var hans Lyst, det var en Æressag for ham, at nogle af hans Elever kom igennem Chr. Hansens 3. Del og kunde faa begyndt paa Bertelsen. Han var ikke en Fortæller som Nielsen, men gjorde solidt og godt Rede for det, han havde fremme i Historie- og Religionstimerne. Geografi var kun Navne, og Dansk var som Fag ikke stærkt dyrket. Vi havde Læsetimer og Skønsskrivning, som maaske kan regnes med

her, og ellers kun i mine sidste Skoleaar nogle for mig mærkelige Timer, der kaldtes Diktat, hvor vi bare sad og skrev det, som Degnen sagde til os; det var lige foran en Eksamen, saa dér har det vel været benyttet. Lærebogen og Salmerne skulde læres, i det mindste saa meget, at han kunde høre paa os, om vi havde læst hjemme. Men dér havde han et System, der tillod et ret vidt dreven Snyderi. Han begyndte altid ved een Ende af Klassen, gerne den øverste, enten hos Drengene eller Pigerne, og altid kun et Skriftsted eller Vers hos hver. Ud fra den Viden kunde man hjemmefra beregne efter sin Plads i Skolen, hvad man i uheldigste Tilfælde snarest vilde komme op i, og skete det ikke, hvis han f. Eks. begyndte ovre ved Pigesiden, saa kunde man beregne, hvilket Skriftsted, der vilde tilfalde en, og saa give det en rask Oppudsning, saa vi kunde noget af det, naar Turen kom til os.

Men Systemet gik i Stykker en Dag, da Drengenes Duks kludrede i et, eller maaske nappede et fejl Skriftsted, saa imod al gammel Sædvane sagde Degnen til Sidemanden:

»Kom du saa med det!« Men det var ikke det, han havde beregnet, at der skulde tilfalde ham, og han var ogsaa galt afmarcheret, og saadan gik det med hele Drengklassen, saa Resultatet blev en Times Oversiddende og Efterlæsning til dem alle paa en Sommerdag. Det bragte en værre Forstyrrelse i Byens normale Liv. De fleste Drengene var Hjorddrengene, og deres Husbønder havde indrettet Bedriften efter, at Drengene var hjemme paa et bestemt Tidspunkt, saa de kunde flytte og vande Køer og Kalve eller gøre anden Gavn ved Hjemkomsten, og da den ikke skete til den sædvanlige Tid, murrede baade Kreaturer og Bønder, saa der kunde man se, hvorledes et lille Fejltrin i et Skriftsted kunde bringe Utilfredshed over det halve Sogn, baade hos Folk og Fæ.

Skolen var i sit Ydre væsentligt som nu. Først var der kun een Indgangsdør, senere blev der to, med hver sin Forstue bag sig. Den store Skolestue laa imod Nord; der var rigelig Plads til 5 store Borde i hver Side med Plads til 5 Elever ved hver. Drengene sad ind mod Kirken, Pigerne ud mod Gaden, men da de nederste Ruder var hvidtede, greb dens Liv ikke forstyrrende ind i Undervisningen. Mens Pigerne næsten altid var fuldt besatte, var der gerne 2—3 tomme Pladser paa Drengesiden. — Foruden Hovedskolen var der Pogeskole hos Madam Bergmann i et lille Rum i det store Hus lige overfor Kirken. Der har jeg aldrig gaaet, saa den kender jeg kun fra Besøg og mener, hun var en venlig gammel Dame, der vistnok drev Skolen privat.

I Hovedskolen var Eleverne delt i to Klasser, nogle og fyrrer i hver — og rigeligt til en nervøs Lærer.

Nord for Skolen laa Udhuset med Kostald, Lade etc. Oprindeligt var der kun Legeplads ud for Laden, medens en stor Halvcirkel mod Basis mod Vejen var Have; senere blev den nedlagt og lagt til Legepladsen. Paa Skellet mellem den gamle og den ny Legeplads stod Galgen, hvor der 3—4 Gange i Sommerens Løb blev holdt Gymnastik for Drengene, samtidig havde Fru Jensen Timer, vistnok Haandgerning, med Pigerne.

Den »omme« Dam.
I Baggrunden Rester af de to »Ougaarde«.

Kaac skildrer Skolestriden i Flensted. I Laasby var der ikke aabenlys Fejde, men maaske nok noget i Retning af den kolde Krig. Skolelærer Berg, Skolelærersønnen Hørup, Højskolelærer Bojsen og Højskolelærer Høgsbro var Venstres Førere; det har sikkert givet sig Udslag i en Række forskellige Cirkulærer omhandlende Skolens Forhold. Jeg husker, at en Dag blev der sat to Hylder op i Skolens Forstue og samtidig Paabud om, at for Fremtiden maatte vi ikke gaa med Træsko i Skolestuen. Træskoene blev for Eftertiden i Gangen, men i lang Tid var Fodbeklædningen i Skolen for mange Børn — særlig for Drengenes Vedkommende — Strømpesokker. Hjemmesko var et ukendt Begreb i mange Hjem.

Den kolde Krig kender jeg ikke, men jeg aner, at den var der. Det var samme Sogneraad som i Flensted. Før jeg kom i Skolen, var der vinkelret nord for Laden bygget et Vandhus af prima svenske Fyrrebrædder, men umalet. Det bestod af en lang, pikket Gang og 4—5 Celler mod Vest. Der var ingen Vinduer, kun nogle udskaarne Riller i Døren, som gerne stod og klappede. Det første Syn ind i Rummet forfærdede mig — inde i Gangen stod der Klat ved Klat, nogle halvtørre. Hvis man naaede frem til at se ind i Rummene, saa var der det samme Syn; blev der mange tørre, saa varede det ikke længe, inden der kom friske. Ellers skete det, der skulde ske, ved Degnens Mødding, Christen Møllers Hegn eller andet Steds. Pigerne havde Tilladelse til at bruge Degnens private Vandhus. Jeg har senere forstaaet det saaledes, at det var Kommunens Bestemmelse om, at der skulde være et Hus med saa og saa mange Rum ved hver Skole, men ikke noget om, hvem der skulde besørge Rensningen, og Sogneraadet har maaske ment, at da det var Skolelodden, der fik Gevinsten, saa Og Degnen har maaske ment noget andet end Sogneraadet — derfor Klatteriet.

Matr. 4. Her omtaler Forfatteren, Sognefoged Jens Laursen og gives nøjagtige Data for hans 6 Børns Fødeaar. Under Matr. 15 kommer Jens Laursen igen, men da har han kun 4 Børn. Det kan give Anledning til Misforstaaelser. Daniel Jensens Kone, Dorthea Marie, var Søkendebarn med Søren Jørgensen (Nr. 10). Sønnen Jens Laursen Jensen, Bonden, der blev Herremand, fortjente lidt mere Omtale; han var i Virkeligheden en Banebryder for Nutidens Landbrug. Hos ham saa jeg den første Mejemaskine, Rivemaskine, Slaamaskine, stor Ajelebeholder i Stedet for de Smaakummer, hvis der i det hele taget var nogen, som ellers fandtes ved Gaardene. Han var interesseret i Hingsteavl og Hingstehold, han skiftede hele den jyske Besætning om med rødt, dengang noget helt nyt, alt det kostede mange Penge. Det er rigtigt, at det var ham, der var den egentlige Starter af Mejeriet Korsvej paa tværs af de fleste af hans Byfællers Ønske, men han overløste dem ved, at han købte Mejeriets Ejer, Lauritzen, ved at byde ham en første Aars Løn paa 1200 Kr., dengang en formidabel Sum, og det Tilbud turde Lauritzen ikke sige nej til; saa maatte de Laasby Gaardmænd nødtvungne, men harmfulde, gaa til Korsvej. — Jens Laursen Jensen var nok respekteret som en dygtig Mand, men just ikke elsket. Han havde været Sognefoged et Aarstid i Skattenægterperioden, det lød ikke saa godt, og der sagdes, at han var Højremand, hvad ikke gavned ham. — Allerede i Laasby var han ved at blive Herremand, idet han først købte Korsvejgaarden og senere Søndergaard, solgte Hovedparcellerne fra, men beholdt al Jorden, der laa norden for Silkeborgvejen og vesten for Randersvejen. Gaarden i Laasby mageskiftede han med Herregaarden Himmestrup; han ejede senere Herningholm, Ormstrup, som hans Søn nu ejer, og flere andre store Gaarde. Han var en dygtig og dristig Mand, der undertiden kom ud i veksellende Forhold.

Mens J. Laursen Jensen drev Gaarden meget intensivt, drev den senere Ejer Fr. Christensen Gaarden med et meget ringe Folkehold og med saa smaa Udgifter, at det blev lige saa omtalt som J. L. J.s Drift, og Fr. Christensen tjente mange Penge paa sin Driftsmetode. Han var efter Sigende i sin Tid i Kompagni med Fabrikant I. W. Darr om Aarhus-Silkeborgruten.

J. Laursen Jensen var gift med en Datter af den kendte Hingsteopdrætter Ole Jensen i Toustrup og blev derved Svoger til to usædvanlig dygtige Landmænd, nemlig Andreas Risberg (Matr. Nr. 3), som i min Barndom fik Svigerfaderens Gaard i Toustrup, og Jens Chr. Thomsen i Toustrup. I det nævnte Tidsrum var den første mest kendt, senere gled Jens Chr. Thomsen uden Al-

buer eller særligt Snakketøj stiltfærdigt frem til at blive den Landmand, der fagligt set betød mest for Egnen. Det skyldtes foruden hans Flid og gode Forstand hans Evne til at se gennem Udenomssnak og finde den mest økonomiske Plan i Tingen. Foruden økonomisk dygtig var han i Besiddelse af en fin Kultur og Aandsdannelse, der ogsaa her var langt udover det almindelige.

Baggaden oppe i »Industrikoarteret«.

Det vilde tilsammen andet Steds have bragt ham langt videre frem i Søgelyset, hvis en stærk Person, f. Eks. en paagaende Redaktør havde staaet bag ham. Jens Chr. Thomsen var for aandelig sky til selv at mase paa.

Matr. 5. Stuehuset i Søndergaard var i 90'erne 125 Aar gammelt, og da efter Sigende bygget af den rige Søren Søndergaard; det maa paa det Tidspunkt ogsaa have været en anselig Bygning, 10½ Alen i Vidden og vist over 4 Alen til Loftet. Jens Rask byggede Sydsiden om, men ellers stod Huset i det væsentlige i min Drengetid, som da det blev bygget. Den rige Søren Søndergaards Eftermand, Søren Sørensen Søndergaard, ser ogsaa ud til at have været mere end almindelig velhavende. I en Fordelingsliste for Korn og Kongetiende for Laasby Sogn ejer han ikke alene denne for Matr. 5, men ogsaa for Søren Pedersen Munchs Gaard (Nr. 13) og Peder Kjeldsens Gaard (Nr. 9), han ejede sikkert ogsaa Gaardene.

Det var i det mindste en Mand med Penge, for i 1787 køber han Korn- og Kongetienden for Laasby Sogn, Kalbygaard indbefattet, for 2660 Rigsdaler, hvoraf dog kun Halvdelen skal udbetales, idet Staten havde en 1. Prioritet i den paa 1330 Rdl. paa det Vilkaar, at Bymændene senere har Ret til at købe den tilbage til den samme Sum. Hvad der var Grunden til denne Transaktion, ved jeg ikke, og heller ikke, naar Tilbagekøbet skete.

Jens Rask, det almindelige Kaldenavn, købte Gaarden 1862 af Niels Jakobsen, som var barnefødt i Galten; han døde i 1885. Derefter havde Enken Gaarden til 1898, da hun døde, og Jens Laursen Jensen som foran nævnt købte og udstykkede den; han beholdt den bedste Part, Marken vest for Landevejen. Hovedloden solgte han til Martin Møller, Broder til Anton Møller (Matr. 11).

Jens Rask havde ikke været paa Højskole, men var nær knyttet til Højskolebevægelsen og de grundtvigske Kredse, hvad hans Korrespondance med ledende Højskolefolk som Nørregaard, Baagø, Ludvig Schrøder, Præsten Svestrup (af Konens Familie) o. a., viste; hans Forbindelse med Fejlberg er nævnt.

Han var Sognebaandsløser til Teilmann, Bering. Jens Rask var Formand eller Leder af den stedlige Ungdomsforening, som efter hans Død ved Hustruens Bortrejse forærede hende Hostrups Komedier stærkt indbundet i Okselæder med Tak for Jens' og hendes Virke. Desværre er Værket bortkommet, idet Hostrup altid spilledes af de velgørende Foreningers Medlemmer, der gerne ønskede at optræde, saa de forsvandt Bind efter Bind. Jens Rask var tillige Formand for den stedlige Foredragsforening, der holdt Møde hver Lørdag i Skolen (om Vinteren), og Sognekasserer for en Højskoleforening, som Pastor Konradsen i Hvirring var Inkassator for, og som havde 12—14 Medlemmer i Laasby Sogn (?). Konradsen vilde have Jens til at overtage Dallerup Sogn ogsaa, men hvad det blev til, vides ikke. Om Mejeriet senere. Som nævnt døde han i 1885 og blev begravet paa den fjerntliggende Bering Kirkegaard, men trods de tre Mil, der var at køre, fulgte 35 Vogne. Jeg husker, at da den første Vogn kørte ud ved Niels Møllers, kørte der stadig Vogne ud fra Gaarden. Efter hans Død var Gaarden i nogle Aar bortforpagtet til P. P. Olsen, Vitved.

Hans Formandsskab i Sogneraadet kan have været i ca. 1 Aar fra Jespersens Afgang til Valget i 85. I Sogneraadslisten staar han opført under Døbenavnet Jens Rasmussen. I den sidste Valgperiode ses det, at der var tre Jens Rasmussen'er i Sogneraadet samtidig, nemlig Jens Rask i Bækken, Jens Rask i Møllen og Jens Rask i Søndergaard, saa de havde Flertallet og kunde sætte en af deres egne paa Formandspladsen. Jens Rask var gift med Maren Christensen fra Galten, en Brodersønnedatter af Niels Jakobsen og iøvrigt af samme Familie som den Jens Herløvsen, der nævnes under Kalbygaard.

Nr. 5c ejedes af Smed Ras, d. e. Rasmus Nielsen, Søn af Smed Niels; han var gift med Maren Munch af den gamle Munchfamilie. Da alle hendes Søskende døde af Tuberkulose, hun selv iøvrigt senere af samme Sygdom, solgte Rasmus sin Smedeforretning inde i Byen og overtog Gaarden. I den gamle Smedebolig var der 1890 Lergulv over hele Lejligheden.

Lidt norden for 5c laa Kalbygaards Skovfogedbolig, hvor Fiskehandler Lars Boe, Silkeborg, er født.

Matr. 5d ejedes paa det Tidspunkt af Søren P. Hermansen, Fader til Søren Hermansen.

Matr. 6. I Matr. 6b var Laasbys, ja, næsten hele Egnens Trafikknudepunkt. Det var ikke Postvognen fra Laven, som ganske vist hver Dag holdt ved Kroen, hvorfra Posten til Laasby gik ud, og ikke fra Flensted Skole. Næh, Jens Andersen havde Dagvognen, der tre Gange om Ugen gik til Aarhus, og i nogle Aar en mindre, der een Gang om Ugen gik til Silkeborg. Til Forskel fra mange af de andre Dagvognskuske var Jens Præcisheden selv. Paa Slaget — jeg tror det var 7 om Sommeren og 8 om Vinteren, i det mindste i Mulm — startede han Aar ud og Aar ind sin Tur til Aarhus, hvor han først kørte ind paa Cimbria, senere i Skandinaviens Gaard. Den ca. 3½ Mil lange Tur gennemførte han paa omkring 2½ Time med et Bed i Aarslev Kro paa ca. et Kvarter, hverken mer eller mindre. Mange af de andre Kuske lod sig her friste af deres Kunder til at tage en Punsch med, men med Jens var der ikke noget at gøre, han kørte præcis. Dagvognen kom saa tidligt til Aarhus — det maa sikkert have været ved 11-Tiden — at Folk kunne naa at komme paa Torvet.

Saadan en Dagvognstur en hed Sommerdag eller en Vinterdag i Mørke og Kulde kunde være skrap. Der har nok været Siddeplads i Vognen til ca. 17-18 Stkr., men Jens havde undertiden nogle og tredive med. Saa sad han selv i Hamlen, d. v. s. paa Forlæderet, kun med Kappe og Kabuds, men med skindforede Træskostøvler. Men inde i Vognen, hvor Folk stod, hængte eller sad paa hinanden, var Luften slem, og halvmørkt var der, kun en lille Petroleumss-

lampe — af Køkkenlampetypen — gav Lys. Hvis Beboerne fra Laasby selv kørte ind til Aarhus, holdt de fleste ind til Købmand Jens Jørgensen, Vestergade, Søren Jørgensens Bror (Matr. 10), og dér vankede der jo altid Kaffe til Konerne eller maaske en sød Snaps (Mjød) og Tobak og Brændevin til Mændene.

Kaae angiver, at der i 1890 efter Statistiken kun var to Pottemagere i Sognet, men netop paa det Tidspunkt kom jeg tilbage til Byen, og da boede der en Pottemager Nabo til Jens Andersen, desuden var der en i Overby og en, Niels Tjener, ude ved Landevejen. Muligt var Jens' Nabo ogsaa beskæftiget med andet Arbejde, men jeg har selv paa det Tidspunkt drejet Potter paa hans Skiver. Kort Tid efter blev Huset brækket ned.

Matr. Nr. 7, Krogaarden.

Der har jeg været med til det største Gilde i mit Liv, da Søren Jørgensens Datter Karen holdt Bryllup. Brudgommen, P. P. Olsen, Vitved, tidligere Forpagter af Søndergaard fra 1886—91.

En sollys Dag blev Døren revent op, og Niels Peder til Ides kom ind, tog Hatten af og begyndte at sige noget, som jeg ikke kunde følge med i, — eller sang han? Snart blev jeg dog klar over, at det var Vers. Jeg saa paa Mor, hun smilede, jeg saa igen paa Manden, og nu kom jeg med i det. Det var en Indbydelse paa Vers til Bryllup hos Krowwe Søren Jørgensen (den anden var Owwe Søren Jørgensen, postalt henholdsvis junior og senior).

Saa skulde der skikkes Sæ'n til Bryllupsgaarden. Jeg maatte med Pigen og hjælpe med at slæbe det om, for der var baade Høns, Æg, Smør og Fløde, ja, maaske mere. — I Køkkenet herskede Ida Schwartz frodig og bred, men myndig over en 7—8 Piger og Koner, Kvindfolk, som vi sagde, der fo'r ud og ind fra Spisekammer, Mælkestue, Kælder, Bryggers eller Gaarden. Mariane, Sørenes Kone, havde ikke andet at gøre end at slaa Hænderne sammen og sige »saa møj manne Tak faa de stue Sæ'n«, men saadan sagde hun sikkert til dem alle, hun var altid saa venlig, glattunget, sagde Folk — og saa fik vi Kaffe med Kringle og Kager.

Paa selve Bryllupsdagen var Himlen ogsaa blaa, Musikken blæste, da vi kom, den store Gaardsplads var overfyldt med Vogne og Telte; af Vielsen husker jeg kun, at vi gik til Kirken i et mægtig langt Tog.

Da vi kom tilbage, var der dækket overalt i Teltene, d. v. s. først og fremmest i »Kometen«, et cirkelrundt Telt, der godt kunde have gjort Tjeneste ved et middelstort Cirkus, og i hele det store, lange Stuehus. Jeg tror ogsaa hele Byens Befolkning var med, men netop derfor var der en vis Rangforordning. Niels Peder og hans Medhjælper viste os til Rette, hvor vi skulde tage Plads, og saa kom der Suppe og Stege paa Bordet, der i Forvejen var tilsat med Lagkager. Kransekager og Tærter, Vinflasker, af hvilke der var nogle jeg ikke maatte faa noget af; af de andre husker jeg der var noget, der kaldtes Gl. fransk Vin, hvad det var, ved jeg ikke. Af det, jeg maatte smage, syntes jeg bedst om Kirsebærvinen, den var sødest. Iøvrigt blev der holdt saa mange

Stuehuset i Søndergaard.

Taler, saa det varede alt for længe med at faa spist. Af Resten af Dagen husker jeg kun, at der var Dans i »Kometen«, Kortspil og Snak rundt om i Stuehuset og en mæt Kedsomhed over det hele. Det eneste usædvanlige var, at Pastor Lind stod og diskuterede tyske Dialekter med Sønnen, den fornylig afdøde Hestehandler Rasmus Jørgensen, Horsens, som da var lige hjemkommen fra et længere Ophold i Tyskland.

Næste Dag var der Frokost for Familiens gode Venner og Gildeslavet. Gaardene i Laasby var delt i to Gildeslav, et for Overby og et for Nederby, men da Søren Jørgensen boede ved Grænsen af dem og Gildet var saa stort, kom begge Lav med til Frokosten, en Bid Brød som det hed. Tredie og sidste Dag var de unges Dag, det vil sige, at unge Folk som de to Brødre, der da havde Anneksgaarden, kunde komme til Gilde i alle tre Dage, hvis de gad. Saa var de der maaske slet ikke — for de sled.

Det var et mægtigt Gilde med Samtalestof til lange Tider, men Brudgommen var ogsaa meget velhavende, og Folk sagde, at han havde betalt det for at sikre sig Karen, Søren og Marianes kønne Datter. En Broder til hende var Jørgen Jørgensen, der i nogle Aar havde Linaa Kro; to andre Brødre boede i Horsens.

Blandt Kroejerne nævner Kaae Sabro, det var Folkelingsmand Peder Sabros Fader. Jeg mindes, at jeg ganske kort har talt med ham om det, men kan ikke huske, om Peder da var 6 Aar eller Kroholdet varede i 6 Aar. Det var ikke Gaarden, men den nye Kro Sabro havde.

Matr. 8. Peder Lundgaard var ikke alene en klog Mand, men ogsaa en »lun« Mand. Der fortælles om ham og Niels Møller følgende Historie: De kom begge i Sogneraadet i 1885 i den værste Provisorietid og Skattenægtetid, og et Venstre-Sogneraad burde naturligvis være Skattenægtene af dets Grundejendom — Fattiggaaen. Saa kom Herredsfuldmægtigen paa sit Pantetogt; han kørte ind til Niels Møller, der var Formand, og sagde sit Ærinde. Niels Møller, Amsraadsmedlem (eller var han da bare fhv.?), kendte naturligvis Herredsfuldmægtigen godt og fandt, at det jo var en streng Tur som den guldtressede var kommet ud paa, saa han skulde ind og have Kaffe. Niels Møller var en morsom Mand, som godt kunde faa Tiden til at gaa ved at fortælle Historier, og da han elskede Kaffe, helst med en lille Tilsætning, har det sikkert ikke faldet ham svært at faa Herredsfuldmægtigen til at hvile lidt og høre efter. Men de skulde jo til Sagen, der skulde pantes, og saa meddelte Rettens Haandhæver, at han vilde pante i Kommunekassen, hvor et Kvartal Skat lige skulde være indgaaet. »Ja«, sagde Niels, »men det er skammeligt nok, for Kassen den er hos Peder Lundgaard, han er Kommunekasserer«. Naa, ja, men saa maatte Retten jo af Sted; der blev spændt for, og Retten drog af Gaarde ned til Korsvej, ind til Byen og op til Peder Lundgaard, hvor Fuldmægtigen fremførte sit Ærinde. »Ja«, sagde Per, »det har jeg hørt, og derfor har jeg sendt Kassen ud ad Stien til Niels Møller, saa det maa Fuldmægtigen undskylde, men dér er Kassen«. Naa, Fuldmægtigen maatte jo saa have Hestene vendt og af Gaarde og ud til Niels Møller. Nu skal det bemærkes, at der dengang gik en Sti fra Byen og ud til Flensted Mølle ved Niels Møllers Gaard, og da Fuldmægtigen kom ud til Niels, saa beklagede han, Kassen havde været der, men da han vidste, at Fuldmægtigen var inde hos Per, havde han returneret den tilbage ad Stien. Jeg ved ikke, hvor mange Gange Fuldmægtigen maatte tage Turen frem og tilbage, jeg ved ikke engang, om Historien er sand, men saadan blev den fortalt, og tillige, at de begge fik en Bøde for Krænkelse af Rettens Værdighed. Peder Lundgaard betalte sin, men Niels vilde sidde sin af — saadan sidde stille paa sin Røw og tjene Penge, det Mirakel vilde han nok opleve.

Matr. Nr. 9. Sognefoged Anton Jensen, eller Bront Anton. Navnet Bront hængte ved ham og hans Broder Peder, som sjældent lod sig se af Folk. Derimod den tredie Broder, Daniel, blev nævnet uden Tilnavnet. Der blev sagt, at de ikke kunde lide Bront-Navnet; deraf kommer det vel, at ingen af Efterkommerne har taget det til Slægtsnavn.

Anton Jensen gjorde et stilfærdigt og roligt Indtryk, men var vist lidt stikken, han kom i det mindste ikke sammen med sine to Naboer, P. Lundgaard til den ene Side og Owwe Søren Jørgensen til den anden. Engang gav hans Sognefogedtitel ham en Berømmelse, han sikkert ikke ønskede. De offentlige Baller paa Kroen havde en Tilbøjelighed til at trække ud til Kl. 5—6 om Morgenen; om der er blevet klaget til Politimesteren fra Byens Befolkning derover, ved jeg ikke, men en Aften, der var Bal, mødte Anton Jensen og meddelte, at Ballet skulde slutte Kl. 1 eller Kl. 2. Da dette Tidspunkt kom, sagde Anton stop, befalede Musikken at holde op og Kromanden at slukke Lysene i Salen (her har vi det lidt stive Sind igen). Der blev almindelig Murren over dette Indgreb i en Sædvane, men der var jo ikke noget at gøre. Folk begyndte at strømme ud af Salen og ud i den mørke Gang — og Anton kom med Strømmen ud; da blev han grebet bagfra af et Par stærke Arme, baaret ud gennem Yderdøren og smidt over Gelænderet ned paa Jorden — alt i en Haandevending. Det endte med stort Politiforhør, men ingen havde set noget, absolut ikke; der var ikke noget at gøre. Mand og Mand imellem var det almindelig kendt, at de stærke Arme tilhørte en af de senere nævnte Duellanter, der tidligere havde været i Amerika, og iøvrigt rejste derover igen. — For Eftertiden mødte der altid en Politibetjent ved de offentlige Baller, Anton vilde ikke risikere Faldhøjden en Gang til.

Dagvognskusk Jens Andersens Hus.

Matr. 10. Søren Jørgensen var Byens og vel ogsaa Sognets rigeste Mand og en af dens mest særprægede Skikkelser, en Repræsentant for den bevarende stærke Bondestand, som f. Eks. Jakob Knudsen og andre trækker frem.

Af Skikkelse tung og ludende, fuldskægget, netop som skaaret ud til en Scene, men Søren var alt andet end en Skuespilfigur, han var en Realitet og Realist i Ordets bedste Forstand. Det, man kalder aandelige Interesser, anede han havde en vis Værdi, det havde hans gode Ven Jens Rask belært ham om, men fattet det som noget af sit eget havde han ikke. Han havde sammen med Mette, hans Kone, som hældede lidt til Missionen, hvad Søren ikke gjorde, sine bestemte Dage, da Kirkegang skulde ske, og derudover tror jeg ikke, han var at formaa til at gaa til noget Møde ud over en nødvendig Generalforsamling eller lignende, men trods det fattede Søren umiddelbart Begreber og Forhold, som var andre, selv meget belæste Folk, fremmede. Han kendte sikkert ikke Ordet Psykologi, men finere Psykolog end Søren var ikke nem at træffe. Den Mand, han var stillet overfor, havde han paa Kornet med det samme og

kunde i faa, rammende Ord karakterisere ham. Han bandede ikke stærkt, maaske kunde et lille »s'gu« liste sig frem, mest brugte han det harmløse »Motti«; hvoraf det kom, aner jeg ikke.

Søren var ikke kommet sovende til sin Rigdom, som stiltfærdigt forøgedes Aar for Aar. Han var en slittig Mand, som ikke led Lediggang; et lille ondskabsfuldt Vers havde Hyrdedrengene lavet om ham:

Aalle wæ læje, aalle wæ læje,
haa do et ant aa bestell,
saa ka do motti ta en Pind aa tell.

For saa vidt var Verset illustrerende som Søren hellere saa, at Drengen havde et Stykke nytteløst Arbejde fremfor at han gik og drev.

Men Søren kunde godt have sine Folk. Gamle Bæk, en gammel Daglejer, havde snart gaaget i Gaarden lige saa længe som Søren. Jeg glemmer ikke gamle Bæks Ahornske, som i Lighed med de andres sad bag Vindueshaspen, den var saa blank og tyndslidt, at man næsten kunde se igennem den. Jeg misundte ham den, og slæbte ofte min over Tænderne, for at den kunde blive lige saa tynd og slidt som hans. Og i Gaarden gik ligeledes en gammel Pige, som vist havde været lidt rask i sine unge Dage, men Mette havde faaet fat i hende, og hun gik der nu paa tyvende Aar; hun havde sin Alkoveseng i Folkestuen. Jeg kendte ligeledes Hjorddrengene, som var hos Søren i baade to og tre Aar.

Søren var paapassende, men ikke gerrig. Folk kunde altid komme til ham om Hjælp og blive hjulpet, hvis Søren fandt, at der var Mening i Foretagendet eller det, vi siger, Hold i Manden, og jeg ved, at han ikke var bange for at hjælpe en Mand til en Start. Og til at give gode Raad var han altid til rede. Der blev sagt om ham, at en Skanderborgtur kostede ham 50 Øre kontant — 30 Øre til Staldkarlen og 20 Øre til en Kop Kaffe.

Han var en berejst Mand — det vil sige, jeg tror aldrig han havde været udenfor Jyllands Grænser, men som Overhoved for en udbredt Slægt søgtes hans Raad og Hjælp saa hist og saa her, og med to fede, lyserøde, jyske Heste, saa fede, at paa nær den travleste Foraarstid var der altid en Rille paa Ryggen af dem, havde han kørt Midtjylland igennem paa Kryds og Tværs. Han havde været kørende helt til Varde og op i Himmerland, og Søren havde brugt sine Øjne, hvor han kom frem, og han kunde fortælle, hvad han havde set. »Aa da vi kam te den bette Bæk, saa kam vi øwwe en bette Stienkiest aa vi ku straks si, at det wa noed hiel ant; de wa li'som Engene wa rengere, de wa osse flie Foe, aa laant flie blakbroget Højje . . .«, og saadan fortalte han jævnt og tilforladeligt i en knap Sagastil om Landet, som steg frem foran ham. Det var ikke arkitektoniske Mindesmærker eller Landskabets Skønhedsværdier han skildrede, men Bondens Jylland, og dets Værdi og Enkeltheder i Ting, i Forhold, i Bygninger, hos Folk og Fæ, havde han rede paa, og skønt hans Fremstilling var fuldstændig uden dramatisk Effekt, sad jeg med Spænding og hørte paa hans Udredning.

Dyrlæge og Doktor havde ikke meget at gøre hos Søren. I gamle Dage gik han ned til Jens Rask, som var lidt »klog Mand« paa det veterinære Omraade, hvis der var et eller andet i Vejen med et Kreatur, men efterhaanden blev Søren selv Mester for at ordne det. Det mekaniske lærte han hurtigt, og mod indvendige Sygdomme havde Søren et godt Middel, som næsten altid hjalp — Søren havde ingen Statistik —, det var en ordentlig Skefuld Brun-tjære, som blev tvunget i Koen, hvor nødig den end vilde, og ovenpaa en

Flaske Brændevin, som formodentlig har gjort den Tilværelsen lysere. — Til Køernes Frelse hængte derfor midt i Kostalden en Buttel Bruntjære, og var Søren syg eller daarlig tilpas, hvad vist sjældent hændte, saa gik han ud i Kostalden, bed en valnøddestor Klat af Tjærepindens Belægning, derpaa gik han ind til Mette, der imidlertid havde kogt $\frac{1}{2}$ Pot Brændevin — eller muligt var det kun $\frac{1}{2}$ Fl. Brændevin, den drak Søren, derpaa gik han til Sengs og saa gik Sygdommen over. Han havde Betændelse i den ene Haand og gik altid med sort Bind om den; den havde Kuren dog ikke kunnet ordne.

Julegilderne var private Festligheder og uafhængigt af Gildeslavene, der gjaldt ved de officielle Fester som Barsel, Bryllup og Begravelse. Til Julegilde

bød man kun gode Naboer, nære Venner og Slægtninge. Men der var Folk, som var gode Venner til mere end en Gildesgiver, og derfor førtes mellem Konerne en stille, kold Krig om de paa-gældende, saa hvis man kunde snuppe en Gæst fra et andet paatænkt Gilde ved at komme først med sin Indbydelse eller maaske derved helt ødelægge det, var det en Fornøjelse og et Kendetegn paa Vedkommendes Dygtighed, noget i Lighed med det, vi nu om Dage

kalder »at score Points«. Derfor gjaldt det om at snuse ved Købmanden eller at »pumpe« Pigerne, naar man fik fat i dem. Til Gengæld fik disse en streng Tavshedspligt, som de jo saa oftest snakkesaligt brød.

Julegilderne bliver i Almindelighed smædede. Folk glemmer, at de var Konsekvensen af en Nødssituation, hvor Fedegrisenes Flæsk i det væsentlige var det kødelige Grundlag for en Landhusholdning, og da Henkogning ikke kendtes, var der ingen anden Udvej end et snarligt Forbrug af den mægtige Overfyldning med Ferskmad — og Gilder. Nu gæstes der hver anden Uge med Mad og Drikke, men Julegildet var udover de officielle det eneste egentlige Gæstebud, der holdtes i Aarets Løb. — Jeg husker min Mor en Søgnedags Eftermiddag holdt Kaffeselskab; jeg stivnede helt af Forundring over at finde en halv Snes Koner samlede med deres hvide eller sorte Nakkekapper, det vil sige »i Stadsen«, saa det, at det i den Grad vakte min Forundring, viser hvor mærkeligt et Selskab udenfor Julegilderne forekom mig.

Hos Søren var Byens bedste Julegilde. Det største var hos Jens Laursen Jensen, hvor der altid var Folk med fra andre Byer, men Søren eller snarere Mettes var udsøgt. Sikke Ribbensstege, Flæskestege, Medisterpølser og anden varm Mad, der kom frem, og dertil dejlig stuvet Hvidkaal med Kanel, som var mægtig usundt, men smagte vidunderligt og nu aldrig ses mere. Rødkaal, Agurker, Græskar, saa det kolde Bord med Lammemad, Faaremad, Spegepølser — ak ja! Og Syltetøjet, som stadig vandrede rundt, mens det lød: »Ta' da endelig, ta' da endelig!« Snaps og Øl var der ogsaa, men ikke til Overmaal. Søren kunde drikke en Snaps eller to, men hvis Sundhedstilstanden var god heller ikke mere. Efter Bordet blev der spillet Kort, Konerne gerne Whist, som de lige saa lidt forstod at spille som Damerne nu til Dags. Mændenes Spil var mest

T. v. Kroen, derefter Bageriet og Søren Snedkers Hus.

Skærvindsel, Napoleon evt. Firkort, kun de unge spillede Trekort. Piberne blev stoppede, og man fik en Øl, hvis man ønskede det. Kun hos Jens Laurssen Jensen var man naet frem til Toddy og Cigarer.

Det kunde hænde, at Kortspillet helt faldt bort; der kunde diskuteres Politik foran et Valg, eller sjældent Søren kom i Gang med at fortælle om sine Rejser eller der var Handel i Luften om en Hest, ja, jeg husker et Julegilde, hvor Søren kom i Handel med Gæsterne om Gaarden, han forlangte 50.000 Kr. for 117 Tdr. Land. Den lille Jens Hermansen var ved at koge over af Ophidselse; der blev budt nogle og fyrre, saa begyndte de at tage Heste fra, og Køer fra, og jeg kunde ikke følge med. Resultatet blev, at Gaarden ikke blev solgt.

Gæsterne har været de sædvanlige: Familien fra Flensted, Jens Hermansen, P. Lundgaards, Vestergaards, Søndergaards og maaske, hvis det ikke var først i 90'erne, Brødrene fra Anneksgaarden, som blev budt med af Hensyn til Plejesønnen.

Der var i Almindelighed ingen Gæster fra Marken til Julegilderne i Byens Gaarde. Det skyldtes sikkert noget Vejene, som kunde være slemme. Jeg ved, at Smej Ras, mens han boede i Byen og var Haandværker, kom til Julegilde i Søndergaard og ved P. Lundgaard. Der var fælles kirkelige Interesser, men da han blev Gaardejer og flyttede op til Munkhalen, saa holdt det op, og det var naturligt, for en Aftentur til Munkhalen om Vinteren, medmindre der var Kaneføre, var livsfarlig.

Sørens Kone Mette var fra Grumstrup. Plejesønnen Marius Bertelsen, der fik Gaarden efter dem, var af hendes Familie (Søstersøn?). Marius Bertelsens Kone, Anina, var Datter af Gaardejer Niels Sørensen Gammelgaard, Galten.

Søren blev Sogneraadformand efter Jens Rask's Vikariat, og det er forstaaeligt. Naar man læser hans Breve, undres man over, at en Bondemand paa det Tidspunkt havde det Herredømme over Sproget og kunde skrive saa korrekt et dansk. Jens Rask kunde udmærket udtrykke sine Tanker paa Papiret, men Bogstaveringen var ikke god. Det har sikkert været Grunden til, at han ikke har ønsket at fortsætte som Sogneraadformand.

Saa skulde vi egentlig til Overgaarden eller Ougaard, som Kaae i de fleste Tilfælde lidt ukonsekvent skriver det. Før vi kom til den, vilde jeg gerne have haft en Skildring af den morsomme Bydel Overby, der med sine to Gader, Landevejen og den parallelt bagved liggende, hvor Husene var smaa, ja, hvor var Husene smaa dengang, 3 Fag i Længden, 7—8 Alen i Bredden var ikke ualmindeligt — rummede Laasbys Industrivarter, der selv havde sin Købmand, men iøvrigt boede her Urmager, Karetmager, Pottemager, Træskomand, Sypiger og Murere, hvoraf nogle var Træskomænd om Vinteren. Jeg husker særlig Jens Mathiasen og ikke mindst hans Søn, der senere ejede Cementvarefabriken i Resenbro; han kunde lave alting, bl. a. »fine« Violiner af gamle Cigarkasser, som han aflokkede de særeste Toner. — Der boede »dø'pin Pa' Nejegoe«, der var Murer, og foruden sin Kirkesang, hvor han kunde tage Tønnen fra Degnen, var berømt for, at han blev jan med fire Matadorer femte og et Es i en Skjærvensel. Per var økonomisk og havde sparet lidt for meget paa Trumferne til Fryd for Modspillerne. Der boede Hellig Anders og Hellig Karen Mari, der hørte til de seks Familier, der efter den nyankomne Propr. Heilmann, Kalbygaards, Udsagn var frelste og sikre paa Himmerig. Af de andre seks husker jeg kun Debbel Johannes paa Flensted Mark, ja, saa var der naturligvis Heilmann selv med Familie. Og oppe i den Bydel var det gamle Væveri, som dog blev nedlagt i min Barndom og Ejendommen overtaget af Sønnen Pa' Wæver, der blev Kreaturtrækker og kendt viden om paa Markedspladser for sit gode Hoved og sit Humør, der altid gav sig straalende Ud-

slag, ikke mindst fordi Per der havde en altid benyttet Lejlighed til at sætte det til Vejrs med en Punsch eller flere.

Ok ja, i den Bydel havde ogsaa Letfærdigheden sit Sæde eller havde haft det i Hvedebrød-Trines Person, hvis Frugtbarhed ikke havde været særlig paaskønnet af Sogneraadet; ganske vist havde hun opgivet 3 Fædre til sin Førstefødte, men til Gengæld manglede der til alle de andre. Da Byen ikke regnede med Selybefrugtning, skønnedes det, at Trine hos de paagældende havde foretrukket et kontant Vederlag straks i Stedet for at meddele Sogneraadet Oplysninger, som kun dette og ikke hun selv kunde tjene ved. I min Drengetid var hun ikke til megen Fare for Sædeligheden, hun interesserede sig da mere for Bacchus end for Amor. Det var ikke noget opløftende Syn at se den halvgamle, svære Kvinde slæbe en stor Kæfert og en halvfylt Hvedebrødskurv op ad Bakken, mens en Flok hylende Knægte kredsede omkring hende og just ikke smed pæne Ord til hende.

Matr. 11 og 12, Overgaardene eller Ougaard, var helt udflyttede. I de gamle Stuehuse boede Hellig-Anders i det ene og Træskomand Anders Mikkelsen i det andet. Med ham var jeg rigtig paa Hat, vi lavede sammen min første Kreaturhandel, en Ged til Anbæk Marked formedelst 7 Kr. Den ene af Gaardene var som nævnt i Bogen delt; den største Parcel, den i Byen liggende Gaard, tilhørte Jens Hermansen, en lille kvik Mand, der gerne vilde gøre en Handel, og som ikke var bange for at have en anden Mening end den, der var almindelig paa Bjerget. Det er derfor saa typisk, at da Jens Laursen Jensen vil starte Korsvej Mejeri, er den eneste af Byens Gaardmænd, han kan faa med i første Omgang, Jens Hermansen, Ejeren af Byens mindste Gaard. Da Datteren Stine blev gift med Efterfølgeren Anton Møller, var der et Bryllup, som var lige ved at kunne maale sig med Søren Jørgensens.

Lidt norden for Jens Hermansens Gaard havde Broderen Søren Hermansen en mindre; de var begge Brødre til den forannævnte Søren P. Hermansen og Niels Hermansen paa Flensted Mark, saa der var en hel Hermansen Clan i Sognet. Det berømteste Medlem af denne blev Fotograf Hermansen i Aarhus (Søn af S. P. H.), een af de første Bilister, der gjorde Landevejene usikre. I Aarhus startede han et Filmsselskab i Konkurrence med Filmkongen Ole Olesen. Selskabet gik i Stykker, men Hermansen tabte vist ikke noget ved det. Han købte og ejede senere mange Ejendomme i Aarhus samt Allinggaard ved Grønbæk, som han dog maatte sælge.

Mellem Overby og Nederby var Bakken. Den bedste Slædebakke i hele Egnen, fordi Landevejen hurtigt blev slidt og glat, og saa var der jo Sving over den. Desværre blev den altid forbudt os efter nogen Tids Forløb af en eller anden Voksen, der skulde spille vigtig, og som paastod, at vi lavede Bakken for glat ved vore Farter ned ad den, — og helt galt var Ræsonnementet ikke. Vi tav og fortrak i Stilhed.

Ved den ene Side af Landevejen laa Gaardene og P. Lundgaards Opholds-hus. Ved den anden Side laa Mejeriet, som i 1880 afløste et primitivt Landmejeri nede ved Bækken og Dammen; her var Niels Tjener. Bestyrer eller Leder. Det var et Fællesmejeri som de fleste af Byens Gaardejere og Leverandører var Parthavere i. Niels Møller, Flensted Mark, var Medlem, saa det er muligt, at det ikke begrænsede sig til Byen. Senere, omkring 1890, kom der en eller to Vogne med Mælk fra Sorringvejen (Toustrup).

Neden for Mejeriet laa Smedien. Smej Ras boede i det gamle Beboelseshus med smaa Vinduer og lave Stuer med Lergulv. Med Anton Nielsen skete der en Ændring — Stuehuset blev ombygget, og i Smedien begyndte Industrialiseringen med Installeringen af en Boremaskine, et pragtfuldt Stykke Værktøj og

et dejligt Stykke Legetøj om Vinteren, naar Koltringerne eller Knægtene, der var begyndt at tjene for Karle, men knapt blev regnet til dem endnu og derfor ikke rigtig kunde komme med i Karlelavet i Kamrene, paa Kroen eller senere i Kortspilstuen i Forsamlingshuset, — dertil var alene deres Kassebeholdning var for lille, — men saa drev de om til Smedien, hvor Smededrengene hamrede løs paa Træskobeslag, til Fortjeneste for dem selv for dermed at redde et Par Skilling til Tærepenge — under Læretiden.

Mester gav Lys, en lille Køkkenlampe paa Sidevæggen, dertil den Smule der kom fra Essen, og saa blev der hamret, og saa blev der snakket, og Ordene var ikke smaa og beskedne, for var de ikke Karle med Hensyn til Portemonnæ og Kræfter, saa manglede de ikke noget i Ord, de var grove og ramme, og jeg glemmer ikke den Beundring, der laa i Tonen paa en af de smaa, der efter en grov Replik fik ham til at sige: »Næh, no æ do dølen edeme roh!«

Matr. 16. I Rasmus Jensens Stuehus var der Lergulv over det hele paa nær Sovekammeret, hvor der var Brædder, og Bryggerset, der var stenpikket. Hvor var der pænt i Stadsstuen med det sandstrøede Gulv. Men hvor maa det have set slemt ud en Vinterdag, naar Gæster kom ind med Sne paa Støvlerne, og der var Ild i Ovnen, og Sjap over det hele.

Nederbyen var den fornemme Bydel; der var først og fremmest Kirken og Skolen eller Skolerne, for Madam Bergmann maa man ikke glemme. I Kommuneskolen var der fuldt Hus, men der var ogsaa et mægtigt Distrikt fra Amtsskellet og den Del af Flensted Mark, der laa østen for Krattet, saa ind bag Vesterskoven ved Kalby Skel og om til Statgaarenguset. Men de Dreng og Piger, der boede der yderst og daglig havde deres halve Mil til Skole, de mødte altid sikkert. I Kirken var Besøget ringe; Pastor Lind var en elskerlig Mand fuld af gode Karakterer, som han uddelte med rund Haand, naar der var Eksamen — men en daarlig Prædikant, som trods al sin Velmenighed ikke kunde samle nogen Tilhørerskare.

Der var ogsaa Haandværkere i Nederbyen. Søren Snedker, hvis Far, den gamle Niels Snedker, havde været en anset Mand. Maler Kristensen, som man mente vist var Socialist. Bager Bengtsen, født i Skaane, men kommet saa tidligt til Danmark, at al svensk Betoning var væk. Han var iøvrigt en Mand, der med sin næsten 3 Alens Højde og dertil passende Bredde altid gjorde sig gældende, naar Mænd samledes, og som ikke alene kunde sige det sidste Ord i Kroen, men ogsaa give et til Lejligheden passende Haandsving. Der var ogsaa Skomager i Nederby lige ved Søndergaards Have, men det var ikke som Reparatør, han var berømt. Jens Skomager eller Jerusalems Skomager var Søn af den gamle Niels Jensen, Veteran fra Trearskrigen og en af Helgesens gamle Trop, men lidet meddelende om sine Bedrifter. Han havde lidt Penge, og hjalp til i Vestergaard, for han var Fætter til Dort' Mari, og med den Indkomst han paa den Maade erhvervede sig, ernærede han sig og Sønnen, hvis væsentlige Beskæftigelse bestod i at være »Avis« eller Sladdermand for de unge, og en altid taknemmelig Skive for Drengenes Drillerier. Særlig omkring Nytaar var han Byens taknemmeligste Offer. Det at gnide paa Vinduet med en Prop, staa udenfor med Rumlepotte eller synge Smaavers, som omhandlede Jerusalems Skomager var godt, det gjaldt bare om at komme bort ved den mindste Lyd fra Stuen, for saa kom den lille, vævre Mand. Han havde en Rygskade, men gode lange Ben, og han kunde bruge dem, og fik han fat i en Knægt, saa vankede der. En yndet Sport var med en Cigaret i Munden at liste sig frem til Døren, tænde en Kineser eller en Skrubtudse og saa aabne Klinken og smide det tændte Fyrværkeri ind i Stuen og saa afsted. Saa kom Jens ud i Røg og Knald som skudt ud af en Kanon. For dem der overværede det fra

det forholdsvis sikre 1. Parket paa den anden Side Bækken, var det en Festforestilling.

Jeg mindes en maanelys, barfrost Aften, at en 12 Aars Knægt foretog Operationen. For at sikre sine Bevægelers Lydløshed satte han Træskoene bag Kroens Port og gik til Værket i Strømpesokker. Den lykkedes udmærket, Skrubbetuden kom ind i Stuen, sprang og gjorde sin Gerning, og Jens kom ud og efter Drengen ned ad Gaden. Men Drengen havde for stort et Forspring, saa Forfølgelsen var haabløs. Paa Tilbagevejen gik Jens ind til Krokarken, som stod i Porten, for at høre, om han kendte Drengen, men Karlen holdt med Drengen — og kendte naturligvis ikke Fyren, — men om tilfældigt eller maaske fordi et nødvendigt Ærinde fik ham dertil, gik Jens om bag Porten, hvor et Par Drengetræsko stod — uden Dreng. »Ha«, sagde Jens, »dem ta'r jeg« — og saa husker jeg, at en Dreng i nogle Dage til Moderens Forbavelse altid tog hendes Træsko, indtil Jens omsider en Aften fandt paa at sætte dem uden for den Dør, hvor han mente, de hørte hjemme.

Det var de første Haandværkere i Nederby, ja, saa var der Pottemageren som før omtalt. Men netop paa det Tidspunkt kom Byen i Skred. Da flyttede Skrædder Danielsen ind til Byen, Bloch startede sin Virksomhed nede ved det gamle Sprøjtehus, der kom nok en Træskomand, Modehandlerinde — og Fotograf. Den sidste var dog en Partsfotograf, nemlig Baunsgaard fra Ry Station, der en Gang ugentlig og vist en Søndag en Gang imellem kom til Laasby. — Vi Drengene drog gerne jævning med alt. Byvis var det naturligt, at vi drog jævning med Sorring, der med sin Doktor, Dyrlæge og Manufakturhandler ikke havde været nem at slaa, men med Kirke, Kro og Fotograf kunde vi nu i det mindste betragtes som ligestillede.

Den Manufakturhandel i Sorring havde længe været os en Torn i Øjet, netop fordi den var saa lumsk. Der var ikke store Vinduer lige ud til Gaden som i Aarhus og Silkeborg, den laa næsten paa 1. Sal eller over en meget høj Kælder, og der var heller ikke som i Byerne Ekspedienter, der næsten lydløst med fine Dansetrin for omkring og gjorde Trolddomskunster med deres Alen, med Munden fuld af Knappenaale, mens de hen ad Disken smed en Rulle Tøj, der uden videre lukkede sig selv op. Der var man uvilkaarlig paa Vagt over for saa megen Behændighed. Men Manden i Sorring, en forhenværende Gaardejer, saa sur og treven ud, som om han i det hele taget var ked af at overlade os selv den mindste Trævl af hans kostelige Lager, og derfor købte man uvilkaarligt næsten for at drille ham, endnu mere end man ellers havde tænkt, da Besøget blev planlagt.

I Nederbyen var de store Købmandsforretninger. Oprindelig havde der kun været een, C. V. Holm, der havde en af den Tids almindelige blandede Grovvarer og Kolonial — ikke saa stor som Broderens i Sorring, men noget i den Retning. Han handlede med alt, og der lugtede næsten ogsaa af alt inde i den lange overfyldte Butik. Før C. V. Holm havde der været en Købmand Grove, om hvem der sagdes, at han var Højremand. Det gav Anledning til, at Byens Knægte, bl. a. min Ringhed — der paa det Tidspunkt ikke kunde tale rent — stillede sig op uden for Butiken og sang:

Ned med Estrup, Scavenius og Ravn,
vi vil ingen revnet Grundlov ha'
i Kongens Kjøbenhavn.

Paa det Tidspunkt Skredet i Byen begyndte, startede Købmand Lund en stor, flot Kolonialforretning lige over for Kroen, senere købte Holm den.

Den fornemste Forretning i Nederbyen var Kroen, som den lille, behændige Chr. Sørensen eller Chr. Kromand sammen med sin dygtige Hustru drev

frem til en anset Plads, et Sted, hvor de Rejsende, der besøgte Landsbyerne mellem Købstæderne, gerne søgte til, og mange havde Standkvarter der i flere Dage, medens Kundebetjeningen varede. — Dette nødvendiggjorde Udvidelse, ikke alene af Restaurationslokaler, men ogsaa af Salen. Ved denne Udvidelse havde de kørende i Laasby — fortrinsvis Gaardmændene — som Skik og Brug nu engang var, naar der byggedes, gaaet i »Rejs« og kørt Sten og Grus og andre Bygningsmaterialer til Kroen, og som en simpel Kvittering — ogsaa følgende den almene Skik — inviterede Chr. Kromand de paagældende til et Rejsegilde, som bød rigeligt paa Bordets Glæder. Ved den Lejlighed havde jeg mit første Møde med Tobakken. Jeg saa, at nogle af de store Dreng omkring Konfirmationsalderen var henne ved Disken og sikre sig en stor Cigar; smaa Cigarer, Cigarillos, Cigaretter o. lign. kendtes ikke paa Landet. Prisen var 5 Øre, og Nydelsessygen kom op i mig. Jeg halede min 5 Øre op af Lommen og fik for denne, det vi i Dag vil kalde en virkelig stor Cigar, blød og mørkebrun. Det er vist unødvendigt at meddele, at jeg kort Tid efter sad paa Krotrappen og serverede den gode Aftensmad ned ad Trinene. Men tænk, en virkelig god Cigar købt paa en Kro — 5 Øre.

Enhver paa Egnen kender det gamle »Sej«: De Skovby Kæltringer, de Galten Tyve og de Laasby Drukkenbolte. Jeg har et ikke ringe Kendskab til de tre Byer, og jeg mener, at deres moralske Tilstand ikke alene senere, men ogsaa paa det her skildrede Tidspunkt var lige saa gedigent som Nabobyernes, der laa omkring dem.

I min Drengetid var der intet Drikkeri paa Kroen, jeg var næsten en daglig Gæst, idet Kromandens Søn, den nuværende Postmester i Grenaa, var en af mine bedste Legekammerater. Det var faa Gæster, der mødte i Dagtimerne, af Byens Folk næsten ingen. Om Aftenen derimod var Kroen fuld af Folk, og de spillede Kort eller raslede om Genstande, men noget egentligt Drikkeri skete ikke. Noget andet var, naar der var offentlig Bal, saa blev der danset og drukket, og det var ikke saa faa Kæferter, der blev stablet paa Benene en saadan Aften; men da var vi Dreng ikke inde i Lokalerne, vi var uden for. Der mellem Bækken og Kroen var Arenaen, hvor Kampene kæmpedes, enten det nu var Jalousi, eller at Kamphandlerne skyldtes et mægtigt Mod som Punscherne eller Øllet fremkaldte. Der var ogsaa Duellanter a la dem vi kender fra de tre Musketerer, som søgte Striden og var færdige til at gaa i Gang, hvad Øjeblik det skulde være, og af den Grund var overordentlig ømfindtlige. Som Romanduellerne vidste de, at de var de almindelige Amatører mægtigt overlegne og var derfor ikke bange for at søge Kampen og invitere til at »Kom lige« udenfor. Foruden Baller var der ogsaa Dilettantkomedier, enkelte Foredrag i Kroen, men de fleste af folkelige og kristelige Foredrag blev, indtil Forsamlingshuset blev bygget, holdt i Skolen. Da Forsamlingshuset kom, flyttede Størsteparten af Ungdommen og Kortenspillerne derop, det var billigere. Det var der, Pa Nejegoe spillede sit berømte Spil.

I Kroen blev Byens første Telefon installeret. Det var en mægtig Begivenhed, som ikke gik af helt i Stilhed, men muligt at man ikke anede, at det var en hel Verden, der gled ind til dens Dør; at det var noget ualmindeligt, saa jeg paa de tilstedeværende, for dem var Tingens usædvanlig. Umiddelbart efter Installationen saa jeg store, stærke Mænd forsigtigt dreje Haandsvinget, forsigtigt tage Hørerøret omtrent op til Øret og saa raabe ind i Telefonen, ja, rigtig raabe, for det skulde høres langt væk, vist helt i Skanderborg, om de der vilde have en Bajer med; og saa den mægtige Lattersukces, da Svaret kom, og vedkommende da velvilligst tilbød at hælde den i Telefontragten.

For os Knægte var Telefonen begrebsløs, Traaden var jo ikke engang hul.

Almindelige Daglejere var der ingen af paa det Tidspunkt. Gamle Bæk ved Owwe Søren Jørgensen havde nok selv sit grundmurede Hus, hvor han sov, men han maa nærmest betragtes som Karl i Gaarden, han arbejdede ikke andre Steder. Jens Grønbæk ude ved Lille Korsvej, Fader til Husmandsforeningens mangeaarige Formand Martinus Grønbæk, havde gaaet paa Arbejde forhen, men var, efterhaanden som han blev gammel, blevet en Slags Substitut, der gik og hjalp lidt til i Gaarden hos Niels Møller, og vel nok ogsaa fik Kosten der, og naar det led hen paa Eftermiddagen, saa kom hans Nabo, den gamle Smed ude ved Landevejen, og saa skulde de sandelig ind og have sig en Eftermiddagskaffetaar, og det blev jo til en Taar med en Slat i, og saa begyndte Niels Møllers Arbejde.

Smeden var Veteran fra Treaarskrigen og Jens fra 64. Smeden var nærmest moderat i sin Politik og Jens radikal, saa Niels fik hurtigt sat den Mekanik i Gang med en Diskussion om Ret og Retfærdighed, Krigsresultater, Tapperhed o. s. v., om dem fra 64 var bedre Soldater end dem fra 48 eller omvendt. Niels Møllers Arbejde Resten af Eftermiddagen er kun at skænke. Jens havde været med ved Dybøl og staaet i Skanse 10

den 18. April, saa han sammen med sine Kammerater blev afskaaret og taget til Fange. »Men«, sagde Jens, den Gang han kunde se, nu var der ingen Redning for ham, »saa tog jeg mit gode Gevær med begge Hænder og kastede det saa langt ud i Allsund, som det var muligt, — det skulde Tyskerne ikke have«, saa fik det gaa med ham selv, som det kunde.

Men der var de gamle. — De fra Gaardene sad i Almindelighed i en Opholdsstue — i Vestergaard var det et Opholdshus. For de andre, som jeg jo ikke kendte, der var ingen Legekammerater, og det hele jeg vidste om dem var, naar der blev slagtet eller bagt, saa lød det: Stik lige hen til den eller de gamle med det Brød eller den Pakke — og der lød altid Taksigelser, naar man kom, for selv om der var et stort socialt Skel mellem Gaardmandsstanden og de andre, saa var der tillige en Byforpligtelse om at hjælpe, og det gjaldt over for alle, der ikke satte sig uden for Samfundet, saadan som Socialisterne paa sin Vis gjorde med deres fantastiske Plan om at ville dele og den »gal Jens Lausen« paa en anden Maade. Den sidste, som levede »paa Sognet«, var Fader til en Vrimmel af Børn, dels fra Ægteskabet og dels paa anden Maade. Han havde ingen Hæmninger for sin Mund, arbejde gjorde han nødigt. Var der Lejlighed, saa drak han. Uregerlig var han. Han tilkom ikke anden Hjælp end den fra Fattigvæsenet. Sin største Berømmelse naaede han, da han inde i Vissing gik ind til en pæn, ung, barnløs Enke, der sad ene i sin gode Gaard, og tilbød, at han vilde personligt hjælpe hende til en Arving, og ikke uden Selvfølelse kunde han sige: »Du wee a ka!« Enkens Svar kendes ikke. Kun ved man, hun betakkede sig. Var der saaledes faa rigtigt fattige, var der faa Tiggere. Jeg husker kun et Par Gange, der var Folk, Kvinder med Børn, der bad om lidt i Guds Navn og fik Uld og Levnedsmidler.

Den gamle Købmandsforretning i Laasby.

De i Grundloven nævnte Forrettigheders, der skyldtes Rang, Fødsel etc., Bortfald var endnu ikke kommet til Landsbyens Kendskab, i det mindste var det noget finere at bo inde i Byen end ude paa Marken, saadan følte vi Drengene det, og een af de dygtigste og mest ansete af dem paa Marken, Gdr. Hans Høgh, Narre, gav Udtryk for det samme, da han ved Forsamlingshusets Start tegnede sig for en forholdsvis stor Sum, samtidig med at han slyngede en Opfordring ud til Byen: »Lad os saa se, hvad Gaardmændene inde i Byen kan tegne sig for«. Grundene til den Forskel laa noget i gammel Overlevering, Udflytterne, der gled ud af Bysamfundet, og dernæst, at Byens Gaarde gennemgaaende var større og med den bedste Jord. I Størrelse dannede Østerskovgaard en Undtagelse, men den havde gennem mange Aar været vanrøgtet. Fhv. Minister, Forpagter Sonne fortæller i sine Erindringer, at han som Landvæseneselev var paa en mindre Gaard i Østjylland. Ved en Lejlighed spurgte jeg ham, hvor den laa, og det viste sig saa, at det var Østerskovgaard i Laasby, men det var ikke der, han lærte at drive Landbrug, tværtimod, tilføjede han. Der var jo ogsaa jævnt store Gaarde paa Flensted Mark, det var ikke Laasby. Niels Møller, der var nærmeste Nabo til Byen, var radikal og med lidt skarpe Meninger, der ganske vist blev sagt med en meget blid Stemme.

Men netop paa den Tid, hvor Landbruget skiftede om til Mejeridrift, der gav de mindre gode Korngaarde paa Marken mere Ligestilling, ikke mindst ved, at der kunde købes Kunstgødning, skete der ogsaa en Ændring med dens Befolkning. Rundt om paa Markens Gaarde kom en ny Slægt, der var ved at konkurrere Byens Befolkning ud, men det ligger uden for denne Skildring.

En Fordel havde Marken, den havde Aaen. Man gik ud under Vesterskoven, ud ad en Vej, der var saa krinkelkroget, bakket, sandet og umulig som Samfærdselsaare — en Vej som den skulde man lede efter i mange Sogne, og saa var den endda eneste Forbindelse med Civilisationen for dem, der boede der langt ude nede ved Engen. Der var Pertoustedet, der dog blev øde og faldt sammen i min Drengetid. Der var Ry'ens, hvor mangeaarigt Byraadsmedlem i Aarhus, Bernt Jensen, var født, og som nu ogsaa er sløffet. — Men det var Aaen, der trak. Der var ingen, der skiltede med: Al Fiskeri forbudt; bare mase paa, stort blev der vel ikke fanget, men mægtig Lykke gjorde de Gevinster, der blev trukket i Land.

Selv om Markens Folk — Udflytterne — ikke var os fremmede, saa fik vi ikke det Kendskab til dem som til Byens. Der var dejlige Legekammerater paa Marken, men da der var rigeligt af dem i Byen, saa blev det naturligt dem og deres Hjem, jeg særlig husker.

Men selv om jeg saadan kniber uden om at omtale Markens Beboere, Udflytterne, nødes jeg dog til at oplyse, at den mest kendte Mand i Datidens Laasby boede paa Marken.

Jens Laursen Jensen var kendt, han var i Virkeligheden saa godt som groet ud af Bysamfundet. Hans Tale var »fin«, han havde været Korporal som Soldat, han sagde »jeg«, hans Holdning og Opførsel var ikke Bondens. Som Formand for Mejeriet havde han egentlig Tur til Skanderborg, hvor han i sin lette Vogn, om Vinteren pelsklædt, med rigtige Køreheste for drog afsted ind til Folk, som han følte sig mere paa lige Fod med en Landsbyens. Det skilte ham mere og mere ud fra Sammenholdet. I Skanderborg kom han sammen med Dyrslæge Thomsens — maaske lidt for meget — med Sagførere, Købmænd og andre. I Skanderborg var han Laasby, og givet var det, at han ogsaa var kendt i Silkeborg, og at der var Folk i Aarhus, som kendte ham — men hans Ry kunde ikke sidestilles og heller ikke jævnføres med Anders Peders, Hestehandleren, der havde en lille Ejendom ude ved Narre. Der var ikke en Mar-

kedsplads i Midtjylland, uden at de kendte ham, og det vil sige, at dens Oplands Beboere var fuldtud fortrolig med, hvem han var.

Han synede ikke stor, man kan ikke sige velproportioneret af Skikkelse, han var nemlig lidt mere end velproportioneret, saadan det man siger, maaske lidt rigelig svær, men med en Holdning saa han ikke synede fed, og dertil var han altid velklædt. Jens Laursen Jensen var ordentlig i Tøjet, men den Velklædthed, som kendetegnede Anders Peder, den manglede han, og ogsaa Anders Peders Dristighed i at vælge Stoffe; de var altid lyse og sad paa ham, saa man ligesom følte, at det var noget af Manden selv. Han var et med sin Klædning. Det runde, glatbarberede Ansigt med de vagtsomme Øjne og den smalle, lukkede Mund, der aldrig sagde mere end der skulde siges, men ogsaa paa en smuk Maade, maaske ikke saa soleklart, men dog saadan, at det var nævnt, maaske kun i forbigaaende, — sagde netop den Ting, der helst skulde siges, saa hans Slæng altid kunde attestere, at de havde hørt det, ja, for han tilhørte et Slæng, der kaldtes Krikhandlerne, og som holdt til i det ene Hjørne af Markedspladsen. Anders Peders Hestekobbel var ikke stort, vi saa det jo

Soren Snedkers Hus (i Forgrunden) dernæst Bageriet.

gerne, naar det drog gennem Byen til Silkeborg eller Skanderborg Marked, tre—fire Stykker det var det almindeligste, deraf var der gerne et Par Smaaheste, Russere, og ofte en halvblods — de saa ikke dyre ud.

Naar Kobbelet var kommet godt igennem Byen, kom Anders Peder i sin høje Gig med Traver foran i et Jag, der imponerede enhver Dreng og gav ham et Begreb om Fart, hvad der i den stille By ikke altid var saa let at opnaa. Han skulde frem, igennem til Byen, og der havde han sit Hjørne paa Markedspladsen. Mangan Smaamand, for hvem det kneb med Penge og Trækraft, søgte hen til Anders Peders tilsyneladende billige Butik, og blev der saa handlet paa Markedet, — eller maaske inde ved Punschene, for skulde der noget til først, saa var det ingen dyr Operation, 12 Kaffepunsche med al den Brændevin man gad hælde i dem for 1 Krone, — saa kunde Køberen traske lykkelig afsted med sit billige Køb og saa maaske finde Dagen efter, at Hesten var spatlam, dødkuller, eller i Besiddelse af et eller andet Djævlskab, der gjorde, at man hurtigst muligt opsøgte Anders Peder igen; jo, det var sagt, men der kunde handles om igen, og ved Hjælp af Kontrakter og Punsch blev der lavet en ny Handel, og Anders Peder tabte ikke. Det maa siges, at Anders Peder efterhaanden arbejdede sig op. I de sidste Aar, jeg kendte ham, var han ikke længere Krikhandler, men en virkelig Hestehandler med hele Kobler af gode, reelle Heste, hvor almindelige Bønder lige saa sikkert som andetsteds kunde søge sig Handel, og hans Søn blev under forrige Krig — som Anders Peder vist ikke oplevede — en af Danmarks store Hestehandlere.

I Kaaes Bog mangler jeg to Kapitler. En Skildring af det økonomiske Opsving, og det aandelige, som vi ved, der er sket i den danske Landsby fra forrige Aarhundredes første Decenniers Primitivitet til den Landsby, som vi

ser i Dag godt 100 Aar senere. Vi har den mange Steder beskrevet i Almindelighed, men det havde været morsomt at faa den tidsfæstet og knyttet til Navne i Laasby Sogn.

Her var maaske endda et forholdsvis fint Fund at gøre. Som vi foran kan se, havde Laasby udviklet sig til en Slags Central Haandværkerby, som samlede Standen langs dens Gader, selv om i min Drengetid endnu den største Snedkermester og den bedste Skomager boede paa Marken, og Skrædderen lige var kommet derude fra. Denne Centralisation af Haandværkere havde naturligt givet sig Udslag i Dannelsen af en Haandværkerforening. Hvor gammel den var paa det Tidspunkt, jeg her omtaler, ved jeg ikke, men den har haft adskillige Aar paa Bagen, og den var saa kraftig, at den ikke alene omfattede Byens, men tillige mange af Nabobyernes Haandværkere. I dens Protokoller og Regnskab maa der ligge Stof til en Skildring af Landsbyhaandværkets Udvikling, et Stof, der hidtil er forholdsvis lidet behandlet. Jeg har set Udviklingen rent teknisk fra de almindelige og jævne Haandværkerværksteder, hvor man dengang kun benyttede Høvl og Haandsav ved Træbearbejdningen, f. Eks. Brædder og Bjælker, der blev savede paa et Stillads, hvor en Mand stod oppe og en anden nede og trak. I Smedien benyttedes de almindeligste Hamre og Tænger, saadan som de havde været brugt i tusinde Aar. Og saa Springet frem. Allerede i min Tid begyndte det som nævnt med, at Smeden fik Boremaskine, men den lille Motor, den lille ekstra Kraftkilde i Værkstedet, var ikke kommet.

For os Drengene var Haandværkerforeningen Giveren af Aarets største Fest, den tre Dages Tombola i Laasby Kro. — Rundt om langs Salens Vægge, og ophængt paa disse, saas de lokkende Gevinster, der for et Minimum, var det 25 Øre eller 50 Øre, jeg husker det ikke, men for en latterlig ringe Sum kunde man faa selve den store Gevinst: Et Sæt sølvpletteret Seletøj, pragtfuldt, og som lugtede dejligt af nyt Læder, — eller et andet Aar var den store Gevinst en virkelig Plov, vidunderligt malet i rødt og hvidt, og ikke en af disse senere saa moderne amerikanske med Træarme, men en virkelig hjemmesmedet af Jern helt igennem, der kunde skære i en Mark som en Kniv i Smør. — Der var ogsaa andre for en Dreng endnu mere tiltalende Redskaber, som smaa Hjulbør, Skovle o. l. Ja, der var noget at se paa. Saa samledes alle, eller i det mindste alle de mere letbevægelige, af de omliggende Byers Beboere i Laasby i de Dage. Den første Dag var særlig Drengenes Dag, de kunde ikke vente, den anden de ældres, og den sidste Dag de unges, og da sluttedes der med Bal — og Slagsmaal. Ja, jeg tror, det var en given Ting, at saadan et Stykke hen paa Aftenen, naar Glassene var blevet suget ud tilstrækkelig tit, saa skulde der kæmpes. Men medens det paa de almindelige Balaftener var en Tilfældighed mellem hvem Kampen kom til at staa, saa var det her en given Sag, at de udensogs skulde jages hjem. Og saa gik Kampen ned langs Vejen til Ulsbjergkrog, og de Flensted Karle og de Laasby Karle hjalp troligt hinanden med at banke dem fra Soring, Toustrup og Dallerup. Og naar det var sket, saa gik det her som i Valhalles hellige Haller, at Kæmperne ikke kunde være daadløse, men anfaldt hinanden byvis, — saa Morgenens Sol saa ud over en straalende Række blaa Øjne.

Den primitive Bypatriotisme som vi i sin rene Form læser om, findes blandt dem vi kalder vilde, fandtes endnu omend afdæmpet i Landsbyerne, hvor den gav sig Udslag som ovenfor nævnt en Gang om Aaret mellem de unge; men den var stadig levende mellem Drengene. Jeg ved, jeg ikke var glad, naar jeg i et eller andet Ærinde skulde til Flensted; jeg sikrede mig gerne med Møje en Garde, der tilsyneladende modigt drog af Gaarde, men som blev mere og mere blege, jo nærmere vi kom den fremmede By. I Almindelighed

gik det godt, der var sjælden større Hold af Drengene samlede paa Gaden, og var vi bare en tre Stykker, saa var Ulemperne kun nogle Tilraab, som vi gav igen, naar de Flensted Rotter, som vi sagde, kom til Laasby. Det skete dog, at det kom til Kamp, jeg har selv været med og ved det, men den største kender jeg kun som Genfortælling, skønt jeg var med som civil eller Nonkombattant, d. v. s. Spædbarn i Barnevogn.

De Flensted Drengene havde en Sommerdag i 80erne besluttet, at nu skulde de Laasby Drengene have en Gang rigtig Klø, og i sluttet Trop drog de mod Laasby. Kampens Enkeltheder ved jeg ikke andet om, end at Flensted blev slaaet tilbage, og Tilbagetoget gik forbi mit Hjem; men min Barnepige var fra Flensted og stor og stærk, og da hun saa sine Bysbørns Nød, lod hun Barnevogn være Barnevogn og gik mægtigt ind i Striden, vel uden at redde Situationen, hvorimod Barnevognen væltede. Om det var en Følge af Kampen, eller det var Knægten i Vognen, der foranledigede det, det ved jeg ikke, men jeg, Nonkombattanten, var som i saa mange lignende Tilfælde maaske den, der led mest. Jeg trillede ned ad Skrænten til Bækken, hvor jeg laa mellem de store, mørke Brændenælder og skreg, indtil min Mor, hidkaldt af min Vrælen, kom og samlede mig op.

Den største aandelige Næring kom dagligt og konsekvent gennem Aviserne. Der var vist ikke mange, uden at de havde Tilknytning til et Blad som Abonnent. Smaakaarsfolk var indtil 3 om en Avis, ja, maaske flere, men jeg kender kun det førstnævnte Eksempel. I Gaardene var der almindeligt 2 om Avisen, som hvert Kvartal skiftedes til at faa den først. Kun een — foruden Kroen — havde den Solo, nemlig Vestergaard, som tilmed en Overgang havde to, nemlig Jyllandsposten, det var det eneste Sted, jeg saa den, og Aarhus Amtstidende. Det sidste Blad var saa absolut den ledende Avis i Byen; jeg vil regne med, at den dækkede 90 pCt. Næst efter kom Aarhus Folkeblad, de radikales Organ, oprettet 1882 af grundtvigske Kredse. I Byen ved jeg kun 2 sikre Holdere — Søndergaard og P. Lundgaard sammen med Smej Ras. — da han flyttede, ved jeg ikke, hvem der kom med; mulig Matr. Nr. 3. Søndergaard havde Vanskelighed med at finde en Kompagnon et Stykke Tid, den sidste var Købmand Lund. Silkeborg Avis har jeg set i et Hjem, der havde en Tilknytning vesterud, hvorfor jeg tilgav dem deres Uforstand: at de kunde holde saadan et lille Blad i Modsætning til de andre, der var langt større. Demokraten kom sikkert ikke til Byen. Der var kun to, som man mistænkte for den væmmelige Socialisme, nemlig som nævnt Maler Kristensen og Niels Tjener ved Landevejen.

Af Ugebladene holdtes i Søndergaard til at begynde med »Husvennen«, og det fandtes ogsaa i flere andre Hjem. Men saa blev det erstattet med »Nordstjernen« (Jul. Schiøtt), som ogsaa var et langt bedre Blad, men i de sidste Aar blev det skiftet ud med »Søndagsbladet« (Rasmus Hansen og Zacharias Nielsen), det ramte mere Tonen i Hjemmet. For Drengenes Skyld holdtes i de første Aar »Børnenes Blad« (Konrad Jørgensen, Kolding), senere »Nordslesvigs Søndagsblad«. I Vestergaard havde man »Familie Journalen«, og jeg tror ogsaa, at det kom hos Bager Bengtsen. Jeg har i det mindste set det andre Steder.

Men det Ugeblad, som havde den største Udbredelse, var »Ugens Nyheder«. Hvor det Blad paa den Tid blev læst! De to løbende Fortællinger, den ene en Hverdagshistorie eller historisk Roman, den anden en Fortælling for Børn, blev kommenteret i Karlekamrene og blandt de voksne iøvrigt.

Louis de Moulins Revue kom ogsaa til Byen. Den holdtes af Staldkarlen i Kroen, og jeg synes ogsaa, jeg erindrer den i det store Hus ved Kirken; men bedst kendt er, at Jens Hermansen havde den en Overgang, indtil det gik ham paa Nerverne. Det fortælles om ham, at han en Nat efter sidste Nummers

Ankomst med et maaske unormalt stort Antal Mord, grufuldt og levende ser-
veret, vaagnede om Natten badet i Sved; og da saa han til sin Gru, at der var
ved at ske Indbrud. En Skikkelse, eller maaske kun Hovedet af den, bevægede
sig eller viste sig i Vinduet lige ud for hans Seng. Da for Jens ud af Dynerne,
her skulde det i det mindste ikke ske, at man lod sig myrde eller bestjæle
uden videre, og med en svar og grusom Ed klaskede Jens Næven mod Urte-
potten i Vinduet, saa den røg ud gennem Ruden — saa forsvandt Synet. Og
Jens kom til Besindelse, og Linc fik Revuen sagt af.

Saa var Indre Missions Tidende noget andet, den var ikke saa interessant
som Læsning, og jeg saa den knapt. Jeg ved, den kom hos Hellig Anders og
Hellig Karen Mari — og Mette hos Owwe Søren Jørgensen holdt den ogsaa,
vel nærmest som en Slags en Forsikring, for jeg tror aldrig hun læste hverken
i den, Amtstidende eller noget andet trykt.

I Vestergaard har man ganske sikkert holdt et Fagblad, jeg husker det
bare ikke, men ellers saas det ikke. Højskolebladet saas mærkværdigvis ikke
i Byen i denne Tidsperiode.

Der havde været en Folkebogsamling i Skolen. Den blev ophævet, netop
som jeg kom til Byen igen, og min Mor købte det bedste af Bestanden for 20
Øre pr. Bind. Af Numre i den Del, der overgik til os, kunde jeg se, at der oprin-
delig havde været ca. 300 Bind. Det som Mor købte var: Topelius »Feltlægens
Historier«, Hauchs »Romaner og Fortællinger«, Bergsøes »Fra den gamle Fa-
brik«. Nogle Bind af Lefolies Sagaudgaver, Ingemanns »Eventyr og Historier«,
ikke Romanerne. Det som vi fik var læseligt, men fuldt af løse Blade, paa nær 6 Bind
Historisk Arkiv, der var slidt, saa de var helt i Empirefacon. Hvis Blicher
eller Ingemanns Romaner har været i Biblioteket, har de været »læst« helt op.

Foruden Folkebogsamlingen havde der i Jens Rasks Tid været en Vandre-
læsekreds, som strakte sig helt fra Sinding, Sejling, Hvinningdal over Linaa,
Laven, Mollerup og Flensted til Laasby. Senere blev der oprettet en anden for
Pastoratet og Røgind. Fra den husker jeg Johs. V. Jensens »Einar Elkær«,
Pontoppidans (Pon'tepedan') »Lykke Per«, Kiddes »Aage og Else«.

I Søndergaard var Byens største Bogsamling, en Reol med 7 Hylder stop-
pende fulde foruden i »det mørke Kammer«, hvor der laa en Mængde uind-
bundne Aargange af Højskolebladet, Høgsbros »Dansk Folketidende«, et Par
Aargange af »Ude og Hjemme«, en Mængde Aarsberetninger og lignende fra Hed-
ningemissionen eller med Tilknytning til Højskolebevægelsen, fra Hedeselskabet
og andet.

I Bogbestanden var ogsaa inkorporeret Tidsskrifter, der var indbundne, nem-
lig 5—6 store Bind Budstikke, 3—4 Bind Nordisk Maanedskrift. Iøvrigt havde den
en stærk Tilknytning til Grundtvig og hans Disciple, men ogsaa skønlitterære
Ting som Ibsen, Drachmann, Lie og andre fandtes. Historisk Litteratur med
Saxo og Snorre i Spidsen var en Selvfølge.

Den næststørste Bogsamling var den i Vestergaard, og den stod — i Mod-
sætning til alle de andre — i Bogskabe. Dernede bag Glasruderne saa man
den store flotte Landmandsbogen, et stort Konversationsleksikon, og mange
andre fine Ting. Men tog man Mod til sig og fik Skabet lirket op, opdagede
man, at i de nederste Rum, nedenfor Ruden, var der, ud over nogle gamle
Skolebøger (som ikke vedrørte Almueskolen) og Regnskabsbøger, intet. — Lærer
Jensen havde en Reol med 3 Hylder godt besat, men der dominerede ogsaa
hans Skolebøger lidt rigeligt.

P. Lundgaard havde 1 Hylde oven paa Kommoden i Stuen ud til Haven.
Det var sikkert Byens største Samlinger. Ud over dem fandtes der i enkelte
Hjem foruden Bibel og Salmebog — maaske en Postille — kun nogle Alma-

nakker med Fortællinger — og saa et Sted havde de Robert Schacks Fortællinger. Ja, saadan kunde der lejlighedsvis være en Bog, der for en læselysten Knægt var værd at se, men det var faa — og langt imellem.

Selv var jeg ikke paa det Tidspunkt imponeret af Bogbestanden i Søndergaard. Jeg havde set Niels Jensens i Toustrup, hvor særlig de mange Bind Rigsdagstidender imponerede mig, Teilmanns i Bering og Nørregaards i Testrup ikke at forglemme. Det var det helt store.

Billeder paa Væggen var ikke almindeligt dengang. I Søndergaard var Klenodiet en Kultegning af Jens Rask udført af Rasmus Nielsen*), derudover nogle smaa Farvelitografier — Høstdag, Sommer paa Engen, — som jeg har set i andre Hjem, der havde Tilknytning til Højskolen. Men saa var der naturligvis Litografier af Grundtvig og Højskolens Mænd, her husker jeg Nørregaard, Baagø, Hostrup, o. a. og saa et Billede af Ewald og Arendse.

I Vestergaard hang der nogle store kolde Reproduktioner i den store Stue til Haven — i Kontoret »Landmanden«. Hos Søren Jørgensen »Grundlovens Givelse« eller Frederik den VII underskriver Grundloven. — Disse to Billedrækker saas enkelte Steder, ikke mange, og udover dem og maaske et enkelt Familieportræt, var der kun »Mindebladet« over de afdøde Forældre eller Slægtninge, som i Almindelighed bestod af to giftigrønne Palmer, der dybt bøjede stod og græd over tre, fire mere eller mindre haltende og hulkende Vers af den hjemlige Degns Produktion. Men da et saadant Mindeblad ogsaa kostede Penge, var det kun i de bedre Hjem, de fandtes. Og saa var der ellers kun de nøgne, kolde Vægge — jo, dog maaske et Pibebrædt.

Med Hensyn til Byens aandelige Vækst, saa tror jeg, at den paa det Tidspunkt — først i 90erne — var i en Slags Stilstand. Den Hektiskhed eller Varme, som jeg af Jens Rasks Brevvekslen kan forstaa, der var et Tiaar før, var ligesom gaet i Staa. Der var derfor heller intet Skel mellem dem, der var grundtvigsk prægede, og de andre, som jeg et Par Aar senere lærte og saa i Harlev Sogn. Nu skal det siges, at Højskolefolkene heller ikke var saa mange, at de kunde vække Uro. Af de ældre bosiddende var der kun de nævnte, Søndergaard og P. Lundgaard, de to unge Mænd i Matr. Nr. 3, og saa var der Wejstenskow Rås, vor Mælkekusk, en smuk, gammel rødskægget Mand, stilfærdig og rolig, der ikke sagde meget; men han havde været Elev hos Kold, og det sagde meget mere, end han selv nogensinde fik udtalt. Paa det Tidspunkt begyndte flere unge at tage paa Skole, men de var for grønne til at gøre sig gældende.

For Missionen var det som hos Grundtvigianerne en Stilstand, som jeg kunde forstaa paa Hellig Anders og Hellig Karen Mari, at de følte haardt. De talte ofte til mig om den Gang, da Jens Rask havde hørt til Vennerne. I Slutningen af Perioden brødes denne Ro ved, som nævnt foran, at Heilmann kom til Kalbygaard og rørte op i Forholdene. Han fik stillet store Møder paa Benene, og mange Præster og Missionærer kom til Stede. De gav Omtale i flere Dage.

Muligt dette Røre foranledigede, at Forsamlingshuset i Laasby blev rejst. Indtil da maatte man udensogns, naar der skulde være et Møde af mere folkelig Art, Røgen, Klank — om Sommeren Toustrup Skov — for ikke at tale om Bering, og efter Ry Højskoles Oprettelse 1892 var der Efteraarsmøderne der.

*) Rasmus Nielsen (1855—1931), Kunstmaler og Portrættegner, Lærer ved Teknisk Skole i Aarhus. Elev paa Kunstakademiet 1882—87, udstillet paa Charlottenborg 1889—91.

Bro over en Bæk, der løber ud i Egaaen nær ved Nymølle.

De gamle Stenkister.

Tegninger og Tekst af H. E. Jensen.

„DE ved ikke, hvad der stikker under dem!”, sagde Stoppenaalen. Det ved vi andre heller ikke altid, naar vi paa Cykle suser ned ad en Bakke for at vinde Fart til at tage den næste.

Vi faar næppe Tid til at bemærke, at vi kørte over en lille Bæk, for den var næsten helt overgroet af højt Græs, Dueurter, Baldrian og Bjørneklo. Der var maaske et Par Stenstøtter med et Jernrør over paa hver Side af Vejen, som angav, at her var en lille Bro over Bækken. Men i Reglen trænger disse Ting ikke ind i Bevidstheden.

Dog, hvis det alligevel sker, og man bremser op og stiller Cyklen fra sig for at tage Stedet nærmere i Øjesyn, faar man gerne Løn for Ulejligheden. Ikke alene et lille tiltrængt Hvil, men en lille ekstra Skønhedsoplevelse, som maaske vil friste en til at tage Madpakken og Bimpelen frem af Tasken og nyde sin Rejsekost netop paa dette Sted. Og ligesom man kan faa Mani for at gaa rundt og kigge Kirker, kan man ogsaa faa Mani for at finde Stenkister.

Skuffelser faar man jo ogsaa ud af det, f. Eks. naar man i Stedet for Stenkisten ser et mægtigt Cementrør eller en støbt Kasse med Loft af Jernbjælker. Ja, for Vejen skulde gøres 3—4 Meter bredere og forhøjes et Par Meter paa Dæmning efter Færdselens Krav. Saadan er det jo gerne paa de større Ruter, men paa de smalle Sogneveje kan man finde de gamle Stenkister endnu.

Fra Bækken under True-Brabrandvejen.

Og naar det nu snart er en Sjældenhed at se en større Sten i Landskabet — vi er jo ikke paa Bornholm — saa kan alene de store Blokke i Siderne og den lange, svære Overligger give En en Slags Kæmpehøjfornemmelse. Men

Fusvad med Vejen gennem Pindsmølle dalen.

ogsaa det at staa og se det brune Vand blive sort inde i Stenkistens Mørke og blive blankt og glitrende ved den modsatte Port, kan være som et lille Kig ind i Poesiens Land.

»Morbe' Stihn«, d. v. s. »Mordstenen«, paa Vejen mellem Stjør og Støring.
Her skal i gamle Dage være begaaet et Mord.

Men der er mere endnu. I Reglen kommer man jo et lille Stykke ned under almindelig Horisonthøjde og faar Lejlighed til at se Landskabet i et lavere Perspektiv, og saa opdager man maaske, at det, set henede, viser sin Skønhed ligesom potenseret. Udsigter kan ogsaa nydes paa »de nedrige Steder«. Paa omstaaende to Billeder med uforandrede Stenkister vil man kunne se noget af dette. Et Brogelænder kan jo være noget defekt og trænge til »Oprejsning« — men alligevel! Og en Række Lysmaster skæmmede slemt paa det ene, fordi de stod langs med Bækken, og maatte fjernes. Ellers er det ikke altid, de generer i et Landskab. Den Tid er maaske nær, da vi skal til at frede de gamle Telefonpæle ligesom de sidste Vindmøller, der maaske til at begynde med har set rædsomme ud i Landskabet.

Saa kan det jo ogsaa ske, hvor Stenkisten er erstattet med en støbt Overkørsel, og Gelænderet er af yderst prosaisk T- eller L-Jern. at selve Stedets Poesi faar os til at overse Broens Prosa. Som f. Eks. ved Fusvad, Indgangen til den berømte Pindsmølleedal, der for Resten efterhaanden lider rigeligt af Profanation. Her kan selve Vejen, Terrænet og Bevoksningen nok give Stof til Sommerdrømme, selv om det gør lidt ondt at tænke paa, hvordan her saa ud i gamle Dage.

Købmand Johan Frederik Kuur

Købmand i Aarhus 1835—57.

Af Rasmus Kuur.

Paa den gamle Kirkegaard ved Frederiks Alle i Aarhus, der hvor nu det nye Raadhus har faaet sin Plads, var der lige inden for Laagen i Hjørnet ved Frederiks Alle en stor Gravplads, hegnet og med en stor Gravsten af hvidt Marmor. Den havde følgende Indskrift:

Kjøbmand

Johan Frederik Kuur

Død i Aarhus 18. Oktober 1857

*Ingen Hustru, ingen Børn kunde sætte ham noget Minde,
men hans velgjørende Haand, hans ædle og varme Hjærte
vil dog ikke glemmes!*

En retfærdig Mands Offer er behageligt og
dets Amindtelse skal aldrig glemmes.
Syrachs Bog 35. 6.

Min Fader, der havde faaet denne Mands Navn i Daabsgave, havde fortalt mig saa meget godt om ham, og naar jeg før i Tiden kom forbi Laagen, drejede jeg ind paa Kirkegaarden for at se til Gravstedet og i en kort Stund genkalde det, der var fortalt om denne Mands Virke.

Da Raadhuset var under Opførelse søgte jeg efter Gravstenen, men fandt den ikke. Først saa sent som i 1948 fandt jeg frem til Stedet, hvor den, efter Anlægget af Raadhushaven, var blevet anbragt.

Længst tilbage imod Syd i Haven gaar en Gang fra Øst til Vest, og langs denne Gang staar en lang Række af Gravsten, som Byen havde Ansvar over for, Mænd, som havde virket i Byens Tjeneste og til dens Gavn. I denne Række staar Købmand Kuurs Gravsten, den synes ikke saa stor, som da den stod oppe paa Gravhøjen, men den er der, som et Minde om hans Virke for den By, han gerne vilde tjene og var offervillig overfor.

Gaardejer Rasmus Pedersen i Boulstrup — min Bedstefader — handlede i mange Aar med Købmand Kuur, og der blev et smukt Handelsforhold og Venskab mellem de to Mænd. Da Rasmus Pedersen skulde have det yngste af sine ti Børn døbt, blev det opkaldt efter denne Købmand.

Alt det, som her er fortalt, har medvirket til, at jeg, da der blev mere Tid til Raadighed, fik Interesse for at efterspore Købmand Kuurs Slægt og hans Virke som Købmand og Borger i Aarhus.*)

*) Det, som her skal berettes, er fremskaffet ved Hjælp fra Landsarkivet i Viborg, fra Overbibliotekar E. Sejr, Aarhus, og desuden fra enkelte, der har kendt ham eller har faaet Viden om hans Liv og Færd som Købmand i Aarhus. Endvidere er det, der oplyses om Apolcker Johan Kuur, Randers, og hans Liv og Virke der, fremskaffet ved Hjælp af Kontorchef Povl von Spreckelsen, Randers.

Købmand Johan Frederik Kuurs Slægt.

Ved Efterforskning af Købmand Kuurs Slægt viste det sig, at han i sjettede Led stammede fra Apoteker Johan Kuur, Randers. — I Protokollen kaldet »Cuer« eller »Chor«.

Den første Apoteker i Randers var Johan Jørgensen Odendal, død 1659. Han indrettede Apoteket i sin Ejendom paa Raadhustorvets Nordside, dengang en Rest af den ved Reformationen nedlagte Sct. Peders Kirke, nu Raadhus-teatret. Gade Nr. 12, Matr. I 32. Hans Efterfølger, Christian Semman, død 1656, førte Apoteket videre samme Sted. Hans Enke, Ane Johansdatter, fik Bestillingen 16. Marts 1656 efter ham.

Den næste Apoteker var Johan Kuur. Da Landsarkivet har opgivet Navnet paa hans Hustru som Ane Johansdatter, maa det antages, at han er bleven gift med sin Formands Enke, og Navnet Johansdatter giver Mulighed for, at hun kan have været Datter af den første Apoteker, Johan J. Odendal, og at Apoteket paa den Maade blev i Familien.

Johan Kuur flyttede Apoteket til den smukke gamle Bindingsværksgaard kaldet Apotekergaarden i Kirkegade, nuværende Gade Nr. 7, Matr. Nr. 560. — Johan Kuur maa være død 1679, thi 11. August 1679 er der Skifte efter ham. Han ejede da endnu den gamle Apotekergaard paa Torvet; i 1682 nævnes denne Gaard som tilhørende salig Johan Kuurs Arvinger, som Henrik Kopp beboer. Foruden de to Apotekergaarde ejede Johan Kuur desuden en større Gaard og mindre Huse og Lodder i Randers.

Henrik Kopp, som beboede den gamle Apotekergaard paa Torvet, var Købmand og blev gift med Apoteker Johan Kuurs Datter, Lisbet Kuur, der fører Slægten videre.

Købmand Henrik Kopp var tillige Brygger og Brændevinsbrænder. I 1688 skænkede han den nydelige Dør til St. Mortens Kirke i Randers. Han var 1694 Medlem af Randers Byes ældre Købmands Liig-Laug og benævnes da ved Navnet Hendrick Johansen Kop (Coep); han døde 1696.

Om Apoteker Johan Kuur (Coer) og Hustrus Børn findes der kun Oplysning om Datteren Lisbet Kuur, der blev gift med Købmand Hendrick Johansen Kopp. Deres Søn, Johan Henriksen Kuur, var født i Randers 14. August 1683. I 1708 udnævntes han til Sognepræst i Als, Østjylland. Han blev gift med Provst Knabes Datter i Gerlev. Der var 11 Børn i Ægteskabet, to blev Præster i Vendsyssel. Johan H. Kuur blev senere Provst, var Præst i Sognet i 25 Aar; døde 14. August 1733. Et af de 11 Børn, Sønnen Johan Frederik Hansen Kuur, født 19. December 1729, døbt i Als Kirke. Faddere var Sognepræst Rasmus Kopp af Varninge, Frederik Knabe, Henrik Kopp, Niels Knabe, alle af Als, og Demoiselle Magdalene Kopp af Randers. I Aaret 1760, 22. Marts, udnævntes denne Søn til Sognepræst i Skallerup-Vennebjerg (Vendsyssel) og blev gift med sin Formands Datter, Marie Christiansdatter Ellinge. Faderen hed Christian Jensen Ellinge.

I Skallerup Kirke døbt 4. September 1769 Pastor Kuurs og Hustrus Søn og fik Navnet Christen Elling Kuur. Denne Søn blev gift med Marie Elisabeth Hedegaard og boede i Lomandhave, Elling Sogn. I Ellinge Kirke døbt 16. April 1797 deres Søn, Johan Frederik Kuur — den senere Købmand Kuur, Aarhus — og 10. Juli 1795 var deres Datter Chathrine Marie Kuur bleven døbt samme Sted.

Christen Elling Kuur flyttede senere fra Lomandshave til Aalborg og havde Handel der. — Aalborg Skifteprotokol 1832—42, Fol. 103, udviser blandt andet følgende: Smaahandler Christen Elling Kuur, død 11. Januar 1833 i Aalborg, Budolfi Sogn. Eneste Arvinger var Handelsfuldmægtig Johan Frederik Kuur

Købmand Johan Frederik Kuur.

og Svigersønnen, Købmand Christian Mejer Hassager, Randers, gift med Chathrine Marie Kuur. Enken skulde sidde i uskiftet Bo.

Der er nu kort givet Oplysning om den Del af Købmand Kuurs Slægt, der gennem Tiden førte Navnet Kuur videre. I sin Oprindelse synes det at være udledet af flere Former eller Skrivemaader. Coer og Cuer ligger det nærmest. I sin Oprindelse er det jo helt ud en Præste- og Købmandsslægt. Efterfølgende Slægtstavle vil lette Oversigten.

Apoteker Johan Kuur, Randers, død 1679,	gift med	Anc Johansdatter, Randers. Se Teksten.
Lisbet Kuur, Randers	gift med	Købm. Johan Henriksen Kopp, Randers, død 1696
Johan Henriksen Kuur, Præst i Als, Østjylland, f. 14. August 1683 i Randers	gift med	Provst Niels Knabes Datter i Gerlev
Johan Fr. Hansen Kuur, Præst i Skallerup-Vennebjerg, f. 16. Dec. 1729 i Als Præstegaard	gift med	Marie Kristiansdatter Ellinge, Datter af Pastor Jensen Ellinge, Skallerup-Vennebjerg
Handelsm. Christian Elling Kuur, f. 4. Sept. 1769, død 1833 i Aalborg	gift med	Marie Elisabet Hedegaard
1. Købmand Johan Fr. Kuur, boende Skolegade 38, Aarhus, døbt 16. April 1797, død 1857	ugift	
2. Chathrine Marie Kuur, døbt 10. Juli 1795 i Elling Kirke	gift med	Købm. Christian Mejer Hassager, Randers

Købmand Joh. Fr. Kuurs Uddannelse til Købmand.

1797 var Købmand Kuurs Fødselsaar, og fra den Tid og til 1818 er der ingen Oplysninger om ham udover det, der kan udledes af Slægtsoplysningerne. Men ved Gennemgang af St. St. Blichers efterladte Papirer i Landsarkivet i Viborg fandt Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, et gammelt Gældsbevis fra 1818, hvori Købmand Kuurs Navn er indføjet som Vitterlighedsvidne. Da Gældsbeviset er af Interesse, gengives det her i sin Helhed.

1818, 12. September.

St. St. Blicher: Panteopligation til Købm. Rasmus Malling, Aarhus, for 900 Rd. med første Prioritets Panteret i hans Indbo og Udbo samt Besætning og Avlsredskaber m. v. af hvad Navn nævnes kan.

Jeg, underskrevne St. St. Blicher af Randlev i Hads Herred, tilstaar herved, at jeg gjældsskyldig at være til Købmand Hr. Rasmus Malling i Aarhus den Sum af 900 Rdl. (Dansk Navneværdi). Thi forpligter mig og Arvinger, og saalænge bemeldte Capital hos mig er indestaaende, deraf aarlig at betale 5 pCt. til hvert Aars 11. Juni, indtil Capitalen fra en af Siderne opsiges med et halvt Aars lovlige Opsigelse. For at Creditor skal være betrygget for ovenstaaende Capitals Skadesløsholdelse, pantsætter jeg herved med første Prioritets Ret mit Ind- og Udbo af hvad Navn nævnes kan med Indbefatning af 12 Køer, 4 Heste og 24 Faar, der alt skal være Hr. Malling et trygt Underpant, og maa saaledes denne min Opligation til Ting læses og protokoleres uden dertil mig at varsle.

Randlev, 11. Juni 1818.
St. St. Blicher.

Til Vitterlighed:
Anders Kirkeby.
Johan Frederik Kuur.

Købmand Kuur har altsaa i 1818 været hos Købmand Rasmus Malling i Aarhus. Anders Kirkeby var Handelsfuldmægtig, og Johan Fr. Kuur enten Handelsbetjent eller Handelslærling. I 1822 og de følgende Aar kan man i Aarhus Stiftstidende finde hans Navn som Fadder ved Daab; her nævnes nogle Navne paa det døbte Barns Fader: Bødker Barlachs Datter, Lods Ole Larsens

Søn, Købm. P. Schiibys Datter, Skibskaptajn Lunnes Datter og Kornmaaler J. Hastrups Søn. Den sidste er døbt 14. Oktober 1824, og ved disse Daabshandlinger er Joh. Fr. Kuur stadig betegnet som Handelsbetjent. Det tør vel antages, at han har været velanset af disse Borgere i Byen, og ser man paa de sidst anførte Navne, synes han i 1824 at være paa Vej mod det Samfundslag, han senere kom i Forbindelse med og virkede for.

Købmand Joh. Fr. Kuurs Købmandsgaard,
Skolegade 19, Aarhus.

Foto: Den gamle By.

Handelsbetjent Kuur er nu 27 Aar og har i 6 Aar uddannet sig til Købmand i Aarhus, men om de ni følgende Aar er der intet opsporet. 1. November 1833 dør hans Fader, Chr. Elling Kuur i Aalborg, og i Skifteprotokollen betegnes han da som Handelsfuldmægtig; — han har altsaa i disse 9 Aar arbejdet sig op til den samme Stilling som Anders Kirkeby havde, da de sammen satte deres Navne under paa St. St. Blichers Gældsbevis som Vitterlighedsvidner. — Mulighed er der jo for, at han, som det var Skik dengang, har fortsat i Rasmus Mallings Tjeneste, men Beviset mangler.

Den 2. November 1835 fik Handelsfuldmægtig Joh. Fr. Kuur Borgerskab som Købmand i Aarhus og købte den Købmand J. Wellejus tilhørende Købmandsgaard

paa Skolegade Nr. 38, nu 19, og begynder saa her sin Virksomhed som Købmand. — I Aarhus Stiftstidende, den 21. November 1835, indrykkes følgende Annonce:

Mit Etablissement som Kjøbmand i den Hr. J. Wellejus forhen tilhørende Gaard paa Skolegade Nr. 38 har jeg herved den Ære at anbefale, og aabner mit Udsalg Lørdag den 21. dennes.

Handel med Caffé, Sukker, The, Riis, Rom Ligesom jeg og gør Indkøb af Landets Produkter.

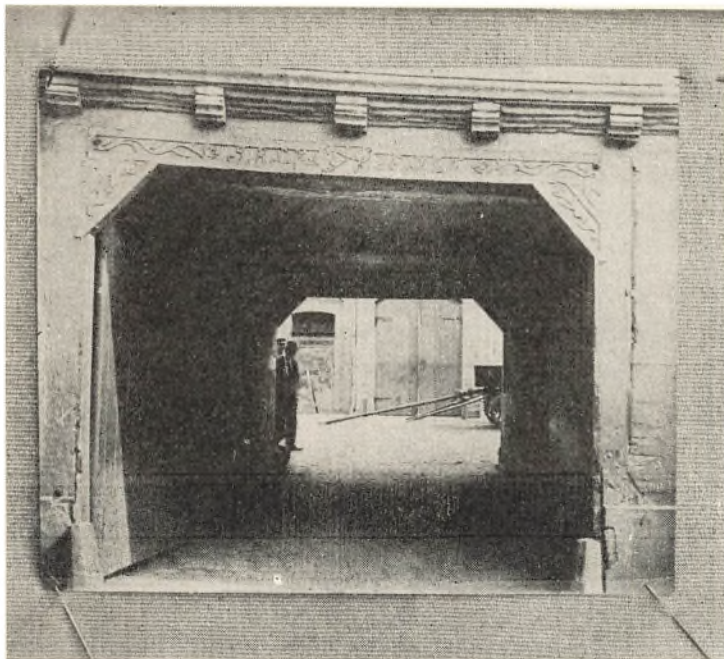
Johan Frederik Kuur,
Kjøbmand.

Her i denne Købmandsgaard begynder Johan Fr. Kuur sin Virksomhed som Købmand i Aarhus. Beliggenheden var god med ubeboet Baggrund ud mod Havet, der hvor senere Havnen blev anlagt. Der var Handel med Byens Borgere, med Søens Folk og med Bønderne, ogsaa dem syd fra, helt inde fra Midten af det østlige Hads Herred kom de og kørte ind i denne Gaard, solgte deres Varer og fik andre med hjem igen.

At Købmand Kuur gennem sit Virke og sin Færd blev en agtet og betroet Borger i Aarhus ses af omstaaende Uddrag af Aarhus Stiftstidende:

Den 23. Jan. 1844 valgtes Købmand Kuur til Borgerrepræsentant i Aarhus, og genvalgtes 23. Januar 1847. 1848 blev han Raadets Næstformand, og i 1849 blev han Formand i Borgerrepræsentationen.

Købmand Kuur er nu — efter 14 Aars solidt Købmandsskab og 5 Aars Arbejde i Raadet — blevet dettes højest betroede Mand. Fra den Tid og indtil

Porten til Købmand Kuurs Gaard, Skolegade 19, Aarhus.

Foto: Den gamle By.

hans Død findes kun det, som min Bedstefar har fortalt sin Søn, ham der fik Købmand Kuurs Navn — min Fader —, og det kan sammenfattes i følgende faa Ord: »En meget dygtig og retliniet Købmand, fin og nobel i hele sin Færd. En solid og reel Købmand at handle med. En god Ven at være sammen med og søge Raad hos«.

Den 13. Oktober 1857 døde Købmand Kuur og allerede samme Dag indfandt Skifteretten sig paa hans Bopæl ved Cancelliraad, Raadmand Nellemann med Funder og Thomsen som Vidner.

I Aarhus Stiftstidende, 14. Oktober 1857, skrives følgende i Anledning af Købmand Kuurs Død:

»Han var ualmindelig agtet, redelig, retskaffen og trofast. Han udholdt med megen Taalmod de haardeste Lidelser. Døden overraskede ham ikke; kort før end Gud kaldte ham, havde han nøje bestemt alt betræffende hans Begravelse etc.

Enkelte Bestemmelser i hans skrevne sidste Villie kaster et Lysglimt over hans ædle Karakter og gode Hjærte«.

Aarhus Stiftstidende, den 19. Oktober 1857:

Den her i Byen ved Døden afgaaede, i Dag begravede Købmand Johan Fr. Kuur har sat sig et uforglemmeligt Minde ved sit efterladte Testamente, ved hvilket han har oprettet flere Legater til Gavn for værdige trængende Borgere og Borgerinder hersteds. Saaledes har denne hæderværdige Borger

stiftet et Leget paa 3000 Rdl., hvoraf Renten under Velgørenheds-Selskabets Bestyrelse uddeles i 6 Portioner halvårlig til værdige trængende Enker og Enkemænd, af hvad Stånd de end er. Endvidere et Legat paa 3000 Rdl., hvoraf Renten af Fattigvæsenets Bestyrelse ligeledes uddeles til trængende her i Byen. Til Børneasylet her i Byen 1000 Rdl. Til den herværende Tegneskole, Familie og enkelte Venner er skænket 32000 Rdl.«.

Alt dette taler for sig selv og falder godt sammen med det, som er fortalt af andre.

Som før nævnt indfandt Skifteretten sig paa Købmand Kuurs Bopæl samme Dag, som han var død, og desuden var tilstede Købmand Hassager, Randers, gift med Købmand Kuurs Søster, Chathrine Marie Kuur, og Kammerraad Jensen, som i det fremskaffede Testamente var beskikkede til at ordne Boet uden Skifterettens Mellekomst.

Der var i Testamentet opført 16 Arvinger. De fire første var Velgørenheds-selskaberne og Arveprins Ferdinands Tegneskole, der tilsammen fik 7500 Rdl.

Da Købmand Hassager og Hustru ikke nævnes, maa de fem næste være deres Børn, Henrik, Carl, Christian, Wilhelm og Marie Hassager, der tilsammen fik 29000 Rdl. Blandt de næste fire, der fik mindre Beløb, var Johan Frederik Kuur Rasmussen, Boulstrup, 12 Aar, 500 Rdl.

Desuden 500 Rdl. til Uddeling blandt trængende engang for alle, og 1000 Rdl. til fjerne Slægtninge paa Moderens Side.

Det hele afrundes med 821 Rdl. 4 Mk. 4 Sk. til Forhøjelse af Velgørenheds-selskabets Capital. Ialt uddeltes 41921 Rdl., deraf betaltes 1608 Rdl. i Arveafgift.

Købmand Hassager havde Købmandsgaard i Randers, en af Byens største, paa Østsiden af Torvet.

Købmand Kuurs Gaard stilledes til Auktion, og af Auktionsbekendtgørelsen fremgaar, at den omfattede: 17½ Fag 2-Etages Forhus, 9½ Fag 2-Etages Sidehus, 14½ Fag 1-Etages Baghus, 12 Fag 2-Etages Halvtag og 14½ Fag dito. — Gaarden og Grundplads mod Havnen 2004 Kvadratalen.

Ved Auktionen, den 26. April 1859, købtes Gaarden af J. F. Støllfeld for 9700 Rdl.

Den gamle Købmandsgaard paa Skolegade er der endnu; Forhuset med den høje Stentrappe og Indkørselsporten til Gaarden med Navnetrækkene over er som for 100 Aar siden, da Købmand Kuur beboede den og med sit Virke satte sig et smukt Minde i Aarhus Bys Historie.

Søren Kjær.

En østjydsk Politiker.

Af Frode Aagaard.

SDR. VINGE-KREDSSEN var i mere end 25 Aar repræsenteret i Folketinget af Søren Kjær, en begavet og slagfærdig Taler, der i drastiske Vendinger kæmpede mod Nationalliberalisme, Skandinavisme, Grundtvigianisme og Forsvarsvæsen. Modstanderne yndede at fremstille ham som en ful Materialist uden aandelig Forstaaelse. Han hørte til de solideste og bedst begavede Rigsdagsbønder uden for den grundtvigske Lejr.

Søren Kjær fødtes i et fattigt Husmandshjem i Vinderslev den 6. Januar 1827. Den kvikke og begavede Dreng maatte nøjes med den almindelige Almueskoleundervisning. Faderen døde 1847, og Søren Kjær overtog da Ledelsen af Moderens lejede Husmandssted paa ca. 20 Tdr. Land, indtil Lejen 1864 udløb. Der fortælles om ham, at han under Pløjning med Moderens Stude undertiden kunde standse og med Studene som Tilhørere holde sine første Taler. Under Trearskrigen var han Soldat og blev saaret ved Isted. Efter Krigen tjente han hos en Gaardmand, hvis Datter han forelskede sig i, men han maatte ikke faa hende. Det var i Særdeleshed Pigens Moder, der var forbitret ved Tanken om, at en fattig Karl kunde være saa formastelig, at han kastede sin Kærlighed paa hendes Datter. I et Anfald af Vrede skal hun engang have taget Mandens Gevær for at skyde Søren Kjær ned, men Manden kom til i det samme og fik vristet Geværet fra hende, inden der skete nogen Ulykke. Datteren blev saa sendt op paa Viborgegenen til en Præstegaard, for at hun skulde glemme den slemme Søren. Men hun gik altid og saa bedrøvet og sorgfuld ud. Præstens Frue spurgte da en Dag, om hun virkelig var saa ked af at være hos dem. Nej, svarede hun, men jeg er saa ulykkelig; jeg er forlovet med en fattig Karl, men jeg maa ikke faa ham for min Moder. Er det en ordentlig Karl, spurgte Præstefruen, saa lad mig se ham. Der gik Bud efter Søren Kjær, og han mødte vel pudset og pyntet op. Præstefruen fik saa godt et Indtryk af ham, at hun fik sat igennem, at de blev gift, og de levede sammen i et lykkeligt Ægteskab til Søren Kjærs Død.

Ved Flid og Sparsommelighed blev der lagt saa meget til Side, at der 1864 kunde købes en Gaard i Helstrup ved Langaa, hvor han efterhaanden arbejdede sig op til Velstand.

Det politiske Liv tiltrak tidligt Søren Kjær. Han var et lyst og hurtigt Hoved og søgte allerede ved Valget 1855 at blive Folketingsmand for Sdr. Vinge. Herredsfoged, Kancelliraad Hack Kampmann, Randers, sejrede imidlertid med 245 Stemmer mod Søren Kjærs 194, men Aaret efter udtraadte Herredsfogden af Tinget. Ved Suppleringsvalget den 30. September 1856 var der hele fire Kandidater. Husmand Søren Kjær, Ilsø, valgtes med 90 Stemmer, medens Gaardejer H. H. Petersen, Lerbjerg, fik 71, Redaktør Bernhard Ree, Aalborg, 63, og Justitsraad Klee, København, 47 Stemmer.

Kun 29 Aar gammel blev denne begavede Husmand Medlem af Folketinget. Han kom, som han gik og stod, i sine Husmandsklæder, med Almueskolens

Ballast af Kundskaber og boglig Lærdom, men med en sjælden Evne til at tale og en stærk Tilbøjelighed til at sige, hvad han tænkte. Denne Robusthed og Ligeformhed forargede i højeste Grad de Nationalliberale, men det var vel ikke mindst denne Mangel paa Forbløffelse, der hævede ham ud over de meniges Rækker og gjorde ham til den mest omtalte Bondepolitiker i de Tider. Han brasede frimodigt og frejdigt paa, snubled ikke over noget og skræmmedes ikke over noget, fordi Hindringerne simpelthen ikke var til for ham. Med begge Ben stod han fast paa sit Husmandssted, og fra denne Plet maalte han den øvrige Verden og maalte den Skæppen fuld. Han gjorde sig hurtigt bemærket ved sit uslebne og djærve Sprog og sine hensynsløse Angreb paa Modstanderne. Med den nationalliberale Bille havde han mangen haard Dyst. Den lille slebne Københavner og den naturkræftige jyske Husmand var store Modsætninger. Billes drillende og ironiske Form kunde nok nu og da bringe Kjær til at forløbe sig, men som oftest stod han sig godt nok i Kampen mod den farlige Modstander. Det skal da ogsaa tilføjes, at Bille anerkendte Modstanderens Dygtighed og parlamentariske Evner, og i Billes sidste Rigsdagsaar var der et næsten venskabeligt Forhold mellem de to gamle Modstandere.

Klaus Berntsen fortæller fra Halvfjerdserne, at Kjær var en stor, kraftig Mand. Naar han rigtig vilde lægge Kraft i sin Tale, hævede han sig helt op paa Tæerne, og saa rungede hans Stemme, saa den kunde høres over det halve Slot, men han kendte godt de oratoriske Virkemidler, og kunde fra disse Højder sænke sin Stemme til det svageste pianissimo, men samtidig dukkede han sig ned og stod tilsidst i helt bøjede Knæ. Han var en brav Mand og af en ærlig Overbevisning, men han maatte døje ondt fra de Nationalliberales Side. Engang blev hans Frakke stjaalet, hvorom det hedder i Rigsdagsruner:

Søren Kjær,
kendt især
som Hugaf i Winthers Hær,
men hans Frak'
en Gang — ak,
stjal det københavnske Rak.
Ind han gav
Regningskrav,
hvorved han fortjente brav.

I »Parlamentariske Stjernebilleder« fra 1875 skildres han saaledes: »Nu er han en bred, stor Skikkelse med hvælvede Former, yderligere fremhævet ved en udpræget Vane til at holde begge Hænderne begravede i Bukselommerne. Der er noget bredt og firskaarent ogsaa over Hovedet; Panden viger tilbage; de graa Øjne har noget stikkende lidenskabeligt, Næsen er puklet og noget flad, Munden stor, Læberne tykke, Underpartiet af Ansigtet svært, rundt om Kinder og Hage et rødligt Skær; det gullige Haar ligger i Bukler, som har en vis simpel Finhed, ned foran Ørene. Han taler hyppigt, og han taler overmaade flydende. Naar han først begynder, faar man Indtrykket af, at han kunde blive ved, saa længe det skulde være«. Det tilføjes, at paa »et af de underlige Møder« omkring paa Landet, hvor Bønderne samles for at høre de folkelige Mænd, og hvor ingen vover at træde op imod dem, maa en saadan Svada udøve en næsten uimodstaaelig Kraft.

Paa Rigsdagen sluttede han sig til det Tscherning-Wintherske Venstre. Ved Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1857 stillede Bondevennerne med J. A. Hansen i Spidsen Forslag til en Adresse til Kongen, hvori der udtaltes en Beklagelse over, at der ikke var kommet en nordisk Alliance i Stand og samtidig opfordredes til at genoptage Ejderpolitiken. Formanden nægtede at lade Forslaget

komme til Behandling, men saa lod J. A. Hansen Sagen gaa ud til Vælgerne, der opfordredes til at underskrive den afviste Adresse. Tscherning, der stod i Spidsen for de fleste jyske Bonderepræsentanter og op mod en halv Snes fra Øerne, udstedte da en »Skrivelse til Medborgere«, hvori han fraraadede at underskrive. Han kaldte Adressens Lærdomme for »urigtige og statsfarlige«. Danmark til Ejderen var kun »Ønskeres Danmarks Rige«, men Monarkiet var »Virkelighedens Danmarks Rige«. 23 Folketingsmænd, deriblandt Søren Kjær, havde underskrevet dette Indlæg til Fordel for Helstaten.

Forøvrigt var Kjær ikke alene Modstander af Ejderpolitik, Skandinavisme og Forsvarsvæsen, men han talte Gang paa Gang for en Reduktion af Embedsvæsenet og for Nedsættelse af Lønningerne, og han var en fanatisk Modstander af de grundtvigske Skoletanker. Da Klaus Berntsen som ung Mand holdt sit Indtog paa Rigsdagen i Følge med Anders Tange, mødte de kun Søren Kjær, der længe stod og betragtede den fynske Friskolelærer uden at sige et Ord. Da Tange spurgte, hvorfor han ikke kom hen og hilste paa sin nye Kollega, svarede Kjær: »Nej, — han har beredt mig en stor Skuffelse«. »Hvorfor dog?«, udbrød Tange, »Berntsen har jo ikke sagt et Ord til dig«. »Det er rigtigt nok, vedblev Kjær, »men jeg havde tænkt mig ham som en ældre Mand med stort Skæg og langt Haar, kort sagt som en ægte grundtvigiansk Rumlepotte — og saa er han saagu en pæn ung Mand«.

Præsterne havde han et godt Øje til, hvorfor han ofte kaldtes »Søren Præstehader«. Som ganske ung Folketingsmand henviste han i en Rigsdagstale til de religiøse Studier, han havde foretaget, ikke paa en »Universitetsmaskine«, men i en Bondehytte paa den jyske Hede. »Det er min Overbevisning«, erklærede han, »at vi maa komme til, dersom vi vil en sand Opbyggelse i Folkekirken, at bortskaffe denne Præstemaskine, de Præsterne og Kaldene tillagte Indtægter, ophæve Præstegaardene og Lønningerne og lade Præsterne fremstaa i Folkets Midte uden at spørge: hvilke Personer og hvilke Mænd«. Den almindelige Værnepligt var indført 1848, men der var gjort en Undtagelse for Præsternes Vedkommende. I 1868—69 kom Spørgsmaalet til Behandling i Folketinget, og da var Kjær meget ivrig for at faa Præsterne i Trøjen. Som alle Bønder hadede han Tienden, som han i Folketinget kaldte »en forbandet Afgift«, der udelukkende hvilede paa Bønderne, og som de havde døjet under i flere tusind Aar. Bille beklagede at møde saa uvidende en Rigsdagsmand, der ikke vidste, at Tienden kun havde eksisteret i nogle hundrede Aar. Kjær bøjede sig da ned over sin Sidemand, Th. Nielsen og spurgte: »Hvordan skal jeg klare den?« Th. Nielsen svarede: »Du kan jo minde ham om, at Abraham for mange tusind Aar siden tog Tiende af Melkisedek«. Da Kjær igen fik Ordet, sagde han med vældig Patos henvendt til Bille: »Selvfølgelig ved jeg udmærket Besked med, at vi her i Danmark kun har kendt Tienden i henved tusind Aar; det er ikke mig, der har glemt min Børnelærdom, men det ærede Medlem, thi Tienden er jo en Skat, der har været kendt i mange Tusind Aar. Ved Hr. Bille virkelig ikke, at Abraham tog Tiende af ... af ...« Han standsede, højede sig ned mod Th. Nielsen og spurgte: »Hvad Satan var det nu han hed?« Th. Nielsen hviskede: »Melkisedek«, hvorefter Kjær fortsatte med høj Røst: »Ja, tog Tiende af Mekisedek«. Slutningen blev hilst med forstaaende Munterhed, og Bille gik hen til Th. Nielsen og sagde: »De har virkelig Ære af Deres Elev«.

Bille fik sig som Intelligensens Forsvarer mangen Dyst med sine »ærede Uvenner« i Menigmandspartiet, Mænd som J. A. Hansen, Tscherning, Winther og Kjær. Den sidstnævnte stod for ham som et Udtryk for den allerraeste Folkelighed, for de plebejiske Instinkters tøjesløse Had »mod alt det i Samfundet, der ved Dannelse, social Stilling eller Rigdom hæver sig over Mængden«.

Tscherning bebrejdede engang Bille, at hans Formaal var at drive de saakaldte udannede ud af Folketinget, hvilket Bille benægtede. Kjær afbrød da med Ordene: Jo, Transtøvlerne! Ved Finanslovens 2. Behandling stillede Kjær Forslag om at forhøje de menige Soldaters Løn med 5 Øre daglig. Berg bad ham trække Forslaget tilbage, saa vilde Sagen blive overvejet i Finansudvalget. Kjær gik ind derpaa, men sluttede sit Indlæg saaledes: »Jeg siger de Herrer, at kommer der ikke noget ud af denne Sag, da vasker jeg mine Hænder som fordum Pilatus«. Bille raabte: »Ja, og med samme Ret«, hvortil Kjær sagde: »Naturligvis«. Da der blev leet af Replikskiftet, spurgte Kjær sin Sidemand, hvad de lo af. Th. Nielsen: »De ler af, at Bille atter fik dig til at gaa i Vandet. Du ved vel nok, at Pilatus' Ret var mere end tvivlsom«. Det skal Bille faa betalt ved en anden Lejlighed, var Kjærs Ord. Den kom under en Forhandling om Militærudgifter. Kjær henvendte sig da til de Nationalliberale med disse Ord: »Ja, de Herrer bruger store Ord, naar de taler om Militærvæsen. Ofte har jeg hørt en Udtalelse som den, at vi skulde slaas til sidste Mand, men det var paa en Tid, hvor Fjenden som i 1864 kun huserede i Jylland. Naar Talen bliver om, at Fjenden vil gaa til København, hvor er saa de Herrer? Og hvor er deres Sølvtoj?« Den sidste Sætning ledsagedes af en Haandbevægelse hen mod Bille, der harmdirrende sprang op, løftede sin Stol, slog den ned i Gulvet, saa det dundrede, og raabte, han ikke vilde finde sig i en saadan Behandling. Formanden ringede med Klokkeren, men en Folketingsmand tog ham under Armen og førte ham ud for at faa ham i Ligevægt. Da Bille kom ind, gjorde han Tinget en Undskyldning for sin Optræden, som skyldtes Harme over, at Kjær havde hentydet til det Rygte, der var udspremt om ham, at han, da Tyskerne truede med at gaa til København, havde sendt sit Sølvtoj til Norge. Formanden bemærkede, at Kjær jo ikke havde sigtet til Bille. Klaus Berntsen siger, at Kjær betragtede denne Episode som den største Sejr, han havde vundet over Bille.

A. F. Krieger taler i en Dagbogsoptegnelse fra 1864 om det liberalt »unationale« Venstre, hvortil han bl. a. regner Tscherning, G. Winther og Kjær, der ønskede den uforandrede Junigrundlov efter Tabet af Sønderjylland. 10. Dec. samme Aar noterer Krieger, at Christian IX har sagt, at han vilde være med Bønderne, og at der havde været et Despoti fra neden af, dels til Bjørnbak i Aarhus, dels til Aale Bønderne ved Horsens, dels til S. Kjærs Vælgere, jeg tror i Randers.

Under Grundlovsforhandlingerne 1864—66 var Kjær Medlem af saavel Rigsraadets som Rigsdagens Folketing. Han stod fast paa Kravet om Junigrundloven. I Rigsraadets Folketing udtalte han, at han ikke kunde være med til at opgive Junigrundloven, som aldrig er blevet misbrugt, og han kunde ikke tro, det var Mening blot at faa de »tilsidesatte« Godsejere med i det politiske Liv og saa ellers føre en folkelig Politik med Respekt for det menige Folk. Jeg er overbevist om, fortsatte han, at det snarere er Lysten til at faa Magtens Tøjler saaledes fat, at man kunde være sikret mod den Mulighed, at det menige Folk ifølge den det efter Grundloven tilkommene Valgret skulde mande sig op til at blive en Majoritet i Repræsentationen. Han var imod Valgmaaden til Landstinget. »Jeg kan ikke, som nogle vil, sige Ja her og Nej i Rigsdagen; jeg maa stemme Nej her som der, thi jeg vil ikke svigte de Vælgeres Tillid, som har sendt mig herind, og den Dag skal ikke komme, da mine Børn og mine Standsfællers Børnebørn kunde træde frem paa min Gravhøj og fordømme den Time, i hvilken jeg har været med til at forandre Femtejuniloven«.

Ved politiske Møder drillede han adskillige Aar senere Berg, fordi denne havde stemt for den reviderede Grundlov. Berg kunde da begynde med at sige:

»Naa, Kjær, skal vi have en Seksogtres i Dag?« Kjær svarede: »Det maa komme an paa Dem. Hvis De beholder Kortene i Lommen, skal jeg ikke opfordre til det«.

Med Aarene blev Kjær mere maadeholden. Han gik ind i det forenede Venstre og fulgte 1878 dets moderate Fløj. Ofte talte han for Militærudgifternes Nedbringelse. Haffners Forsvarsordning med Københavns Befæstning kaldte han »et Skridt til Deling af Danmark ved Store Bælt«. Under Behandlingen af Hærloven 1880 sagde han, at et befæstet København og en Rønning af Jylland var lidet lysteligt at se til for Befolkningen. Jylland og Fyn burde ikke opgives. »Jeg kan ikke gøre mig fortrolig med den Tanke, at nogen ægte Dannemand vil opgive nogen Fodsbred Jord af, hvad der hører til Riget«. Iøvrigt slog han til Lyd for en Invalideunderstøttelse til Invaliderne fra de slesvigske Krige, ligesom han fandt det rimeligt, at de unge Mænd, der slap for at aftjene deres Værnepligt, men ellers var raske, kom til at betale en Ekstraskat. Som de øvrige Venstremænd var han stærk Modstander af Københavns Befæstning. »Først leverer vi Penge til Fæstninger og store Kanoner til København, og saa leverer vi vore Sønner over til jeres Fæstninger, mens Jylland ligger aabent«, udtalte han under Debatten.

Hærloven havde været forberedt gennem en Kommission med Kronprinsen i Spidsen. I Kommissionens Forsvarsplan hed det, at Danmark ikke længer var eller kunde blive Herre i Farvandene, hvorfor et videregaaende Forsvar af Jylland og Fyn maatte opgives, Kræfterne samles om Sjælland. København maatte befæstes, for at Hæren kunde have fornøden Bevægelsesfrihed. Det var saadanne Udtalelser, Kjær vendte sig imod. Det saa ud til, der skulde komme et Samarbejde i Stand mellem Regeringen og Berg, men i Fællesudvalget endes de moderate med Højre om en Hærlov. Fæstningsartilleriets Udvidelse maatte Regeringen opgive, og Tjenestetiden nedsattes.

Søren Kjær havde stemt for Hærloven, hvad hans Vælgere var meget misfornøjede med. Ved Valgene i 1866, 1869 og 1876 var han blevet valgt ved Karring. 1872 fik han 551 Stemmer, mens Pastor Berthelsen, Bjerregrav, maatte nøjes med 97. Valgdeltagelsen var forøvrigt kun knap 25 pCt. Det forenede Venstre havde nu Flertal i Folketinget, og Berg vilde gennem Finanslovnægtelse tvinge Regeringen bort. Ved Afstemningen stemte 17 Venstremænd imidlertid for Finansloven, men før Samlingen sluttede stod Partiet samlet igen. 52 Medlemmer underskrev en Erklæring, der bebudede Finanslovnægtelse til Efteraaret. Forud for Opløsningsvalget den 14. Nov. 1873 gik en livlig Valgkamp, og Valgdeltagelsen blev for hele Landet 51,7 pCt., Sdr. Vinge 53,9. Kjær genvalgtes med 865 St., mens Sognefoged N. Pedersen, Aulum, opnaaede 558. Ved Valget 1879 var Modkandidaten Redaktør Alfred Bjørnbak, en Søn af Lars Bjørnbak, men Kjær sejrede med 487 St. mod 251 til Bjørnbak. Valgdeltagelsen var kun 26,7 pCt. Da Estrup ikke kunde faa nogle militære Bevillinger paa Finansloven, opløste han Folketinget med den Motivering, at det »har vist sig at mangle Evne eller Villie til at tilendebringe endog kun en mindre Del af de Rigsdagen forelagte Sager«. Valget fandt Sted den 24. Maj 1881 og gav Venstre en lille Fremgang. Kjær genvalgtes med 668 St., mens der faldt 604 paa Menighedsforstander Holck, København, og Højre, der for første Gang opstillede i Kredsen, havde Lærer C. I. Møller, Lee, der fik 305 St. Heller ikke efter Valget kunde der opnaas Enighed, og den 26. Juli maatte Vælgerne atter frem. Holck sejrede denne Gang med 879 St. mod Kjærs 711, og ved Valget 1884 fik han 1015 St. mod Kjærs 905. Det lykkedes dog Kjær at generobre Kredsen 1887, hvor han fik 1040 St., mens Skomager Jensen, Houbjerg, maatte nøjes med 961. Valget 1890 var der hele 3 Venstrekandidater i Sdr. Vinge. Søren Svendsen, Nøddelund,

valgtes med 640 St., Jensen, Houlbjerg, fik 514, Kjær maatte nøjes med 447. Socialdemokraterne havde nu egen Kandidat, nemlig Redaktør M. Mortensen, Randers, der dog kun fik 135 St.

I en lang Aarrække havde Kjær repræsenteret Sdr. Vinge, saa det var ham en Sorg at blive kasseret. Han skulde dog naa ind i Tinget igen. Det vakte Opsigt over hele Landet, da Redaktør Harald Jensen ved Valget 1890 sejrede i Skjoldlevkredsen. Ingen havde drømt om, at en Socialdemokrat kunde vælges i en ren Landkreds, og det skete da ogsaa kun, fordi Venstre havde opstillet 2 Kandidater. Ved Valget 1892 var Kjær eneste Venstrekandidat i Kredsen, og han sejrede med 1313 St. mod Harald Jensens 676. Denne Kreds repræsenterede han da til sin Død i 1893.

Holck, der slog ham ud i Sdr. Vinge, havde som ung været i Amerika, hvor han blev stærkt paavirket af Metodisterne, og efter at han 1876 var kommet hjem, virkede han en Tid som Forstander for Metodistmenigheden i København. Mest kendt blev han som Udgiver af »Ugens Nyheder«, som han udgav fra 1882 til sin Død i 1907. Paa Bladet tjente han en artig Formue. Blandt de Legater, han stiftede, var et paa 100.000 Kr. til Fordel for Landpostbudene, der bragte hans Blad ud i de mange Hjem.

Enkelte Sager fra Rigsdagen, som Kjær særlig var optaget af, skal fremdrages. Efter Trearskrigen var der stigende Interesse for at svække Hamborgs Overmagt, ikke mindst gennem nye Baneanlæg. De fleste Øboer ønskede Tværbaner Øst—Vest til Landsdelenes Forbindelse med København; Jyderne vilde derimod en Længdebane gennem Halvøen til Forbindelse med Holsten og Tyskland, der aftog Studene. Det lykkedes D. G. Monrad at gennemføre Jernbaneloven 1861, der bl. a. omfattede Hovedbanen over Fyn, den østlige Længdebane gennem Jylland og en Bane tværs over Jylland. Kjær var meget utilfreds og ville have Banen længere mod Vest. »Det er min fuldkomneste Overbevisning«, udtalte han, »at de varme Ønsker, der her fra mange Sider udtales for Jyllands Bedste og Fremme, er, om jeg saa maa sige, af den Beskaffenhed, at de Herrer snarere kunde vende det om og sige, at det er deres og navnlig Hovedstadens Beboeres personlige Ønske, de vil sætte igennem paa Jyllands Bekostning«. Jyderne tabte, og det maa indrømmes, at den senere Tids Udvikling gav Øboerne Ret, da Handelsforbindelsen førte bort fra Tyskland og over mod England.

Estrups Forslag om en Forbindelse fra Østbanen til en Vestkysthavn mødte 1867 megen Modstand fra københavnsk Side. Selv en saa betydelig Forretningsmand som Alfr. Hage var skeptisk. Der var ingen Trafik paa Vejene i Vestjylland, paastod han. I Aarhundreder vilde der ikke blive en saadan Trafik, at der var Brug for en saadan Bane. Hverken som Ind- eller Udførselshavn, Studene undtagne, kan Esbjerg Havn komme til at spille nogen Rolle, og »de Stude, som skulde komme nordfra, maa kunne finde sig i at køre paa en Hestebane. Om de kommer nogle Timer før eller senere til Esbjerg Havn kan umulig gøre disse Stude nogen Skade«. Kjær vendte sig bittert mod disse Udtalelser: »Jeg kom uvilkaarligt til at tænke paa, at det vilde være glædeligt, om det ærede Medlem, hvis der igen maatte blive Spørgsmaal om at hjælpe Vestjylland, vilde foreslaa Studebaner; thi jeg er fuldkommen overbevist om, at Forskellen i Tid mellem at køre med Heste og med Stude ikke er nær saa stor som mellem Lokomotivbaner og Hestebaner, og i alt Fald kunde Studene jo undertiden staa af og hjælpe deres Kammerater«.

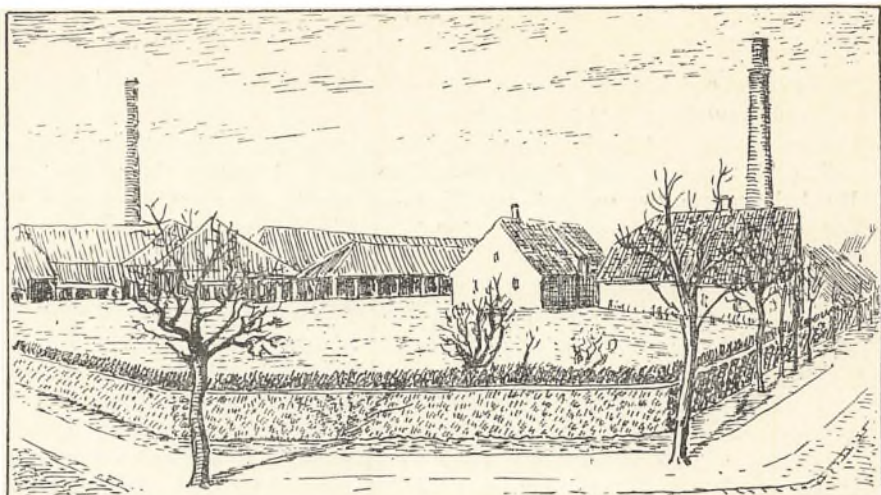
Under en Debat i 1860 om Igangsættelse af offentlige Arbejder til Bekæmpelse af Arbejdsløsheden, sagde Rimestad, at Arbejderne burde søge derhen, hvor der var Arbejde, og det var der nok af paa Landet. Kjær afbrød da med:

Ja, vi kan bruge dem alle sammen. 1866—67 talte han for Kvindernes Valgret til saavel Kommunerraad som Rigsdag.

Som Lærling af Tscherning og G. Winther var Kjær Modstander af den grundtvigske Højskole. 1867 stillede Berg Forslag om at forhøje Statens Tilskud til Højskolerne, saa der ogsaa kunde blive en Sum til Eleverne. Kjær talte og stemte imod Forslaget, idet han i Stedet henledte Opmærksomheden paa en Forbedring af Almueskolevæsenet. I Brydningen mellem Grundtvigianerne og Bjørnbakkerne stillede han sig afgjort paa Bjørnbaks Side. 2. Pinsedag 1868 havde Jens Nørregaard, Testrup, indbudt til et »nordisk Møde for Venner« i Odder. Baagø fortæller i et Brev, at Bjørnbak, Winther, Reinh. Jensen og Kjær havde været uforskammede nok til at opfordre i Avisen »den danske Sags Venner« (i Modsætning til de grundtvigske Skandinaver) til at deltage i Mødet. Skønt der ikke skulde være Forhandling, fik de dog Ordet, men det blev en kort Fornøjelse, siger Baagø, da vi gik med Fanerne. I Folketinget udfordrede Kjær engang Baron Blixen-Finecke til Livtag, for at bevise, at Gymnastikken intet duede til. Paa et Møde i Vendsyssel 1872 erklærede han sig for Bjørnbakker fra Top til Taa. Han rettede sit Skyts mod en Teolog, der var opstillet. Han skal jo som Teolog være en Fredens Engel, sagde Kjær, men jeg beklager dem, hvis Sjæle han skal lede til det rette Hjem. Kjær lagde ikke Fingrene imellem, og en Lærer sagde da: Hvem er den Mand, der saaledes skolemestrerer Vælgerne og Kandidaterne? Det var væmmeligt at høre paa. Jeg maa nedlægge en bestemt Indsigelse mod den usømmelige Maade, en i denne Forsamling fremmed Mand er optraadt paa. Hvem er denne Herre, der vover at træde op paa en saa overmodig Maade? Med hvilken Ret træder han op her og taler i slig Tone? Han har været Medlem af Rigsdagen i 16 Aar, og saa er han Bjørnbakker, men der er desværre saa mangen een, der er Rigsdagsmand, og endda er en Klokker, skønt det ikke burde være saa.

Søren Kjær var vellidt paa Rigsdagen. Dertil bidrog, at han var selskabelig anlagt, og han kunde fortælle livfuldt som faa, særlig Erindringer fra Rigsdagen. Lige til det sidste skildres han som en god Kammerat og en elskværdig Mand. Aarhus Amtstidende skrev ved hans Død, at denne djærve Stridsmand næppe havde en eneste Fjende, selv da han stod i sin fulde Kraft og mindst lagde Fingrene imellem. Hans store Elskværdighed forsonede selv de Modstandere, som hans skarpe Ord havde kunnet saare. »Jeg skal fatte mig kort«, var hans sædvanlige Indledning, naar han tog Ordet i Folketinget. Naar han talte sig varm, kunde han trække sin Haand op af Bukselommen, hvor han gerne holdt den, mens han talte, og lægge den knyttet paa Bordpladen med en saadan Kraft, at »de Herrer ved Vinverrerne« var lige ved at besvime derved. Han havde som faa, hvad Berg engang sagde om ham, »den mundtlige Begavelse«. Ved Valget i Maj 1881 sejrede han kun ved Højres Hjælp, fordi han havde stemt for Hærloven, men ved Juli-Valget samme Aar faldt han over sine egne Ord: »Naar I ser Højre klapper Søren Kjær, saa er det galt med Søren«.

Den djærve Bondepolitiker døde af en heftig Lungebetændelse. Den 19. Dec. 1893 samledes 300 Mennesker i Hjemmet i Helstrup for at følge ham til hans sidste Hvilested. Der blev talt af Folketingsmand Wistoft, de tidligere Medlemmer af Folketinget Villads Holm, der sagde, at han aldrig havde kendt et Menneske, der følte varmere for de smaa i Samfundet, Thorup og J. Kjeldsen. Højremanden Lærer Møller, Lee, sagde, at han hørte ikke til Kjærs Meningsfæller i Politik, men i alt stort og skønt. Svigersønnen, Lærer Christensen, Stevnstrup, udtalte, at han havde lovet Kjær at sige de sidste Ord, og det skulde være at bringe hans Vælgere i Viborg Amts 4. en inderlig Tak for de mange Gange, de sendte ham ind paa Tinge. Og til hans nye Valgkreds, der opfyldte hans sidste Ønske: at dø som Folketingsmand.

Hjørnet af Norre Allé og Svinetorvet med Langballes Teglværk i 1890'erne.

Mælkedreng i Aarhus i Halvfemserne.

Tekst og Tegninger af Victor Jensen.

Det har altid været et haardt Job at være Mælkedreng. Om det er blevet lettere nu med Flaskerne end før med Mælkespandene, skal jeg ikke kunne sige; men jeg kender en Mand, der Søndag Morgen — om Vinteren — ligger i sin lune Seng og glæder sig over, at det ikke er hans Tur til at klirre med Flaskerne derude paa Bagtrappen.

Jeg var kun 6 Aar, da jeg debuterede som Mælkedreng til 25 Øre om Ugen, hvilken mægtig Løn dog snart steg til 50 Øre. Det var dog ikke for den store Løns Skyld, at jeg tog fat, men fordi Lægen, Homøopaten Ørum, havde forordnet, at jeg skulde saa meget i frisk Luft som muligt for mit Helbreds Skyld. For at Overgangen fra Leg til Pligtarbejde ikke skulde føles for streng, begyndte jeg som Søndagshjælp, men opnaaede snart fast Ansættelse.

Jens Mikkelsen hed Mælkemanden, men vi kaldte ham altid Mælke-Jens. Han boede og købte sin Mælk paa Jordhøjgaard udenfor Hasle, og jeg skulde møde ham ved »Ceres« hver Morgen Kl. 7. Skolegangen i Byskolerne var dengang fra 8—12 for de store Børn og fra 2—6 for de smaa. Vi var to Drengene i den første Tid, siden klarede jeg det alene. Min Makker bar det berømte Navn Napoleon. Det var ogsaa det eneste mærkelige ved ham, stakkels Dreng. Ja, Forældre har nu et stort Ansvar med de Navne, de finder paa!

I Begyndelsen saa jeg op til ham med en Følelse af Mindreværd. Han var jo ældre end jeg — og saa det Navn, men eftersom vi kørte gennem Gaderne paa Mælketuren, hørte jeg alle Drengene skraale den samme Melodi, og saa blev jeg klar over, hvad der egentlig foregik. Ordene, jeg hørte, var: Napolium, han var en tapper Kriger o. s. v. Minsandten, om de ikke gjorde Nar ad selve Napoleon! Er det saa underligt, at han ligefrem rastede ned af den Pedestal, som jeg havde anbragt ham paa. Og saa kunde han ikke engang tage et ordentlig Slagsmaal med Smædesangerne, men dukkede sig for dem.

Vi skulde altsaa møde vor Mælkemand paa Hjørnet ved »Jydsk Haveselskab's Have (nu »Den gamle By«) overfor »Ceres«, og der var altid en Mængde Drengene samlet til de andre Mælkevogne fra Hasle, Eldal, Holmstrupgaard, Aaby og Brabrand. Man lærte snart sine »Kolleger« at kende, og de var ikke alle lige rare.

Der var ellers et udmærket Forhold mellem alle Selvejerne, d. v. s. de Mælkemænd, der selv ejede Hest og Vogn, og ikke kørte for »Mælkeforsyningen«, men købte deres Mælk paa Gaarde i Omegnen. Noget Mejeri ejede de

ikke. Hele Herligheden bestod af en lang Vandkumme, hvori Mælkejungerne sættes til Afkøling, en Haandkærne og en stor Slev til at kumme Fløden af med, derved fremkom »haandskummet« Mælk. En Gang om Ugen, vistnok om Fredagen, kærnedes Smør, og om Søndagen havde man Kærnemælk.

Det siger sig selv, at den haandskummede og -kærnedede Mælk ikke var saa tynd som Nutidens Centrifugemælk. I Kærnemælken flød saaledes store Smørklumper, som ofte satte sig fast i Hannerne, saa Mælken maatte hældes fra Junge til Spand. Og saa kostede Kærnemælken den svimlende Sum af 3 Øre pr. Pot, Skummetmælken ligesaa og Sødsmælken 6 Øre.

Prisen paa Fløde husker jeg ikke, men hos Madam Pedersen, der havde en Frihandel i en Kælder i Samsøgade, hentede jeg hver Dag til min Moder et lille Maal kogt Fløde for 4 Øre . . . Ak ja, hvor husker jeg endnu saa tydelig den rare Madam Pedersens stakkels frosthærgede Fingre, naar hun med en Hornske skar det tykke Flødeskind og fyldte det i det lille Maal. Og hvor mindes jeg endnu den frygtelige Fristelse, der overfaldt mig hjemme i Gangens Halvmørke, efter med en Finger at hale de lækre, tykke Klumper op af Koppen. — Haanden paa Hjertet, kære Læser, er De aldrig selv faldet for denne Fristelse i Deres Barndom? Og hvordan: Har De ikke paa Vej hjem med et friskt 20 Øres Franskrød plukket det lidt i den sprøde Skalk? Det var ikke let at staa for Moders ransagende Blikke, naar Varen blev afleveret i Køkkenet.

Blandt de Mælkemænd, som Jens var mest fortrolig med, husker jeg endnu den altid glade Johannes Petersen fra Skejby, den stille, alvorlige Gram fra Aaby og den lille Loft fra Viby, der var saa uheldig at falde af Vognen og brække det ene Ben, saa han siden holdte stærkt. Med disse Mælkemænd havde vi intimt Samarbejde. Hvis den ene var løbet tør for skummet eller Kærnemælk, kunde han altid faa hos en af de andre. Denne Omskiften af Varer fandt Sted midt paa Gaden. Hvis vi derimod havde Mangel paa Sødsmælk, men rigeligt af skummet og Fløde, blev en Pot skummet hurtigt omdannet til sød ved Hjælp af et lille Maal Fløde, og de Kunder, der fik denne Sødsmælk, blev vist ikke narret, de fik altid rigeligt Maal. Naar Mælken skummede for meget ved Aftapningen, pustede Jens Skummet væk, for at se om Spanden var fuld. Det var jo ikke helt efter Hygiejns Forskrifter, men det tog man ikke saa nøje dengang.

Om Sommeren var det dejligt at komme tidligt op og ud, naar Solen skinnede, men i de kolde Vintermorgener skuttede man sig lidt ved at skulle ud saa tidligt paa Dagen. Jeg husker, hvordan jeg ofte i Vintermorgener med stærkt Snefald maatte gaa og vente i halve eller hele Timer paa Mælke-Jens. Han var naturligvis bleven sinket af Sneen. En Vintermorgen lige efter Jul stred jeg mig op ad Haslevejen langs »Jydsk Haveselskab« Have. Jeg haabede naturligvis, at Jens havde faaet Slæden frem, saa jeg kunde faa en Kanetur ned af Bakken. Jeg havde trukket min laadne Hue godt ned over Ørene og stred mig frem mod den stride Vestenvind. Det gik kun langsomt frem, men endelig naaede jeg da op ovenfor Haven. Der standsede jeg brat! Det var et mærkeligt Syn, jeg saa derinde paa Marken. Ved nogle mørke Træskure færdedes nogle skumle Skikkelser med smaa Petroleumslyster paa Brystet. En frygtelig Stank slog mig i Møde — det maatte være Natmændenes Mødested: Natkulen.

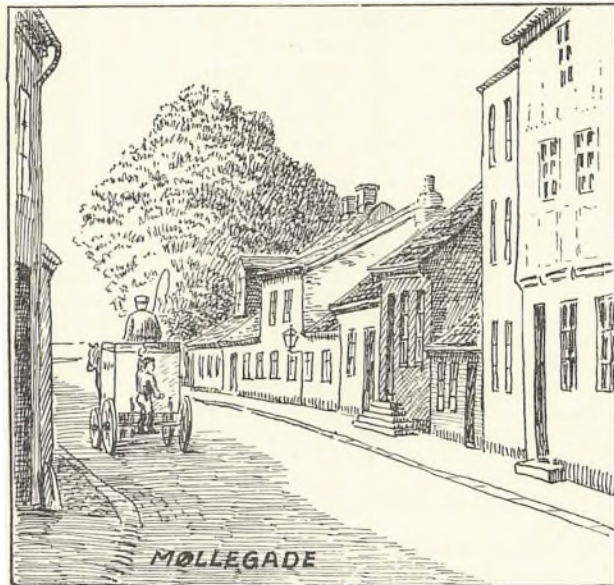
Min Far, der var fra Viborgeggen, havde tit fortalt om Taterne, som St. St. Blicher har skrevet flere Noveller om. Navnet Tater byttede Far tit om med Skøjer og Natmand, og i min Naivitet troede jeg, at de skikkelige Karle, der forrettede Natrenovationen i den Tids Aarhus, var saadanne Tater. Skumle saa de ud, naar man en enkelt Gang saa dem ved deres samfundsnyttige, men ikke ansete natlige Gerning.

Det var derfor ikke underligt, at mit lille 6-aarige Hjerter gav et ekstra Hop, da et Par af disse Mænd kom hen mod mig. Jeg vendte for at løbe ned til Byen, da en Kane i det samme med klingende Bjælder kom ud af Mørket og Snetykningen. Min Glæde var stor, da jeg i Hesten genkendte »Frits«, min gode Ven og Legekammerat, og snart sad jeg i Kanen godt indpakket i Mælke-Jens' tykke Kavaj. Aldrig har jeg nydt en Kanetur som denne, der desværre var alt for kort.

Allerede ved de første Huse i Vesterbrogade begyndte mit Arbejde, der bestod i at raabe »Mæ-ælk! Mæ-ælk!« i Gange og Gaarde. Man havde endnu ikke fundet paa at klemte med en Mælkeklokke. — Brandmørkt var der paa næsten alle Køkkentrapper og gaa med Træsko paa de hvidskurede Trapper var naturligvis ikke tilladt; men kunde man raabe Kunderne op, sparede man

den ene Tur. Ofte maatte jeg gaa tre Gange samme Sted, først efter Besked, saa med Mælken og tredie Gang med Byttepenge. Det var ærgerligt, og hvis Mælkemanden saa i Mellemtiden var kørt til en anden Gade, var man rødglødende.

Min Mælkemand havde Kunder i den halve By, Syd for Aaen dog kun paa Frederiksgade, og jeg lærte paa den Maade min Fødeby at kende ganske godt. Mælke-Jens var efter den Tid meget proper, altid ren og pæn og holdt Spandene godt rengjorte. Vi sluttede hver Dag Turen paa Mønstedts Margarinefabrik paa Vestergade, hvor Jens solgte den tiloversblevne Mælk til Margarinen og fik Jungerne halvfylde med kogende Vand til Rengøring af Spandene hjemme.

Mollegade, nu Vestergade. Hvor de smaa Huse ligger, er nu Fællesforeningens store Bygning. Til venstre Porten til Hotel Phoenix. I det lille Hus med Lygten var der Frihandel og Mælkeudsalg.

Vor Tur gik over Griseturvet, hvor der Lørdag var Grisemarked. Her har jeg tit staaet og set, naar Bønderne handlede. Grisene havde de i Kasser med Tremmer foroven og en lille Lem, saa de kunde tage Smaagrisene op til Beskuelse. De løftede næsten altid de skrigende Grise op i Bagbenene, - somme Tider dog i Ørene, og saa blev Hylene endnu mere hjerteskrærende. »Ka' do hør', dær æ Lyw i'en«, sagde Ejeren da stolt.

Naar Handelen var sluttet, klaskede man Hænderne sammen, og saa blev der drukket Lidkøb ovre i Beværtningen paa Hjørnet af Nørre Allé og Lille Vestergade (nu Vesterport). Det var i Regelen Kaffe-punch,

man drak, og den kunde spædes op adskillige Gange, inden Karaffen var tom for Brændevin. Det kunde ogsaa ses og høres paa mange af dem, at de havde været til Lidkøb adskillige Gange.

Engang saa jeg en saadan Grisehandler tabe en lille Gris, som han viste frem. Da han i sin omtaaede Tilstand stod og ragede efter den mellem Kasserne, fik han fat i en lille nysgerrig Foxterrier. Han stoppede den under Publikums Munterhed ned i Kassen til Smaagrisene. Om han kom helskindet hjem til Konen med den mærkelige Gris, skal jeg ikke kunne sige, men morsomt saa det ud.

Griseturvet havde et helt andet Udseende dengang. Det var »pikket« med toppede Sten, saa man kunde risikere en forvreden Ankel, hvis man løb derover i sine Træsko. Paa søndre og vestre Side laa Aarhus Trælasthandels store Skure og Plankeværker, mod Nord laa Langballes Teglværk, der strakte sig op ad Brændstrupvej, og paa Østsiden, hvor nu Fællesforeningens store Bygning er, var flere Faarefolde og en Sti langs Langballes Gaardmur. Her stod nogle røde Kastanier, og i det sydvestre Hjørne under en stor Poppel var anbragt en oval »For Herrer«, der lugtede fælt — om Sommeren af Klor.

Vor Mælketur fortsattes ned ad Lille Vestergade (Vesterport). I Kælderen under Beværtningen paa Hjørnet af Nørre Allé var en Sodavandsfabrik. Her gik en lille Mand med et stort Skæg og tappede Sodavand. En varm Sommerdag kunde man ofte faa en rød Sodavand stukket ud af Kælderlemmen. Det skete nemlig af og til, at Proppen sprang op, inden Staaltraaden blev lagt om, og saa duede den jo ikke. Jeg har tilbragt mange Stunder med at beundre den lille Mands rastløse Færd og hjulpet ham at sætte de tunge Kasser med færdigt Vand op paa Fortovet.

Paa den anden Side af Gaden laa Langballes Hjem, et fornemt Patricierhus, og ved Siden af det et rødt Hus med en gammel Købmandsbod med tilhørende Købmandsgaard. Her stod hver Lørdag mange Bøndervogne med Stængerne i Vejret, og i Boden, der næsten var indrettet som Boden i »Borgmestergaarden« i »Den gamle By«, var der et vældigt Røre hele Dagen. Selve Boden var kun lille med hvidskuret, sandstrøet Gulv og en lav Disk; men i Stuen bagved sad Bønderne og spiste deres Mad med et gratis Krus Øl eller en Dram til, og i en Krog stod en mægtig Tønde med grovskaaret Tobak (man kaldte denne Tobak Bondepud; hvor Navnet stammer fra, kender jeg ikke), og her kunde Bønderne gratis stoppe deres Træpiber. Over begge Rum laa en tyk, blaa Taage, og der duftede af alle Slags Købmandsvarer: Petroleum, Kaffe, Spegesild, Klipfisk o. m. a.

Den gamle Købmand havde umaadelig travlt, men han fik alligevel Tid til at spørge sine Kunder om, hvordan det stod til hjemme og sende en Hilsen til Konen, hvis denne ikke var med.

Turen gik nu ned ad Lille Vestergade til Møllegade (nu Vestergade fra Hotel Phoenix til Vesterallé). Hvor Fællesforeningens store Bygning ligger, var dengang en Række smaa Huse, og i det næstsidste var en Frihandel, der havde Udsalg af vor Mælk. Saa vendte vi og kørte ned til Møllestien ad Vestre Møllesti og tilbage til Vestergade ad Farvergyde og fortsatte ad Grønnegade til Nygade. I disse snævre Gader og Gyder med Smaahuse var det en let Sag at faa Kunderne i Tale. Naar jeg gik raabende hen ad Gaden, kom de selv ud med Krukker og Kander, saa Jens havde nok at gøre med at maale Mælk af og give Penge tilbage.

Jeg var snart saa dygtig, at jeg blev betroet til selv at maale Mælk af og tage mod Betaling, ja, Jens viste mig saa stor Tillid, at jeg kunde tage Penge af hans Taske og give tilbage, naar han fik sig en lille Passiar med en Kunde.

Den Tids Arbejderkoner kaldtes Madammer (Titlen Frue tilkom kun de »fine«), og var meget forskellige fra Nutidens Arbejderhustruer. De kom som Regel i Kludesko, ofte uvaskede og ufriserede og i snavsede Klæder, nogle havde dog taget et rent, ternet Bomuldsforklæde paa for at skjule den fattige Hvergarstkjole. Ja, fattige var de i Klædedragt og tilbage i aandelig Henseende, men hvor var de rare og hjælpsomme — og hvor tit faldt der ikke en Skilling af til den bette Mælkedreng, som maatte færdes ude i al Slags Vejr.

Saa kørte vi videre ad Vestergade til Kirkerist og Tangen (nu Klosterortov), derfra over Lille Torv til vor gode Kunde paa Frederiksgade. Her boede i det gamle, nedlagte Garnisonssygehus en Tandlæge. Huset findes ikke mere, men jeg tror det laa der, hvor nu Ole Jensens Sønner har Forretning. Det var en to Etagers Bindingsværksbygning med en stor Port, der gerne var lukket. I Porten var en Dør, og var den lukket, kunde man ringe paa en Klokke. Naar man kom ind i Gaarden, forstod man, hvorfor der altid skulde være lukket, for her vrimlede det med Katte af alle Farver — sorte, graa, stribede og rød-gule Katte — ti, tyve, ja, maaske flere. Det var Tandlægefruens Yndlinge, saa det var ikke mærkeligt, at hun var en af Mælke-Jens' bedste Kunder.

Fra Frederiksgade kørte vi til Badstuegade forbi Marcus Bechs store Gaard, hvor jeg ofte har solgt Klude og Ben. Han ejede Stampemøllerne ved Varna og Silistria. I Badstuegade boede Jens' Kæreste, og hos hendes Forældre tilbragte han gerne en halv Times Tid, spiste sin Frokost og fik en Taar Kaffe til, mens hun kom ud med en Humpel Rugbrød til »Frits« og et Stykke Julekage til mig.

Efter Frokosten gik Turen videre over Studsgade, Nørregade til Sjællandsgade, hvor vi havde de fleste Kunder, og naar vi var færdige her, var næsten alle Jungerne tomme. Hvis Klokken var henad 12, fik jeg fri, og han tog da de sidste Kunder selv, men var vi tidligt paa det, tog jeg med til Mønsted og sluttede ved »Ceres«.

I Sommerferien tog jeg gerne med ham ud paa »Jordhøjgaard«, og senere da han fik »Brabrand Kildevands Mejeri«, var jeg med dertil.

Skægs Mølle i 1870'erne.

Efter Maleri af F. C. Krebs.

Skægs Mølle.

Af Thorvald Madsen.

DA den stenrige Møller i Fillerup Neder mølle døde 1744, blev det hans Søn, Hans Møller, der fortsatte Slægtens Traditioner, ikke i Fillerup, men paa den nærliggende Skægs Mølle, som af alle Møller ved Odder Aa, nok er den, man ved mest om, og fra hvilken nogle af Danmarks bedste Mænd er udgaaet. Jeg behøver blot at nævne Navnene: Brøndsted — Møller og Kiørboe, Slægter, der lever den Dag i Dag og betyder overordentlig meget for dansk Liv og Virke.

Hvor de gamle nedrevne Rathlousdals Bygninger har ligget, laa i den senere Middelalder et lille Torp med sin Vandmølle. Det var Loverstrup, og nævnes første Gang 1492, da »Sandemænd gjorde Markskjel mellem det og Fillerup«.

Mens store Dele af Hads Herred tilhørte Aarhusbispen eller Aarhus Kaptel, hørte Loverstrup til det Krongods, som Chr. II 1520 pantsatte til Biskop Clausen af Aarhus, og som Frederik d. I indløste 1531.

I Torpet laa en større jordeggen Bondegaard, der nævnes i et Skøde 1570, idet Frederik d. II tilskøder Knud Mogensen Løvenbalk, Foged paa Byholm, Kronens Rettigheder i denne Gaard, Loverstrup kaldet, med Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten.

Ovennævnte Knud Mogensen Løvenbalk var Søn af Mogens Lauridsen Løvenbalk til Tjele og Genate Craigengelt. (»Den skotske Kvinde paa Tjele«).

Møllen i Torpet hed Loverstrup Mølle; men foruden den fandtes ogsaa Neder Loverstrup Mølle, hvilket er den, der senere fik Navn af Skægs Mølle. I 1571 gav den i Landgilde 16 Ørter Mel, og i 1582 opføres Afgiften i Aakjær Jordebog med »visse Indkomster« og med Bartholomeus Mikkelsen som Bruger.

1608 er Møllen meget brøstfædig og Dæmningen brudt, saa Vandet løber uden om. Christian d. IV befaler sin Lensmand, Laurids Ebbesen Galt at gøre den i Stand, men vil ikke give Besidderinden, Karen Knudsdatter, Afslag i Landgilden, og Møllerenken maa vel saa være gaaet i Armod og have forladt Besiddelsen*).

I Aaret 1611 hedder Brugeren af Møllen, Rasmus Skæg**), hvorefter Møllen vel har skiftet Navn. 1650 hedder Mølleren Jørgen Mortensen. I Matrikelaaret 1688 opføres Enken Maren Rasmussen som Bruger af Møllen, og i 1700 er det Jørgen Skæg, der er Fæster. Formodentlig er han Sønnesøn, med Maren Rasmussen som Mellemed, af Jørgen Mortensen.

Ovennævnte Jørgen Nielsen Skæg**) (eller Møller som de i Regelen kaldtes) blev Aar 1700 viet til Pige, Maren Nielsdatter, Datter af Mølleren Niels Nielsen i Fillerup Nedermølle. Om denne Møller Jørgen Nielsen Skæg skriver Magister I. C. Hansen i et Strejftog i Aarhus Stiftstidende 27. Decbr. 1938.

Mølleren maa have været en meget velhavende Mand, idet han ejede Landsbyen Kalhave i Hornborg Sogn med Gaarden Skovgaard. Mag. Hansen skriver, at »Jørgen Nielsen tillige var Pengeudlaaner i stor Stil. I gamle Dage, da der hverken fandtes Banker, Sparekasser eller andre Pengeinstitutter, var der gerne i hver Egn enkelte Rigmænd, der drev den Slags Pengeforretninger. Jørgen Nielsens Debitorer var for en stor Del Købmænd og Haandværkere i Aarhus; men heller ikke saa faa Godsejere, Præster og andre Folk paa Landet var der imellem dem, og det var ofte store Summer, det drejede sig om. Jørgen selv synes at have været noget af en Spøgefugl. Paa hans Sølvspiseskeer var der indgraveret enkelte Ord som: Retfærdig, Skjælmagtig, Hoffærdig, Løgnagtig o. s. v. og naar en Mand kom ridende for at betale Penge til ham eller søge Laan og blev indbudt til at nyde et Maaltid Mad, saa var det ikke ligegyldigt, hvilken Ske, der blev lagt ved hans Kuvert. Det var nu Jørgen Nielsens Maade at give sine Klienter en Paamindelse — eller sige dem en Artighed«.

Jørgen Nielsen Skæg døde 1739, samme Aar døde ogsaa hans Hustru, hvilket fremgaar af en stor Gravsten, der har ligget paa deres Grave paa Odder Kirkegaard, men som paa en eller anden Maade er ført til Skægs Mølle, hvor den blev fundet ved Møllens Ombygning ca. 1890 og derpaa af Hofjægermester v. Holstein Rathlou indsat i Muren paa den nye Møllehusbygning. Paa sine Steder er Inskriptionen lidt slidt, men man kan for det meste nok læse, hvad der er:

»Herunder hviler tvende velfornehme ærlige Ægtefolk, naflig Jørgen Nielsen Møller, barnefødt i Skægs Mølle Anno 1668 ... November, bo'de og døde i Skægs Mølle Anno 1739 dend 9. August, udi hans Alders 71 Aar, og dend dyd- og gudelskende Matrone Karen Nielsdatter, barnefødt udi Fillerup Nederste Mølle Aar 1680 d. 6. Martii og døde i Skægs Mølle i hendes Alders 59 Aar, og levede der sammen under kjerligt Ægteskab udi 38 Aar. Imidlertid ere de af Gud velsignet med 5 Børn, 2 Sønner og 3 Døtre, hvoraf den ene Søn og tvende Døtre ere allerede forhen udi Herren hensovede —. Gud give dennem med alle christne en glædelig Opstandelse«.

Da Boet blev gjort op, viste det sig, at Jørgen Nielsen Møllers Arvinger fik 13,394 Rgd., en uforholdsmæssig Sum i hine Tider, da en Ko kostede 4 Rdl. Arvingerne var Sv. Niels Jørgensen Møller til Skovgaard og den afdøde Datters umyndige Sønner paa Fyn: Christen Pallesen, 16 Aar, og Jørgen Pallesen, 15 Aar.**)

Efter Jørgen Nielsen Skægs Død synes ingen Arvinger at ønske sig som Efterfølger i Møllen, og kgl. Majestæts Geheimeraad og bestaltet Jægermester

*) Eriksen: Bidrag til H. H.s Historie, S. 124.

**) Eriksen: Bidrag til H. H.s Historie, S. 125

Christian Rathlov til Rathlousdal fæster da Skægs Mølle til sin mangeaarige Livtjener, Gert Mathiesen Brøndsted. Han maa efter Navnet at dømme stamme fra den lille Landsby Brøndsted i Gaverslund Sogn ved Børkop. Mag. Hansen skriver i sit Strejftog, at der var den Ejendommelighed ved Brøndsted dengang, at flere af dens Bøndersønner blev Herskabstjenere. Der var en Officersgaard i Byen; maaske har de unge Mænd begyndt deres Karrière i Tjeneste hos Officersfamilien der.

Hvor Gert Mathiesen Brøndsted har lært sin Hustru at kende kan vel ikke opklares. Man kan gisne paa, at Anne Sophie Worsø har haft en tjenende Stilling som Kammerjomfru hos Geheimeraadinden, Dorteia Sophie Schack paa Rathlousdal eller opholdt sig hos sin Søster, Marie Elisabeth Worsø, der var gift med Herredskriferen og Mølleren i Fillerup Over Mølle, Knud Engelbreth. Livtjeneren og Anne Sophie blev imidlertid gift samme Aar, som han modtog Fæstebrev paa Skægs Mølle. De blev viet i Blegind Kirke af Brudens Broder, Laurids Sørensen Worsø, der var Præst og Provst samme Sted.

Da Præsten indførte deres Vielse i Kirkebogen har han ikke sparet paa fin Omtale. Han skriver:

»Den 20. Maj 1740 trolovedes Edle og højfornemme Gerth M. Brøndsted af Schægs Mølle og min Søster Anne Sophie Sørensdatter Worsø«.

Samme Aar: »Den 1. Septbr. copuleredes i Blegind Kirke min Søster Made-moiselle Anne Sophie Worsø og hendes trolovede Kierreste Seign. Gerth M. Brøndsted af Schægs Mølle udi Odder Sogn«. (Blegind Kirkebog).

I deres korte Ægteskab fik de tre Børn, alle Sønner: 1) Christian, opkaldt efter Geheimeraad Chr. Rathlou, 2) Gert Ditlev og 3) Søren, den sidste opkaldt efter Morfaderen.

Allerede i April 1746 døde Gerth Brøndsted.

Der maa have bestaaet et varmt Venskab mellem den 70aarige Christian Rathlou og den meget yngre Livtjener. Et Bevis herpaa afgiver følgende Brev (Landsarkivet i Viborg), som den gamle Geheimeraad sender sin Tjener, mens han laa paa Sygelejet og var forberedt paa at skulle dø:

Rathlousdal. d. 22. Septbr. 1747.

Hilsen med Gud, Gert Mathisen Brøndsted!

At Guds Domme er urandsagelige, maa vi arme Syndere her paa Jorden noksom og tilfulde bekiende; endelig naar vi rettelig tæncker os om, saa er vor Dødsdag langt bedre end vor Fødsels; ieg hafte hellers, naturligviis, ventet mig at tage Afskeed med Eder, end at ieg nogensinde kunde præsumeret (formode) at I udi den Post skulde kommet mig tilforn, som ieg dog kan forsikre Eder gjør mig ondt baade for Eders egen saavel som Eders trende smaa umyndige, af hvilcke ieg til den ældste, som da bærer mit Nafn, udi tvende Aar forærer og skienker dend Afgift af Møllen, som Eders Efterladte (om det hellers er Guds behagelige Villie at kalde Eder herfra) efter Fæstebrevitz Indhold burde give. Samme liden Gave ieg formoder at I selv udi levende Live besorger ham forlods ud til gode, som da med sin Omstændighed udi Skiftbrevet efter Eders Død kan blive indført. Han, nemlig den ældste Søn, med begge hans Brødre, skal stedse for mig og mine Arvinger nyde Frihed at være og blive, hvor helst de lyster, hvorpaa I kuns, naar I vil, kan sende en Opsats, hvorledes I selv vil have den stilet, da, naar stemplet Papir medfølger, samme af mig straxen skal blive underskrevet og forzeiglet. — For Resten ønsker ieg Eder gierne længere Liv, om det er Guds gode Villie; hvis ikke, saa befales I Gud i Vold af Eders velvilligste

Christian Rathlou.

Vi ser her et Eksempel paa, hvor naturligt det var i gamle Dage at tale med den syge om Døden. Lægehjælp kendte man ikke stort til, og det var vel ogsaa smaat med Lægemedler, der kunde lindre og helbrede. Hvad det mest kom an paa var at skaffe den syge Ro i Sjælen og Fred til at dø, og det kunde

den bedst, som levede stærkt i Troen paa Guds naadige Bistand, og som havde Magt og Vilje til at hjælpe de efterladte i Fremtiden.

Et Par Dage efter, at Gerth Brøndsted havde modtaget dette Trøstebrev fra sit Herskab, døde han. Paa hans Begravelsesdag d. 6. Maj 1746 underskrev Chr. Rathlou Sønnernes Frihedsbrev, som var udfærdiget paa stemplet Papir i behørig juridisk Form. Friheds- og Forsørgelsesbrevet lyder saaledes:

»Christian Rathlou til Rathlousdall og Gersdorffslund, Ridder, hans kgl. Majestæts bestalter Geheimeraad, samt Jægermester udi Nørre Jylland kiendes og herved tilstaar at have til Sl. Gert Brøndsteds ældste Søn, som bærer mit Nafn, nemlig Christian Brøndsted skjænket og given dend Landgilde som ellers af Skægs Mølle i sig selv efter hands sl. Faders Død efter Jordebogens Formelding skulle svares, udi næst efterfølgende 2de Aar, fra Paasken 1746 til man skrivendes vorder 1748, som nærmere ved Skiftets Endelighed og udi Skiftebrevet skal blive mentioneret, hvorvit samme skal strække sig og hannem i Tiden af Boen (Boet!) frem for sine andre skal gotgiøres.

Desforuden haver ieg og ligeledes bevilget og tilladt, som ieg og herved bevilger og tillader, at ovenmeldte Sl. Gert Brøndsteds 3de Sønner, nemlig Christian, Gert Ditlev og Søren (om Gud vil, da dend Tiid oplever, at de deres Brød hos fremmede skal søge) maa, uden min ellers mine Arvingers ringeste Pretention reise, fare, tiene, være og søge deres Brød og Fortun (Lykke) hos Gotfolck, hvor helst de lyster og selv for got befinder; dog saa længe de skicker dem ærlig, tro og vel, skal de altid og maa tilholde sig mig og mine Arvinger som deres Husbonde og rette Forsvar, i hvad Tilfælde de maatte fornærmes og nogen Slags Ulejlighed tilføjes og vederfares.

Dette til Bekræftelse haver ieg min egen Haand her underskrevet og mit sædvanlige Zignette paatryckt.

Datum Rathlousdall, d. 6. Mai 1746.

C. Rathlow.*)

Magister I. C. Hansen tilføjer i sit Strejftog: »Særlig Beskyttelse og Støtte for Sl. Gert Brøndsteds 3de Børn kunde nok tiltrænges. Der var ingenlunde Velstand til Huse i Hjemmet paa Skægs Mølle. Da Boet blev opgjort, viste det sig, at Familien knap ejede saa meget, som Ane Sophie ved Arven efter sine Forældre havde bragt med til Huset. Man ser deraf, at Gert Brøndsted under sin Tjenerstilling hos Herskabet ikke kan have lagt synderligt til Side, og at han heller ikke fra sit Fædrenehjem har haft nogen Arv af Betydning fremgaar af, at hans Far — mod al god og sømmelig Regel — ikke blev anset for værdig til at opkaldes. At den ældste Søn faar Godsherrens Navn, er i dette Tilfælde naturligt; men den næste, der skulde bære Farfaderens Navn, kaldes Gert Ditlev, dels efter sin Far, og dels efter sin Mors Morbroder og Formynder Ditlev Møller, Forpagter paa Herregaarden Pandum ved Nibe, og endelig kaldes den tredje Søn, Søren, efter sin Morfar.

Den Opgave, der nu først og fremmest forelaa for Chr. Rathlow til Støtte for de faderløse, var at finde en passende Ægtefælle til deres Moder og en god Stedfar for de tre Drenges.

Som meddelt under Beretningen om Fillerup Nedermølle havde Mølleren Hans Mortensen og Hustru Helvig Christensdatter Svendstrup 5 Børn, hvoraf 2 var Sønner. Den ældste, Christian, blev ansat paa Aakjær Godskontor hos den fornemme Ridefoged Jakob Rind. Den anden Søn, Hans, havde bestemt sig for Studeringerne og skulde ligesom sin Far gennemgaa Latinskolen og maaske senere blive Præst.

Hans Hansen Møller var født 1723. Tidlig kom han paa Latinskolen, og blev saa vidt man kan skønne Student. Det skulde imidlertid gaa helt anderledes for den unge Mand. Hans Far blev i 1744 meget syg og maatte som Fuldmægtig for Rathlousdal og Gersdorffslund lade Arbejdet ligge; men det

*) Meddelt af cand. theol. Gustav Brøndsted, Hellerup.

store Gods kunde ikke i Længden undvære en Fuldmægtig, og derfor gav Christian Rathlou Ordre til, at Sønnen Hans skulde hjemkaldes fra Studeringerne og besøge Faderens Forretninger. Hvad han har studeret, siges der ikke noget om. Han naaede ikke hjem til Faderens Dødsleje, men først til Begravelsen. Studeringerne maatte han opgive. Den 20 aarige unge Mand maatte nu gaa ind i og klare de omfattende Forretninger, som Godsbestyrelsen og Faderens private Bedrift medførte.

Under Godsbestyrelsen hørte bl. a. Forvaltningen af Skifter i Dødsboer.

Ogsaa disse maatte Hans Møller tage sig af. Man begriber næsten ikke, at den unge Mand, lige hjemkommen fra Studeringerne, straks kunde forestaa disse praktiske Opgaver, men han maa vel være blevet sat ind i Tingene, og han har vel desuden haft en administrativ Begavelse ligesom Faderen. Han synes i alt Fald at have været lidt forud for sin Alder, idet han ikke alene klarede sin Moders private Bedrift baade med Møllen og den Bankierforretning, Faderen havde drevet, men ogsaa de langt større Forhold paa Rathlousdal klarede han med Dygtighed og Forstaelse. Den gamle Geheimeraad fulgte i Stilhed den unge Hans Møllers Arbejde og fandt ham særdeles brugelig som Faderens Eftermand.

Da Gert Brøndsted døde i 1746 blev det selvfølgelig Hans Møller, der maatte ordne dette Dødsbo. Chr. Rathlou fulgte ogsaa denne Forretning med største Interesse; thi han havde fattet den Tanke, at den unge nu 23 aarige Mand maatte være den rette til at træde i Gert Brøndsteds Sted som Husbond for Anne Sophie sal. Brøndsteds og Stedfader for hendes 3 Sønner. Partiet kunde nogenlunde passe; han var ganske vist kun 23 Aar og hun 30, men de hørte i alt Fald til samme Milieu i Samfundet.

At Hans Møller ogsaa slap godt fra et langt større Dødsboskifte, hans egen Fars, kunde kun være særdeles tilfredsstillende for den gamle Geheimeraad. Skiftet findes i Rathlousdals Skifteprotokol (Landsarkivet, Viborg) og er et baade stort og meget interessant Dokument. Hver eneste Ting i dette rige Møllerhjem i Fillerup er opført og vurderet til Pris. Det tog Tid at komme til Bunds i de mange Stuers Skabe og Kister, samt i Guld- og Sølvagerne, Obligationer og Gældsbeviser, foruden de mange Panter, Debitorerne havde maattet erlægge som Sikkerhed for et Laan.

Slutresultatet blev, efter at Halvdelen af Boet samt 1000 Rdl. var tildelt Moderen, at der, foruden Resten af Indboet, blev 1000 Rdl. til hver af Sønnerne og 500 Rdl. til Døtrene.

Den 12. Oktober 1746 blev Hans Møller og Anne Sophie, f. Worsø, gift i Odder Kirke, og samtidig overtog han Fæstet af Skægs Mølle, samt Godsforvalterstillingen paa Rathlousdal paa eget Ansvar.

Hvis ikke det havde været Geheimeraadens magtpaaliggende at faa Hans Møller gift med Enken i Skægs Mølle, havde det været naturligere for den unge Mand at overtage Fillerup Neder mølle efter sin Far. Nu blev det altsaa Skægs Mølle, og den fik i hans og hans to Hustruers Tid en Opblomstring som ingen Sinde før.

I Fillerup Neder mølle kunde Hans Mortensens Enke ikke vedblivende sidde som Fæster. Der maatte ske en Forandring, men ogsaa her vidste Chr. Rathlou Udvej, saa Enken ikke behøvede at flytte. Han havde en anden trofast Livtjener, som han gerne vilde hjælpe frem. Søren Themstrup hed han, og da han i 1750 blev gift med en af Møllødøtrene i Fillerup, Anna Cathrine, — altsaa en Søster til Hans Møller — fik han af Geheimeraadens overdraget sin Svigermors Fæste paa meget favorable Vilkaar. Mon ikke Hans Møller har været medvirkende til denne Fæsteoverdragelse?

Hans Møller blev en fortrinlig Stedfar for sin Hustrus tre Børn. Paa en udmærket Maade sørgede han for, at de fik den bedste Uddannelse, de kunde faa. — Den ældste, Christian Brøndsted, kom paa Latinskole i Horsens og som Student paa Universitetet, hvor han tog sin teologiske Embedseksamen og blev Præst, først i Fruering 1785, senere i Horsens, hvor han blev en meget anset Provst og tilmed meget velhavende.

Fra ham nedstammer en talrig Slægt af Brøndsteder, bl. a. Sønnen, den berømte Arkæolog og Filolog Peter Oluf Brøndsted, Oldefar til Professor Johs. Brøndsted, vor nuværende Direktør for Danmarks Nationalmuseum. Forfatteren K. G. Brøndsted, tidligere Lektor ved Aarhus Kathedralskole, er Sønnesøn af Arkæologen.

Om den næstældste af Stedsønnerne skriver Mag. I. C. Hansen i det omtalte Strejftog*) saaledes:

»Gert Ditlev blev efter endt Skolegang og lidt Kontorarbejde hjemme bragt paa Marselisborg Godskontor under Ridefogeden Hr. Stern. Den unge Mand sendtes veludstyret hjemmefra. Hans Garderobe bestod af en helt ny graameleret Klædeskjole (Frakke) og en ny grøn »Bricaus«, Vest med forgyldte Knapper; endvidere en grøn Klædeskjole og Vest og til at variere Dragten med en rød, ulden Damaskes Vest og en hvid Vest med røde Glasknapper. Til Kontorbrug havde han baade en grøn og en blaa Frakke, begge med forgyldte Knapper. Endelig en hvid Klædesoverfrakke og en sort Fløjels Kasket, samt Støvler og Sko. Vi faar af denne Fortegnelse et Begreb om, hvordan en veludhalet ung Mand dengang tog sig ud, farvebroget kunde han vel nok klæde sig ud. Benklæderne var enten af sort Klæde, eller det var hvide Skindbukser.

Til Udstyret hørte ogsaa Krudthorn og Haglpung. Jagtbøsse behøvede han ikke selv at eje, for der var altid paa enhver stor Herregaard et helt Arsenal af Jagtgeværer, og ligesaa var det en Selvfølge, at der var en Ridehest til hans Raadighed; men Sporer og Ridepisk maatte han selv medbringe.

Desværre fik Gert Ditlev ikke megen Lejlighed til at bruge sit gode Udstyr. Han døde 1760, kun 17 Aar gammel«.

I sit Ægteskab med Hans Møller fødte Anne Sophie en Søn, Hans, og en Datter, Dorthe Sophie.

Hans blev sat i Horsens Latinskole og blev Student samme Aar som hans Mor døde 1767. Han opgav forøvrigt Studeringerne, idet han i 1770 blev gift med en Møllerdatter, Johanne Margrethe Nielsdatter fra Skvæt Mølle ved Skanderborg. 1771 overtog han Svigerforældrenes Mølle mod at betale 1400 Rdl. i Prioritetsgæld og de gamles »aparte Gield, ungefehr 400 Rdl., samt endelig yde dem Aftægt for Livstid.**)

Det blev et kort Samliv for de to unge Møllerfolk i Skvæt Mølle, idet de begge døde i 1784 med kun faa Maaneders Mellemrum. I Ægteskabet var der 3 umyndige Børn: Hans 12 Aar, Erich 11 Aar og Anne Sophie 9 Aar.

Skifteforretningen viser Velhavenhed, men Børnene, saa unge som de var, kunde ikke overtage Ejendommen, som derfor af Skifteretten blev averteret til Auktion.

Hvor blev saa Børnene af? Ja, der var ikke andre Hjem for dem end hos Bedsteforældrene i Skægs Mølle, men her var der ogsaa baade Husrum og Hjerterum for de forældreløse og desuden en Flok jævnaldrende Børn, som de nu blev opdraget med.

Da Anne Sophie, f. Worsø, døde i 1767 giftede Hans Møller sig igen 1768 med Cecil Elisabeth Jordhøj (Datter af Præsten Lauritz Jordhøj i Søvindgangsted og Hustru Mette Hansdatter Juul (f. paa Tyrrestrup 1717, død ²⁰/₃ 1795). Hun blev født i Elbæk Præstegaard 1745 og var gennem sin Far ud af

*) Aarhus Stiftstidende, 27. Decbr. 1938.

**) Se Østjydsk Hjemstavn 1938, S. 189.

en stor, stærk og berømmelig Slægt, Svaneslægten, af hvilken enkelte Medlemmer har skrevet deres Navn dybt og uforglemmeligt i den danske Historie.

Med Cecil Jordhøj kom der Liv i Skægs Mølle; thi med hende samledes der en dygtig og levende Kreds af baade unge og ældre fra den nærmeste Omegn, dog mest af hendes egen Familie fra Tyrrestrup og Elbæk Præstegaard.

De to Brødre Brøndsted var allerede dengang rejst bort fra Hjemmet. Chr. Brøndsted var Præst i Fruering, ikke langt fra Skægs Mølle; hvor Søren Brøndsted har opholdt sig vides ikke med Sikkerhed.

Men de tre forældreløse Børn fra Skvæt Mølle fandt i Cecil en forstaaende og god Stedmor.

I Hans Møllers og hans 2. Hustrus Ægteskab fødtes 6 Sønner og 2 Døtre, der, efterhaanden som de voksede til, blev omsværmet af Fætre og Kusiner og andre unge, der følte sig knyttet til Hjemmet i Skægs Mølle.

Den ældste Lauritz Møller	f. $\frac{8}{12}$ 1770, død $\frac{17}{11}$ 1786.
Gert Ditlev Møller	f. $\frac{25}{10}$ 1771, død 1854.
Anker Svendstrup Møller	f. $\frac{20}{9}$ 1773, død $\frac{7}{4}$ 1774.
Hans Christian Møller	f. $\frac{1}{2}$ 1776, død $\frac{4}{1}$ 1838.
Øllegaard Charlotte Møller	f. $\frac{14}{4}$ 1777, død $\frac{2}{4}$ 1820.
Joachim Otto Møller	f. $\frac{8}{1}$ 1781, død $\frac{2}{9}$ 1873.
Peter Severin Møller	f. $\frac{14}{12}$ 1781, død $\frac{7}{2}$ 1826.
Anne Sophie Møller	f. $\frac{11}{9}$ 1783, død $\frac{31}{8}$ 1862.

Der førtes et meget selskabeligt Liv i Skægs Mølle. Foruden Slægtskabsforbindelser stod Hans Møller og hans Hustru i Venskabsforhold til mange af Egnens bedste Familier, og da Hans Møller i 1781 blev udnævnt til Herredsskriver i Hads Herred blev Selskabskredsen endnu større. Det var navnlig Egnens Møllere, Præster og Gudsforvaltere, der fyldte Stuerne, naar der var Selskab. — Til Stamgæsterne hørte især den højtbegavede og musikalske Sognedegn i Odder, Jørgen la Cour, kaldet til Embedet 1789. At han straks blev knyttet til Kredsen om Skægs Mølle, behøver næppe at siges. Han var et levende Menneske, fuld af Musik og Sangglæde, hans ualmindelige selskabelige Talenter og hele vindende Personlighed gjorde ham velset og velkommen overalt, baade i rige og fattige Hjem. Der var knap noget Selskab, der duede, naar ikke »Degnen i Odder« var med, blev der sagt, og det var ligesom han udfoldede sig endnu mere, da han endelig i 1798 blev gift med den smukke og elskelige Lotte Guldberg, i hvis Øjne der spejlede sig en »følsom og ædel Sjæl«.

At disse to blev skattede Gæster af Familien i Skægs Mølle kan ses deraf, at da Hans Møller døde 1796, valgte hans Enke, Cecil Jordhøj, Jørgen la Cour til Lavværge og benyttede ham som Tillidsmand ved Afviklingen af hendes afdøde Mands Mellemværende med Stamhuset.*)

Endnu i flere Aar boede Cecil paa Skægs Møller og drev baade Mølleri og Landbruget bistaet af sin ældstlevende Søn, Hans Chr. Møller.

Naar det meddeles**), at Jørgen la Cour, foruden at være en fortrinlig Lærer og Sognedegn, ogsaa var en fremragende Landmand, der ejede det nuværende Christianslund, lige over for den gamle Skole, som nu er nedrevet, kan det maaske tænkes, men derom ved man intet, at han ogsaa har været den ledende i Landbruget paa Skægs Mølle efter Hans Møllers Død, og at H. Chr. Møller, der senere nævnes som en stor Fremskridtsmand paa Landbrugs Omraade, kan have haft la Cour som Forbillede.

I Aaret 1796, samme Aar som Hans Møller døde, kom en ny Familie til Hads Herred, der fik stor Betydning for Egnens aandelige og materielle Udvikling. Det var den ny Randlevpræst, Niels Blicher med Familie, ogsaa den knyt-

*) Mag. I. C. Hansen: »Strejftog« i Aarhus Stiftstidende 27. Decbr. 1938.

**) Lars F. la Cour: »Slægten la Cour«.

tede sig efter kort Tids Forløb til Vennekredsen i Skægs Mølle. St. St. Blicher blev her en hyppig Gæst i Ferierne sammen med sine Venner, Jørgen og Lotte la Cour, og i den lidt ældre, dygtige og muntre Møllerson, Hans Chr. Møller, fik han en trofast Ven for Livet, en Ven han kunde stole paa og dele alt med. Senere blev ogsaa Præsten i Elbæk Præstegaard, Hans Brøchner, en god Ven for ham.

Ogsaa Gud Amor drev sit Spil paa Skægs Mølle. Der var jo to Døtre i Hans Møllers og Cecil Jordhøjs Ægteskab, Øllegaard Charlotte (f. 1777) og Anne Sophie (f. 1783). De var meget omsværmet af de unge Kavalerer, der mødtes i Møllen. Om Mor Cecil har haft en Finger med i Spillet er vel ikke helt utænkeligt, da hun mærkede, at hendes Fætter, Kancellisekretær cand. jur. Christian Søltoft fra Tyrrestrup, gik paa Frierfødder til hendes Datter, den smukke varmhjertede Øllegaard. Forlovelsen blev deklareret og den 23. Marts 1804 stod Brylluppet.

Flere Aar efter i 1811, paa samme Dag som Søsteren blev gift, blev Anne Sophie viet til ovennævnte Præstemand, Hans Brøchner, fra Elbæk Præstegaard, der i 1810 var blevet kaldet til Sognepræst i Gangsted-Søvind Menigheder.

Hvor maa det have glædet gamle Cecil Elisabeth Jordhøj, at hendes to Døtre blev paa Hjemegnen og endda paa de Steder, hvor hun selv havde traadt sine Børnesko og levet et lyst og rigt Barndoms- og Ungdomsliv, den ene som Husfrue paa Tyrrestrup, hvor hendes Mor var født, den anden som Præstefrue i Elbæk Præstegaard, hvor hun selv fødtes.

For St. St. Blicher blev ogsaa disse to Hjem lykkelige Tilholdssteder, hvor han ret kunde hengive sig til Jagtens Glæder og udfolde sin rige Charme i Selskabslivet, og til de faste Gæster paa Tyrrestrup hørte naturligvis Jørgen la Cour og hans Hustru, navnlig da Cecil Elisabeth Møller i 1804 flyttede fra Skægs Mølle og tog varigt Ophold hos sin Datter og Svigersøn paa den store Gaard.

Hans Brøchner var ligesom Blicher en ivrig Skribent og denne fælles Interesse har nok været Aarsag til, at disse to fandt hinanden. Begge var de optaget af at skrive om, hvad der havde tildraget sig hver paa sin Egn, og begge var de store Naturelskere, der vandrede sammen og frydede sig over Skønheden, de mødte i Naturen.

Skønt det var forbudt at bruge Kirkebogen til andet end Indførsler af Sognets døbte, konfirmerede, viede og døde, kan man i Gangsted Kirkebog finde beskrevet med Hans Brøchners Haand et stort Stykke Kulturhistorie om Egnens Skik og Brug, og om hvad der i hans Tid har tildraget sig i de to Sogne, han var Præst for. Han har ogsaa tilladt sig at skrive et og andet om de mere fremstaaende af sine Sognefolk.

Om sin Svigerinde, Øllegaard Charlotte paa Tyrrestrup, skriver han, da han i Kirkebogen indfører hendes Døds- og Begravelsesdag d. 2. April 1820:*)

»Hun var alt, hvad en ædel Quinde bør at være. I hendes 16aarige Ægtestand blev hun Moder til 10 Børn, hvoraf 6 lever; 4 modtager hende som Lysets Engle i Evigheden. Hun var lykkelig, ved en ædel Mands redeligste Kiærlighed, han tabte i hende sit Livs favreste Glæde.«

I en Beretning**) om Tyrrestrup meddeler Pastor H. Brøchner videre om Øllegaard Charlotte: »I den blideste Fred paakom dem en stor Bitterhed: hun den kiærligste Hustru, Børnenes tro Moder blev angrebet af et ulægeligt Tilfælde i Brystet. Over fire Aar varede denne vansmægtende Tilstand, da indslumrede hun til Savn og Sorg for Mange d. 2. April 1820.«

*) Søvind Kirkebog.

**) Jydsk Historie og Topografi, 4. Bind.

Hos sin Datter og Svigersøn paa Tyrrestrup døde Cecil Elisabeth, f. Jordhøj, den 21. September 1815. Hun blev 70 Aar. Pastor Hans Brøchner tilføjer i Kirkebogen, da han nedskrev sin Svigermors Døds- og Jordfærdsdag:

»Hun døde paa Tyrrestrup, hvor hun i 11 Aar har nydt en rolig Alderdom«.

Efter denne Tilføjelse maa Cecil Jordhøj være flyttet fra Skægs Mølle 1804, netop det Aar, da hendes Datter Øllegaard blev gift med Chr. Søltoft.

Hun beholdt imidlertid sit Fæste paa Skægs Mølle indtil 1812, da den overgik til Kjørboslægten. Længe havde hendes ældste Søn, Hans Chr. Møller, været den egentlige praktiske Leder af Møllen og dens Landbrug; men han ønskede ikke at blive Fæster af den. Der er vel saa blevet antaget en Bestyrer, og man kan jo gætte paa, at baade Jørgen la Cour, indtil hans Død 1809 og Hans Chr. Møller har haft Opsyn med Møllens Drift.

To af Hans Møllers og Cecil Jordhøjs Sønner.

1) Hans Chr. Møller førte som Herregaardsforpagter et ret omflakkende Liv, idet han ofte skiftede Forpagtning. Han begyndte som Forpagter paa Rodstenseje, hvis Agerbrug han forpagtede fra 1805—1814, og han var her til megen Hjælp for den gamte Oberstinde Mette Sophie Weingell, der sad som Enke og trængte til kyndig Hjælp.

Altid var Hans Chr. Møller villig og raadgivende, naar det drejede sig om Gaardens Trivsel, og desuden satte han Jordene i en saadan Stand, at de kunde yde langt mere end forhen. Han forstod sig paa Økonomi, hvilket godt kunde gøres nødig paa Rodstenseje, eftersom den gamle Frue sad lidt haardt i det. Selv tjente han godt paa sit Landbrug og kunde i 1809 købe Gaarden Faurgaard i Ondrup. Formodentlig har han tænkt sig at bosætte sig der, idet han byggede en ny Hovedbygning mere herskabelig end den gamle. Men hans Dygtighed og Arbejdsevne krævede større Forhold at virke under, end Faurgaard kunde give ham. Han forblev endnu nogle Aar paa Rodstenseje og lod sin købte Gaard bestyre ved betroet Hjælp.

I Napoleonskrigenes bevægede Aar blev Hans Chr. Møller Regeringens Tilidsmand ved Opkøb af Heste til Hæren, og desuden blev han under Englænderkrigen Overbefalingsmand for den lokale Militz, der havde til Opgave at værne Kysten mod et eventuelt Angreb fra Englændernes Side. Han skilte sig saa godt fra disse Hverv, at han af Frederik d. Sjette fik tilkendt Titlen Krigsraad, en Hædersbevisning han satte Pris paa.

Da Sognedegnen i Odder, Jørgen la Cour, døde den 3. Septbr. 1809, knap 42 Aar gl., var det en stor og dyb Sorg for alle hans mange Venner, og navnlig da for Hans Chr. Møller og St. St. Blicher.

Hans Enke stod nu ene tilbage med Gaarden og 5 uforsørgede Børn — alle Sønner —, hvoraf den ældste kun var 11 Aar, da hans Far døde. Moderens Kaar var alt andet end gode, og det blev nu Hans Chr. Møller en kær Pligt at hjælpe hende med Gaardens Drift i den første svære Tid.

Den ældste Dreng, Peter*), blev efter Faderens Død sat i en Slags Realskole i Aarhus, Holger, den næstældste, blev taget i Huset af Kammerjunker Chr. Magnus v. Voss paa Rodstenseje, der i 1801 blev gift med Sophie Amalie Sehested, Enkegrevinde Trampe. Lauritz kom ogsaa til Rodstenseje, men i Huset hos Hans Chr. Møller og Hustru Ditlevne v. Voss. De to Drengene kunde altsaa daglig se hinanden, fik ogsaa fælles Huslærer, og der var jo heller ikke saa langt hjem til Moderen i Odder. Christian, der vilde være Præst, blev i 1815 sendt til Provst Bregendahl i Skive, hvor han sammen med Præstens

*) L. F. la Cour: »Slægten la Cour«.

to Drengte blev undervist og hjulpet frem til at blive Student. Denne Chr. la Cour blev i 1861 Sognepræst i Odder, hvor han var blevet født i 1805. — Den yngste, Carl, var kun et Aar, da Faderen døde, ham beholdt Moderen hjemme hos sig.

Først paa Aaret i 1809 blev Hans Chr. Møller gift med Ditlevine Margrethe v. Voss, en Søster til Kammerjunker og Major Magnus v. Voss paa Rodstenseje. Det blev et meget lykkeligt Ægteskab. Et af deres Børn var Sønnen, Frederik Ditlev Møller, der blev en bekendt grundtvigsk Præst i Sejling-Sinding ved Silkeborg, og som blev gift 1857 med Jutta Kunigunde Bojsen, den danske Kvindesags meget fremtrædende Forkæmper, og som sammen med sin Mand, der var blevet forflyttet til Marvede som Sognepræst, oprettede Sorø Højskole 1887.

I Aaret 1814 ophørte Forpagtningen af Rodstenseje, og da Hans Chr. Møller derved i Forening med Flid og Sparsommelighed havde erhvervet sig en ikke ubetydelig Formue, købte han samme Aar Østergaard, en mindre Herregaard i Tulstrup Sogn for 90.000 Rdl. Sedler; men paa Grund af uheldige Konjunkturer i Pengevæsenet (Statsbankerotten 1813) nødtes han til, efter at have drevet Ejendommen i nogle Aar og afbetalt $\frac{2}{3}$ Del af Købesummen, at afstaa den igen til den forrige Ejer i 1821 eller 22.

Det var svært for Hans Chr. Møller og hans Familie at forlade Østergaard, hvor han havde lagt saa meget Arbejde og drevet Gaarden frem efter nye og mere ukendte Metoder. For hans Forsøg med Engvanding fik han i 1819 tilkendt Landhusholdningsselskabets Guldmedaille, en ærefuld Udmærkelse, han var glad for, og som han i høj Grad fortjente. Hans Afhandling om de til Engvandingen gravede og bedækkede Grøfter findes i »Nye landøkonomiske Tidende«, 1. Bind, Pag. 338—45.

Efter at være flyttet fra Østergaard boede han i et Par Aar paa sin Gaard Faurgaard, som han i 1824 solgte til Litteratur- og Personalhistorikeren Thomas Hansen Erslew, idet han samme Aar blev Godsforvalter paa Benzon og Gl. Esstrup, i hvilken Stilling han blev indtil 1828, da han paa 10 Aar forpagtede Hovedgaarden Marselisborg ved Aarhus. Her befandt de sig godt og her havde de i skønne Omgivelser et stort Virkefelt, der tilfredsstillede ham, som den flittige og dygtige Landmand han var:

Men her oplevede han ogsaa den store Sorg at miste sin opofrende Hustru d. 13. April 1834. Det var, som han efter hendes Død ikke kunde besinde sig paa Arbejdet, der var ingen rigtig Glæde i det, følte han. Kræfterne tog af, og d. 4. Januar 1838, kun nogle faa Maaneder før Forpagtningstiden var udløbet, døde Hans Chr. Møller i sit 62. Aar.

Han var en fremsynet Landmand med store Perspektiver, et Menneske, hvis Sjæl var præget af Fromhed og Ydmyghed, en Lysseer, der var elsket af mange. Mon ikke disse sjælelige Egenskaber var en Arv fra Livet i Skægs Mølle?

Da St. St. Blicher gennem Bladene erfarede sin trofaste Vens Død greb det ham meget dybt. Han skrev et Mindedigt, der hører til noget af det smukkeste, han har skrevet:

»Farvel Hans Christian! ogsaa Du gaar bort!
Du, som de andre, lader mig tilbage.
Nu tykkes mig først ret vort Liv er kort —
Det hele kun en liden Slump af Dage.

— — —
Det er ej længe siden, tykkes mig,
Vi vare begge raske Ungersvende.
Mig tykkes hartad som det var i Gaar,
vi svang Hadsherredspigerne i Dansen

Med friske Roser i de lyse Haar
Og kælnøje under Blomsterkransen.«
Han slutter vemodigt sit Digt saaledes:
»Farvel, Hans Christian! fra Din Grav igjen
Jeg atter ud i Livets Tummel iler. —
Sov vell! Jeg kommer efter Dig, min Ven!
Naar Dødens Engel ogsaa mig tilsmiler.«

2) Joachim Otto Møller. Han var den anden af Hans Møllers og Cecil E. Jordhøjs Søner og fødtes i Skægs Mølle d. 8. Jan. 1781. I Daaben blev han opkaldt efter Statsministeren paa Rathlousdal, Joachim Otto v. Schack-Rathlov. Vel havde han hjulpet lidt til ved det lille Landbrug, der var knyttet til Møllen, men tidlig fik han Lyst til at studere. Efter at have modtaget privat Undervisning i Hjemmet (af hvem vides ikke, men man kan jo ogsaa her gætte paa Jørgen la Cour, der jo var cand. theol.) blev han sendt til Aarhus paa Kathedralskolen, hvorfra han tog Studentereksamen 1801. Hans Lyst var at blive Læge, og allerede i 1806 tog han kirurgisk Eksamen og klarede sig fint. Hurtig gennemgik han Kandidataarene paa forskellige Hospitaler i København. Der siges om ham, at han som ung var en fin Operatør, der ikke gik af Vejen for selv de største Operationer. Maaske har dette været Aarsagen til, at han allerede som 27 aarig ung. Mand d. 1. Jan. 1808 blev udnævnt til Overkirurg ved Øresundshospitalet i Helsingør. Dette hurtige Avancement til en betydelig Stilling kan ogsaa skyldes Englænderkrigen, som netop da for faa Maaneder siden havde kulmineret ved Københavns Bombardement. I ikke mindre end 44 Aar forblev han i samme Stilling ved samme Hospital, idet han først tog sin Afsked i 1852.

Aaret 1809 blev Joachim Otto Møller gift med Anne Marie Elisabeth Roholt (f. i Helsingør 21. Maj 1785), hvis Far Jakob Peter Roholt var Proviantforvalter i Helsingør. I Ægteskabet var der 7 Børn, hvoraf 2 Døtre, Sophie Agnes og Elisabeth Margrethe Møller efter hinanden blev gift med Chr. Søren Marcus Olrik, Direktør for den kgl. grønlandske Handel. En Sønnesøn af Direktøren og Sophie Agnes Møller, Harald Olrik, lever endnu og har til Nationalmuseet solgt et Arvestykke, et gammelt Sølvbæger, som i sin Tid har staaet dels paa Fillerup Nedermølle, dels paa Skægs Mølle. Da Hans Møller døde 1796 arvede Sønnen, Joachim Otto, det, og siden er det gaaet i hans Familie helt ned til ovennævnte Harald Olrik. Nationalmuseets Konsulent, cand. mag. Halkjær Kristensen, fik opklaret, at Bægeret stammede fra Skægs Mølle, hvorfor han fik udvirket, at det blev skænket til Odder Museum, og her staar det nu og minder om en gammel højtanset Møllerslægt paa den nu stærkt forfaldne Mølle, hvis Vandhjul og øvrige Møllehjul for længst er gaaet i Staa, kun Minderne hvisker i Krogene om et stærkt pulserende Liv, og om Slægter, hvis Efterkommere den Dag i Dag betyder meget i dansk Kulturliv.

Joachim Otto Møller blev en meget gammel Mand, der først døde 27. Septbr. 1873 i Helsingør 92 Aar gammel.

Middelalderlige Potteskaar.

Et Fund i Aale.

Af Peter Bang Termansen.

DA Tømrermester Niels Pedersen i Aale i April Maaned i Aar vilde flytte nogle Stikkelsbærbuske i sin Have, stødte han under Gravningen paa saa store Mængder af Potteskaar og Sod, at han hurtig blev klar over, at det ikke kunde stamme fra en almindelig Nutids-Havemødding. Horsens Museum blev derefter underrettet, og Fru Dr. Sylvest tog til Aale for at se nærmere paa Fundet og foretog samtidig en Gravning paa Stedet, som resulterede i Afsløringen af et righoldigt Lag af Potteskaar i Forbindelse med Sod og et fast Lerlag.

At der kunde være Tale om en Brandtomt eller i alt Fald om Ting, der paa en eller anden

Tusinder af aarhundredgamle Potteskaar fra Tømrermester Niels Pedersens Have i Aale.

Foto: P. Bang Termansen.

Maade havde været i nær Berøring med Ildsvaade, var ganske indlysende, og det var unægtelig fristende at undersøge Stedet nøjere. Horsens Museum kunde imidlertid ikke paa daværende Tidspunkt overkomme at gøre mere ved Sagen, hvorfor »Den gamle By« i Aarhus paatog sig Arbejdet.

Den 21. April begyndte jeg en orienterende Prøvegravning et Stykke fra det Sted, hvor Fru Sylvest havde gravet, og ogsaa her var der mange Potteskaar og en Del Lerklumper fra klinede Vægge, men dog ikke noget, der tydede paa et sammenhængende Lerlag.

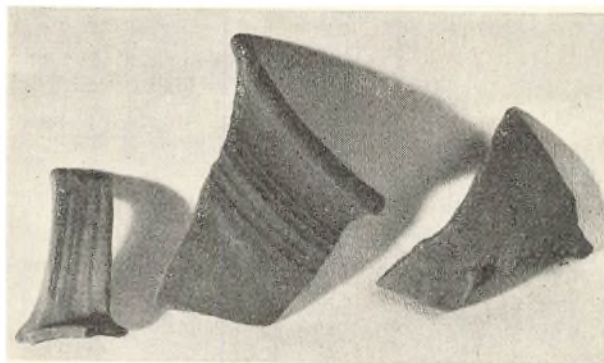
Jeg blev straks klar over, at der maatte foretages en Afgravning af et større Omraade, og da Arbejdet hastede, fik jeg Assistance af Hr. cand. mag. G. Rasmussen, ligeledes fra »Den gamle By«.

Herefter kunde det egentlige Gravearbejde begynde, og vi startede i den sydvestlige Del af Haven. Men her var der kun faa Potteskaar og enkelte Lerklumper; først da vi arbejdede os op mod Havens Midte, tiltog Potteskaarene

i Antal, og da vi naaede Udkanten af det Felt, Fru Sylvest havde undersøgt, afdækkedes et fast, sammenhængende Lerlag med en stærkt fliget Kontur. Lerlagets Overflade var ret plant, hvorimod dets Underside havde taget Form efter det meget ujævne Terræn, hvorover det laa. Dets Tykkelse blev herved stærkt varierende og maalte fra ca. 3 til ca. 12 cm. Man saa med det samme, at Leret havde været i Forbindelse med Ild, idet dets Farve svingede fra ren naturel over graat og gult til den smukkeste dybrøde Terracottafarve. Der var mange Steder Trækul i Leret, formodentlig stammende fra Støjler fra lerklinede Vægge. Men den Ejendommelighed, at der Side om Side, dybt nede i Leret,

fandtes saavel brændte som ubrændte Flintesten, kunde tyde paa, at Leret var blevet flyttet, efter at Huset var brændt.

I Plan med Lerlagets Overflade var ind mod den fligede Kontur lagt Potteskaar og Lerstumper. Stolpehuller fandtes intet Steds under Gravningen, ligesom Metalgenstande, Glas og

Ornamenterede, middelalderlige Potteskaar fra Aale.

Foto: P. Bang Termansen.

Sten tilsyneladende meget omhyggeligt var sorteret fra, og da en senere Nivelering af Potteskaar- og Lerlag viste en paafaldende plan Overflade og en meget ujævn Underside, laa det nær at antage, at det hele drejede sig om en Planering af et ujævnt Terræn med Materialer hentet fra forskellige Brandtomter.

Der blev gennemgravet et Areal paa ca. 36 Kvadratmeter og fremdraget 400 kg Potteskaar, allesammen stammende fra Tiden mellem 1300 og 1400. Potteskaarlaget begyndte ca. 40 cm under Jordens Overflade og naaede enkelte Steder en Tykkelse paa op til 40—45 cm.

Hvorfra stammede nu alle disse Potteskaar? Ja, man kan opstille forskellige Teorier uden at være i Stand til at give noget konkret Svar. De enorme Mængder Skaar kan selvsagt ikke stamme fra en enkelt Husholdnings Pottetøj, men maa være bragt sammen fra flere Steder.

Maaske har hele Landsbyen været hærget af Brand; maaske har omreisende Pottehandlere haft deres fuldt læssede Vogne staaende i en Gaard, der er gaet til Grunde ved Ildebrand. At det skulde dreje sig om en derboende Pottemagers Færdiglager, der er blevet ødelagt, syntes mindre sandsynligt ud fra den Betragtning, at der ikke egentlig var Tale om Fejlbrændinger mellem Skaarene, hvilket man uvægerligt vilde have stødt paa, hvis de stammede fra et Pottemagerværksted i umiddelbar Nærhed. — Som Forsvar for Hypotesen om en Planering med Potteskaar, kan i Parentes bemærkes, at Aale Sogn i det

store og hele er relativt fattig paa Sten, hvorfor Potteskaarene meget vel kan have afhjulpet Savnet af disse, naar der var Behov for at skabe et fast Underlag i et blødt Terræn.

Potteskaarene repræsenterede forøvrigt mange forskellige Typer af den for 1300-Tallet særprægede Keramik med den haardtbrændte, stentøjslignende Skærv og den kornede Overfladebehandling. Der var Stumper af de karakteristiske let kluntede, profilerede Hanke, Mundingsskaar med de sædvanlige ringformede Dekorationer, smaa buttede Ben og de for den tidlige Middelalder egenartede Fødder, der nærmest har Form som Kølen paa et Sejlskib. Der var ogsaa talrige Skaar, der viste de for 1300-Tallet saa typiske skraatstillede Fingertryk, der vel oprindeligt har haft en naturlig Funktion, hvor Bund og Bug mødes, men allerede paa dette Tidspunkt er gaaet over til at blive en Forsiring, anvendt saavel ved Mundingkanten som der, hvor Lertøjets Korpus glider over i Bund.

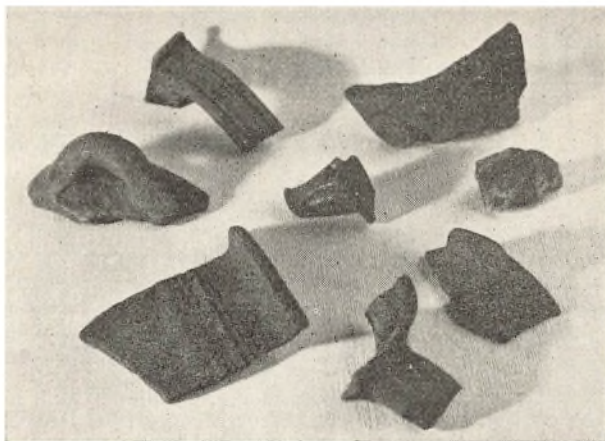
Der var ogsaa Skaar, der viste den smukke

dybgrønne Blyglasur, selvom det var den mere primitive, om man vil, lidt mere sjuskede Glacering, der var den dominerende. Det var med andre Ord hovedsageligt Skaar af den hjemlige Produktion, der kom for Dagens Lys, den Vare, der i Modsætning til den importerede, har været den jævne Mands Eje.

Det er forøvrigt ikke første Gang, der paa denne Egn findes Rester af den tidlige Middelalders Keramik, idet der i Aarene 1906—12 under Nationalmuseets Udgravning af Boringholm, der kun ligger et Par km fra Aale By, blandt et Utal af interessante Ting ogsaa blev fundet en Del Keramik af saavel importeret som af hjemlig Produktion. nøje svarende til det, der nu, desværre kun fragmentarisk, er gravet frem i Aale.

Det er ikke usandsynligt, at der ved Gravning andre Steder i Hr. Pedersens Have eller paa en af Grundene ved Siden af, vil fremkomme Ting, der vil kunne give et mere klart Billede af Hensigten med Tilstedeværelsen af de store Mængder Potteskaar. Maaske vil man støde paa Resterne af en Hustomt, maaske stammer den formodede Planering fra et paabegyndt Arbejde, der aldrig er blevet fuldendt.

Foreløbig maa man stille Sagen i Bero, da Træer og Buske dækker de Omraader, der kunde være Tale om at undersøge, og skulde man ikke senere

Hoerdagskunst for 600 Aar siden. Potteskaar fra Aalefundet.

Foto: P. Bang Termansen.

komme Sagen nærmere, vil den nu tilendebagte Gravning ikke være omsonst, idet der blandt det fremdragne Materiale gives En Lejlighed til at studere Datidens Hverdagskunst i det smaa, og f. Eks. sætte sig ind i 1300-Tallets enkle, men dog ofte saare besnærende Dekorationsteknik, hvor det drejer sig om de indstemplede Mønstre, som med deres Lys- og Skyggevirkninger giver det enstonede røde og graa Lertøj Liv.

Østjydske Folkeminder.

Da Kaffen var en ny Drik.

Det varede længe, inden Folk paa Landet fik lært at tilberede den nye Drik, Kaffen, da den kom frem. Og det varede endnu længere, før den blev daglig Drik i jævne Hjem. Et Par Træk viser begge Dele.

Da Poul Rosenørn Gersdorff fra 1794 til 1799 var Amtmand over Randers Amt og boede paa Vosnæs i Skjødstrup Sogn, havde han blandt Godsets Folk en Mand fra Aastrup. Han var Godsets Snedker og bar Tilnavn derefter, idet han hed P. Rasmussen (Snedker). Paa Gaarden fik han Kaffe, og en Aften kom han hjem til sin Kone, Ane Snedkers, med nogle raa Bønner. Næste Dag gik han paa Arbejde igen, og da han kom hjem om Aftenen, spurgte han Konen, om hun havde faaet Kaffe. Det havde hun, men, tilføjede hun: »Føj da for en Ulykke, de smagte aldrig af nogen Verdens Ting, og de var heller ikke til at tygge!«. Det viste sig, at Ane havde kogt de sære Tingester. Hun fik saa Besked paa, hvorledes hun skulde bære sig ad: Først svie dem, saa gnide dem paa Kakkellovnen med en Sten. Konen mente, at hvis det var saa omstændeligt, kunde hun ikke bestille andet den Dag. »Og A ska' da baade spinde og binde!«. — Ane Snedkers har jo nok med Tiden faaet lært Kunsten at lave Kaffe.

Gaardejer Jens Andersen, Hjelmager, der var født 1852 og døde 1936, har fortalt, at han som tolvaaers blev sendt ud til Ejendommen »Sønderborg«, der dengang hørte under Skæring Munkegaard. Konen i Gaarden var meget gammel. — Drengen kom med Renter for et Laan. Det var i Juni Termin. »Han ska' ha' no' Kaffe«, sagde den gamle Kone gæstfrit. »Vi haa engen Kaffe-bønner!«, svarede hendes Pige. — »Ih! de' æt it sann, do seje, faa vi fek et Fjerlspønn (Fjerdingspund) te Ywl!«, sagde hendes Madmor.

N. M.

Naar Drengene snoede Reb.

I en Bog om Heden omtales, at Hyrderne med en Lynggren spandt Traad af den Uld, som Faarene tabte paa Heden, og der hentydes til, at dette sikkert er en direkte Levning af en ældgammel Spindemaade. — I mine Drengaar i Adslev i 1870'erne snoede vi Reb paa samme Maade, ikke med en Lynggren og heller ikke af Uld, men med en lige, glat Pind og af Blaar. Der skulde være to til dette Arbejde, en til at sno med Pinden og en anden til at holde Blaaren og trække den jævnt ud, saa Rebet blev af nogenlunde jævnt Tykkelse. To saadanne »Toter« blev lagt sammen og saa blev de tvundet, men nu snoedes der bagvendt. Den Slags Reb var just ikke holdbart, men var nyttigt til mange Slags Ting.

M. Sørensen.

Gudenaå og den østjydske Israndslinie.

Af Dr. phil. S. A. Andersen.

Det er nu snart et halvt Hundrede Aar, siden Poul Harder offentliggjorde sin Doktorafhandling om: »En østjydske Israndslinie og dens Indflydelse paa Vandløbene«. Allerede hans Læremester, Professor N. V. Ussing, havde nogle Aar før gjort opmærksom paa, at der gik en Israndslinie midt ned igennem Østjylland, og at det var den, der havde Ansvaret for, at Gudenaå havde faaet sit Løb nordpaa langs med Østkysten og ikke, som det vilde være det naturlige, østpaa til Kattegat. Det var denne Israndslinie, som Poul Harder nu havde fulgt lige fra Grenaa-Egnen og ned til Nordsiden af Vejle Fjord og nu gjorde Rede for i en omhyggelig og klar Fremstilling. For nogle vil den synes at være rigelig bred og omstændelig, men det er ganske givet denne Omhu og Klarhed, der har medført, at Afhandlingen er blevet een af de mest »klassiske« og uangribelige inden for dansk Geologi, stadigvæk værd at læse.

Tid efter anden har jeg haft Lejlighed til at efterprøve hans Beskrivelser og Iagttagelser, idet jeg nu har fulgt og til dels kortlagt hele Israndslinien fra Egnen omkring Hornslet, Nord for Aarhus og sydpaa til Vejle Fjord, ligesom jeg har fortsat Undersøgelserne sydpaa ned forbi Kolding for om muligt at finde Israndsliniens Fortsættelse videre sydpaa. Det har herved ikke været muligt at finde Holdepunkter for nogen Kritik af det gamle Arbejde, tværtimod fyldes man af Beundring over, hvad Poul Harder har faaet ud af sine Iagttagelser, selv om han ikke har foretaget en egentlig Kortlægning af Israndslinien og Dannelserne langs med den. Blot har det været muligt at fastlægge dennes Forløb mere nøjagtigt, hvor Poul Harder faktisk kun har antydnet, at den maa have gaaet. Der er dog tillige kommet en hel Del Forhold frem, der kan kaste yderligere Lys over Østjyllands Udviklingshistorie, den Gang da Gudenaå opstod i sin fulde Længde foran den østjydske Israndslinie. Jeg har tidligere her i Østjydske Hjemstavn gjort Rede for Liniens nærmere Forløb i Egnen Nord for Aarhus, saa hvad der skal berettes i det følgende, vil blive en Fortsættelse af denne Undersøgelse.

Den østjydske Israndslinie er stedvis dobbelt.

Efter at Isranden i den sidste Istid var naaet frem til den midtjydske Højderyg og var smeltet bort fra Landet, skød Isen sig fra Østersøen mod Nordvest op over Øerne og ind over Jyllands Østkyst paa hele Strækningen fra Grenaa-Egnen og sydpaa. Smeltevandet fra Isranden løb nu ikke som tidligere vestpaa over de store Hedesletter, men samlede sig til en mægtig Smeltevandflod, der foran Isranden strømmede nordpaa for at udmunde i Datidens Kattegat gennem den nuværende Randers Fjord. De østjydske Fjorde, der allerede var dannet paa et tidligere Tidspunkt af Smeltevandet under Isen, fortsætter paa den anden Side Israndslinien, men langs med denne har Isen lagt en Vold af Grus, Sand og stenet Ler, der stadigvæk har

forhindret Vandet i den vestlige Del af disse Dalstrøg at søge østpaa til Kattegat, saa det fortsat løber nordpaa som Nutidens Gudenaå. Kun den sydligste Del af Istidens Gudenaå, der har ligget højest over Havet, har brudt igennem Grusbarrieren til Horsens Fjord og Vejle Fjord, som vi kan se senere.

Smeltevandet i Datidens Gudenaå førte store Mængder af Grus og Sten, samt Ler med sig, og Gruset og Sandet ligger nu som brede Terrasser henvend en halv Snes Meter over Gudenaåens nuværende Engbund. Ved at følge disse Terrasser op gennem Dalene mod Øst, kommer man til et Sted, hvor Terrasserne hører op, og det sker netop inde ved den Barriere, som Isens Rand dannede af det Grus, Sand og Sten, som Isen slæbte med sig og efterlod langs med sin Rand eller inden for den. Hermed er det muligt at bestemme alle de Steder, hvor Isranden har krydset Dalsænkningerne, og ved at følge Grusryggen fra Dal til Dal, kan man faa fastlagt Israndens Beliggenhed. Det var det, som Poul Harder gjorde, og derfor fulgte han ikke Isranden længere end ned til Nordsiden af Vejle Fjord.

Tegner vi et Tværsnit af den østjydske Israndslinie, vil det komme til at se ud som vist paa Fig. 2. Foran Isranden har man en skraanende Flade af det Grus og Sand, som Smeltevandet fra Isen har skyllet ud foran Isranden. De svarer til de vestjydske Hedesletter. Inderkanten af denne Skraaflade eller Hedeslette er oftest meget stenet, og udgøres ofte af de store Stene, som Isen har kunnet slæbe ud til Isranden, men som Smeltevandet ikke har været i Stand til at skylle med sig ud over Fladen. Strømmen har ikke været stærk nok. Dette storstenede Grus, der finder en udstrakt Anvendelse, kalder man Morænegrus. Inde bag denne Rand findes et stærkt smaabakket Terræn, som er opstaaet inde under Isranden. Det udgøres af det Moræneler, som Isen efterlod sig i vild Uorden, ofte med talrige store Sten paa sin Overflade, som nu er samlet til Stengærder, indgaar i Kirkernes og Gaardenes Kampestensfundamenter og Kampestensmure, eller er slaaet til Skærver. Terrænet stiger som Regel indefter — østpaa — fra selve Israndslinien, og de højeste Bakketoppe findes som Regel et Stykke inden for denne. Og hvad der er overraskende. Disse højeste Bakketoppe er oftest flade ovenpaa, og graver man ned i dem, viser det sig da, at de bestaar af vandret lagdelt stenfrit Ler og Finsand, der maa være aflejret i en Sø, der har dannet sig her oppe paa Bakketoppene. Isen, der tidligere gled helt frem til Israndslinien, maa til sidst være blevet stilleliggende, død, inden den smeltede bort, og over de højeste Bakketoppe i Isens Underlag maa den da være smeltet bort, saa der har dannet sig Søer af Smeltevand, der har været omgivet af den stilleliggende, »døde« Is til alle Sider. Inde bag denne Højderyg med disse »Fladbakker« af Issøler, sænker Terrænet sig da atter ned imod Kattegatskysten eller ned imod den Lavning, som Isen var gledet frem igennem.

Der er dog een væsentlig Undtagelse fra den her beskrevne Regel. Selve Israndslinien kendetegnes terrænmæssigt ved Forskellen mellem det flade Terræn Vest for den, som Isen ikke naaede ud over, og det smaabakkede, mosefyldte Terræn netop inden for Israndslinien. Men det er ikke normalt, at Ophobningerne af Grus og Sten findes ved selve denne Grænselinie, men et Stykke inden for. Nogle Steder er det kun en Ubetydelighed, det drejer sig om, men andre Steder kan det beløbe sig til adskillige Kilometer. Det maa forstaaes paa den Maade, at Isranden er rykket frem til Terrængrænsen, men senere er Istilførslen blevet mindre, saa Isranden har »trukket sig noget tilbage«, og her er da de store Sten og det grove Grus blevet aflejret.

Gudenaå og den østjydske Israndslinie.

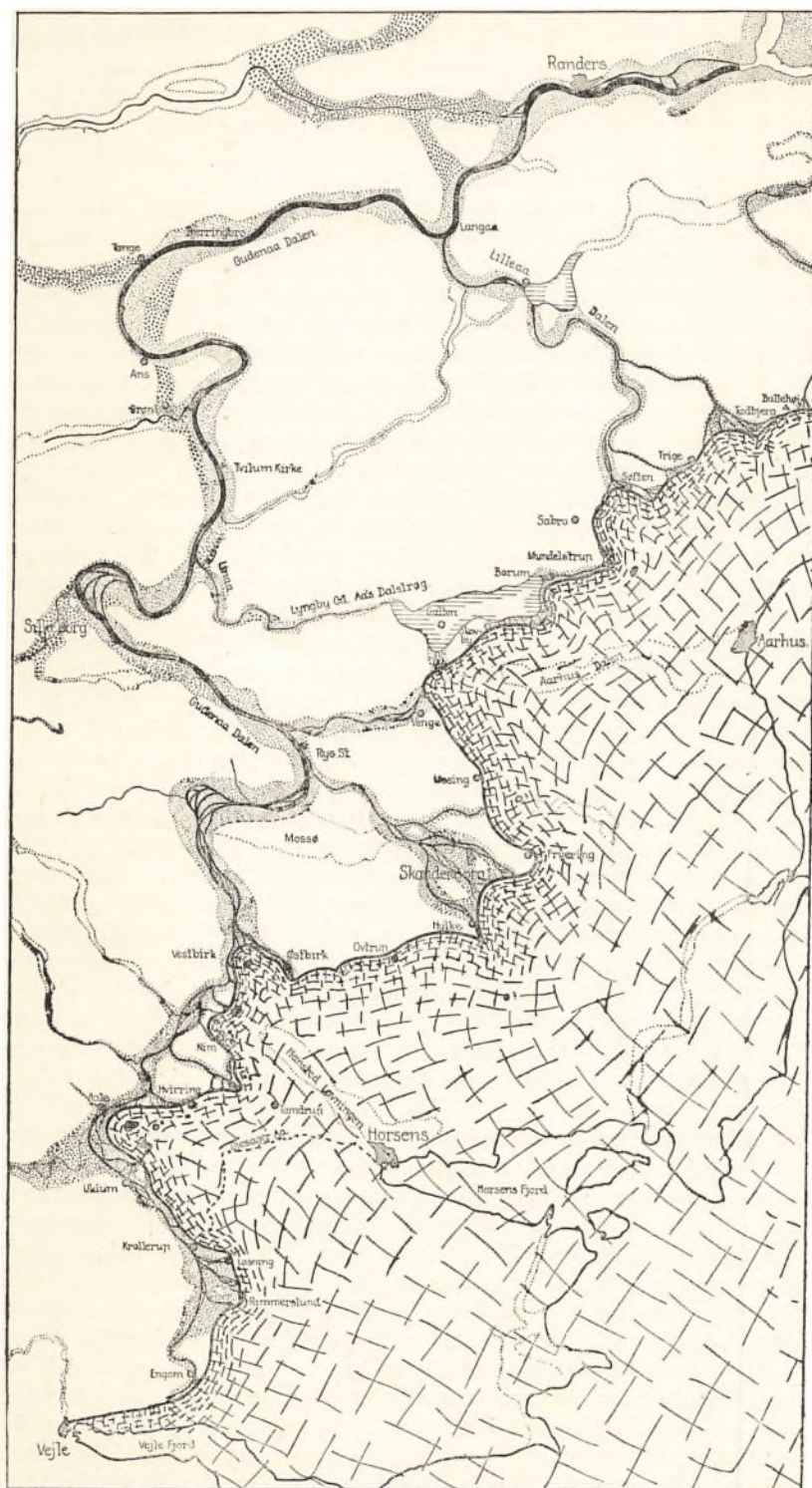

Fig. 1. Den østjydske Israndslinie.

Huller og Lavninger i disse Aflejringer viser, at der maa have ligget Is i dem, da Gruset blev aflejret, og stedvis kan der være saa meget Is i Terrænet mellem Israndslinien og Randmorænen af Grus og Sten, at denne sidste maa siges at være dannet et Stykke inden for den »døde« Isrand.

Eggen vest for Aarhus.

Som omtalt i den tidligere Redegørelse her i Aarskriftet, kan Randmorænen af Grus og Sten følges over Hornsbjerg sønden for Hornslet, der ligger paa en »Slette« af det udskyllede Grus og Sand. Mod Sydvest løber den østen om Krejbjerg og Ballehøj og derefter vesten om Bendstrup ned til Klokkebanken ved Todbjerg. Fladbakker med stenfrit Ler optræder her bl. a. ved Hesselballe. Paa denne Strækning følger Randmorænen saa nogenlunde Israndslinien. Fra Todbjerg kan Randmorænen følges vestpaa i en Bue over Pedersminde og vesten om Gilhøj og Byhøj ved Trige og videre ned forbi Trige Skærvefabrik, der har udnyttet Randmorænen Sten, og over Knoldene, vesten for Ølsted, til Havshøj Gd. Paa denne Strækning ligger Randmorænen ca. 1 km inden for selve Israndslinien, og et Par Plateaubakker af stenfrit Ler inde bag ved den findes ved Landevejen, sydøst for Trige. Havshøj Gd. ligger paa Nordøstranden af den Dal, der strækker sig fra Vejlbj Fed vestpaa mellem Lisbjerg og Skejby til Kasted og op forbi Søften. Her gaar den over i den Dal, som Lilleaa følger til Gudenaå ved Langaa, og som har smukke Terrasser helt op netop til Søften, hvor Isranden da har krydset Dalen. Isen har sendt en Tunge op igennem Dalen, idet Randmorænen fortsætter fra Havshøj Gd. mod Nordvest til Søften, hvor den bøjer vestpaa og sydpaa gennem Mølballe og Skoven her til Kvottrup og Geding, hvor den følger den mægtige Bakkeryg, der gaar herfra ned til Mundelstrup Gd. Men selve Israndslinien gaar vestligere over Ristrup og Faarup til Mundelstrup By. Paa denne Strækning har vi stenfrit Issøler saavel i Dalen sønden for Søften som omkring Tilst Teglværk.

Fra Mundelstrupgaard fortsætter Randmorænen atter vestpaa langs Israndslinien over Stenhøj til Borum, men her drejer den sydpaå over Labing og Framlev, krydsende Lyngbygaard Aa, der nu er et Tilløb til Aarhus Aa. Da Isranden laa her, spærrede den for Afløbet østpaa, og Smeltevandet samlede sig da til en vældig Sø foran Isranden. Dennes Aflejringer af stenfrit Ler strækker sig vestpaa forbi Skovby og Galten (hvor det er blevet gravet til Brug for Fremstilling af Jydepotter i Sorring), og Afløbet for denne Sø gik da vestpaa gennem Dalen norden om Laasby til Linaa og videre til Gudenaå ved Resenbro.

Ved Lillering — nærmere betegnet østen for Byen — naar Randmorænen frem til Nordsiden af selve Aarhusdalen, der strækker sig igennem Brabrand Sø og videre vestpaa til Ravnsø og Knudsø ved Ry. Selve Randmorænen af Grus og Sten kan følges tværs over Dalen østen om Storing og op over den sydlige Dalside Nord for Stjær, hvor den svinger østpaa gennem »Stenskoven« og gaar over Landevejen sønden for Taastrup til Edslev. Her kan Morænegruset ses i flere Grave, men ingen Steder ses det med en saa imponerende Mægtighed — ca. 20 m — som i selve Edslev Knude. Efter denne voldsomme Opsvulmning af Randmorænen synes den at tabe sig i Terrænet sønden for Edslev. Antagelig gaar den vesten om Hørning, men maaske har den Forbindelse helt over til Morænegruset ved Bering Bakke og ved Katstrup. I hvert Fald kommer den igen østen for Stilling, i Møgelhøj, hvorefter den krydser Stilling Sø (Solbjerg Sø) 1 km fra Vestenden. Herfra

kan den nemlig atter følges ganske sikkert over Ørnekol op til Virring Mølle.

Vi maa nu stoppe op et Øjeblik, inden vi fortsætter videre sydpaa. Poul Harder trækker nemlig sin Israndslinie betydeligt længere mod Vest, saa den krydser Aarhus Dalen hele 6 km vestligere end Randmorænen, nemlig ved Venge, vesten for den lille Pittersø, der ligger nede i Dalen. Herfra gaar Linien saa videre mod Sydøst om Haarby og vesten om Mesing til Malling Gd. og Fruering, nordøst for Skanderborg Sø, altsaa vesten om den mægtige Bakkeknupe Bjørnebjerg (127 m), der gennemskæres af en dyb og bred Erosionsdal fra Øst til Vest. Isranden kan dog ikke have ligget herude ret længe, da den har haft sit Hovedophold østen for Bakkeknupe langs den nævnte Randmoræne over Edslev Knupe.

I Aarhusdalen har der dannet sig en Smeltevandssø, hvori der er aflejret stenfrit Ler helt østpaa til Storing, der ligger paa dennes gamle Søbund af lagdelt Ler. Denne Sø har faaet et kraftigt Tilløb fra de Smeltevandsmasser, der kom frem ved Edslev Knupe sønden for Istungen gennem Aarhusdalen, og de har syd for, d.v.s. foran Randmorænen dannet en bred Smeltevandsdal, der kan følges norden for Stjær østpaa over Landevejen, hvor den er henvet 1 km bred. Den fortsætter dels østpaa et kort Stykke op langs Aarhus Aa til Edslev og Dørup, dels sydpaa op igennem Jexen Dal mellem Jexen og Adslev helt op til Stilling, hvor der ogsaa har været en Sø, hvis stenfrie Ler udnyttes af Stilling Teglværk. Denne Sø er altsaa mærkeligt nok ikke blevet afvandt vestpaa gennem Illerup Aa Dalen, der er en Fortsættelse vestpaa af Dalen med Stilling-Solbjerg Sø, og hvori Søen har ligget. Denne Dal maa da have været spærret, ved at der har ligget Dødis i Skanderborg Søerne og i Illerup Aa Dal, mens selve den levende Is har strakt sig ud over det meste af Stilling-Solbjerg Sø, der ogsaa har været fyldt med lignende Dødis.

Den ældste Aarhus Aa.

Nutildags afvandes Stilling-Solbjerg Sø stadigvæk mod Nord, men Afløbet er blevet til Aarhus Aa. Den løber først mod Nordøst til Ingerslev Mølle, men tager saa Retning mod Nordvest til Bering Bro, Nordøst for Hørning, og passerer gennem Randmorænen ved Edslev og løber saa et Stykke langs med denne forbi Pindsmølle, indtil den naar Nordenden af Jexen Dalen. I Istiden, da Isen smeltede bort fra Egnen her, har den altsaa fortsat videre gennem Smeltevandsdalen norden om Stjær til Smeltevandssøen ved Storing her i Aarhus Aa Dalen. Aarhus Aa var saaledes oprindelig et Tilløb til Gudenaå via Ravnsø og Knudsø, hvilket forklarer dens Retning mod Nordvest. Men hvor den har optaget Jexen Bæk i sig, tager den nu Retning mod Nord, idet

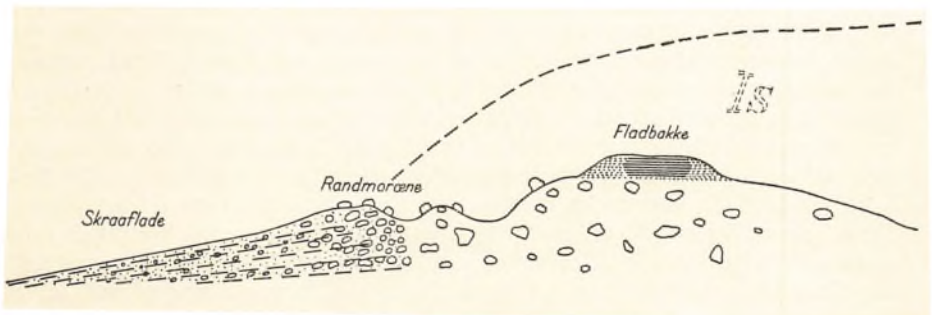

Fig. 2. Tværsnit af den østjydske Israndslinie.

den gennembryder Randmorænen Vest for Edslev Knude og strømmer ned i Aarhusdalen ved Tarskov Vandmølle. Denne Ændring i Løbet maa være sket paa et tidligt Tidspunkt af Isens Bortsmeltning, da der ikke synes at være højtliggende Terrasser langs Aarhus Aa oven for sydøst for Edslev. Dog er der Terrasseflader af Sand og stenfrit Ler i Lavningen ved Aaen øst for Hørning — i Sandager Kær.

Fra Edslev strækker der sig imidlertid endnu en Randmoræne nordpaa. Den kan følges fra Edslev over Ormslev, hvor Morænegruset opnaar en Mægtighed af ca. 10 m, og videre ned forbi Konstantinsborg, hvor de talrige Kampesten har afgivet Materiale til Bygningen af de smukke Bygninger af Kampesten, sikkert enestaaende i hele Landet. Det vil med andre Ord sige, at Isen, der tidligere sendte en Tunge op til Storing-Lillering, senere kun naaede frem til denne Linie, og Retningen tyder endog paa, at hele Ismassen i Egnen Nord for Aarhus er blevet stilleliggende »død« og er smeltet bort ganske stille. Smeltevandet fra Jexen Dalen og den første Aarhus Aa er da brudt igennem den gamle Randmoræne vesten for Edslev Knude og er løbet gennem Brabrand Sø, eller snarere langs med den Is, der laa tilbage i Brabrand Sø. Ved Konstantinsborg, sønden for Søen og ved selve Brabrand, findes der nemlig Terrasser af Grus og Sand, aflejret af Smeltevand, der er løbet østpaa, hvilket man kan se af Lagdelingen i Gruset og de flade Sten, der overvejende hælder mod Strømmen, altsaa mod Vest. Sønden for Tarskov Mølle kan man se det Grus og de store Sten, der blev aflejret, da Aarhus Aa brød igennem Randmorænen.

Slet Teglværk henter sit Ler fra en bred Fladbakke af Issøler, der her danner Bakketoppen, men ellers beherskes Terrænet her Syd for Aarhus af Holme Bjerge, der naar 128 m i Gravhøjen Jelshøj. Nogen rigtig Randmoræne synes dette Bakkedrag ikke at være. Det er, som man kan se i Teglværksgravene ved Skaade, for en stor Del Undergrunden af fedt tertiært Ler, der her er blevet presset op inde under Isen. Det samme gælder i udstrakt Grad Bakkerne videre sydpaa vesten om Odder, som ogsaa indeholder opskudte Partier af mørkt tertiært Ler, der antagelig er skredet paa det underliggende fede, hvide plastiske Ler, Søvindmergelen.

Isranden i Egnen sydøst for Skanderborg Sø.

Vi forlod Randmorænen ved Virring Mølle, tæt Vest for Virring. Den kunde her følges fra Stilling Sø med sydøstlig Retning over Ørnkol til Virring Mølle. Her drejer den om i en ret Vinkel (90°) og kan følges med sydvestlig Retning over Storhøj, der endnu har mange store jordfaste Sten omkring sig, ned forbi Lykkesholm og til Skaarup, hvor den naar — og passerer over — Østenden af Skanderborg Sø. Ogsaa paa denne Strækning ligger selve Israndslinien en 2-3 km vestligere, mens Hovedopholds-linien maa være den, der er angivet ved selve den storstenede Randmoræne. Det er interessant at se, hvorledes Markerne vesten for Virring Mølle er blevet delt op af Skel, der udstraalet fra Virring Mølle, netop hvor den indspringende Vinkel for Isranden har ligget. Det er de sandede Marker her, der er blevet delt paa denne Maade mellem Virring-Bønderne. En Dal har her ført Smeltevandet vestpaa sønden om Fruering og har naaet Skanderborg Sø ved Vester-mølle højt over den nuværende Vandflade, og endvidere højere end de Terrasser, der findes langs Søen, og især sydvest for Skanderborg. Det viser, at disse Terrasser er noget yngre end selve Israndens Beliggenhed langs Randmorænen. Skanderborg Sø har ligesom

Illerup Aa og Dalstrøgene ned imod Vedslet været fyldt af Dødis — Rester af den Is, der tidligere gik ud over Egnen —, inden Isen paany rykkede frem over Egnen til den østjydske Israndslinie.

Videre sydpaa kan Randmorænegruset følges over Ringkloster og som et vældigt Bakkedrag vesten om Baastrup, men det naar dog kun op til 79 m i Faarbjerg. Naar det syner saa højt, skyldes det blot, at Bakkeryggen ligger nede i Dalen. Grusstrøget løber herfra videre sydpaa over Hylke Station og gennem Ustrup, men her taber det sig. Fortsættelsen synes her at gaa videre sydpaa østen om Testrup Gd. og gennem Katstrup, hvor den svinger vestpaa norden om Borup Gaard, for det er sikkert, at det kommer igen vestligere ved Sattrup, Sydøst for Østbirk, og kan nu atter følges uden Afbrydelse videre vestpaa. Men selve Israndslinien, Grænsen mellem det smaabakkede Landskab og det foran Israndslinien liggende roligere Terræn, ligger ogsaa her længere fremme. Denne Linie gaar fra Ustrup vestpaa sønden om Brørup og norden om Tebstrup og langs Sydsiden af Ejer Bavnehøj-Partiet over Ousted, Elling til Østbirk (Fig. 1). Et Par mægtige Fladbakker ligger ved Hovedgaard Station og disses stenfrie Ler udnyttes af Teglværket her.

Der vil være Grund til at fremkomme med et Par Bemærkninger om selve Ejer Bavnehøj-Bakkerne, der rummer Jyllands højeste Punkter, især Ejer Bavnehøj og Yding Skovhøj. Partiet opbygges af en Række svagt krummede parallelle Bakkedrag, der kan minde en Del om Holme Bjerger ved Aarhus, og deres Oprindelse er da ogsaa den samme. Bakkebuerne her ved Ejer vender Hulheden mod Nordøst og er da ogsaa dannet ved, at Isen, der før kom fra Nordøst, har presset Jordlagene sammen. Ogsaa her kommer der tertiært fedt Ler frem: den hvide Søvind Mergel der er blevet gravet ved Jensgaard, ved Landevejen Nord for Yding Skov. Mergelen kommer frem i Kløfterne i Ejer Skov Øst herfor, hvor den faar Jordbunden med Træerne til at glide, ligesom vi kender det ude ved Kysterne, hvor det plastiske Ler kommer frem i Klinterne.

Isen i Horsens Fjord.

Gennem Horsens Fjord gled Isen frem som en særlig Isstrøm, der mødte den vældige Tamdrup Bakke, som spaltede den op i to særskilte Istunger. Den ene fulgte Hansted Lavningen norden om Bakkekuden, den anden gled sønden om den gennem Bygholm Lavningen. Selve Randmorænen med sit Grus og sine store Sten følger i alt væsentlig Israndslinien, selv om den adskillige Steder kan ligge 1—2 km inde bag ved den Terrængrænse, der angiver Israndslinien. Vi har hidtil fulgt Randmorænen til Sattrup, Sydøst for Østbirk, nær det gamle Slot Urup. Herfra kan den følges mod Nordvest krydsende Dalstrøget ved Mejeriet og derefter følgende dets Sydside. Foran Randmorænen her findes en bred Smeltevandsdal, hvori selve Østbirk ligger. Den fører fra Sattrup mod Nordvest og gaar over i Terrasserne langs Gudenaå ved Sandvad. Men medens Israndslinien løber i en Bue norden og vesten om Vestbirk, og Isen saaledes er naaet helt ud i Gudenaå Dalen her, kan Randmorænebakkerne med de store Sten følges igennem Sudkær og langs Østsiden af Vorbjerg Bakker med Møgelbjerg til Underup, hvor det naar frem til selve Hansted Lavningen. Vesten for Randmorænen fortsætter denne i en lille mosefyldt Kløft, hvori Porskær ligger, den hænger sammen med Engdrøget langs Gudenaå. Paa Sydsiden af denne lille Dal fortsætter Randmorænestrøget i en skarp Bue vestpaa, sydpaa og

Fig. 3. Store jordfaste Sten indenfor Randmorænen ved Uldum.

sydøstpaa tæt norden om Nim (ved Kjeldbjerg) og videre ned til Anbjerg ved Enner. Her tager den atter en sydlig Retning, der efterhaanden bliver sydøstlig igen, idet den taber sig paa Nordsiden af den mægtige Tamdrup Bakke. Paa Sydsiden af denne har vi atter Randmorænen, og den løber (langs Nordsiden af Istungen gennem Bygholm Lavningen) over Molgjer, Hvirring og Honum, her meget smukt udviklet som en enkelt Ryg, ødelagt af Grusgrave og kronet af Gravhøje, med en foranliggende Skraaflade af udskyllet Grus og Sand, og med et smaabakket Terrain af Morænebakker indenfor. Den fortsætter vestpaa norden om Rask Hovedgaard helt ud til Gudenaå, men drejer her sydpaa og atter sydøstpaa og kan følges gennem Boringskov og sønden om Boring til den mægtige Stenbakke, Bavnehøj, ved Kalhave, der næsten er bortgravet, og derfra videre med samme Retning over Skelhøje til Krollerup. Gjesager Aa gennembryder her Randmorænen paa sin Vej nordpaa til Bygholm Aa og Horsens Fjord.

Paa denne sidste Strækning ligger Randmorænen ganske nær ved selve Israndslinien og giver sig tydeligt til kende i Terrænet, ikke mindst nu, hvor lange Grusgrave fulgte Grusaarerne. Langs Sydsiden af Bygholm Lavningens Istunge strækker der sig nu en ca. 1 km bred tør Dal, der den Gang har ført Smeltevandet fra Løsning Hedesletten, som straks skal omtales, mod Nordvest til Gudenaå. Ved Dortheasminde ved Uldum har der været en Smeltevandsport, hvorigennem Vandet i Isen er løbet ud. Det angives ikke blot af de store Mængder af groft Grus, der ligger her i en Flade foran Randmorænen, men nok saa meget ved den Kløft, der fører ind gennem

denne (og som Banen fra Uldum til Rask Mølle benytter). Floden har ganske enkelt skyllet Stenene og Gruset med sig, saa der er ikke blevet noget tilbage til at danne Randmorænen af. Kun de talrige store jordfaste Sten i Marken inden for Randmorænen er et Vidnesbyrd herinde om den kraftige Flod, der her gik ud af Ismassen (Fig. 3).

Ogsaa ved Hvirring paa Nordsiden er der skyllet en Mængde Grus og Sand ud af Isen, og fra den indspringende Vinkel i »Læ« af Tamdrup Banke er der strømmet en kraftig Flod mod Nordvest til Gudenaå. Denne Flod har mærkeligt nok ikke langt fra sit Udspring fra Isen faaet et Tilløb fra Nord, kommende helt oppe fra Isranden østen for Nim, mens Smeltevandet fra Isranden i Nim og Vest herfor er søgt direkte ned til Gudenaå. Det fremgaar af Aflejringerne her øst for Nim, at Smeltevandsdalens Dannelse er sket i to Tempi, idet der først er dannet en højereliggende Dalbund, ned i hvilken Smeltevandet senere har skaaret en lavereliggende Dal, der udgør den nuværende tørre Dalbund.

Ogsaa langs denne Del af Isranden findes Fladbakker med stenfrit, lagdelt Issøler og Issøsand fra Søer, der har eksisteret paa Bakketoppene, men her har de mest fremtrædende en ejendommelig Beliggenhed. Tæt Syd for Underup ligger der en saadan ganske tæt ud til Isranden, og ved Rask Mølle findes en lignende mægtig Bakke, og ligeledes i Skoven sydvest for Rask Hovedgaard. Det ser ud, som om Spidserne af de to Istunger er blevet »stivfrosne« og er gaaet over til Dødis, hvori da Søerne har dannet sig, og det kan forklare, hvorfor Smeltevandet ikke som oprindeligt er strømmet ud af Spidsen af Tungerne, men er kommet ud paa Siderne inden for selve de døde Spidser. Det er da ogsaa muligt at følge et mindre Randmorænestrøg med mange store Sten, der angiver Grænsen mellem den døde Spids og den endnu levende Is inden for denne.

Før vi forlader Horsens Fjord vil der være Grund til at nævne et Par Ejendommeligheder. Nedenfor og langs Østenden af Tamdrup Bakke strækker der sig en Dalsænkning, der er dybest paa Midten og taber i begge Retninger. Den ligner en lille Tunnelbane, d.v.s. en Dal, der er udgravet af Smeltevandet inde under Isen. Den gaar jo blot parallelt med Isranden, kan man sige, men der maa alligevel være noget om det. Tilfældigt er det i hvert Fald ikke, eftersom vi har det samme Fænomen, omend ikke saa tydeligt, inden for Isranden sønden for Østbirk, Hansted Lavningens Istunge spaltes her i to mindre Tunger, og her ligger den lille Torup Sø ligeledes med sin Længdeudstrækning parallelt med Isranden. Men endnu tydeligere har man det ved den indspringende Vinkel i Isranden Nordvest for Aarhus. Inden for den mægtige Bakkeryg mellem Mundelstrup St. og Geding strækker der sig en lignende lang Sø, Geding Sø, parallelt med og inden for Isranden. Der synes altsaa her, hvor Isen er blevet presset op mod Bakken, at have været Muligheder for, at Smeltevandet har kunnet strømme under Isen, men langs med Isranden, et Stykke inden for denne. Forklaringen er ikke tilfredsstillende, men det har ikke været muligt at finde nogen bedre.

Det andet egenartede Træk i Horsens Fjords Landskab er en vældig Bakkeryg, der strækker sig langs Fjordens Nordside fra Være Kirke og Meldrup norden for Stensballe og østpaa sønden om Haldrup og Søvind til Sondrup Bakker. I Gravene Sydøst for Søvind kan man se, at det opbygges af lagdelt Grus og Sand, der er aflejret af Smeltevandet, der er strømmet vestpaa, saaledes at Bakkedraget er en vældig »Aas«, aflejret i en Tunnel inde under Isen. Opefter bliver Gruset finere, og øverst oppe bliver det

nærmest fint Søsand, ja Toppen af Bakkerne Syd for Haldrup indeholder endog stenfri Ler. Det vil sige, at Smeltevandsstrømmen gennem denne mægtige Istunnel, der dannedes her i den da døde Is i selve Horsens Fjord, er endt med at indeholde næsten stillestaaende Vand med et Vandspejl, der laa mindst 50 m over den nuværende Horsens Fjord. Det er atter et tydeligt og talende Vidnesbyrd om, at Isen i en Egn er blevet stilleliggende, død, endnu inden den smeltede helt bort.

Løsning Hedesletten.

Mellem Løsning og Hedensted strækker sig en stor Sandslette, der maaler 5-6 km fra Nord til Syd og en 2-3 km fra Øst til Vest. Den skraaner tydeligt vestpaa, og herude løber Gjesager Aa nu nordpaa og forlader den ved Krollerup paa Vej ned til Bygholm Aa og Horsens Fjord. Det er Løsning Hedesletten. Den høje Østrand udgøres af en forstenet Randmoræne, der i Torpshøje naar op til 87 m o. H. Vi har tidligere fulgt den østjydske Israndslinie til Krollerup ved Gjesager Aa, der før løb til Gudenaå, men nu har skaaret sig igennem Randmorænen, der giver sig til Kende ved to Vældmoser over for hinanden paa Dalsiderne, dannet af Vandtrækket paa langs gennem Randmorænen. Den sydøstlige Retning af Randmorænen ændrer sig her til østlig, idet den smyger sig norden og østen om en høj Bakke, for saa Øst for denne, hvor Løsning Skærvefabrik har udnyttet dens Rigdom paa Sten, at fortsætte sydpaa gennem Stubberup, og Sæbberup og over Torpshøje til Rimmerslund, hvorfra den synes at tabe sig med sydøstlig Retning. Men ogsaa her synes Isranden oprindelig at have været ude over i hvert Fald den nordøstlige Del af Sletten. Fortsætter man nemlig Randmorænen fra Bavnehøj ved Kalhave over Skelhøje til Krollerup lige ud, kommer den til at gaa skraat over Løsning Hedesletten over til Nordenden af selve Torpshøje Randmorænen, og et Par Lavninger herude paa Fladen taler da ogsaa for, at Isen virkelig har været herude, og at den nordøstlige Del af Hedesletten saaledes er lidt yngre end Resten. Rimmerslund var da oprindelig en indspringende Vinkel i Isranden, idet denne har fortsat fra dette Sted mod Sydvest igennem Hedensted. Her fra Vinklen er der skyllet en Mængde fint Grus og Sand ud, som har dannet en vældig flad Aflejningskegle — ligesom dem, der dannes i Grusgrave, hvor man vasker Sten. Den er da dannet tidligere end den nordøstlige Del af Hedesletten og er ligeledes ældre end den Dalsænkning, der passerer fra Gjesager Aa gennem Isranden ved selve Byen Hedensted og fortsætter i Terrasser i Egnen Øst herfor. Den er først dannet under Isens Afsmeltning.

Sønden for Hedensted løber Randmorænen langs med Jernbanen, men en lille km Vest for den, og ligesom denne bøjer den mod Sydvest ved Daugaard Station, idet den fortsætter gennem Asserballe og Bredballe tæt ind til Vejle. Paa denne Strækning ledsages Randmorænen paa sin Yderside, Nordside, af en bred Smeltevandsdal, der dog omkring Bredballe er mindre iøjnefaldende, da de dybe Dale ned til Vejle Fjord har skaaret den i Stykker. Bunden af Dalen ligger nemlig ca. 70 m over Vandspejlet i Fjorden kun et Par km sydligere. Smeltevandet fra denne Del af Isranden har samlet sig ved Assendrup og har herfra søgt nordpaa gennem en $\frac{1}{2}$ km bred Dal, der fører igennem Engom, der ligger i Dalens Munding, hvorfor Dalen kaldes Engom Dalen. Den fortsætter mod Nordvest til Bredal, der ogsaa ligger i denne »Brededal«. Her drejer den mod Nordøst og gaar jævnt over i Løsning Hedesletten. Gjesager Aa løber igennem denne nedre Del af Dalen, mens

den øvre Del er tør. Der kan da ikke være Tvivl om, at Randmorænen over Assendrup og Bredballe virkelig tilhører den østjydske Israndslinie, saa meget desto mere som Lagdelingen i Gruset i Dalen norden for Bredballe viser, at Smeltevandet i den er løbet mod Øst hen imod Engom Dalen.

Poul Harder fulgte ikke Israndslinien længere end her til Engom, hvor han mente at finde det sydligste Tilløb for Istidens Gudenaå. I selve Engom By er der mange store Sten, som han mente viste, at Isen var naaet helt frem til selve Byen Engom, hvilket maa være rigtigt, men han lagde ikke Mærke til, at Dalen fortsætter en 5-6 km mod Sydvest ned imod Vejle. At Gudenaå ikke havde faaet Tilløb længere sydfra mente han maatte skyldes, at Isranden ved Engom havde fortsat mod Nordvest. Visse Terrænforhold kunde tydes i samme Retning, og denne Tanke har Statsgeologerne V. Milthers og V. Nordmann taget op, idet de har trukket den østjydske Israndslinie fra Engom mod Nordvest helt op sønden om Uldum og Tørring og har forbundet den med en meget ældre Israndslinie, der er paavist vestpaa helt ude ved Gadbjerg nær Østranden af de store vestjydske Hedesletter. Men det er ikke rigtig. Den østjydske Israndslinie, saavel Terrængrænse som den Randmoræne, der ledsager den et Stykke indenfor, kan i hvert Fald følges fra Engom og Assendrup 5 km mod Sydvest indtil Bybækken paa Nordsiden af Vejle Fjord tæt ved Vejle.

Eggen mellem Vejle og Kolding.

Naar det har været muligt at følge den østjydske Israndslinie med Sikkerhed paa hele den lange Strækning fra Grenaa til Vejle (selv om der paa visse Steder, hvor der endnu kan være Tvivl om dens nøjagtige Fastlæggelse i Terrænet), skyldes det, at Smeltevandet fra denne Del har søgt nordpaa igennem Datidens Gudenaå, hvis Dalbund man har kunnet følge op gennem de forskellige Tilløb, indtil man naaede Israndens Grus og Sten. I Sønderjylland, hvor man ogsaa kan følge den samme Israndslinie, kendetegnet ved de store Mængder af Morænegrus og Sten, er Smeltevandet søgt vestpaa gennem de sønderjyske Vesterhavsaaer. Den nordligste af disse Aaer, der førte Smeltevand fra Isranden, var Kongeaaen. Ogsaa de Aaer, der nu samler sig til Kolding Aa, er begyndt som Tilløb til Kongeaaen, hvorfor de i Hovedsagen har en vestlig Retning. Naar Gudenaå ikke fik Tilløb længere sydfra end fra Vejle, maa det skyldes, at Smeltevandet fra Isranden Syd for denne By havde en kortere Vej til Havet gennem Kongeaa, end det vilde have gennem Gudenaå. Vi har da ved Vejle i hvert Fald nærmet os, hvad man kan kalde Datidens Vandskel mellem Gudenaå og Kongeaa, og vi kan derfor gaa ud fra, at dette Vandskel næppe har ligget sydligere end det nuværende Vandskel mellem Vejle Aa Dalen og Kolding Aa Dalen.

Sønden for Vejle er der to ret fremtrædende Israndslinier. Den østligste dannes af et Strøg med op til et Par Meter Morænegrus eller blot med et storstenet Terræn med Smeltevandsaflejringer foran. Ejendommeligt nok synes her Terrænet foran Isranden at være mere smaabakket end Morænelerterrænet bagved — ud imod Lillebælt. Den kan følges fra Vinding Sydøst for Vejle sydpaa over Linnet, Kapelagre, Ll. Bygholm, Jensgaard, vesten om Tyvkjær og igennem Viuf Skov og Viuf til Alminde og videre sydpaa østen om Lilleballe til Bramdrupdam og videre til Harte. Sønden for Kolding Aa Dalen gaar det over Seest, Vonsild, Kokholm og vesten om Taps. Hele den sydlige og største Del af denne Israndslinie er blevet afvandet ligesom nu til Kolding Aa—Kongeaa, og kun den nordligste Del fra

Klattrup nordpaa afvandes nu til Vejle Aa. Fra Vinding og Linnet fører der nu en bred, højtliggende Smeltevandsdal mod Nordvest til Vejle Dalen vesten for Vejle, den afvandes nu saavel af Mølholm Bæk som af Højen Aa. Efter Højden af Dalbunden her er der intet i Vejen for, at Smeltevandet fra denne Dal er søgt videre over den isfyldte Vejle Dal og østpaa til Datidens Gudenaå. I hvert Fald er det mindre sandsynligt, at det skulde have fortsat op gennem Vejle Aa Dalen for længere vestpaa at strømme til Kongeaa. Vandet har strømmet i en saadan Højde, at Dalen og dermed Israndstillingen ved dens Østende maa tilhøre Datidens Gudenaå. Fra Vinding fortsætter Grusstrøget dels mod Nordøst østen om Vinding og Rye-holm ud til Strandskoven oven for Munkebjerg Badehotel, hvilket skulde angive, at Israndstillingen var noget yngre end den østjydske Israndstilling. Men paa den anden Side synes der ogsaa at føre en Grusstribe fra Vinding mod Nordvest ind imod Vejle, hvorved en Tilknytning til denne vilde være mulig.

Imidlertid findes der en anden Israndslinie syd for Vejle, som man med større Rimelighed kan kombinere med den østjydske Israndslinie. Den gaar fra Vejle mod Sydvest over Petersholm, vesten om Højenskov og østen om Jerlev og Mejsling. V. Milthers lader den fortsætte over Bølling og Jordrup, Lejrskov til Østranden af den store Vamdrup Flodslette, hvis Østgrænse gaar over Skanderup, Hjarup, Ødis Bramdrup og Stepping. Det vil da sikkert være det rigtigste at anse denne Linie for at være den egentlige Fortsættelse af den østjydske Israndslinie, og saa betragte den østlige Linie, der blev nævnt overfor, som et lidt yngre Stadium under Isens Afsmeltning.

De gamle Vejlinier.

Den yngste af de to Linier mellem Kolding og Vejle har sin særlige Interesse, fordi den brede Stribe af Sand og fint Grus, som Smeltevandet strøede ud over det foranliggende Terræn har været en naturlig Vejlinie, bl. a. da de ofte tillige kom til at være Vandskel. Vi ser da ogsaa, at den gamle Landevej fra Kolding sydpaa har fulgt dette sandede Bælte langs Israndslinien, ligesom det antyder, at det gamle Overfartssted over Kolding Aa maa søges Vest for Kolding i Nærheden af Harte og Paaby, hvor Isranden har passeret over Dalen. Ogsaa den gamle Vej fra Kolding til Vejle har fulgt den samme Israndslinie, som dog er blevet skaaret over af Almindhule, hvorfor Vejen her har slaaet en Bugt mod Øst til den gamle Korsvej lidt østligere ved Landerupgaard, hvor en Runesten med Harald Blaatands Navn har staaet.

Endvidere vil det være fristende at berøre ganske kort den gamle Diagonalvej fra Ribe til Skanderborg, Aarhus. Den har ogsaa banet sig Vej imellem Gudenaå og de østjydske Floddale, hvorved den ogsaa er blevet afhængig af den østjydske Israndslinie, selv om den med dens mange Sten og bugtede Forløb absolut ikke har fristet til at blive en Hovedlandevej. Hvor Isen igennem Horsens Fjord er trængt helt frem til Gudenaå, har den gamle Diagonalvej maattet søge ind over Spidserne. Fra Jelling er Trafikken gaaet over Hygum til Uldum og over Rask Mølle og Hvirring til Nim. Nord herfor har Gudenaas Enge i Porskær nærmet sig til Engene langs Hansted Aa, og her er der da blevet et Paspunkt, der har haft en stor strategisk Betydning. Her har man sikkert kunnet møde en indtrængende Fjende, da Stedet var let at forsvare, og Vaabenfundet i Porskær fra tidlig

Folkevandringstid er et Vidnesbyrd om, at man her har slaet en indtrængende Fjendehær, og hans Vaaben er da blevet ofret til Guderne i Mosen tæt herved. Videre har den gamle Vej gaaet mod Nordøst over Vestbirk og Østbirk til Yding, søgende vesten om det høje Ejer Bavnehøjparti og over Fuldbro ved Bredden af Mossø videre til Skanderborg. Her findes der atter et Paspunkt, idet Skanderborg Sø her kun er adskilt ved en 1 km bred Ryg fra Mosedragene langs Illerup Aa. Her var altsaa ogsaa et Sted, hvor man var sikker paa at en indtrængende Fjende vilde passere, og her har der da ogsaa staaet et stort Slag, nogenlunde paa samme Tid som ved Porskær. Herfra har Banen været fri videre til Egnen omkring det nuværende Aarhus.

Vor klosters jordegods 1573 og dets historie.

Af Poul Rasmussen.

Klosterets jordegods 1573.

I nedenstaaende tabel er de oplysninger samlet, som jordebogen 1573 giver om Vor klosters ejendomme og den landgilde, der blev svaret af disse ejendomme. Tabellen er ved lodrette streger delt i syv rubrikker, som indeholder alle oplysninger henholdsvis om antallet af klosterets ejendomme i de forskellige byer, om kornafgifternes størrelse, om smørafgiften, om de ydelser, der bestod af slagtedy, om det gæsteri, der var blevet afløst med kornafgifter, om pengeydelseerne og om de øvrige afgifter, klosterets fæstere skulle udrede.

I tabellens første rubrik betegner bogstaverne de bebyggelser (landsbyer og enkeltgaarde), som helt eller delvis tilhørte klosteret. Tallene til venstre for lighedstegnene er ejendommenes løbenumre, og tallene til højre for lighedstegnene angiver, hvor mange ejendomme der var paalignet de i de følgende rubrikker anførte afgifter. — NB: Som ejendomme betragtes alle gaarde, huse, jordstykker o.s.v., af hvilke der blev betalt særskilte afgifter, uanset om de var fæstet bort sammen med og vanskeligt lod sig holde ude fra andre gaarde, huse og jorder.

I den anden rubrik, i hvilken kornafgifterne anføres, betegner **Ør** ørtug rug à 10 skpr., **Øb** ørtug byg à 12 skpr., **Sb** skpr. hedekornsbyg, **Øh** ørtug havre à 20 skpr., **Øm** ørtug mel.

I den tredje rubrik, i hvilken smørafgifterne anføres, betegner **Fs** fjerding smør, **Ps** pund smør, **h** hardbo (pund). Et hardbopund var det samme som $\frac{1}{9}$ tønne smør, hvorimod de ubenævnte pund smør antagelig er de i Loversyssel almindeligt anvendte pund, der svarede til $\frac{1}{16}$ tønne smør. (Se Svend Aakjær, »Nordisk Kultur«, XXX, s. 187 f.).

I den fjerde rubrik, i hvilken de afgifter, der bestod af slagtedy, anføres, betegner **N** fødenød, **B** brændsvin, **L** lam, **G** gæs og **H** høns.

I den femte rubrik, i hvilken gæsteriet anføres, betegner **Sgb** skpr. gæsteri-byg, **Øgb** ørtug gæsteri-byg og **Øgh** ørtug gæsterihavre.

I den sjette rubrik, i hvilken pengeydelseerne anføres, betegner **P** penge, **dr** daler, **mk** mark, **sk** skilling (1 dr = 4 mk = 64 sk), **g** gæsteripenge og **s** smørpenge.

I den syvende rubrik, i hvilken de øvrige afgifter anføres, betegner **Faa** fjerding saltet aal og **Lv** læs ved sommer og vinter.

En **streg** under en afgiftsopgivelse angiver, at vedkommende afgift ikke tilfaldt kronen i 1573, men var eftergivet, solgt, pantsat eller forlenet bort.

- I. **Tyrsting herred:** A = Træden, B = Truelstrup, C = Hedegaard, der (op-rindelig) laa i Vissing sogn, men i 1573 var fæstet til mændene i Truelstrup i Tønning sogn, D = Vissing, E = Addit (NB: til ejendommen E 6 hørte der et stykke Eng i Vosgaard), F = Vissing kloster, G = en aale-gaard ved Pindsmølle, H = Vilholt, I = Nedenskov, J = Burgaarde, K = Davding, L = Nimdrup, M = Ring, N = »Ring Holle«, O = Bredstrup, P = Slagballe, Q = Langballe, R = et bol i Vissing birk, S = Korsballe enemærke, T = Pindsmølle, U = Bredvad mølle.

Vor klostets godshistorie.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	B	L	G	H	Sgb	Sgb	P	Faa	Lv
A 1—14 = 14	1	2			1		1	1	1	1	2	15				22
B 1— 3 = 3	1	1	1		1		1	1	1	1	2	15	12			22
4 = 1	1	1	1		1		1	1	1	1	2	15	12			
C 1 = 1					2											
D 1—11 = 11	1	1	1					1	1	1	2	12	12			22
1—11 tilsammen					4											
E 1— 4 = 4	1	1	1		1/2			1	1	1	2	12	12			22
5 = 1	1	1	1		1/2	1h		1	1	1	2	12	12			22
6 = 1														2 dr		
F 1— 2 = 2	1 1/2	1 1/2			2			1				21				22
3 = 1														2 mk		
G 1 = 1															1	
H 1 = 1	1	1	1		1			1	1	1	2	17				22
I 1 = 1	1	1	1		1			1	1	1	2	12				
J 1 = 1	1	1	1		1			1	1	1	2	15	12			22
K 1— 2 = 2	1	1	1					1				9				22
3 = 1	1	1						1				6				11
L 1— 3 = 3	1	1			1			1				12				22
M 1 = 1	1	1				1		1				8				11
N 1 = 1	1	1	1			1		1				12				22
O 1 = 1	1	1			1			1				12				22
P 1 = 1					2			1				12				22
Q 1 = 1	1	1	1		1			1				16 1/2	12			22
R 1 = 1	1/2															
S 1 = 1	1	1	1													
T 1 = 1				14												
U 1 = 1	1	1		24	2											

II. Vor herred: A = (Vor)ladegaard, B = Dørup, C = Hem, D = Krog, E = Møldrup, F = Gantrup, G = Yding, H = Saaby, I = Ejer, J = Bjørstrup, K = Ris, L = Elling, M = Grumstrup, N = Tvingstrup, O = Hansted, P = Kannerup, Q = Raadved, R = Egebjerg, S = Østbirk, T = Monbjerg, U = Birkenæs, V = Lundumskov, X = Tingsted mølle, Y = (Vor) Klostermølle, Z = Vor klostets enge (Jens Pedersens holm, Hans's holm, 2 smaa holme ved Hans's holm, »Stouffuen« holm, Fiskerholm, Niels Smeds den store holm, en lille trind holm derhos, Niels Smeds den lille holm, i Vissing enge: hr. Clemens's holm og en lille trind holm derhos, Baggers made og Lindholm, et stykke eng, der strakte sig fra Birgitte Olufs eng til den lange vase paa Lindholm).

	Ør	Øb	Sb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	B	Sgb	Sgb	Øgh	P	Faa	Lv
A 1— 3 = 3	2	2			2	1		1	1	18					
	2	2													
B 1—11 = 11	1	1				1		1	1	12		1			22
12 = 1	1	1				1		1	1	12		1			22
13 = 1	1/2	1/2				2		1							11
14 = 1	1	1				2		1							11
C 1 = 1	1	1				1	1/2	1	1	12		1			22
2— 3 = 2	1	1				1		1	1	12		1			22
4 = 1	1/2	1/2				1 1/2		1				1/2			11
					1/2										
D 1 = 1	1	1				1		1	1	12					22
E 1 = 1	1 1/2	1				2		1	1	21					
F 1— 8 = 8	1	1				2		1	1	9					22

Vor klostets godshistorie.

	Ør	Øb	Sb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	B	Sgb	Sgb	Øgh	P	Faa	Lv
G 1— 8 = 8	1	1	3	1		1			1	15	12				22
9 = 1	1	1	3	1		1			1	15	12				22
10 = 1	$\frac{1}{2}$	1		$\frac{1}{2}$			2		1	9					11
11 = 1	$\frac{1}{2}$	1		$\frac{1}{2}$			4		1	12					11
12 = 1													1 mk		
13—17 = 5			3												10
H 1 = 1	1	1		1		1		1	1	15	12				22
I 1 = 1	1	1		1		1		1	1	15	12				22
2 = 1	1	$1\frac{1}{2}$		$1\frac{1}{2}$		1		1	1	15					
J 1 = 1		1													
K 1 = 1	1	1		1		1		1	1	15	12				22
L 1— 2 = 2		$1\frac{1}{2}$				1			1	$10\frac{1}{2}$					11
M 1— 2 = 2	1	1		1				1	1	12			18 sk s		22
3 = 1	1	1		1				1	1	12			2 mk 13 sk		22
4 = 1	1	1		1				1	1	12			2 mk 13 sk		22
		$\frac{1}{2}$													
N 1 = 1	1	1		1		1		1	1	15	12				22
O 1 = 1	1	1		1				1	1	9	12		18 sk s		22
P 1 = 1		1											9 sk		
Q 1 = 1	1	1		1		1		1	1	15	12				22
2 = 1	2	2		1		1		1	1	21					22
R 1 = 1	1	1		1		1		1	1	15	12				22
S 1 = 1		$3\frac{1}{2}$					2		1	10					
T 1 = 1		1					2						14 sk g		
U 1 = 1	2	2				2			1	24	12				22
V 1 = 1	1	1		1			2	1	1	13	12				22
X 1 = 1					18										
Y 1 = 1					28									4	
Z 1— 2 = 2						$\frac{1}{2}$									
3— 5 = 3						1									
6— 7 = 2						$1\frac{1}{2}$									
8 = 1						$3\frac{1}{2}$									
9 = 1						4									
10 = 1							1								

III. Mors og Ty: A = Næs, NB: ejendommen A 1 bestod af 3 gaardes eje, B = Gudnæs, C = »Hadstedt«, d.v.s. Hørsted (se registraturen 1606), D = »Istrup« i »Hundborig« sogn, antagelig fejl for Istrup i Hvidbjerg sogn, (jvnf. registraturen 1606), E = Tødsøgaard.

	Tdr. byg	Pd. Smør
A 1 = 1	16	
2 = 1	4	
3—4 = 2	8	
B 1—2 tilsammen	10	
C 1—2 = 2	8	
D 1 = 1	10	
E 1 = 1	20	1

Nogle af klosterets bønder, som havde gjort hoveri til ladegaardene i Vor og Vissing, havde i nogle aar svaret en byg- eller havreafgift i stedet for »Ladegaardtz Inding«. Da de, efter at klostergodset var lagt ind under Skan-

derborg len, paa ny maatte gøre ægt og arbejde, var de imidlertid blevet fritaget for at betale disse afgifter. Det drejer sig om

fæsterne af gaardene I B 1—4, D 1—11, Q 1,
 II B 1—12, C 1—3, D 1, E 1, G 1—9, H 1,
 I 1, K 1, M 4, O 1, Q 1, R 1, V 1,
 som hver især havde betalt $\frac{1}{2}$ ørtug byg,
 fæsterne af gaardene II M 1—2, som hver især havde betalt 1 ørtug byg, og
 fæsterne af gaardene I F 1—8, som hver især havde betalt $\frac{1}{2}$ ørtug havre.

Af de i tabellen anførte ejendomme var nedennævnte ubebyggede jorder og aalegaarde: I, C 1 Hedegaards øde mark, I, F 3 en eng, I, G 1 en aalegaard, I, R 1 et øde bols jord, I, S 1 enemærket Korsballe, II, P 1 jord paa Kannerup mark, II, Z 1—10 Vor klostres enge.

Herreds- og totalsummer: I = Tyrsting herred, II = Vor herred, III = Mors og Ty.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	Ps	N	B	L	G	H	
I	51 $\frac{1}{2}$	65	27	38	41 $\frac{1}{2}$	2	1 h	18	49	36	36	72	
II	64 $\frac{1}{2}$	79 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{1}{2}$	46	54 $\frac{1}{2}$	35		14	60				
	116	144 $\frac{1}{2}$	56 $\frac{1}{2}$	84	96	37	1 h	32	109	36	36	72	
	Øgb	Øgb	P					Faa	Lv				
I	54 $\frac{2}{8}$	22	2 dr.	2 mk.				1	1034				
II	62 $\frac{1}{8}$	9	2 dr.	3 mk.	7 sk.			4	1139				
	116 $\frac{3}{8}$	31	5 dr.	1 mk.	7 sk.			5	2173				
	Ør	Øb	Øh	Fs	Ps	B	L	G	H	Øgb	Øgb	Øgh	Lv
I	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>		<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>			
II	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>2</u>						<u>9</u>	<u>15$\frac{1}{2}$</u>		<u>22</u>
III		<u>61$\frac{1}{8}$</u>		<u>1</u>									
	<u>3</u>	<u>64$\frac{1}{8}$</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>9</u>	<u>15$\frac{1}{2}$</u>	<u>22</u>

De byg- og havreafgifter, nogle gaardes fæstere havde betalt i stedet for at gøre hoveri, beløb sig til 27 Øb og 4 Øh i alt.

NB: I tabellen er de forskellige byer og gaarde henført til de samme herreder som i jordebogen. Vorladegaard sogn, som i vore dage ligger i Tyrsting herred, er derfor regnet med til Vor herred (jvnf. Henrik Larsen i »Jyske Samlinger«, 5, II, s. 96).

Som det fremgaar af tabellen, anfører jordebogen 1573 en del afgifter, der ikke blev oppebaaret i 1573. Af disse afgifter var det havregæsteri, der førhen blev betalt af gaardene i Dørup og Hem (II, B 1—12 og II, C 1—4), den ørtug byggæsteri, der førhen blev betalt af nogle af gaardene i Yding (II, G 1—9), og de skæpper byg eller havre, en del af klosterets bønder havde maattet betale i stedet for ladegaardsinding, blevet eftergivet de paagældende fæstere ved kongens breve af 22. marts 1573 og 7. september 1568 (K. B. og jordebogen). De andre afgifter, som ikke blev regnet lenet til indtægt i 1573, blev svarret af gaarde, som klosteret eller kongen havde afhændet, overladt præstekaldene, forlenet bort eller pantsat. Gaardene III, A 1—4 var saaledes afstaaet til Børglum kloster som vederlag for gaarde i Framlev herred, som klosteret havde maattet afgive til Skanderborg len (jordebogen 1573). Gaardene II, B 12 og II, G 9 var udlagt til præstegaarde (jordebogen og K. B. 7. november 1573), og

gaardene III, B 1—2, C 1—2, D 1 og E 1 var pantsat (jordebogen). Endelig havde Hans Due, der havde været klosterets ridedoged, faaet livsbrev paa gaarden I, I 1 (jordebogen og K.B. 1. oktober 1555 og 11. april 1560). I øvrigt fremgaar det af jordebogen og Kancelliets Brevbøger, at gaardene II, H 1, II, T 1, II, U 1 og II, V 1 i tiden før 1573 havde været forlenet eller pantsat bort til henholdsvis Christoffer Lauridsens enke, der boede paa Saabygaard, Peder Skram til Urup, borgmester Christoffer Skaaning i Horsens og en ukendt mand (jordebogen, K.B. 31. december 1566 og 14. juli 1567 og »Danske Kancelliregistranter« 1542, uden dag).

Jordebogen 1573 medtager ikke broafgifter, tiender og ejendomme, der blev drevet for kongens regning (se indledningen s. 36). I 1573 var ladegaardene i Vor og Vissing imidlertid nedlagt og delt i 5 fæstegaarde og en række engloder, der ligeledes var fæstet bort. Det maa derfor formodes, at nogle skove og fiskegaarde er de eneste af Vor klostets ejendomme, som ikke er omtalt i jordebogen.

Klosterets jordegods 1503—1509 (1517).

I det 15. aarhundrede havde der flere gange været strid om jordegods, der tilhørte klosteret i Vor. I aarene umiddelbart efter aarhundredskiftet søgte abbeden derfor at beskytte klosterets rettigheder mod nye angreb ved at erhverve en række laasebreve (d.v.s. ejendomsdomme, der ikke kunne omstødes) paa hovedparten af klostergodset. Takket være disse laasebreve er vi i stand til at bestemme størrelsen af Vor klostets besiddelser paa denne tid.

I rubrikken til højre i nedenstaaende label anføres det jordegods, der tilhørte Vor kloster i henhold til forskellige laasebreve fra aarene 1503—1509 (1517). I denne rubrik betyder (1) laasebrevet Æ.D.A., I, C 22 (1504), (2) laasebrevet C 37 (1504), (3) D 17 (1517), (4) D 98 (1503), (5) E 6 (1508), (6) G 18 (1508), (7) H 32 (1503), (8) H 56 (1509), (9) K 2 b (1504) og (10) K 8 (1509). I rubrikken til venstre anføres til sammenligning de ejendomme, jordebogen 1573 omtaler, idet herreder, byer og gaarde betegnes med de samme tal og bogstaver som i tabellen s. 120 ff. Hvis der i en linie staar prikker i rubrikken til højre, omtales den paagældende by og dens gaarde altsaa kun i jordebogen 1573. Staar der prikker i rubrikken til venstre, omtales den kun i et af laasebrevene.

I A 1—14	Træden sogn (5)	P 1	1 grds. eje i Slagballe (6)
B 1—4	Hele Truelstrup, der var klosterets enemærke (5)	Q 1	1 grd. i Vinding sogn, kaldet Langballe (5)
C 1	Hedegaard, der var øde (5)	R 1	Vissing sogn (5)
D 1—11	Vissing sogn (5)	S 1	Korsballe enemærke (5)
E 1—6	do. do. (5)	T 1	Vissing sogn (5)
F 1—3	do. do. (5)	U 1	Bredvads mølle (5)
G 1	do. do. (5)	Brunsvig, som var øde (5)
H 1	do. do. (5)	(V)ore skov, Ør(e) skov øde mark og skov (5)
I 1	do. do. (5)	1 grds. eje i Tyrsting sogn, kaldet Bersnab (5)
J 1	1 fuld gaards eje i »Borre« mark og skov (5)	
K 1—3	2 grd. og 1 bol i Davding (5)	II A 1—3
L 1—3	2 grd. i Nimdrup (6)	B 1—14
M 1	1 bol i Ring (5)	C 1—4
N 1	»Heffuelgaard« i Ring (5) ¹⁾	D 1
O 1	1 grd. i Bredstrup (5) ²⁾	E 1
.....	»Vormstrup«, der var øde (5) ³⁾	F 1—8
		G 1—17	gods i Yding (1) (2) ³⁾

1) Der regnes med, at Ring »Heffuelgaard« er identisk med gaarden Ring »Holle« i jordebogen 1573. Se indledningen s. 31.

2) I gaard i Bredstrup i Vormstrup, som der staar i laasebrevet, er utvivlsomt fejl for 1 gaard i Bredstrup og Vormstrup. Se indledningen s. 31.

3) Navnene paa de tofter og jorder i Yding mark, som laasebrevet (1) omhandler, anføres i brevet C 19.

H	1	gods i Saaby (2)	Z	1—10
I	1—2	gods i Ejer (2) (3) ⁴⁾	III A	1—4	1+4 gaarde i Næs (8)
J	1	B	1—2
K	1	gods i Ris (2) (3) ⁴⁾	C	1—2	3 gaarde i Ty
L	1—2	gods i Elling (2)	D	1	i Hassing herred (8)
M	1—4	gods i Grumstrup (2)	E	1	Tødsøgaard (8)
N	1	gods i Tvingstrup (2)		Lynggaard (7)
O	1	gods i Hansted (2)			
P	1	9 stkr. jord paa Kannerup mark (2)	Bjerger herred		
Q	1—2	gods i Raadved (2)		1 grd. i Overglud (9)
R	1	gods i Egebjerg (2)		1 grd. og 1 bol i Bisholt (9)
S	1	gods i Østbirk (2)		1 grd. i Ustrup (10)
T	1	gods i Monbjerg (2)			
U	1	gods i Birkenæs (2)			
V	1	gods i Lundumskov (2)	Nim herred		
X	1	Tingsted mølle (4)		2 grd. i Vrønding (10)
Y	1			

De to gaarde, Vor kloster ejede i Gudnæs i 1573, (III, B 1—2 i tabellen s. 122) havde det erhvervet ved et i 1567 afsluttet mageskifte (Æ.D.A., I, J 3). Naar gods i Gudnæs ikke nævnes i noget laasebrev, skyldes det altsaa simpelt hen, at ingen ejendomme i denne by tilhørte klosteret i begyndelsen af det 16. aarhundrede. Af ejendommene i de øvrige byer, som laasebrevene ikke medtager, laa gaardene i Vorladegaard (II, A), Dørup (II, B), Hem (II, C), Krog (II, D), Møldrups (II, E) og Gantrup (II, F) samt (Vor) Klostermølle (II, Y) og Vor klostres enge (II, Z) i selve Vor sogn og birk, hvis besiddelse abbeden ikke har fundet det fornødent at sikre ved hjælp af laasebreve. Hvad endelig ejendommen II, J 1 angaar, havde klosteret erhvervet den ved et skøde, der først blev udstedt i 1496, og som netop fik kongens stadfæstelse i 1504, da laasebrevet paa det øvrige gods i Vor herred blev udfærdiget (Æ.D.A. I, D 27 og D 28).

Ligesom jordebogen omtaler gods, paa hvilket der ikke blev erhvervet laasebreve, saaledes medtager laasebrevene ejendomme, der ikke findes omtalt i jordebogen. Af disse ejendomme blev gaarden Bersnab og gaardene i Overglud og Bisholt mageskiftet bort henholdsvis i 1516 og 1567 (Æ.D.A., I, J 3, K.B. 3. juli 1567 og »Kronens Skøder« 18. august 1567). Ogsaa gaarden i Ustrup er formodentlig afhændet ved et mageskifte, der fandt sted før jordebogens affattelse. I alt fald fik Holger Rosenkrantz, der i 1558 ejede hele Ustrup by (»Kronens Skøder« 6. december 1558), i 1556 skøde paa fire gaarde i denne by (»Kronens Skøder« 29. februar 1556). Af de øvrige ejendomme, som jordebogen 1573 ikke medtager, er Lynggaard og gaardene i Vrønding muligvis blevet overført til andre len, medens Vormstrup, Brunsvig og Vorskov var øde jorder, der antagelig er blevet fordelt paa klosterets fæstere i nabobyerne.

Af brevene Æ.D.A., I, D 31 og 32 fremgaar det, at Vor kloster fra 1497 til 1522 ejede fem otting jord i Gammel Haderslev, som hverken omtales i laasebrevene eller i jordebogen 1573. Det er naturligvis ikke udelukket, at der ogsaa blandt det jordegods, som ikke nævnes i breve efter 1509, kan findes en del, der tilhørte klosteret i tiden 1503—1509, skønt det heller ikke er medtaget i laasebrevene og i jordebogen 1573.

⁴⁾ De i laasebrevet (3) nævnte jorder, som ikke laa i Ris mark. laa vistnok i Ejer mark. Jvnf. brevene D 10 og D 11.

Klosterets erhvervelse af det jordegods, der omtales i jordebogen 1573.

Jordegods, der havde tilhørt Vissing kloster.

Nonneklosteret i Vissing var grundlagt af en af biskopperne i Aarhus og havde modtaget betydelige gaver af hans efterfølgere. Da klosteret paa biskop Ulriks tid stod øde og forladt, bestemte han derfor, at det skulle lægges ind under bispestolen med alt sit gods. Efter overtagelsen af klosteret i Vissing, der antagelig fandt sted i 1428 eller i et af aarene deromkring (se indledningen s. 12), og som i 1454 fik pavens godkendelse (Act. p. D., VII, nr. 5886), overdrog biskop Ulrik en del af klosterets ejendomme til dets nærmeste nabo, klosteret i Vor.

Om størrelsen af det jordegods, som Vor kloster fik overladt, giver kilderne følgende oplysninger:

(a) I 1486 stadfæstede paven, at biskop Ulrik med den daværende konges og ærkebiskops samtykke havde overdraget klosteret i Vor alt Vissing klosters gods i Vissing sogn bortset⁵⁾ fra sognekirken og præstegaarden (Act. p. D., IV, nr. 3017).

(b) Samtidig stadfæstede paven, at kong Christian havde tilkendt og tildelt klosteret i Vor »locum monasterii Vissing«, d. v. s. klostergrunden, selve klosteret i Vissing med alt sit gods, nemlig skove, marker, agre, enge o. s. v., fornemmelig fiskegaarden Vosgaard til midten af strømmen (Act. p. D., samme bind og nummer).

(c) Den af paven stadfæstede kendelse har utvivlsomt forbindelse med den dom, der er registreret i Æ. D. A., I, B 9. Denne dom, som blev afsagt af kong Christian i 1460, afgjorde nemlig en strid, Vor kloster havde haft med klosteret i Øm, og bestemte, at »fiskeriet i Vosgaard« til midten af strømmen, »som de i Vissing kloster har brugt i gammel tid«, skulle tilhøre førstnævnte kloster (jvnf. sandemændsbrevene, sognevidnerne og dommene B 4, 6, 7, 8, 18, 19 og 22).

Desuden omtales jordegods, der havde tilhørt Vissing kloster, men senere kom i Vor klosters besiddelse, i

(d) et brev fra 1444, hvori Øm kloster vedgik, at det havde Vissing klosters anpart i Vosgaard »af biskoppen i Aarhus for aarlig rente« (B 3),

(e) et sognevidne fra 1469, der bekræftede, at Vor klosters gods i Langballe (i Vinding sogn) og Addit (i Vissing sogn) havde tilhørt Vissing kloster (F 6),

(f) et sognevidne og et tingsvidne fra 1470, der godtgjorde, at Vissing kloster havde haft den gaard i Nølev, som Vor kloster afhændede i 1476 (R 20—21 og D 33),

(g) et forleningsbrev fra 1481?, hvori kong Hans ligesom sine forgængere forlenede Vor kloster med »al(le Vissing) klosters tjenere i Vissing« (E 16),

(h) et brev fra 1488?, hvorved biskop Ejler Bølle stadfæstede et forlig, han havde sluttet med abbeden i Vor. I henhold til dette forlig skulle klosteret beholde »al Vissing kloster og Vissing kirke« (C 31),

(i) et tingsvidne fra 1497, der konstaterede, at Vissing kloster havde haft hævð paa den trediedel af Burgaarde mark, som tilhørte Vor kloster (G 3, jvnf. G 5),

(j) et tingsvidne fra 1501, som beviste, at hele Vissing sogn var Vor klosters fri birk (det saakaldte Vissing birk, se E 9 og E 17—20). Til dette eller et andet birk hørte det meste af Træden sogn, Bredvad mølle, Brunsvig, en gaard i Bredstrup og Vormstrup samt hele Hede-gaards mark (E 8).

⁵⁾ Ifølge M. Cl. Gertz's konjektur.

Af pavebrevet fra 1486 (a) fremgaar det, at biskop Ulrik havde overdraget klosteret i Vor alt Vissing klostres gods i Vissing sogn bortset fra sognekirken og præstegaarden⁶⁾, som det formodentlig først erhvervede ved forliget i 1488 (h). Hvorvidt selve klosteret i Vissing, dets ladegaard og dets anpart i fiskegaarden Vosgaard hørte med til de ejendomme, Vor kloster modtog, synes at have været omstridt. Biskop Ulriks Efterfølger, som endnu i 1454 lod afholde gudstjenester i Vissing klosterkirke (Act. p. D., VII, nr. 5886), tilholdt sig aabenbart en del af disse besiddelser, (jvnf. Act. p. D., VII, nr. 5884); men ved Christian den Førstes dom blev de tilkendt klosteret i Vor (b). Øm kloster maatte derefter udlevere Vissing klostres andel i fiskegaarden Vosgaard, som det havde lejet af biskoppen (d), til klosteret i Vor (c)⁷⁾.

Hvad Vissing klostres øvrige jordegods angaar, indeholder kilderne intet absolut sikkert vidnesbyrd om, at biskop Ulrik overlod Vor kloster ejendomme, som laa uden for Vissing sogn. »Al Vissing kloster«, som der staar i brevet (h), betyder nemlig næppe alt klostergodset, men kun selve klosteret og dets ladegaard, og Langballe og Burgaarde, der omtales i sogne- og tingsvidnerne (e) og (i), grænser op til og kan have ligget eller haft jord i Vissing sogn⁸⁾. Hvad gaarden i Nølev (f) angaar, var den sandsynligvis ikke i Vissing klostres besiddelse, dengang biskop Ulrik fik klosteret nedlagt (se tings- og sognevidnerne R 20—21)⁹⁾, og Træden og de andre byer og gaarde uden for Vissing sogn, som tingsvidnet (j) nævner, har ikke nødvendigvis hørt med til (det oprindelige) Vissing birk.

Forudsætter kilderne til klostergodsets historie ikke nødvendigvis, at biskop Ulrik overdrog klosteret i Vor dele af Vissing klostres jordegods, som laa uden for Vissing sogn, udelukker det heller ikke. Ganske vist omtaler pavebrevet fra 1486 (a) kun besiddelser i Vissing sogn, som af biskop Ulrik var overladt klosteret i Vor; men dette brev har klosteret erhvervet i anledning af stridigheder, det havde med biskoppen i Aarhus og Øm kloster, og som aabenbart drejede sig om selve klosteret i Vissing, dets ladegaard og dets anpart i Vosgaard. Da disse ejendomme laa i Vissing sogn, er der intet paa-faldende i, at klosteret i sin ansøgning til paven kun har refereret den del af biskop Ulriks brev, som angik dette sogn. Naar kong Hans's forleningsbrev (g) kun nævner klosterets tjenere i Vissing sogn, kan det paa samme maade staa i forbindelse med, at det er udfærdiget af hensyn til klosterets strid med biskoppen og klosteret i Øm.

Som det fremgaar af det ovenfor anførte, kan man ikke bestemme størrelsen af Vor klostres andel i det nedlagte Vissing klostres jordegods ved hjælp af de breve, vi kender fra pavens kopibøger og den skanderborgske registratur. Til et resultat naar man snarere, hvis man benytter jordebogen 1573 og laasebrevene 1503—1509 (se ovenfor s. 124 f.) som grundlag for sine slutninger. Ifølge jordebogen og laasebrevene havde Vor kloster bortset fra nogle faa gaarde i Ty og paa Mors samt i Bjerger og Nim herreder, som det først erhvervede efter 1490, kun jordegods i Vor og Tyrsting herreder. Da stiftets andre herreklostre alle ejede mange ejendomme, der laa spredt i flere forskel-

⁶⁾ Forudsat, at M. Cl. Gertz's konjektur er rigtig.

⁷⁾ Udelukket er det dog ikke, at dommen (b) er identisk med dommen (c). I saa fald har striden kun drejet sig om en del af fiskegaarden Vosgaard, som Øm kloster uretmæssigt havde tilegnet sig.

⁸⁾ Til en gaard i Langballe hørte saaledes jord paa Addit mark i Vissing sogn (se E 22).

⁹⁾ Den, der havde søgt at fravende klosteret gaarden i Nølev, var antagelig en slægtning til den mand, der havde skænket det denne gaard. Som paaskud har han rimeligvis benyttet, at klosteret var øde, og at gaven saaledes ikke længere tjente det formaal, den var tiltænkt.

lige herreder, kan der næppe være tvivl om, at det samme engang har været tilfældet for Vor og Vissing klostres vedkommende. Det ligger herefter nær at antage, at biskoppen i Aarhus, efter at han var kommet i besiddelse af Vissing klostres jordegods, har afsluttet et mageskifte med klosteret i Vor, som afstod sine gaarde uden for Vor og Tyrsting herreder, mod at det fik nogle af Vissing klostres ejendomme til vederlag. Det er ikke sandsynligt, at Vor klostres gods uden for de to herreder ikke var mere værd end Vissing klostres besiddelser i Vissing sogn. Det jordegods, Vor kloster fik til erstatning, indskrænker sig derfor næppe til gaardene i Vissing sogn, men bestod antagelig af alle eller de fleste af Vissing klostres ejendomme i Tyrsting og Vor herreder.

Vor klostres adkomstbreve paa ejendomme uden for Vor og Tyrsting herreder blev formodentlig afleveret til biskoppen sammen med selve jordegodset og er gaaet sporløst tabt ligesom de andre breve, der opbevaredes i bispegarden i Aarhus. Antallet af de breve fra Vissing kloster, som klosteret i Vor modtog til gengæld, har ikke været stort. I alt fald er brevet G 5 det eneste af Vor klostres breve, om hvilket vi med sikkerhed ved, at det har ligget i Vissing klostres arkiv. Da Vissing kloster havde staaet øde og forladt i flere aar, kan det heller ikke undre, hvis en væsentlig del af dets breve er gaaet til grunde.

(Slutte).

Folketro og overtroiske Meninger.

Optegnede af R. P. Randsløv.

Der en vis Tro paa, at det hjælper at spytte f. Eks. paa Agnen, naar man meder. Som Dreng benyttede jeg altid denne Forholdsregel. Jeg mente saa, at Fiskene bed mere villigt. Naar min gamle Bedstefader bukkede sig for at samle noget op, som han ikke rigtig vidste, hvad var, sagde han altid: »Pøj, om de sku væ laa faa nued!«. De første Penge, man faar i Spil eller Handel, skal man ogsaa spytte paa. Saa hænger de bedre ved.

Man maa ikke lege med Ilden. De gamle irettesatte altid Børnene, naar de begyndte med saadanne Kunster. Naar de legte med Ilden, vilde Vandet gaa for dem i Sengen om Natten. Gamle Folk fortalte om Mennesker, der havde Evne til baade at se Varsel for Ildebrand (Forbrand) og til at vende Vinden, naar flere Bygninger ved en Ildebrand stod i Fare for at antændes. Nordmænd havde vistnok særlige Evner i den Retning. Min Bedstefader har fortalt om en Rytter, der red mellem et brændende Hus og et Nabohus. Straks vendte Vinden sig, og Nabohuset blev reddet.

Neglene maa ikke klippes om Søndagen, for »Søndags Nejl aa Mandags Nool gjø aal den Faatrød, vi i en Uug ka took«. — De afklippede Negle skal brændes og maa ikke kastes bort. Jeg mener ogsaa, at min Moder brændte de afklippede Negle, men jeg mindes ikke, at hun fortalte noget om, hvorfor hun brændte dem. Skraber man sine Negle og kommer det afskrabede i Brændevin, bliver den, der drikker Brændevinen, baade fuld og gal. De hvide Pletter paa ens Negle betyder, at man har løjet lige saa mange Gange, som der er Pletter paa Neglene.

Man maa ikke lyve en fraværende hjem, for saa er han vred, naar han kommer.

Plovarbejdet. Efteraarspløjningen skulde forhen være færdig til November, og Ploven skulde saa hjem og i Hus. Det var »Ætlinge«, der ikke blev færdige til den Tid. Særlig slemt var det, hvis de ikke fik Ploven hjem før Jul, for saa kom Jerusalems Skomager eller maaske selve Gammel Erik og red paa den Juleaften, og dette skulde jo ikke saa gerne ske.

Fra det gamle Bidstrup.

Af August F. Schmidt.

Herregaarden **Bidstrup** i Granslev Sogn (Houlbjerg Herred) er kendt fra Middelalderen. Den tilhørte Aar 1345 Peder Jensen (Galskyt), siden Hr. Jens Falk til Vallø, med hvis Datter Kirsten den kom til Hr. Henning Podebusk og saa til Hans Eriksen 1461, gift med Marine Henningsdatter Podebusk. Han skal have solgt den til Oluf Sommer. Mod Slutningen af det 15. Aarhundrede synes Bidstrup at være kommet til Rigshofmester Erik Ottesen (Rosenkrantz), hvis Søn Henrik Eriksen 1498 nævnes til Bidstrup. Da han faldt i Ditmarsken 1500, ugift, bragte hans Søster Vibeke (død 1506) Bidstrup til sin Mand, Rigsraad Hr. Preben Podebusk, død 1541. Gaarden var i den følgende lange Tid i forskellige Herremænds Eje (Medlemmer af Slægterne Bille, Oxe, Lindenov, Lykke, Parsberg m. fl.), indtil den 1749 kom i Slægten de **Lichtenbergs Hænder**. Nævnte Aar købte Etatsraad **Gerhard de Lichtenberg** (adlet 1739, død 1764) den smukt beliggende Gaard. Den 9. April 1763 fik han Godset oprettet til et **Stamhus** for sin eneste Søn, den senere Statsraad **Hans Henrik de Lichtenberg** (1737—1777), der 15/10 1765 blev gift med **Karen Rosenkrantz de Lichtenberg**, født **Irminger** (1739—1807). De følgende Besiddere var **H. H. de Lichtenbergs Søn**, Kaptajn **Gerhard de Lichtenberg** (død 1842), hans Søn Kammerherre **H. H. de Lichtenberg** (død 1867), der begyndte med Fæstegodsets Bortsalg, dennes Datter gift med Hofjægermester, Major **T. F. A. Honnens de Lichtenberg** (død 1907), hvis Søn Hofjægermester **H. H. Honnens de Lichtenberg** overtog Bidstrup 1892 efter Moderens Død. Efter hans Død 1915 tilfaldt Stamhuset hans Søn, **G. F. Honnens de Lichtenberg** (f. 1890). Efter hans Død 1940 overtog Hofjægermesterinde **Asta Honnens de Lichtenberg**, f. **Sell**, Godset efter sin Mand. 1944 overgik det til Sønnen, Bidstrups nuværende Ejer, **Hans Henrik Honnens de Lichtenberg** (f. 7/10 1919).

Den ovennævnte Fru **Karen de Lichtenberg**, f. **Irminger**, førte for Aarene 1774 og 1775 Dagbogsoptegnelser, hvis Meddelelser man modtager et godt Indtryk af i **Gerhard Honnens de Lichtenbergs Afhandling i Personalhistorisk Tidsskrift** 1943, 242—49. I de udførlige **Noter** ¹⁾, der ledsager denne nyttige Redegørelse for Dagbøgerne Indhold, faar man talrige personalhistoriske Oplysninger om de Personer, der havde Tilknytning til det gæstfrie Hjem paa Bidstrup i **H. H. de Lichtenbergs og Frues Tid** i Aarene 1765—77. Man erfarer af Dagbøgerne, at Godsejeparret havde megen Interesse for Egnens Befolkning, ogsaa for Fæstebønderne, der hørte under Godset. Dette har været med til længe at bevare Erindringen om det høje Ægtepar hos Egnens Befolkning.

Det er nu saa heldigt, at der findes overleveret en Del Beretninger fra **Hoveriets Dage** paa Bidstrup, og som Helhed er disse Hoveriminder mere lystprægede end saadanne ellers er fra de fleste Herregaarde.

Det er muligt, at det er Fru Karen de Lichtenberg, født Irminger, der har været tænkt paa i følgende Beretning: »Hovfolkene mødte om Morgenen paa Bidstrup, saa snart de kunde se, ved Klokken 3 eller den Tid, og begyndte at slaa i Engen nedenfor. Der boede en Etatsraadinde paa Gaarden, og hun kunde ikke faa hendes Morgensøvn for deres Strygen. Saa sagde hun, at de Klingrepinde skulde tages fra dem. Det blev ogsaa gjort, men nu varede det ikke længe med deres Slaaen, og da hun saa, at de ikke bestilte noget, naar hun kom op, saa maatte de til at have dem igen²⁾.«

I en anden Beretning om Hoveriet paa Bidstrup hedder det, at Hovfolkene mødte om Morgenen Kl. 2 for at slaa Græs. De stod da langs hen med Engen i en Line som et Regiment og lagde deres Arme paa Ledraget. Bag ved hver to Karle stod en Pige, der skulde holde. Ladefogden stod oppe i Skoven midt for Linen, og saa raabte han: »Nu maa - I - begynde!« Da foer de løs og var færdige at kvæle hverandre. Det gjaldt jo om, hvem der kunde blive først færdig. En efter anden blev bag efter og enkelte styrtede. Der var Straf for at sætte Sideben og Skaarkamme. Hvert Sideben var en Skilling, og en Skaarkam gjaldt to Skilling. De, der satte dem, maatte betale, og Herskabet tog Pengene. Her gik de i Roder. En 7, 8 Karle var sammen om at høste, og den, der gik for, var Rodemester, og ingen maatte komme ham for nær. Naar de var færdige med at slaa, skulde de til at rive. Nu stod de lige saadan, en Pige og to Karle sammen, og saa raabte Ladefogden, og de begyndte. Hver havde sit Stykke at rive. Karlene havde baade River og Forke og Reb at sætte for og slæbe det sammen med. Det Reb blev nu ogsaa brugt til andet end at slæbe Hø med. Karlene satte Lykken bag om Halsen, derpaa for om og saa ind mellem Benene, og saa stillede en Karl sig ved hver sin Side af Bækken, der var fuld af Vand, for at prøve, hvem der var den stærkeste. Den anden skulde ned i Bækken under lukt Laag. Det kunde træffe at blive Regnvejr den Dag, de skulde slaa eller rive, og da gik Karle og Piger i Skoven og morede sig, men Mand og Kone gik hjem og gjorde der, hvad de kunde. De unge havde jo den bedste Mad i Hovkurven, og de fik en glad Dag. I Bidstrup Enge hen efter Svejstrup var der tre Englodder, som ejedes af en hel Gaard i Værum, dernæst af to halve Gaarde i Taarup (Skød Sogn), og den tredje af to halve Gaarde, den ene i Jebjerg og den anden i Vææt. De fulgtes allesammen ad hen at slaa og valgte den Dag, der var Sletgilde paa hele Godset. »Vi kørte om Aftenen fra Værum, naar vi havde spist Nætter, og Kl. 2 begyndte vi at slaa, saa var vi færdige Kl. 8. Saa sov vi til Middag og mødte Kl. 2. Vi gav ingen Straf, om ogsaa vi satte et Hug eller et Sideben, for det vi var fri Bønder. Den gamle Kaptein gik og saa paa det, og naar der var et Sideben, saa pirrede han til det med hans Kæp, se det kom til at staa ret op, og var der noget traadt ned i et Hul, kunde han tage det op i hans Haand, det var jo for at vise os det, men han sagde ingen Ting. Der var to Dansepladser i Skoven og to Musikantere paa hver Plads. Herskabet gav det Øl og Brændevin, vi vilde drikke, og saa kunde vi danse om Aftenen, saa længe vi vilde. Frøkenene var en Gang der ude at se paa det, og der var en Karl, der var saa forvoven at gaa hen og tilbyde en af dem en Dans. Men hun takkede for det, og han kunde gaa igjen³⁾).

Af ovenstaaende Oplysninger, meddelte Aar 1890 til Evald Tang Kristensen af Hans Kristian Pedersen, Haslum, faar man et alsidigt og godt Indtryk af Sletarbejdet ved Lilleaas Enge, hørende til Bidstrup. Selv om Arbejdet har været haardt, har Hovfolkene dog forstaaet

ogsaa at faa lidt Morskab ud af det, især hvis det traf ind med Regnvejr. Dansen om Aftenen i Skoven har naturligvis været en Begivenhed, Folkene har glædet sig til, og man kan forstaa, at de Lichtenbergere ikke har været et strengt Herskab at gøre Hove til. Det har været fine og flinke Folk, der nok har kunnet unde Hovbønderne en festlig Aften i Skoven med Dans og fuldkomne Drikkevarer til. Et saadant Herskab har i Folkeoverleveringen efterladt sig et godt Minde, og det var udmærket, at E. Tang Kristensen i sidste Øjeblik fik optegnet, hvad der i Egnen kunde huskes om de Dage, da man gjorde Hove til Bidstrup. Det Hovarbejde, man bedst, og vel helst, kunde huske og fortrinsvis dvælte ved, var det strenge, men paa sin Vis festlige Arbejde i de lange Sommermorgener paa Bidstrup Enge.

Den gamle Kaptajn, der omtales i Skildringen, var Gerhard de Lichtenberg (død 1842), som ejede Godset tæt op til det Aar, 1850, da Hoveriet blev afskaffet ved Lov. Oplysningerne om hans venlige Overbærenhed kan nok bedst tidsfæstes til o. 1840. Da har Hans Kr. Pedersen vel været o. 20 Aar, saa han har jo let paa sine gamle Dage kunnet huske den aldrende Gods-ejer samt hele Sceneriet under Sletarbejdet i Bidstrup Enge.

At holde betød at slaa Græsset ud i et tyndt Lag, saa det kunde vejres. Dette Arbejde, der udførtes med en Fork eller en Rive, var Pigernes Bestilling. — Sideben var Benævnelser paa de halvrunde Mærker efter hvert Hug, naar der blev slaaet Græs. — En Skaarkam var en Skaarbalk, det lidt længere Græs, der kunde blive staaende mellem Skaarene, hvis Sletkarlen ikke var særlig dygtig til at bruge Leen. — En Rode var en Inddeling af Arbejdere eller af Folk (f. Eks. i et Sogn), der skulde udføre et vist Stykke Arbejde i Fællesskab.

— Som man ser, indeholder Optegnelser om gamle Arbejdsforhold o. lign. ofte gamle og karakteristiske, men nu glemte Ord, der oplyser om Kulturf forhold, der — som Hovarbejdet — hører en svunden Tid til. Derfor har man ment, det kunde være af Interesse her at stifte Bekendtskab netop med Hoverioverleveringen fra Bidstrup.

Endelig skal nævnes, at Bidstrups samlede Areal i 1945 var paa 821 ha, deraf Ager 220 ha, Eng 72 og Skov 514 ha⁴⁾, altsaa en efter danske Forhold meget stor Besiddelse.

1) Note 16 er forkert. Anders Tulipan, en af Blichers Skikkelser, der ogsaa kom paa Bidstrup, var Kromand i Ans (Grønbæk S., Lysgaard H.), ikke i Anst ved Kolding. 2) Evald Tang Kristensen: Jydsk Almueliv II (1892), Nr. 26. Meddelt af Hans Kristian Pedersen, Haslum. 3) Smsts., Nr. 31. Andre Folke-mindeoptegnelser fra Bidstrup findes i Jydsk Almueliv II, Nr. 110. III, Nr. 55. V, Nr. 276. 4) Ejler Haugsted: Bidstrup (Danske Slotte og Herregaarde IV, 1945, 176—84, rigt illustreret). Endvidere: Festskrift udgivet af Frijsenborg-Faurskov Birks Landboforening (1938), 90—91, 294.

Dræning igennem hundrede Aar.

Af J.C. Pedersen.

I AARTUSINDER havde forskellige Kulturfolk — Babylonere, Ægyptere, Kinesere, Romere m. fl. — søgt at gøre sig Jorden underdanig ved at grundforbedre — vande, afvande, dræne — de Arealer, som de kultiverede. Gennem Aarhundreder har Slægt efter Slægt, altsaa vore Forfædre, søgt at grundforbedre Danmarks Jord

Dræning for 100 Aar siden.

(Efter E. Møller-Holst: »Vejledning i Dræning« 1857.

og bringe den under Kultur. Store Ting var naaet, inden den nulevende Slægt, der ogsaa maa se det som Pligt at tage sin Del, tog fat, for at vort Fædreland kan overlades vore Efterkommere med endnu større Arealer grundforbedrede og bragt under Kultur.

Grundforbedringen, og her tænkes nærmest paa Dræningen, har saa mange Fordele saavel for den enkelte, der lader den udføre, som for Samfundet — baade direkte og indirekte —, at det vil blive vanskeligt at træffe paa nogen, der har haft Grund til at fortryde at have gennemført et Dræningsarbejde, der var baade brydsomt, slidsomt og kostbart.

Ved Dræning søger man at afvande Jorden ved lukkede, underjordiske Ledninger for at undgaa de mange forskellige Ulemper, som aabne Grøfter fører med sig, f. Eks. Arealtab, Udgifter til Oprensning, Vanskeligheder ved Arealets Bearbejdning og Høstning m. m., Arnesteder for Ukrudt og lign.

Disse lukkede Ledninger — Dræn — kan bestaa af meget forskelligartet Materiale: Ris- eller Faskindræn, Stendræn o.s.v. samt endelig Rør af brændt Ler, og det er disse sidste, der har langt den største Betydning her i Landet, selv om der i de senere Aar ogsaa er bleven anvendt store Mængder af Cementrør til Nedlægning og som Erstatning for aabne Grøfter og mindre Vandløb. Ris- eller Faskindræn har ikke nogen lang Funktionstid og erstattes ret hurtigt af Rødræn. Derimod træffes af og til Stendræn bygget som smaa Stenkister, der — skønt de maa være op imod de hundrede Aar — stadig er virksomme (f. Eks. lidt nordøst for Svinsager, Øst for Gammel Horsens Landevej).

Inden de nuværende cirkulære Drænrør kom i Brug her i Landet for omkring hundrede Aar siden, blev der enkelte Steder benyttet halvrunde Rør (nærmest af Hestekoform), enten ved de mindre Ledninger lagt ovenpaa en Plade af brændt Ler, eller ved større Ledninger lagt ovenpaa hinanden med de forskudte Samlinger (Stødfuger).

Af saadanne større Ledninger (8—9" Rør) er der truffen en lidt nordøst for Farre, som stadig benyttes efter en Omlægning med Sænkning for en Snes Aar siden, og en mellem Elsted og Skaarupgaard i Amtsskellet mellem Aarhus og Randers, men denne Ledning blev for adskillige Aar siden erstattet med en imprægneret Cementrørledning, idet disse halve Rør var brudt helt sammen, fordi »Buen« var lovlig »flad«.

Lægningen af disse halvrunde Rør var baade besværlig og vanskelig, hvorfor der først rigtig kom Gang i Dræningen, da de helrunde Rør kom frem lidt før Midten af det 19. Aarhundrede.

For nogle Aar siden fandtes under et Dræningsarbejde paa Gaarden »Aaleje« lidt nordvest for Skovby ældre Drænledninger, hvor der var nedlagt en særlig Slags koniske, nærmest tragtformige, brændte Lerrør, der maa have været lavet paa Pottemagerdrejeskive. Rørene, der var af udmærket Kvalitet, var nedlagt med den spidse Ende i Faldretningen, og med den spidse Ende nogle faa Tommer inde i det nedenfor liggende Rørs brede Ende. Indvendige Rørdiameter var fra knap 2 Tommer i den spidse Ende til knap 4 Tommer i den brede Ende, og Rørets Længde var ca. 1 Fod. Der er ikke bekendt andre Steder fundet lignende Drænrør.

Det er dog først hen i 50'erne samt i 60'erne og 70'erne i forrige Aarhundrede, der begynder at komme Fart i Dræningen.

En østjyds Dræningsmester — J. Christensen fra Spørring (se »Østjyds Hjemstavns«, Aargang 1951, og Aarhus Amts landøkonomiske Selskabs Jubilæumsskrift 1895, J. Christensen var omkring 1880 Næstformand i Aarhus Landboforening), som fornemmelig dræned i Aarhus Amt, men ogsaa i Randers og Skanderborg Amter samt Aalborg Amt, hovedsagelig paa de store og mellemstore Gaarde, skriver i en Indberetning til Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, at han i Aarene fra 1854, da han begyndte, til 1866 har nedlagt 724.855 Favne Dræn (ca. 1400 km), og han skriver endvidere, at Tallet passer paa det nøjagtigste, da det er udtaget af hans Arbejds-Journal, hvilket efter J. Christensens egen Opgørelse skulde svare til 4824⁷/₁₀ Tdr. Land (godt 2600 ha). — J. Christensen skriver endvidere i samme Indberetning: »Da jeg i Efteraaret 1853 havde udtjent hos Selskabet (Det kgl. danske Landhusholdningsselskab), havde jeg i 2 Aar været paa Institutet »Haraldslund« og der nydt god Undervisning i Landøkonomi, Nivellation og Landmaaling, i Sommeren 1853 paa »Ourupgaard« faaet god praktisk Uddannelse i Dræning og var i en Alder af 28 Aar. Jeg troede mig saaledes fuldkommen i Stand til at paatage mig Dræning, men jeg maatte ofte erkende mine Mangler og beklage den faulende Maade, som vist enhver maa arbejde paa, der ikke har nogen Praksis at støtte sig til. Hvad der kom mig tilgode, var, at Dræningen dengang var i sin Barndom, og Foretagenderne desaaarsag smaa, hvilket gav mig Lejlighed til at samle Erfaring uden at løbe al for megen Risiko«.

Af Dræningsmester J. Christensens Drænkort er der adskillige bevaret, dog mere eller mindre godt, til vore Dage, saaledes et fra »Constantinsborg« fra 1854 (vistnok det ældste), samt fra »Askgaard«, »Vilhelmsborg«, Maarslet Præstegaard foruden adskillige andre, hvor selve det dengang udførte Dræningsarbejde virker den Dag i Dag, dog saaledes at enkelte Hovedledninger er fornyet og gjort større igennem de senere Aar.

En anden Dræningsmester i Østjylland, L. Jakobsen fra Voldby, skriver i sin Indberetning fra 1865 til Landhusholdningsselskabet, at han har udført Dræningsarbejder hos:

Proprietær Møller til Constantinsborg	for ca. 270 Tdr. Ld.
Forpagter Helms til Skaarupgaard	- - 256 - -
Inspektør Olsen til Calø	- - 292 - -
Proprietær Christensen til Nissumgaard	- - 102 - -
Greve Ahlefeldt til Møllerup	- - 92 - -

og Dræningsmester L. Jakobsen skriver, at af de nævnte større Gaarde er der kun paa Herr Greve Ahlefeldt-Laurvig drænet aldeles fuldstændigt.

L. Jakobsens gamle Dræningskort fra »Møllerup«, ogsaa det efter 1865 udførte, er kopierede og samtidig forstørrede fra 1:4000 til 1:2000 i 1928 af Hedeselskabet, og langt den største Del af det af L. Jakobsen udførte Dræningsarbejde paa »Møllerup« er intakt, dog saaledes, at adskillige af de gamle Hovedledninger er fornyet, sænket og gjort større for 10—30 Aar siden.

Efter de mange Dræningsarbejder i Østjylland i 1850'erne, 60'erne og 70'erne er der ikke særlig mange Dræningsarbejder, der kommer til Udførelse i 80'erne og 90'erne, og Kvaliteten af det udførte Dræningsarbejde bliver gennemgaaende ringere, vel nærmest fordi næste Generation af Dræningsmestre ikke kunde opnaa samme Erfaring med Hensyn til Arbejdets Udførelse som forrige Generation, fordi der var færre Arbejder, men muligt har Udvandringen til Amerika

ogsaa spillet ind, idet maaske nogle af de dygtigste Dræningsarbejdere, udvandrede. Det har nok heller ikke have været uden Betydning, at der i Dræningens første Aartier her i Landet benyttedes en hel Del uddannet udenlandsk Arbejdskraft hovedsagelig fra Skotland og Sverige.

I altfald kan det siges, at hvor der ved nyere Dræningsarbejder stødes paa ældre Dræningsanlæg, er gennemgaaende ikke blot Arbejdets Kvalitet bedst, men ogsaa Dybden størst ved de ældste Arbejder, saaledes at selv Dræningsarbejder af i Dag har nok at gøre med at klare sig med de gamle Anlæg med Hensyn til Arbejdets omhyggelige Udførelse.

Efter Aarhundredskiftet drænes der noget mere, uden at det dog kan siges, at det bliver til ret meget, idet det nærmest kun bliver til en enkelt Ledning

hist og her, hvor der trænges mest, men efter at Det danske Hedeselskab (indtil 1907 Hovedkontor i Aarhus) i 90'erne begyndte at tage Arbejdet vedrørende Dræning op, kommer der efterhaanden ligesom lidt mere System i Dræningsarbejdet, selv om der var mange Vanskeligheder og megen Fordom fra de sidste Aartier lige før Aarhundredskiftet at overvinde.

Under de bedre økonomiske Vilkaar de sidste Par Aar af første Verdenskrig og nærmest følgende Aar derefter kom der dog atter lidt Gang i Grundforbed-

Drænanlæg.

Med at holde en større Arbejdskraft end jeg havde beregnet, ser jeg mig isand til at udføre mere Dræningsarbejde end jeg i Foraaet turde paatage mig at fuldende for Sædens Nærlægning. D. Hrr. Landmænd, der endnu fulde enft af bort-arordere deres Arbejde til mig, vilde behageligt underrette mig derom, med Opagivelse af hvor stort et Areal og hvormange Arbejdsfolk de kunne modtage. Grundstier nr. Aarhus, den 1ste Juli 1855.
J. C. Christensen.

Der averteres efter Dræningsarbejde.
(Aarhus Stiftstidende Nr. 136. 16. Juli 1855).

ringsarbejdet i Østjylland, ikke mindst efter at der paa Foranledning af Gaardejer Evald Due i Skibby blev paabegyndt de saakaldte systematiske Undersøgelser med Henblik paa Mergling og Dræning, og efter at en af Hedeselskabets tidligere Folk, Lederen af det i 1918 oprettede Statens Grundforbedringsvæsen, Ingeniør Th. Claudi Westh, der var Landbrugskandidat, paa et Landboforeningsmøde i Aarhus havde slaat kraftig til Lyd for Grundforbedringsarbejdernes store Betydning for det intensive Landbrug.

De første Aar efter at Hedeselskabet atter paa Foranledning af Aarhus Amts landøkonomiske Selskab i 1921 oprettede Kontor i Aarhus med Østjylland m. m. som Virkeomraade gik det endog meget langsomt med Grundforbedringsarbejderne, hvilket dog de vanskelige økonomiske Forhold for Landbruget sidst i 20'erne og først i 30'erne bærer det meste af Skylden for.

Men efter at man paa Rigsdagen først i 30'erne paa Grund af den omsigribende Arbejdsløshed havde vedtaget Tilskudslov til Grundforbeering i Efteraaret 1932 og Lov om Laan fra Staten til Grundforbedring med Fortrinsret som for kommunale Skatter den 31. Marts 1933 begyndte der atter at komme Gang i Grundforbedringen, idet dog Arbejdet begrænsedes paa Grund af de Beløb, der blev stillet til Raadighed fra Staten til saavel Laan som Tilskud, hvilket sidste udgjorde $\frac{1}{3}$ af Udgiften til Rør og $\frac{1}{3}$ af Udgiften til arbejdsløse Arbejdere, der bliver beskæftigede. Senere, i Februar 1937, kom Loven ogsaa til at gælde for Udlaan fra Pengeinstitutter og private, hvorved der blev flere Midler til Raadighed til Igangsættelse og Gennemførelse af paakrævede Grundforbedringsarbejder.

Lige efter Besættelsen den 9. April 1940 blev Loven ændret, saaledes at Tilskuddene forhøjedes fra en Trediedel til Halvdelen, hvilket sammen med den ogsaa i April 1940 vedtagne Landvindingslov gav store Muligheder for at kunne beskæftige arbejdsløse Arbejdere i stor Stil, idet Landmændene saa deres Fordel ved at gennemføre paakrævede og i sig selv nødvendige Dræningsarbejder, efter at Tilskuddene var bleven forhøjede.

Grundforbedringsarbejderne steg, her i Østjylland som i det øvrige Land, med næsten eksplosiv Hast indtil 1944, hvor den større Løn for mindre eller næsten intet Arbejde paa Tyskernes Arbejdspladser her i Landet fristede mange, saaledes at det efterhaanden blev vanskeligt at faa Dræningsarbejdere, ligesom Mangelen paa Drænrør og andre Rør gjorde sig gældende, hvilket sidste ogsaa begrænsede Grundforbedringsarbejderne lige efter Kapitulationen.

Der var forøvrigt god Grund til at agte de Arbejdere, som trods den mindre Fortjeneste og den langt større Arbejdsydelse fortsatte ved Grundforbedringsarbejderne og paa den Maade var med til fremtidigt at gøre vor Fædrenejord mere yderig.

Efter at Tilskuddene for nogle Aar siden af Rigsdagen atter nedsattes til en Trediedel kønede Landmændenes Interesse for i for sig paakrævede og fornuftige Grundforbedringsarbejder ganske betydeligt, selv om det ikke kan siges, at disse Arbejder helt er gaaet i Staa, hertil bidrager i væsentlig Grad, at Tilskudet m. m. til Landvindingsloven ikke er blevet nedsat.

De Arbejder, som særlig udføres efter Landvindingsloven, er de større Arbejder med at bringe lave, vandlidende Jorders Hovedafløbsforhold i Orden, hvorved der bliver Mulighed for Gennemførelse af disse lavtliggende Arealers Detaildræning efter gældende Grundforbedringslov, hvortil ogsaa bidrager, at Renten for disse Laan fortsat er $4\frac{1}{2}$ 0/0.

Efterhaanden er det, trods det, at Grundforbedringsarbejdet er bleven betydelig bedre aflønnet end tidligere, alligevel blevet ret vanskeligt at finde tilstrækkeligt med kvalificeret Arbejdskraft, vel nok fordi Storbyen Aarhus dækker en stor Del af Østjylland med Henblik paa at suge Arbejdere til sig, der kan benyttes til Kloak- og Vejarbejder samt som Murerarbejds mænd, hvortil Dræningsarbejderne gennemgaaende egner sig fortrinligt.

Selv om Grundforbedringsarbejderne er bleven fuldt forsvarligt udført, kræver Rørledningerne dog en vis Vedligeholdelse, bl. a. naar der sker Forstoppelser, der kan have mange Aarsager: Slam, Okker, Planterødder, Trærødder og lign., og der har allerede i de senere Aar vist sig visse Vanskeligheder med at skaffe kvalificeret Arbejdskraft til den Slags Arbejder, fordi mange af de Arbejdere, der gennem den sidste Menneskealder har passet en større Gaards eller en hel Landsbys Drænsystemer, nu ikke er mere, eller ikke kan arbejde længere ved dette i og for sig krævede Arbejde, som yngre Kræfter praktisk taget ikke interesserer sig ret meget for. Hvor har det mange Gange glædet undertegnede at se, hvor hurtigt saadan en ældre Dræningsgraver kunde finde en gammel Dræningsledning, idet han var saadan indlevet i Arbejdet, at han ligefrem havde paa Fornemmelsen, hvor Ledningen maatte ligge. —

For omtrent 100 Aar siden, altsaa paa den Tid, da føromtalt Drænmester J. Christensen begyndte, var Landmanden langt fra saa tidlig paa Færde om Foraaret som nu, man var saa nogenlunde tilfredsstillet, hvis Hovedledningerne kunde bortlede Vandet fra det drænedes Areal Lavninger indenfor op imod en Maanedes Tid eller saa efter Tøbrud, særlig da man jo ikke dengang havde Roerne til bjærge, naar Efteraarsvandet ofte tidligt satte ind. Gennem Aarene er Landmandens Krav til hurtigt at faa Tøbrudsvand og Vand efter stærke Regnskyl bortledet gennem Drænsystemernes større og mindre Rørledninger blevet meget betydeligt skærpede, saaledes at Kravet for Tiden nærmest ligger saadan, at Vandet skal være »væk« fra Lavningerne i Løbet af 1 a 2 Dage, ja, der er Landmænd, der stiller endnu større Krav.

I den sidste halve Snes Aar eller saa har der været Bestræbelser for at faa Dræningsarbejdet mekaniseret, men endnu er det ikke blevet til ret meget i den Retning her i Østjylland, dog har der været enkelte Gravemaskiner i Gang, særlig ved de lidt større Arbejder, bl. a. i dette Foraar paa »Skibbygaard« og i Vejlbjby-Egaa Enge, dog kun til de noget større Hovedledninger.

For ca. 25 Aar siden forsøgte der ude paa »Rosenholm« paa et ca. 60 Tdr. Land stort Moseareal nordøst for Gaarden med den saakaldte »Mole«-Dræning (Muldvarpedræning), men praktisk taget uden Resultat. Dette Areal, sammen med et betydeligt større Areal, har i de sidste halve Snes Aar været benyttet til Tørvesmuldsproduktion (Briketter).

Igennem de forløbne 100 Aar siden der begyndte at komme Gang i Dræningen her i Østjylland, er der indenfor Landbruget sket en meget stor Udvikling, ja, i den sidste halve Snes Aar en endda næsten eksplosiv Udvikling med Henblik paa Mekaniseringen af Jordbehandling og Høstning (Traktorer), og da den manuelle Arbejdspris stadig er stigende, maa der nødvendigvis paa Dræningens Omraade ske en større Udvikling med Hensyn til en gennemgribende Mekanisering, saaledes at Landmanden indenfor et ikke alt for langt Aaremaal kan øjne en passende Fordel ved at lade i og for sig paakrævede Dræningsarbejder udføre.

Egens Kirke, den mindste paa Mols.

Tegning af Frede Pedersen.

Egens Kirke og dens Omgivelser.

Af Frede Pedersen.

EGENS betyder Egnæs og stammer fra det egeklædte Næs, som i gammel Tid strakte sig mod nordvest ovre fra Grønfeldsiden. De store Engdrag mod Øst og Nord dannede dengang et Par sejlbare Vige, dels over mod Møllerup, dels over mod Grønfeld, hvor Vigen endte i det saakaldte Benschavn, et Navn, der endnu bruges om Stedet.

Dette Egnæs har været beboet, saa længe der overhovedet har været Mennesker i Landet, for der er fundet Kulturlevn fra Mulleruptiden og en stor Køkkenmødding nede ved Stranden. Ligeledes Grave og Bopladser fra alle Tidsaldre op gennem Tiderne.

Man mener, at Begyndelsen til Egens Kirke stammer fra Midten af det 12. Aarhundrede — omkring 1140. Det har vel oprindelig kun været et lille Kapel med et Madonnabillede eller et Krucifiks, som vi endnu finder dem nede i de katolske Lande. Den har som nu ligget i den nordvestlige Udkant af Byen, medens Hovsens laa i den sydøstlige eller østlige Udkant. Hovsensgaard brændte i Begyndelsen af dette Aarhundrede og blev da flyttet ud paa Marken sammen med en anden Gaard, den nuværende Kolaagaard.

Kloge Folk mener, at Hovsens var Asagudernes hellige Sted, og at det gerne ligger i modsat Side af Byen som det gamle Soloffersted. Det kan altsaa godt tænkes, at Kirken netop er rejst af og paa Resterne af det gamle Solvi, hvor man har ofret til Solen. Denne Bakke har altsaa ligget i en Egeskov og med en Skovsø nede i Lavningen paa den vestre Side. Resterne af denne Sø er først forsvundet i den sidste Menneskealder. Maaske har Solens Præster i og ved denne Sø vasket Solvognen og de Ofre — ogsaa unge Mennesker —, der skulde bringes den hellige Sol.

Kanniker og Munke har vel da rejst en Kirke eller et Kapel netop paa dette Sted for at vise, hvor stærk Dødens Overvinder, den hvide Krist, var. Og naar de gamle Hedninger har set, at ingen af de gamle Guder greb ind og forhindrede det, saa har de faaet Mod til at dyrke Livets Gud.

Oprindelig har Viet og Kirken været af raa Marksten, og den havde intet Taarn, men en høj, hvid Gavlvud mod Vigen, mod Vest, medens den østlige Gavlvud var afvalmet — vel en Erstatning for et Kor.

Det er sandsynligt, at denne Kampstensbygning har været Tilflugtssted, naar Vendere og Strandhugstfolk søgte Bytte i de lettillgængelige Vige. Det har ikke været let at storme op ad Bakken og indtage »Fæstningen«. — I hvert Fald har Kirken været Genstand for Overlast, og den er da blevet repareret og istandsat med Munkesten.

Gudstjenesten og de kirkelige Handlinger blev foretaget af Kanniker fra Aarhus, og herfor fik de Tienden fra fire Gaarde i Byen; disse laa ved Vejen om til Kirken, som endnu af gamle Folk kaldes »Kannikgaad«. Omvandrende Munke har vel ogsaa holdt deres Andagtsøvelser her, bivaanet af Byens Gaard- og Husmænd.

Men allerede tidligt blev Kalø et Krongods, og Bønderne i Omegnen blev Hovbønder, dog undertiden solgt til Møllerup. Der fortælles, at Folkene fra et Par af Gaardene en Tid maatte »hove« til Møllerup, de var tabt i Kortspil. Det blev da Kalø Opgave at forvalte disse Bønders Kirke i Egens; men den fik Lov at forfalde, og Bønderne fik Paabud om i Stedet at søge Bregnet Kirke, der ogsaa forvaltedes af Kalø. Fra den Tid hedder Stien ind gennem Ringelmoseskoven (fra Kolaa til Bregnet) Kirkestien eller Kirkevejen.

I Midten af det 17. Aarhundrede paa Svenskekrigenes Tid, fortælles det, at Byens eneste Fribonde Søren Sørensen til Hovsens skulde have sin Datter ægteviet, og det skulde ogsaa foregaa i Bregnet; men paa Vejen ind gennem Skoven blev hun kidnappet af nogle Røvere, som havde deres Hule inde i »Græsbjerg«. Faderen maatte betale en betydelig Løsesum for at faa Datteren fri. Efter denne svare Tildragelse besluttede Søren Sørensen og hans Hustru, at de vilde genrejse og istandsætte Byens egen Kirke. Som Løn herfor blev de begravet under Kirkens Gulv, og en stor, smuk Gravsten med Portrætre relief blev lagt ned i Gulvet. Denne Sten blev i Tidens Løb saa forslidt, at man næsten ikke kunde se Indskriften, derfor blev den for et Par Menneskealdrer siden rejst op og sat ind i Kirkegavlen lige for Midtergangen, hvor den nu sidder.

Oprindelig var der altsaa hverken Taarn eller Vaabenhus, de er bygget for et Par Hundrede Aar siden. Der var ogsaa en helt anden Vinduesplacering, og Prædikestolen stod i Nordsiden, medens der var Degnestol, hvor Prædikestolen nu staar; disse blev flyttet for snart 100 Aar siden.

Døbefonten med de to Løvehoveder er meget gammel og har sikkert været i Brug helt fra den katolske Tid. Dens Oprindelse kendes ikke.

For 70 Aar siden var Kirken igen i Forfald, de skiftende Kirketiendejere ønskede ikke at beskære deres Indtægter. Følgen var, at Taget blev utæt og Regnen dryppede ned paa Kirkegængere, Præst og Degn. Man fik saa den geniale Ide at lægge Gibsloft under de gamle Bjælker; det var ikke noget godt Værn mod Himmelens Vande, og det gjorde Kirkeruinmet meget lidt tiltalende — alt for lavloftet.

Den gamle Altertavle var malet af et Par omvandrende Malersvende omkring 1700; det var en tredelt Tavle med Korsfæstelsesscene og Moses og Aron i Sidefløjene. Billederne var Fuskeri. De blev nu malet om, men det blev ikke

stort bedre, selv om en Opstandelsesscene afløste Korsscenen. Altertavlens Ramme var ret god med et Par smukke Søjler; den var udfærdiget af en Snedker Katstrup, vist fra Løgten.

En af Præsterne paa den Tid fandt ogsaa paa at overmale Prædikestol m. m. med en hæslig Egetræsfarve i Stedet for de gamle rene Farver.

I 1932 besluttede man saa, da Kirken var blevet selvejende, at fjerne Gibsloftet og føre Kirkerummet tilbage til sin gamle Skikkelse. Desuden havde man faaet Forbindelse med Familien Skovgaard, og Th. Skovgaard gjorde da

*Stendyssen neden for Egens Kirke.
Tegning af Frede Pedersen.*

Kirken den store Tjeneste at male og fremstille den vidunderlig smukke Altertavle, som der godt kunde skrives et Kapitel om for sig. Den forestiller Kristi Sejr over Døden, og i Sidefløjene Johannes Døber og Johannes Apostel, som begge viser hen til »det Guds Lam«. Den er malet i byzantinsk Stil med lyse Farver. Langfredag lukkes Fløjene i, og da ser man den lukkede

Grav med Pilatus' Segl for. Ovenover Tavlen ses den forgyldte Straaleglorie om en blaa Trekant (Treenigheden) med det hebraiske Ord »Jahve«. Men det skal allsammen helst ses paa Stedet, for Kunstneren lagde megen Vægt paa, at Værket skulde passe ind netop i de specielle Omgivelser, bl. a. den bagved liggende kalkede Kampestensvæg.

Kirken er lille, den har ca. 70 Siddepladser og kan rumme allerhøjest 150; men det lille, hyggelige Kirkerum er godt besøgt, tit er det næsten fyldt, og Menigheden holder af det hjemlige Rum.

Egens Kirke harmonerer med Landskabet som de mange Stendysser rundt paa Marken, rejst af raa, utilhugne Kampesten og Munkesten. Hvem ved, om ikke dens første Sten blev samlet og rejst netop i Dyssernes og Jættestuernes Tid, men først 5000 Aar senere blev taget i Brug af Kristendommen?

Løgtengaard, ca. 1910, grundlagt i 1850'erne af Mogens Blach; her holdtes Kro 1855–60.

Løgten - Byen, der opstod ved en Vej.

Af Nielsine Mikkelsen.

Vejen fra Aarhus til Grenaa er vel som andre tusindaarige Veje saa at sige groet op af Jorden, er først slidt til som en Sti for Skovens Dyr og siden fulgt op af Fæ og Folk, udvidet efter Behov og gjort i Stand med de Midler, der var for Haanden. Hvor det var muligt, holdt den sig til det jævne Jordsmon og kravlede kun op ad Bakkerne, hvis den havde nødvendigt Ærinde. Straks udenfor Aarhus smuttede den rask ned under Brinkerne ved Ris Skov, var saa ved at tabe sit eget Spor i Sanderne over Vejlbj og Egaa Fed. Det var umuligt at undgaa at komme over Egaa Aa og Skæring Aa. Dér maatte færdende Folk vade over, til der blev slaaet Broer. En lille Kro i Skæring By var en naturlig Holdeplads, før Vejen luntede videre mod Skjødstrup med Ophold ved endnu en Kro, hvis Privilegium til at være Kro skal have været noget tvivlsomt. Bakken i selve Skjødstrup By maatte den tage, for højt paa denne laa Sognets Kirke. Men derefter kunde den rigtig sætte Fart paa ned til Tagmose og Hjelmmager. Det gav et godt Pusterum, før den for sidste Gang indenfor Skjødstrup Sogneskel skulde opad, nemlig til Skoven ved Vosnæs. Resten var Legeværk. Ved Vosnæs Strand mødte Vejen for eneste Gang paa Turen til Grenaa sin Kollega og Overmand som Færdelsesvej — Havet.

De Byrder, som den slidte Jordvej ikke kunde magte, kunde Havet bære. Her var et Knudepunkt for Trafikken ad Søvejen, Udskibningssted med Toldkontrol, Markedsplads og en privilegeret Kro. Denne og Udskibningsstedet laa paa Skjødstrups Grund, Markedspladsen og Pakhusene til Kornoplagen m. m. paa Hornsletsiden. Dette Forhold var ganske naturligt, idet Udskibningsstedet efter alt at dømme i 1714 er blevet anlagt af Fru Margrethe Krabbe til Rosenholm og Vosnæsgaard, sal. Erik Rosenkrantz's Efterleverske. Da Vosnæs siden blev solgt fra Rosenholm, var Forholdet jo knapt saa naturligt. Herfra blev der ind- og udskibet Tømmer, Korn og Gods til og fra en vid Omegn. Vosnæs, Rosenholm og Skafføgaard har vel været blandt de største Eksportører og Importører.

Det første officielle Marked ved Løgten Kro blev afholdt 1841, og det var ikke Lovord, Sognets Præst havde tilovers for det, idet han allerede Aaret efter andrager Amtsraadet om at faa det ophævet*).

I 1840'erne blev en ny Vej mellem Aarhus og Grenaa paabegyndt. Den var groet frem paa et Tegnebræt og stukket ud efter et Kort. Den bøjede ikke af

*) I Randers Amtsraads Forhandlinger Nr. 2 1842 refereres fra Amtsraadets Møde 21.—24. November 1842:

Til et Andragende fra Pastor Kjær i Skjødstrup om, at Markedet ved Løgten Kro maa ophæves, som fordærlig i moralsk Henseende, knyttede Raadets Medlem Hr. Ingstrup et lignende om Ophævelse af Smugmarkederne ved Vorupvad, Nimtofte, Sultenborgkro og Sjellebro. Det overdroges til Amtet at paalægge vedkommende Politimestre at paase, at ingen andre end de i Almanakken bestemte Markeder finde Sted og derhos at advare Kroholderne om ikke at udskjænke Drikkevarer ved slige utilldte Forsamlinger, da de ellers kunne ventes at tiltales for ulovligt Krohold, hvoraf Privilegiets Fortabelse vil være en Følge.

for Hindringer. Først løb den op til Vejlbj og saa paa en helt ny Strækning ned ad Bakken igen. Den fulgte den gamle Vej, hvor det passede den, og stak af fra den, hvis det forekom den bedre. Gennem Skjødstrup Sogn holdt den paa det første Stykke nogenlunde Retningen som den gamle, men da den vel var kommet op til Byen, sagde den Farvel for bestandig og tog Retning mod Nordøst, hvor ingen skulde synes, en Vej havde noget at komme efter. Der var ikke andet end Marker og spredte Bebyggelser. Landsbyerne Vorre og Segalt i en vis Afstand til den ene Side og Hjelmager paa den anden kunde passe sig selv eller komme til Vejen, hvis de vilde den noget. I Tidens Løb har det vist sig, at Segalt og Hjelmager vilde den adskilligt. Paa Jord fra dem begge er den store Stationsby Løgten bygget op og skatter stadig til dem, idet Løgten ikke har et eneste Matrikulsnummer. Det hedder paa hvert Kort enten Hjelmager eller Segalt. I 1854—55 var den nye Vej naaet gennem Sognet. Dermed begynder Løgten Bys Historie, og fra 1855 fik Sognet to Steder med Navnet Løgten. Udskibningsstedet havde, saa længe nogen vidste, heddet Løgten. Nu fæstede man Navnet Gammel til. Den nye Bebyggelse ved Vejen kom — ikke særlig opfindsomt — til at hedde Ny Løgten. »Ny« er for længe siden slidt af Navnet, men Gammel Løgten lever nu som Navn paa Gl. Løgten Strandkro. Udskibningsstedet levede videre til ind i dette Aarhundrede med store Pakhuse og Handel. Kroen, der var Fæste under Vosnæs, blev Skovriderbolig. Fra Broen udskibede Godset i adskillige Aar efter Glansperioden Tømmer og andre Varer*).

Det første Tegn til, at en ny Tid var i Sigte sammen med den nye Vej, var, at en Symaskinefabrikant fra Aarhus i 1854 byggede en hollandsk Mølle, som fik Navnet Segalt Mølle, og laa tæt ved Vejen. Den fik dog først rigtig Skub paa Vingerne, da den nogle Aar senere kom i Hænderne paa den unge, meget dygtige og driftige Møller Kristian Jensen, der drev den op, byggede den om og skabte en hel lille By omkring den med stort Bageri og meget andet. Han døde i 1934 som en meget gammel Mand. En Søn førte Møllen videre. Den ejes nu af en Søstersøn af den gamle Møller og hedder Segalt Mølle og Handelsplads. De seks Vinger, som de fleste vejfarende lægger Mærke til, kroner stadig Møllen, men Arbejdet gøres af elektrisk Kraft.

I 1855 kom et nyt Træk ind i Billedet af den ensomme Vej. En ung Mand paa 28 Aar, Mogens Jørgensen Blach fra Taastrupgaard i Ødum, Søn af den kendte Stænderdeputerede Jørgen M. Blach, havde købt en ældre Gaard paa Hjelmagers Grund, revet den ned og bygget en ny Gaard tæt ved den nyanlagte Landevej. Inden Udgangen af 1855 kaldes han i Sogneforstanderskabets Protokol for Kroejer. Dette lokale Kildeskrift til Sognehistorie siger ikke et Ord om, hvordan Privilegiet er blevet flyttet fra Kroen ved Vosnæs Strand til Mogens Blachs nye Gaard, hvor den fandtes, indtil han i 1860 flyttede den over paa Hjørnet, hvor den ligger endnu, og i moderniseret Skikkelse er en meget søgt Landvejskro. Med Kroen fulgte Markedet.

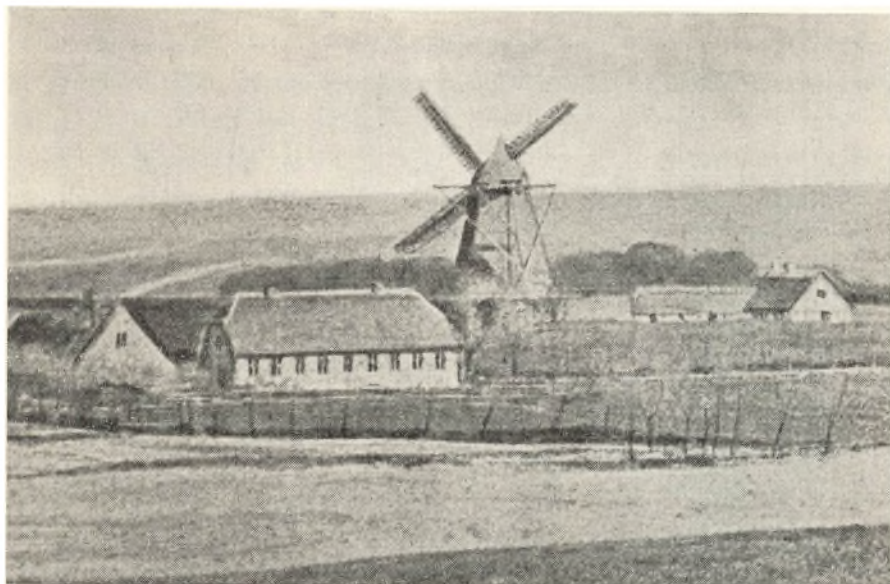

Mogens Blach.

Mogens Blach erhvervede i Løbet af godt en halv Snes Aar saa meget Jord, at han med Rette kunde kalde Ny Løtengaard for en Proprietærgaard. Markedet var flyttet til den nye Plads og havde stor Betydning til langt op mod Nutiden. I Halvfjerdserne gjorde han Ende paa en Strid om, hvor en lokal Station paa Aarhus-Ryomgaardbanen skulde ligge. Han skænkede simpelthen Jord til den. Skjødstrup maatte indtil videre nøjes med en lille Holdeplads. I Sogneforstanderskabet havde han Sæde 1856—1871. Han blev Medlem af Randers Amtsraad, Landvæsenskommissær og Ridder af Dannebrog. Han døde 1901 og hviler i Familiegravstedet paa Skjødstrup Kirkegaard. Ved sin Dygtighed og sin Driftighed fik han stor Indflydelse paa Egnen.

* Det varede dog noget, inden Navnet Ny Løgten slog igennem. I den første Udgave af Traps Danmark for 1859 kaldes den for Hjelmager Kro, velsagtens fordi den laa paa Hjelmagers Jord. For at faa alle Sognets Kroer med skal ogsaa nævnes Vadsken ved Hornstet-vejen tæt ved Sognegrænsen. Den var privilegeret og blev først nedlagt 1866. Af en eller anden Grund kaldtes den Træskokroen. Som man ser, kunde vejfarende Folk let faa Tørst og Sult stillet paa deres Rejse gennem Sognet. Alligevel søgte en Gaardmand i Skjødstrup i 1842 om Bevilling til Krohold. Randers Amtsraad erkjendte, »at dette Steds Beliggenhed vilde være bejligere for de Reisende end Løgten Kro«, men Raadet maatte dog »med specielt Hensyn til de af Forstanderskabet anførte Grunde, anse det for betænkeligt at anbefale det ansøgte, saa længe Løgten Kro eksisterer«.

Ved at flytte Kroen og Markedet og give Jord til en Station blev Mogens Blach den, der gav Stødet til, at Løgten By blev til. Men — ganske ejendommeligt — skete det haardt mod hans Vilje! Han samlede Jorden paa sin egen Haand, men han stod stejlt paa ikke at ville sælge noget af den igen som Byggegrunde, ikke engang til Brug for det Tingsted, som kom til at ligge i Hornslet, men efter alt hvad der berettes, sandsynligvis var kommet til at ligge i Løgten, hvis Mogens Blachs stærke Modvilje mod at sælge Jord ikke havde været. Først efter at hans Søn i 1916 havde solgt Løgtengaard, kom

Segalt Mølle 1869, anlagt 1854 ved Landevejen som den første industrielle Virksomhed i Løgten.

der Fart i Udstykningen. Udviklingen er fortsat siden. Nu er der i Løgten Stationsby en Mængde industrielle Foretagender, alle Arter af Haandværk og Forretning trives. Nye Huse bygges stadig.

Der skal nok have været jordkære Bønder, der, da den nye Landevej blev anlagt, har ømmet sig ved at afstaa noget af deres gode Jord til den Vej. — Siden den Tid har denne saavel som andre Veje faaet næsten diktatoriske Tilbøjeligheder . . . her kommer jeg, og jeg skal frem! — Flyt jer, Huse! Væk med jer, Haver! Jeg har første Ret.

I Skjødstrup og Løgten er der for meget at flytte, blandt dette et Par Jernbaneoverskæringer. Løgten oplever muligvis om nogle Aar, at et nyt Stykke Hovedvej føres udendom den saavel som udenom Skjødstrup, men den belægges med en Klausul om, at der ikke maa bygges ved den. Der kommer ikke et Løgten Nr. 3.

Fra en Kunstmalers Hjemegn.

Nogle Træk fra N. P. Mols's Barndom og Ungdom.

Af Erik Hauberg Lund.

NIELS PEDERSEN MOLS blev født den 27. Marts 1859 i et lille Husmandssted paa Grumstrup Mark. Forældrene var Husmand Peder Nielsen og Hustru Ane Karlsdatter. Allerede 1863 blev Ejendommen solgt, og Familien flyttede til Katstrup ved Hovedgaard.

Kunstmaler N. P. Mols (1859-1921)

Der var flere Søskende, og den lille Niels maatte allerede som 8-aarig ud at tjene som Hyrdedreng. Muligvis har han tjent hos Gaardejer Foght i Katstrup; i alle Tilfælde havde Mols gennem hele sit Liv nær Tilknytning til denne Familie. Faderen havde tilsyneladende ikke stor Indflydelse paa Drengen. Han døde tidligt og var vist ogsaa noget drikfældig, men mellem Moderen og den lille Niels raadede der det kærligste Forhold, og fra hende arvede han de allerbedste Egenskaber og et følsomt, aabent Sind. Senere i Livet var det et af N. P. Mols' kæreste Minder at fortælle om Moderens Omsorg

for ham. Hun kunde saaledes, naar han var ude at vogte Kvæg, gaa lange Veje ud til ham med Kaffe, som hun holdt varm ved at gemme Kaffeflasken ved sit Bryst. — I taknemlig Erindring om denne Mor har N. P. Mols paa Katstrup Kirkegaard rejst en stor Granitsten med et smukt Relief af hende.

N. P. Mols var en meget begavet og opvakt Dreng, og som saa mange af Dattidens særligt begavede Drengene var det oprindeligt Bestemmelsen, at han skulde være Præst, men Drengen havde mest Lyst til at gaa Kunstens Vej, og for at klare Udkommet kom han efter Konfirmationen i Malerlære hos den dengang kendte Malermester Kruse i Aarhus.

Han kom meget i Huset hos Lærer Petersen i Grumstrup, der opdagede hans store Evner til at tegne. Det er blevet mig fortalt, at Lærer Petersen og N. Lund, Eriksholm, støttede den unge Mols økonomisk, saa det blev muligt for ham at komme paa Kunstakademiet i København.

N. P. Mols som 19-aarig.

N. P. Mols: Husmand fletter Kurve.
Motio fra Grumstrup.

Under sin Uddannelse og adskillige Aar efter kom N. P. Mols meget til Grumstrup og Katstrup, og fra denne Egn stammer nogle af hans bedste Billeder. Som naturligt var, blev den elegante og lovende unge Kunstner omsværmet af Egnens unge Damer. Engang blev han drillet med en Lærerinde paa Eriksholm. Her til havde han svaret: »Nej, saa vilde jeg dog hellere have en af Husets unge, smukke Døtre!« *)

Mols malede i denne Tid flere Interiører fra Kostalde i Grumstrup. Det første Billede han udstillede paa Charlottenborg, er fra 1883 og stammer fra Eriksholm. — En ældre Kone, der dengang var paa Gaarden, har fortalt mig, at hun kunde huske »Niels Mols«, der sad og malede henne i Kostalden. Da

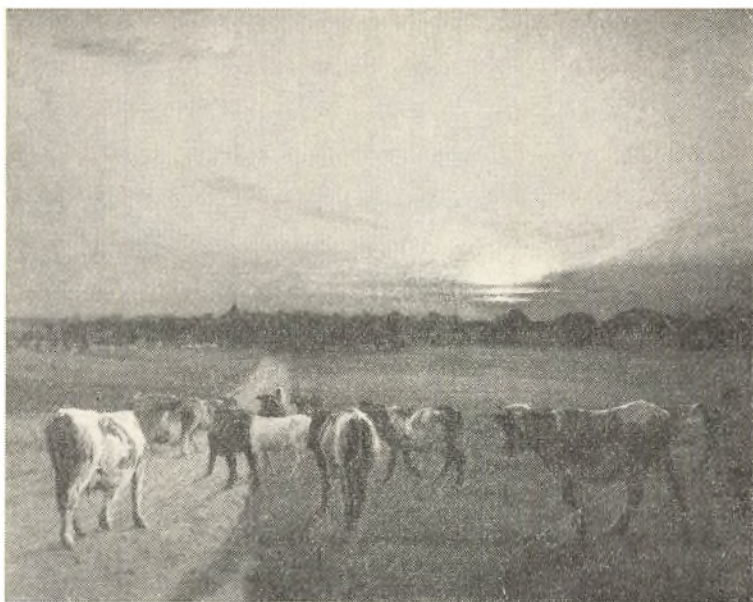
jeg spurgte hende, om hun kunde huske, hvordan Billedet saa ud, svarede hun: »Jow, der va saan et Haakken (Kalveboks) henne ved Daren!«. — Samme Billede har forøvrigt ført en lidt omtumlet Tilværelse. Først udstillet paa Charlottenborg i 1883, derefter udstillet og solgt paa en Maleriauktion i München, kom senere igen til Danmark og solgtes i 1949 paa en Kunstauktion i København.

Et andet kendt Billede, »Husmand fletter Kurve«, stammer fra Kælderen i det Hus, hvor Tømrermester Jørgensen nu bor. Den gamle Mand, han har brugt som Model, hed Jep Madsen; han blev 99 Aar gammel og gik i daglig Tale under Navnet »Gammel Jep«. Om den gamles sejge Udholdenhed og Vitalitet gaar der mange Historier. Hans Barnebarn, Skrædermester N. Christensen, der nuselev er lige ved de 90, har fortalt mig følgende: Engang, da

N. P. Mols: Kostalden. — Det første Billede Mols udstillede paa Charlottenborg (1883).

*) N. P. Mols blev den 29. Juni 1898 gift med Gerda Krarup, Datter af Forpagter A. Krarup, Eriksholm, Grumstrup.

N. P. Mols: Ved Solnedgang. — Motiv fra Kaltrup.

Jep var over de 80, trak han de fire Mil til Aarhus med Kreaturer. Den jydsk Længdebane var en Tid forinden blevet aabnet, og Jep kunde nu have Lyst til at køre med saadan »en Tingest« hjem. Da han hørte Billetpriisen, sagde han imidlertid »Nej Tak«. Saa meget vilde han dog ikke give, og saa vandrede den 80-aarige Mand de fire Mil tilbage til Grumstrup.

Det er dog som Dyremaler, N. P. Mols er kendt og skattet. Den Natur og Dyrene, han som Vogterdreng var blevet fortrolige med, havde nedfældet sig saa dybt i hans Sind, at det helt og fuldt kom til at præge hans Kunst. Han havde en sjælden Evne til at faa

Dyrets Sjæl frem i sine Billeder, og saa Formgivningen er fortrinlig. N. P. Mols' Dyrebilleder anses derfor for nogle af dansk Malerkunsts bedste. Med sit store Billede fra 1886 »Røeoptagning« slog han afgørende igennem. — Dette Billede er saare karakteristisk for N. P. Mols' Personlighed og staar vel den Dag i Dag som

N. P. Mols: Køer og Faar i Regn og Blæst. — Et af Kunstnerens tidligste Arbejder.

N. P. Mols: Koeoptagning. — 1886.

det mest monumentale Udtryk for hans Kunst. De to svære jyske Stude med de vældige hornede Hoveder vender virkningsfuldt Front mod Beskueren. Man lægger uvilkaarligt Mærke til Dyrenes uimodstaelig rare Blik i Øjnene og den rigtige Harmoni baade i Form og Farve. Dette Billede blev købt af Kunstmuseet og er herfra udlaant til Rigsdagens Repræsentationslokaler paa Christiansborg. I sine senere Aar kom Mols ikke saa ofte paa sin Hjemegn, men malede mest i Vestjylland eller paa Fanø.

Han holder af at skildre Samspillet mellem Landskabet, Vejr- ligt og Dyrene i det flade vestjyske Landskab med den lave Horisont. Man ser de græssende Køer, mest i Graavejr, undertiden i Aftensol, eller Hyrdedrengen, der kommer trækkende med sine Køer. Ofte ser man ogsaa paa hans Billeder Dyrene søge sammen i Smaaaflokke med Ryggene mod den piskende Regn. Ogsaa N. P. Mols' Billeder af Heste, Hunde og Fugle er fremragende Kunst, f. Eks. Billedet »Efteraarstræk«. Det er en dramatisk Scene af Rang. Tamme, delvis tøjrede Gæs stræber forgæves at naa op til deres vilde Stammefrænder, som højt i Luften hæver sig over dem. Men det er dog de brogede Køer, tilsvarende dem han som Dreng havde vogtet, der gav ham de bedste Impulser. Det var Malerier af dem, der gav ham de store Priser hjem. Var der ikke en Ko paa Egnen, der helt passede ham, købte han en, og forærede den senere bort.

Hans Enke har fortalt mig, at under og lige efter første Verdenskrig kunde det hænde, at Glückstadt eller andre kunstintereserede Rigmænd kom op paa hans Atelier og købte Billeder for 30—40.000 Kr. paa een Gang.

Den kendte Kunstner, Maleren Viggo Johansen, skriver i en Nekrolog over N. P. Mols: »Det var et glimrende Kuld af nye, unge

N. P. Mols: Efteraarstræk. Vildgæs og tamme Gæs. (1896).

Malere, der i Begyndelsen af Firserne debuterede paa Charlottenborg, og for os lidt ældre gjorde disse til vor Kunsts egentlige Vaar«. Det var Mols, Brendekilde, L.A. Ring m. fl. Og Kunstsamlere fik travlt med at købe

Med Støtte af Akademiet rejste Mols i 1889 til Holland, Belgien og Paris. 1890 til Italien paa dets store Stipendium. Han udstillede paa Charlottenborg fra 1883 til 1922 og paa de fleste store Udstillinger af dansk Kunst i Ind- og Udland, hvilket indbragte ham en Række Medailler. Akademiet tildelte ham Aarsmedaillen første Gang 1893, anden Gang 1894, hvorved han blev Medlem af dets Plenarforsamling, og den Neuhausenske Præmie i 1895. 1909—17 var han Medlem af Akademiraadet.

Nogle af Mols' bedste Billeder er solgt til Statens Museum for Kunst og den Hirschsprungske Samling samt andre større Malerisamlinger, ligesom de fleste af vore større Provinsmuseer ejer Billeder af Mols. Hans Malerkunst er ogsaa repræsenteret i private og offentlige Samlinger flere Steder i Udlandet.

1921 døde N. P. Mols i København, kun 62 Aar gl.

Optegnelser fra Nebel Sogn.

Af Anders Pedersen.

(Fortsat fra »Østjydske Hjemstavn« 1953).

Tapinøv Kro.

Bønderne i Bled brugte i gammel Tid Vejen over Hansted, naar de skulde til Horsens, og til Skanderborg den samme over Ørskov, Hylke, Ringkloster. Vejen gik vesten forbi Bled By. Paa Torvedage og til Marked var Færdselen stor. Derfor traf man ikke sjældent Smugkroer ved en saadan gammel Landevej. Ved Bled boede der en Mand, som de kaldte Gammel-Iver; dér kunde de vejfarende faa deres Tørst slukket med en Dram og et Krus Øl. Omkring Tapinøv Kroue, som den kaldtes Mand og Mand imellem, selvfølgelig fordi Iver holdt Glasset skævt, naar han skænkede, opstod der en Smedie og et helt stort Teglværk. Det var omkring 1850, at en Mand ved Navn Kr. Hansen, landbrugstuderet, købte en Gaard i Bled By og flyttede den ud paa Marken. Dog, før han byggede, anlagde han et Teglværk, hvor han havde de kendte Klerk'ere, Teglbændere fra Lippe Detmold i Tyskland, til at brænde Sten. Hvor længe Teglværket var i Virksomhed, ved jeg ikke. Jeg tror kun, det var en kort Periode. Nu findes der ikke mere Spor af det, ogsaa Lergraven er jævnet, men Gaarden »Kristiansminde« blev bygget og staar med tykke Mure den Dag i Dag; der er ikke blevet sparet paa Stenene. Kr. Hansen var en Tid Sogneraadformand, men i 1895 afhændede han Gaarden, og den ejes nu af Adolf Jensen.

En af de gamle fra Bled, Gdr. Peder Andersen. f. 11. Februar 1781 i Bled, gift 1813 med Marren Pedersdatter fra Vorbjerg, død 13. Maj 1871.

Historien om mit Adelskab.

Da min Bedstefar, Peder Madsen fra Serridslev, en Dag var oppe at se mig, medens jeg laa i Vuggen, sagde han: »Ja, man kan se, det er en Adelsmand, han er saa lys i Huden!« Da jeg blev ældre og min Moder fortalte mig dette, vilde jeg vide, hvad dette skulde betyde. Man vidste jo ikke, hvad det kunde føre til. Hun fortalte da, at hendes Bedstefar i Ørskov, Zakarias Vinther, og hans Broder, Jens Jørgen Vinther i Tolstrup, var født paa Ørskovgaard. Dette saa jo helt godt ud, saa jeg er ikke gaaet længere tilbage. Ja, og saa at Zakarias' Kone, min Moders Bedstemoder, var født paa Møballegaard. De havde to Døtre, min Bedstemoder i Bled og Mariane, der var ugift, og tre Sønner, Anders Vinther i Eldrup, Jens V., der boede hos Broderen og var ugift, samt Carl Vinther, Foerlev. — Disse Brødre gjorde omkring 1860 Krav paa Slægtshuset Hedemølle ved Skanderborg, som de mente at være nærmeste Arvinger til. Sagen stod aaben fra 1853 til 1867. Kunde Enken ikke faa Slægtshuset omdannet til Selveje, vilde det overgaa til Familien Vinther. Kendelsen faldt 1876. Hedemølle gik fra Slægtshuset til Selveje. Enken og hendes Døtre var saa Selvejere til Hedemølle. Dette var Historien om mit Adelskab.

Da Degnen og Gaardmanden sloges.

Et muntert Træk passerede, medens jeg gik i Skole. Degnen, der jo drev Landbrug, havde sin Mark ved Vejen ned til Væhr. Mellem Vejen og Lodden laa et Dige, der tilhørte Hans Jørgensen. Gennem dette Dige havde Degnen lavet en Indkørsel for at spare Jord til en Markvej indenfor Diget. Men dette vilde Hans Jørgensen ikke tillade. Han stillede sig op i Indkørselen, da Man-

den, som drev Degnens Jord, kom kørende med et Læs Gødning. Han maatte saa holde, til Degnen kom til Stede. Denne prøvede paa at skubbe Hans Jørgensen til Side, men det førte til, at de kom til at tage Livtag og tumlede ned i Vejgrøften. Degnen, der var den stærkeste, kom til at ligge øverst, men Hans Jørgensen havde faaet fat i Degnens Halsklæde og var lige ved at kvæle ham. Han sparkede og sprællede, men endelig løsnedes Halsklædet, og saa laa de og rev hinandens Tøj i Pjalter, inden de rejste sig. Degnen maatte have »Gamle-Andreas« hjem efter en hel Frakke, da den han var i, var revet i Stykker. Da Hans Jørgensen kom hjem i det sønderrevne Tøj, spurgte hans Kone: »Hvor haae do da vaen, Hans?«. »Ja, A haae bare van op aa slost!«, svarede Hans. — De var begge et Par halvgamle Mænd.

Et Fremskridt i Landbruget.

En anden Historie handler om et Fremskridt indenfor Landbruget i Nebel Sogn. Det var først i Halvfemserne, at tre Gaardmænd i Bleld, Jørgen Bech, Jens Lyshøj og Hans Jensen, blev enige om at oprette en Kvægavlsforening og anskaffe en Aktietyr. Handling fulgte paa Ord, de kørte en skønne Dag med Heste og Vogn ind i Hads Herred, hvor der skulde staa noget godt jydsk Kvæg. De købte ogsaa en Tyr og fik den hjem til Jens, der skulde være Fodervært. Det var nu saa meget godt, men Tyren skulde jo have Foder, og det var ikke gratis. Halmen spillede ingen Rolle, men Kornet, den skulde have, maatte jo betales. Hans, der var en meget nøjsom Mand, mente, at det var mest praktisk, naar de skiftedes til en Gang hver fjortende Dag at levere en Skæppe Havre. Derved kom ingen af dem af med kontante Penge, og der var ikke noget vidtløftigt Regnskab. Hans havde 7 Køer og Jens og Jørgen hver 14. Det gik nu helt godt, de brugte Tyren til deres Køer; men Hans kom til at spekulere mere og mere paa den Ordning, og omsider betroede han sine to Kolleger, at han egentlig syntes det gik meget godt, men det forekom ham, at der maatte være et galt Sted, men hvor det var, kunde han ikke finde ud af.

For at faa Statstilskud, skulde de fremstille Tyren paa Dyrskuet i Horsens. Nu havde de imidlertid glemt at faa en Stamtavle over Tyren, da de købte den, saa dette maatte ordnes først. De maatte saa en Tur ind i Hads Herred igen, kørte rundt en hel Dag og kom hjem med det Resultat, at den var af Ruths Stamme. — Dengang var der to Landboforeninger i Horsens, Venstres og Højres. Nu mente de tre Mænd, at Tyren havde størst Chance i Højres Landboforening, da Konkurrencen dér ikke var saa stor. Men her meldte et andet Problem sig: Ingen af de tre Mænd var Medlem af Højres Landboforening. For nu ikke at ødsle med Pengene, foreslog Jørgen og Jens, at Hans, der havde det mindste Hartkorn, skulde melde sig ind, da de saa slap billigst. Dertil protesterede Hans. »Nej!«, sagde han, »A haae relle aaltie van en gue Venstremand!« — Naah, men hvordan det ellers gik, Bleld Kvægavlsforening fik med Tiden mange Medlemmer, og dens Levetid gik helt op til omkring 1920, da det røde Kvæg fortrængte det jydsk.

Væveren som Tandlæge.

I min Barndom i Slutningen af forrige Aarhundrede var der mange Smaa-landbrug, hvor der blev gjort Plovbed af Gaardmændene. Jeg husker, at vi i mange Aar drev en Ejendom for Rasmus Nielsen eller Væver i Vesterskov. Rasmus hjalp os saa i Høsten. Hans Kone, Sine, var god til at passe Køer og Grise, medens Rasmus slog sin Væv. Han praktiserede ogsaa en Del som »klog Mand«. Det var bulne Fingre han klemte ud, efter at de havde været lagt i Plaster, som han selv fabrikerede.

Med Tiden blev Sines Tænder for sløje, og hun ønskede sig nye, men de gamle skulde jo fjernes. Rasmus laante saa nogle Tænger, hvor ved jeg ikke, men en Aften kom han sammen med min Far kørende hjem fra Horsens, og da havde han Tængerne med. Nu havde vor Pige tilfældigvis i flere Dage haft en fæl Tandpine, og saa kunde Tængerne jo prøves paa hende. Hun og Rasmus stod henne ved Bordet, saa Lampens Skær kunde lyse ind til Tandene. Jeg sad i Mørket i Baggrunden af Stuen og fulgte med Spænding Operationen. Sine, der var ovre at tage mod Rasmus, formanede ham til at være forsigtig og ikke tage for haardt fat, men det overhørte Rasmus med ophøjet Værdighed — han var sig sit Ansvar bevidst! Naa, men under et vældigt Hyl kom Tandene ud, og senere maatte Sine holde for.

Sine, der i mange Aar havde tjent som Stuepige hos Provst Høegh-Guldberg, fortalte mange Historier derfra. Hun saa op til Provsten med Frygt og Beundring og havde derfor stor Agtelse og Respekt for ham. Den Tid, Sine havde været i Præstegaarden, levede hun paa Resten af sit Liv.

Baronen i Serridslev.

Der, hvor Serridslev Mølle har ligget, var der engang en Gaard, nu er kun en Del af Stuehuset tilbage. Det var dér Baronen boede. Han moderniserede Lejligheden, gennemførte en lang Gang i Nord fra Køkkenet til Skorstenen, saa alle Stuerne imellem kom til at ligge mod Syd. Saa satte han nye Vinduer i med 4 store Ruder og en Glasdør fra Storstuen eller Salen ud til Haven, der var omgivet med en Bøgehæk. Baronen var ikke helt almindelig, han var bl. a.

en ivrig Jæger, hvilket jo ikke var saa mærkeligt, men da han havde en Skavank i Ryggen, kunde han ikke holde ud at gaa, hvorfor han red paa »Røvereren«, saadan hed hans Hest. — Han vilde gerne have sin Nabo, Jens Andreas med, men denne var ikke saa meget for det, da Baronen ikke altid ramte, hvor han sigtede; men det fik i Reglen snart Ende, for naar Baronen saa en

Baronens Hus i Serridslev.

Hare, lagde han Geværet an mellem Ørene paa »Røvereren«, og Resultatet blev, at naar han brændte løs, slog »Røvereren« ham af og løb hjem. Baronen havde en Dreng, Andreas, der vilde holde Sjøv med ham. Andreas læssede et stort Læs Gødning paa Hjulbøren, naar han muggede i Stalden; han fik saa et Vædemaal i Stand med Baronen om, at han ikke kunde køre det op paa Møddingen. Baronen skulde vise ham det, men Resultatet blev, at Benene smuttede og han slog Næsen i Gødningen. — Naar Baronen skulde ud at ride, tog Andreas i Halen paa »Røvereren« og svingede den fra den ene Side af Vejen til den anden, naar han red op ad Møllebakken.

Baronen hørte ikke til dem, der vilde leve paa sine Medmenneskers Bekostning, men han vilde dog ogsaa have, hvad der kunde tilkomme ham, hvilket jo ikke var mere end rimeligt. Engang han havde mistet en Hest og faaet Erstatning udbetalt af Forsikringen, udbrod han tilfreds: »Naa, det var da godt, at jeg ogsaa engang kunde faa noget. Jeg har aldrig faaet noget før!«

Baronen var meget jævn og ligetil. Han holdt meget af at komme sammen med Bønderne i Serridslev til Gilde og Sammenkomster, men han havde visse Vanskeligheder med at faa de forskellige Størrelser til at passe sammen, saaledes havde han Vanskelighed, naar han sad til Bords ved Gilderne, med at faa Stegen og Kartofflerne til at passe sammen — enten fik han for lidt Steg og for mange Kartoffler, og naar han saa vilde regulere det, blev det til for meget Steg og for lidt Kartoffler, saa paa den Maade kunde det tage lang Tid, inden han blev færdig.

Peter Bojsen og Grundlovsfesterne i Hansted Skov.

Jeg husker fra min tidligste Ungdom, at vi skulde til Hansted Skov Grundlovsdagen. Jeg ved ikke, hvor længe det havde været Skik, maaske helt fra dengang, da Studenterne i 80'erne besøgte de jydsk Bønder paa Horsenseggen. Da mødte de jo med Georg Brandes i Spidsen i Hansted Skov, hvor Stedet endnu kaldes Studenterpladsen. Der blev ikke indvarslet til noget Møde, der var ingen Restauration eller andet — kun Skoven. Der kom dog i Reglen en Vogn med Wienerbrød og Drikkevarer. Folk kom der altid nok af, de slog sig ned under Bøgetræerne, man snakkede og hilste paa Bekendte, og saa var der en mærkelig Stemning over det hele, som om de allesammen ventede, at der skulde ske noget, saadan følte det i hvert Fald. I Reglen blev man heller

ikke skuffet. Med eet hørt svage Toner af Hornmusik langt inde i Skoven — de forsvandt igen, saa Spændingen blev større og større, især blandt de unge. Saa lige med eet lød Tonerne lige ved, og et helt Orkester med Horn og Trommer, spillende en rask Marche, skred frem under Træerne, efterfulgt af en stor Skare sommerklædte Kvinder og Mænd, unge og gamle. Seminarister, Lærere og Omegnens Borgere og Bønder. Nu blev Pladsen taget i Besiddelse; medens Musikken spillede nogle Numre og et Sangkor sang Sange blev en Vogn kørt frem, og Peter Bojsen stod oppe i den, og med Musikledsagelse sang han for til en Fædrelandssang. Saa talte Bojsen. Jeg husker ikke, hvad han sagde, men jeg husker, at vi lyttede til hvert Ord. Vi saa paa hans karakteristiske

Højskoleforstander P. Bojsen,
Gedved.

Ansigt med de spillende Øjne, det sorte Fuldskæg og Munden med de kraftige Tænder, naar han lo. Bojsen var jo dengang i sin fulde Kraft, stod som Forstander for det store Friseminarium i Gedved, Storlandbruger og den geniale Fører og Organisator for baade politiske og økonomiske Foretagender paa Horsenseggen. Hvis Bojsen var forhindret, viste Seminarielærer Martin Kristensen sig gerne paa Talerstolen. Han fortalte Træk fra vort Folks og Lands Historie. — For mig staar disse Grundlovs-møder som de bedste, jeg har været med til.

Jeg blev tidligt interesseret i de forskellige Foretagender her paa Horsenseggen, idet jeg gennem min Far blev begejstret for Bojsen. Man mærkede ellers ikke meget til Hverdag, at min Far var med i aandeligt Røre. Han havde i en moden Alder været paa Kr. Kolds Højskole i Dalum, saa det har han vel ikke helt kunnet forvinde. Bojsen satte han højt. Der var noget af dette, at Ordet der er Daad. Bojsen skabte ved sit Ord store økonomiske Foretagender paa Horsenseggen, ja, over hele Landet.

Paa Generalforsamlingerne i Horsens Andels-Svineslagteri kunde han ved sin klare Tanke og stor Veltalenhed faa delte Meninger bøjet sammen. Bojsen var Formand for Horsens Landboforening, dengang Spændingen mellem denne og Højres Landboforening var paa sit højeste. Dette gav sig særligt Udslag ved Indmarchen fra Dyrskuepladsen til Venstres Borg »Hejmdal«.

Bagefter Deichmanns Orkester blev Fanen baaret af Malermester Alexandersen, Horsens, en høj, bred Mand med et mægtigt, blondt Fuldskæg. En enkelt Gang blev den baaret af Markus Jensen paa Hesteavlforeningens sorte Hingst »Holger Danske«. Derefter fulgte alle Dyrskuets Gæster — en imponerende Indmarch. Højres Landboforening svandt efterhaanden ind, og under P. Svendsens Formandsskab gik de to Foreninger op i eet.

En Vinter paa Ry Højskole.

Denne Beundring for Bojsen førte til, at jeg, da jeg 19 Aar gammel var taget til Soldat, fik Lov at komme paa Højskole. Hvad var saa mere naturligt, end at det blev Ry Højskole? Bojsen var dengang Lærer hos sin Datter Astrid og Svigersøn Helge Hostrup.

Jeg husker det, som var det i Gaar, da jeg en mørk Novemberaften 1902 kom til Ry. Jeg fandt let Skolen, den laa med de mange oplyste Vinduer lige ved Siden af Banegaarden. Jeg kom ind i nederste Etage gennem Spisesalen, hvor der var mørkt, og ind i Køkkenet. Der var mange Piger optaget af at ordne efter Aftensbordet. Jeg sagde jo saa, hvem jeg var, og hvad jeg vilde, og saa kom Fru Hostrup og bød mig velkommen. Da jeg saa hende, følte jeg mig straks hjemme; thi jeg saa, at hun var en ægte Bojsen. Den, der ikke har oplevet det, kan ikke forestille sig Fru Hostrup som Højskolemor. Hun tog alle Eleverne med Storm. Det blev for manges Vedkommende et Venskab for hele Livet. — Efter at Inger havde sørget for, at jeg fik noget Aftensmad, kom jeg op i Skolestuen og saa alle Karlene, som var forsamlet der til fri Diskussion, og Talen lød i mange forskellige Dialekter.

Et Sted samledes en Flok om en lille, livlig Mand med et skarpt Blik, det var Lærer Henriksen. Han fortalte og fortalte, og Kredsen blev større og større. Henriksen saa straks, at jeg var en ny Karl, og vilde saa vide, hvor jeg var

fra. Da han fik det at vide, havde vi straks fælles Bekendte, eftersom han havde læst paa Gedved Seminarium. Saa blev Emnet Gedved, hvorfra han kunde fortælle Historier i dusinvis.

Da Klokken blev 10, kom Hr. og Fru Hostrup og Pigerne ind til Aftensang. Hostrup gik straks op paa Katederet, nævnte et Nummer i Sangbogen, og Fru Hostrups klare Stemme lød gennem Skolestuen. — Hostrup var lidt under Middelhøjde, havde mørkt Haar, det skarptskaarne Ansigt med de noget slørede, drømmende Øjne saa som ud i det fjerne, man kom uvilkaarligt til at tænke paa, at han var Digteren Hostrups Søn.

Næste Morgen efter Andagt og Gymnastik samledes vi i Foredragssalen til Foredrag om Verdenshistorien.

Naar Hostrup var paa Talerstolen, stod han, som om han var ene i Skolestuen. Det forekom, som om han slet ikke tænkte paa sine Tilhørere, men gik helt op i Emnet, han talte om. Jeg fulgte med i Spænding fra Begyndelsen til han sluttede. En glimrende Taler, en stor Fremstiller af de forskellige Optrin og Skikkelser fra Historien. Han fængslede os til det yderste, og før vi vidste af det, var han væk.

Derefter kom Peter Bojsen fra »Petersborg«, som laa ved Siden af Højskolen, hvor han og Ingeborg boede, efter at de havde solgt Gedved Seminarium til Jens Byskov. Bojsen kom ind med højt hævet Pande, og det første, han foretog sig, var at faa fat i sin Taktstok, som laa under Katederet. Saa gik det løs. Med Taktstokken i store Sving slog han an med en kraftig, stødvis, lidt monotom Stemme: »Mads Doss han var en kon Koltringsknæjt, han gik mæ Fo'ren i Hien« o.s.v. Med Stokken slog han Takt, medens han gik frem og tilbage foran Talerstolen. Mage til Forsanger har jeg aldrig set eller hørt. Naar man saa med hvilken Alvor og Kraft Bojsen gik op i Sangen, kunde man ikke lade være med at synge med, selv om man ikke havde en Tone i Livet. Det varede ikke længe, før vi sang med allesammen, saa Ruderne klirrede. Før han begyndte sit Foredrag, stod han gerne og betænkte sig lidt, og begyndte saa ofte med et Ordsprog: »Man skal maale Tiden med Tidens Alen«, eller »Man skal stikke Fingeren i Jorden og lugte, hvor man er«. — Vi fik med denne Indledning nogen Forstaaelse af, med hvilke Øjne vi skulde se paa henfarne Tider og disse Tidens Mænd og Begivenheder.

Og som den, der bandt det hele sammen, gik Fru Hostrup som den gode Fe og talte med hver enkelt Elev om store og smaa Bekymringer og Glæder. Ikke mindst naar vi samledes om hende til Sangtimer, hvor vi indøvede firstemmig Sang, var hun Midtpunkt for Eleverne. Fru Hostrup havde den Evne som Hostrup og Bojsen manglede, hun kunde tale med Karlene. Naar vi var inviteret ind i Privatlejligheden, enten hos Hostrups eller Bojsens, var det Fru Bojsen og Fru Hostrup, der gik den enkelte paa Klingen. Deres Mænd kunde nok underholde Selskabet, men det var med at fortælle og synge. Bojsen sang gamle Viser til Fru Ingeborg Bojsens Musik. Han sang: »Vi gamle Svende med det svære Skæg, Faldera!«. — — Naar jeg tænker tilbage paa den Tid, saa strømmer Minderne frem om lykkelige Dage mellem gode Kammerater og righoldige Timer paa Skolen.

Glimt af Cannegaards (Rantzausgaves) Historie.

Af Ejnar Jørgensen.

IKKKE uden historisk Interesse er det at vide, at Rantzausgave (forhen Cannegaard) i Hvilsted, Hads Herred, en kort Overgang har været Krongods under Fr. d. II. Men særlig interessant er det at kende de Omstændigheder, der gav Anledning til, at Cannegaard blev Krongods; de er ikke helt almindelige og skal derfor fremføres her i Beretningen om

Canne Balle Fejden.

Udi Jylland, i Aakier Amt, Hads Herred, levede i det 16. Aarh. Hans Mikkelsen og hans Brodersøn Ove Rasmussen, der hver ejede Halvdelen af Cannegaard, som dengang var en stor Bondegaard, og dens Ejere derfor kun Bønder, omend en mere fremragende Bønder.

Tidligere havde Cannegaard sikkert været en ledingspligtig, d. v. s. adelig Sædegaard. I 1465—67 maatte Hans Mikkelsens Bedstefader og dennes Brødre indløse Cannegaard fra Kronen, hvortil den var »scuret i Fald«, d. v. s. forbrudt paa Grund af Forsømmelse af Ledingspligt. Men den genløste adelige Frihed er sikkert atter gaaet tabt under Krigen med Sverige i Kong Hans's og Chr. d. II's Dage; thi i det 16. Aarh. er Cannes Ejere som før nævnt kun fremragende Bønder.

Nævnte Hans Mikkelsen var en stridbar Natur, og hans Sønner lignede ham heri. Det fik Bønderne i Nabobyen Balle at føle. Da der engang var kommen Trætte mellem Hans Mikkelsen og de Balle Mænd om et Stykke Jord mellem Canne og Balle Marker, søgte man i Aaret 1575 at løse Spørgsmaalet ved Synsmænd. Paa den fastsatte Dag mødte 24 Synsmænd paa hver Side. Afgørelsen blev yderst dramatisk, for Hans Mikkelsen og hans Sønner ihjelslog paa Aastedet to af de Balle Mænd, som endog var deres egne Søkendebørn, nemlig Eskild Rasmussen og Søren Rasmussen, Balle.

For at sone denne Brøde og slippe for anden Straf maatte Hans Mikkelsen og Ove Rasmussen samme Aar til Fr. d. II afstaa hver deres Halvdæl af Cannegaard, som derved blev et Krongods og Bønderne under Cannegaard dermed Kronbønder. Til Gengæld fik Hans Mikkelsen og Ove Rasmussen Livsbrev og Tilladelse til at bo i Canne. Herom hedder det i Kancelliets Brevbøger fra 1571—75:

Livsbrev for Hans Mikkelsen i Canne og hans nuværende Hustru paa den jordegne Bondegaard i Canne, som Hans Mikkelsen nu har solgt til Kronen, fri for Landgilde, Skat, Ægt, Arbejde og al anden kgl. Tyngge. De skulde i Skoven have fri Olden til deres egne hjemmefødte Svin, Ildebrændsel til Nødtørft og Hjælp til Gaardens Bygning efter nærmere Anvisning af Lensmanden paa Aakier og være denne lydige.

Livsbrev for Ove Rasmussen i Canne paa den Gaard, han selv bor i, mod at svare samme Afgift deraf, som der svaredes, førend han solgte den til Kronen.

Det Jordstykke, der havde været Strid om, vilde de Balle Bønder dog nødig give Afkald paa. De har gjort Ansøgning om at beholde det mod at svare en nærmere fastsat Afgift heraf. Det hedder herom iflg. Kancelliets Brevbog af 1581:

Til Claus Glambeck, Skanderborg.

Da 3 Bønder i Balløf (Balle) og 1 i Odder har berettet, at en Ejendom paa Canne Mark, som var tilfalden dem med deres Hustruer, nu er tildømt Kronen som forbrudt, fordi de har forsømt at svare tilbørlig Rettighed deraf, og har begæret at maatte beholde Ejendommen mod heraf at svare den Afgift, som den maatte blive sat til, og være i Kongens Minde for deres Forsømmelse, hvilket Kongen ogsaa har bevilget, skal han sætte Ejendommen for (til) en rimelig Afgift og lade denne indskrive i Jordebogen.

Skønt Kongen havde givet sin Bevilling, var Canne Kronbønder dog ikke tilfredse med denne Afgørelse. De har samme Aar rettet Henvendelse til Kancelliet om en Ændring. Det hedder iflg. Skrivelse til Claus Glambech, Skanderborg:

For nogen Tid siden bevilgede Kongen, at nogle Kronbønder, Arvinger til Balle for Stedsmaal og Afgift maatte faa Jord i Canne Mark, som deres »Forældre« har haft, men som siden er tildømt Kronen som forbrudt, da man formedelst en langvarig Trætte (Trætten begyndte 1465) med Bønderne i Canne om Jorden har forsømt at svare Kronen dens Rettighed. Siden har Kronens Bønder i Canne berettet, at Jorden ligger i deres Mark og er dem til stor Trængsel, og af den Grund begæret at faa den for Stedsmaal og Afgift.

Da det vil være Bønderne i Canne til stort Besvær om Jorden bruges af andre, og Kongen jo egentlig efter den faldne Dom har Ret til at disponere over Jorden efter eget Tykke, skal han med Penge eller anden Ejendom tilfredsstille Bønderne i Balle for ovennævnte og siden fæste den til Bønderne i Canne.

Kongen har sikkert indset det berettigede i sidste Henvendelse. Mig bekendt ejer ingen Bønder i Balle i Dag Jord i Canne Marker.

Lange forblev Cannegaard dog ikke under Kronen; thi i 1609 tilhørte den en Mikkel Skriver, formodentlig Faderen til den Mikkel Pedersen, der 1616 ejede Gaarden, og hvis Epitafium ses i Hvilsted Kirke.

Den næste Ejer hed Jacob Jensen, levede 1641, og har sit Epitafium i samme Kirke.

Senere tilhørte Gaarden den bekendte Rigshofmester Hr. Jochum Gersdorff, efter hvis Død hans Svigersøn, Admiral Jens Rodsteen, arvede den.

Fra Cannegaard til Rantzausgave.

Cannegaard blev ikke ved at bære sit gamle Navn. I 1768 findes en kgl. Bevilling af Chr. d. VII til Cannegaards daværende Ejer, Kammerjunker Detlef von Pentz, at den hans Hustru, Fru Øllegaard Rodsteen Sehestedt, af Løjtnant Frantz Rantzaus testamenterede Cannegaard maa herefter kaldes Rantzausgave.

Det gamle Dokument herom lyder:

Vi Chr. d. VII af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig og Holsten m. v. gøre alle vitterligt, at, eftersom os elskelig Detleff von Pentz, vores Kammer Junker, for os allerunderdanigst have andraget, at Lieutenant Frantz Rantzaus har, ved allernaadigst confirmeret Testamente, af 10. Decembris 1762, afstaaet hans Gaard Canne, med all dertilliggende Bøndergods, beliggende udi Aakier Amt og Hads Herred, i vort Land Nørre Jylland, til Supplicantens (Ansøgerens) nu havende Hustrue, os elskelig Frue Øllegaard Rodsteen Sehestedt, til Arv og Eje; thi have vi, efter bemeldte Kammer Junker von Pentzes herom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjering, allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at bemeldte Cannegaard maa herefter kaldes og have det Navn Rantzausgave; forbyndes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre, under Vor Hyldest og Naade; Givet paa vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn den 16. Septembris Anno 1768.

Under Vort Signet
Chr. d. VII.

Gaarden bærer altsaa sit nuværende Navn med Rette; den var en Rantzaus Gave fra Løjtnant Frantz Rantzaus til Fru Øllegaard Rodsteen Sehestedt.

Præsten Lauritz Worsøe i Blegind, ogsaa kaldet Slante-Laus.

EN af vore Læsere har forespurgt, om der ikke kunde gives nærmere Oplysninger om den i Aarsskriftet ifjor omtalte Blegindpræst Slante-Laus, der levede for ca. 200 Aar siden og i Folkemunde omtales som en skrap Troldmand, der kunde »hamle op med selve Fanden«. Hans Meriter i Retning af at signe og mane var mange, hvis man kan tro, hvad der fortæltes endnu for et Par Menneskealdre siden, og som var af den Karakter, at Tilhørerne kunde blive saa rædde, at de ikke turde gaa udenfor en Dør.

Slante-Laus' Omgang med overnaturlige Magter maa Overleveringen om. Hans ærlige Navn var Lauritz Sørensen Worsøe, og han var Præst for Blegind-Hørning Menigheder i samfulde 41 Aar, fra 1739 til sin Død 1780. Nogen ringe Præst har han næppe været, siden han ogsaa blev Provst for Hjlemslev Herred.

Han blev født den 18. Oktober 1711 paa Herregaarden Sødringholm ved Randers Fjord, hvor hans Fader, Søren Larsen, da var Forpagter. Det angives i Wibergs Præstehistorie, at han blev opkaldt efter Øen Vorsø i Horsens Fjord, hvilken Ø Faderen siden ejede. 12 Aar gl. kom han til Landcommissær Hans Folsach og efter 2 Aars Forløb til Krigsraad og Kirkeinspektør Niels Morville, formentlig som Skriverdreng. Han frekventerede derpaa i 3 Aar Pastor Wøldikes latinske Skole i Sommersted i Sønderjylland, hvorfra han dimitteredes til Universitetet 1730, tog Attestas 1734 og blev den 23. Marts 1736 kaldet til midlertidig Præst for Trige-Ølsted Menigheder. Herfra kaldtes han d. 17. April 1739 til Sognepræst for Blegind og Hørning Menigheder. I 1736 giftede han sig med Ida Margarethe Bøgh fra Trige. I deres Ægteskab havde de 15 Børn (8 Sønner og 7 Døtre). Tre af Sønnerne blev Præster. 1763 udnævntes han til Provst over Hjlemslev Herred. Han døde den 12. Juli 1780.

Ved hans Død offentliggjordes i »Den Viborger Samler« (Nr. 31, 31. Juli 1780) følgende

Gravskrift.

Her udi giemmes
Støvet

af

Den udi Livet

Velædle Velærværdige og Høilærde

Nu hos Gud salige Mand

Hr. LAURITZ SØRENSEN WORSØE,

Retsindig og berømmelig Proust over Hielmslew Herred

i 18 Aar, aarvaagen og retskaffen Siælesørger for

Trige og Ølsted Meenigheder i 3 Aar og for Blegind

og Hørning Meenigheder over 41 Aar;

Som ved sin

Grundige Lærdom, viise Raad, nidkiere Fliid,

redelige Hierte, oprigtige Tienstfærdighed, sande Guds-
frygt, og følgeværdige Exempel i sit heele Levnet, opbyggede

sine Meenigheder over 44 Aar;

Og

Trofaste Kierlighed, faderlig Omsorg, Forsorg og

Omhyggelighed for sine Børns Opdragelse og u-

trættelige Arbejdsomhed, glædede sin Ægtefælle,

forfremmede sine Børn og ernærede sin Familie

med Ære i 44 Aar;

Og
Roesværdige Livs Begyndelse, fornøiede sine
christelige Forældre paa Sødringholm d. 18. Oktober 1711;

Og
Kierligste Ægteskab, indgaaet d. 8. Novbr. 1736 med sin
nu dybsørgende Enke,

Mad. IDE MARGARETHA BØGH.

Blev af Gud velsignet med 15 Børn, 8 Sønner og 7 Døttre,
hvoraf 3 Sønner og 2 Døttre tillige med deres Moder
i veemodig Sorg overleve ham;

Og
Salige Endeligt indgik i Herlighedens evige Rige
d. 12. Julii 1780.

At hans Alder ei naaede fleere end 68 Aar og 9 Maaneder,
begrædes veemodig, ei aleene af hans efterladte Enke, Børn
og Meenigheder, men af det heele Herred, ja
af alle i den ganske Egn.

* * *

Retskafne Lærer Tak, Tak allerbedste Mand og Fader,
For Lys, Raad, Hielp og Trøst for heele Egnen Du forlader!
Vi føle nu det største Tab, to Meenigheder hendtes,
Da deres Lys med dit bedrøved' Huuses Glæde endtes.
Akl trøst os nu al Trøstens Gud, før alle vi vansmægte,
Vor sorrigfulde Hierters Saar her aldrig blive lægte.
Men før os saa i Haab og Troe og dine Budords Veie,
At vi med ham ved Jesum faae din Salighed i eie.

* * *

Provst Worsøe har sandsynligvis været en velsitueret Mand, thi ved Auktionen over Ryttergodset 1768 købte han Jordegods i Hørning og Bjertrup.

* * *

Om Slante-Laus skal kun anføres et enkelt Sagn. Da Præsten en Nat var ude at køre, blev Hestene lige med eet stædige og vilde ikke ud af Pletten. Saa vendte Slante-Laus sig om og sagde til Kusken:

»Aah, driv den Mand af Vognen, der kører med os!«

Karlen kunde ingenting se.

»Aah, giv ham tre Slag med din Pisk, saa gaar han nok af!«

Det gjorde Karlen. Derefter sagde Præsten, at han skulde staa af og tage det frahaands Baghjul af Vognen og lægge det op i Bagkurven.

»Det gaar ikke an, Fa'r!«, sagde Karlen, »saa kan vi jo ikke køre!«

»Jo, — det skal du ikke bryde dig om!«

Saa kørte de, og det gik meget godt. Lidt efter siger Præsten, at han skulde køre rask til, hvad han ogsaa gjorde. Da de kom til Bestemmelsesstedet, skulde Karlen køre Vognen ud i Dammen og spænde Hestene fra, men lade Vognen staa. Næste Morgen stod den ude i Kæret paa alle sine fire Hjul.

* * *

Et andet Eksempel paa, hvad Folkefantasiens tillagde Slante-Laus, findes i E. Tang Kristensens »Sagn fra Jylland«, 1880, fortalt af Gmd. Niels Schøler i Fastrup:

Slante-Laus havde naturligvis gaaet i den sorte Skole, men der er det saadan, at hver tolvte, der gaar ud af den, skal høre Fanden til, og nu traf det for ham, at han blev den tolvte. Da Fanden kom og skulde have ham, sagde Præsten, at han kunde vel bie, til han fik hans Hosebaand bundet; det var gaaet op. Jo, det kunde han da nok; men hvem der ikke bandt det, det var Slante-Laus; han gik altid siden med den ene Hose ned om Hælene, og det saa nok pudsigt ud.

To Dødsfald.

A. J. Gejlager.

FORFATTEREN A. J. Gejlager, Horsens, afgik ved Døden den 17. Januar d. A. paa Amtssygehuset i Hillerød. Han havde som sædvanlig tilbragt Julen hos sin Søn, Overlæge Sv. Gejlager, Frederikssund. Helbredet havde ikke været helt godt i de sidste Maander, og efter Jul forværredes Tilstanden.

Det var først i 1949, at Østjydsk Hjemstavnsforening kom i nærmere Forbindelse med Gejlager. Deltagerne i Aarets Sommerudflugt til Væhr og Stensballe vil erindre, hvilken ypperlig Fører Gejlager da var, saavel i Kirken som i Stensballe og paa Stensballegaard, hvor han gav en fornøjelig Skildring af Livet i Stensballe i Persillekræmmernes Dage, et Emne han uddybede i sin fortræffelige Afhandling i »Østjydsk Hjemstavns« 1950.

Af hans senere Bidrag til vore Aarbøger maa nævnes det smukke Digt »Min Hjemstavns«, som han tilegnede »Østjydsk Hjemstavnsforening«. Sangen er optaget i vort Sanghefte og synges ved vore Sammenkomster. Gejlager, der stammede fra Egnen nede

ved den gamle Grænse, kom til Stensballe som Lærer i 1904 og virkede her, indtil Alderen gjorde sig gældende, elsket og afholdt af unge og ældre. Sit rige Forfatterkab indledede Gejlager kort efter sin Ankomst til Stensballe. I denne gammeldags Egn, hvor Minderne fra Fortiden var levende, fandt han en overvældende Mængde Emner fra Fortid og Nutid. En lang Række af historiske Romaner, ikke mindst fra Bondefrigørelsens Tid, strømmede fra hans Pen. Han besad en sjælden Evne til at gøre Fortiden levende, og at det blev paaskønnet i vide Kredse, derom vidner de store Oplag, hvori mange af hans Bøger blev udsendt. Han mest kendte Bøger er vel nok »Degnens Datter«, der oven i Købet er dramatiseret, og »Esben og Else«.

Gejlager var i Besiddelse af en overordentlig Arbejdskraft, og endnu efter at han havde overskredet »Støvets Aar« kom fra hans Haand saa vægtige Værker som »Api og hans Æt« og »Borgsmedens Søn« og for nylig udsendtes hans efterladte Værk »Prangerens Penge«. Lige til det sidste søgte Gejlager sine Emner inden for Hjemstavns Kreds. I den sidste Bog er Skuepladsen henlagt til Egnen omkring den gamle Hærvej.

Foruden Romaner og Fortællinger har Gejlager ogsaa skrevet et historisk Skrift »Nord for Horsens Fjord«, hvor han fremdrager Folkeminder og kulturhistoriske Træk.

Gejlager var en meget samvittighedsfuld Skribent, der byggede sine Bøger paa grundige Studier. Det gælder ikke mindst hans muntre »Hvirvelvinde«, en Fortælling fra Provisorietiden, der giver et tro Billede af Horsensegnen i hine bevægede Dage, og hvor hvert Træk saa at sige kan kapitelfæstes.

Vi vil savne Gejlager i vor Kreds, hvor han følte sig hjemme, hvad hans skønne Hjemstavnsdigt til Foreningen jo bærer tydeligt Vidnesbyrd om. Han var en venlig og saare beskedne Mand, fuld af ægte jydsk Lune. Hans sjældne Indsats for at levendegøre Fortiden og dens Mennesker her i Østjylland vil bevare hans Navn til sene Tider.

* * *

En af vore flittigste lokalhistoriske Skribenter, vor skattede Medarbejder fhv. Bibliotekar Chr. Heilskov afgik ved Døden den 19. Juni d. A. Han blev paa Gaden i Nørre Snede paakørt af en Motorcyklist og saa haardt kvæstet, at han døde et Par Timer efter uden at være kommet til Bevidsthed. Han var født i Gerlev ved Slagelse den 6. April 1873 og blev saaledes 82 Aar gammel. Efter at have taget Studentereksamen og Filosofikum virkede han i nogle Aar som Realskolelærer. Fra 1905 til 1917 var han Bibliotekar ved Stadsbiblioteket i Aarhus og derefter i nogle Aar Bibliotekar paa Sjælland og bl. a. i Gentofte.

Heilskov begyndte sin Skribentvirksomhed allerede i Aarhundredets Begyndelse, og Antallet af historiske og topografiske Artikler fra hans Haand er meget stort. De findes spredt i lokalhistoriske Aarbøger, i Jydske Samlinger og personalhistoriske Tidsskrifter og bygger paa selvstændige Undersøgelser i Arkiver og Samlinger. Af hans Artikler i »Østjydske Hjemstavn« maa nævnes: En gammel Herredsfogedslægt fra Borum (Aargang 1944) — Den gamle Horsens—Ry Landevej (1945) — Den gamle Ry—Randers Landevej (1946) — De 17 Søers Sogn (1950) — Gamle Veje og Vejspor i Silkeborgegnen (1954).

Hans største Værk er Dansk Provinstopografi, et historisk-topografisk Tidsskriftindeks paa over 500 Sider, der udkom 1920 som Resultat af mange Aars Samlerflid.

Iøvrigt havde Heilskov mange Interesser, af hvilke Historie, Teosofi og Esperanto vel var de overvejende.

I mange Maader var han en Ener, hvem Livet ikke altid havde taget blidt paa, et elskeligt, fordringsløst Menneske, der havde mange Venner.

Ø.

Chr. Heilskov in memoriam.

En ensom Mand var Heilskov slet ikke, skønt han passede daarligt ind i Samfundsmaskineriet, som han allerede for mange Aar siden drog sig ud af. Ved sin omfattende Korrespondance, sit Forfatterskab og sine tilfældige Smaabesøg, som hans Venner satte saa megen Pris paa, holdt han Forbindelsen med Livet ved lige. Vi vil savne ham meget, især naar noget i Naturen fryder os; men det er en Trøst at vide, at han selv længtes efter Befrielsen fra dette ufuldkomne Liv og var sikker paa at skulle opleve noget langt skønnere i det kommende. Skønt han var Præstesøn — og mærket deraf — drog Kirken ham ikke. Han kunde ikke nøjes med det een Gang fastslaaede, men vilde videre, gøre Opdagelser i det ukendte, og han havde i Naturen Oplevelser, som han mente var Svar paa hans Søgen, Øjeblikke saa frydefulde, at det var ham en Sorg, at vi andre ikke helt kunde genkende dem.

Han var altid optaget af Interesser, som ikke er Flertallets, men som gav hans Liv Indhold og Mening. Altid var han paa Færde, for der var jo saa meget, han endnu ikke havde faaet samlet ind i Tekst og Billeder. »Der ligger nogle store Sten ved Hornfliskrøn paa Læsø; dem vil jeg op og male, inden jeg kradser af«, sagde han til mig en Dag i 1950, »vil du med derop?«. Det vilde jeg, og det blev en uforglemmelig Tur. Men der var jo saa mange andre — til Møns Klint f. Eks., men frem for alt i hans elskede Vrads Herred.

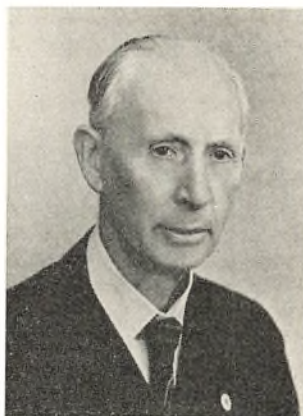
Hans Naturfølelse og hans kunstneriske Trang drev ham til rastløst Samlerarbejde baade hjemme og i »Udlandet« (Færøerne, Skaane især). Og Rejse-lysten drev ham af og til ud paa længere Rejser i det sydlige Udland. — Og meget fik han ud af det i Forhold til de beskedne økonomiske Midler, der stod til hans Raadighed. Hvad har han ikke faaet publiceret, og hvad ligger der ikke tilbage efter ham i Skuffer og Skabe! For bare at nævne een Ting: De Billedsamlinger, han har oprettet i flere Byer (Aarhus, Randers, Silkeborg, Thisted) for at sikre topografiske Værdier, som ellers sporløst vilde forsvinde.

Hans Rejsedagbøger er fængslende Læsning og hans Blyants- og Vandfarvetegninger ofte aldeles fortryllende. Han selv regnede dem ikke for fremragende, og det var heller i det tekniske, hans Styrke laa — men i Indlevelsen! Og den mærker man, naar man gennemblader hans Skitsebøger.

Hans Forskerarbejde har jo sat stærke Spor i hans mange Bidrag til historiske og topografiske Værker. Af hans selvstændige Værker maa vel især Rejse-skildringen »Fra Skagen til Skallingen« gøre ham fortjent til en mere frem-skudt Plads, end han i sin Beskedenhed drømte om.

Et fint Menneske er gaaet bort; en alvorlig, men alligevel munter Ven har vi mistet. Men vi behøver ikke at rejse Mindesten for at huske ham.

H. E. Jensen.

Chr. Heilskov.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1954 til 30. September 1955.

Ved den aarlige Generalforsamling, der afholdtes Lørdag den 4. December 1954 i Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus, aflagde Formanden, Gaardejer Johs. Grosen, Skjæring, Beretning om det forløbne Aar, og sluttede med at mindes to af Foreningens Stiftere, som var døde i Aarets Løb: Pens. Lærer Andersen, fh. Dørup, og Amtsskolekonsulent Drensgaard, Grundfør.

Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, fremlagde det reviderede Regnskab, der balancerede med Kr. 21.577,01, men desværre sluttede med en Gæld paa Kr. 1.007,45.

Beretning og Regnskab godkendtes enstemmigt.

De afgaaede Bestyrelsesmedlemmer: Gdr. K. Jacobsen, Viby J., Konsulent A. Jelsbak, Hammel, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Sparekassedirektør A. Ballisager, Stensballe, Overbibliotekar P. Nielsen, Silkeborg, Gdr. Johs. Grosen, Skjæring, Fuldmægtig E. Kaster, Odder, Sygekasseformand Laur. K. Larsen, Taastrup, og Vurderingsformand K. Thorup, Risskov, genvalgte alle, og i Stedet for pens. Kommunelærer Sigfr. Knudsen, Aarhus, der ønskede at udtræde, valgtes Distriktsbestyrer J. C. Pedersen, Aarhus.

Til Revisorer genvalgte Lærer A. Jensby, Trige, og i Stedet for Distriktsbestyrer I. C. Pedersen har Snedkermester Jens Juul, Rosenvang, overtaget Hvervet.

Under Eventuelt foreslog et Medlem, Murer A. Petersen, Høring, at Foreningen anskaffede en Fane.

Efter Generalforsamlingen holdt fhv. Forstander Hans Lund, tidl. Røding, et meget interessant og fængslende Foredrag om »Historisk Sans«.

Senere konstituerede Bestyrelsen sig saaledes: Formand: Johs. Grosen, Næstformand: St. Rasmussen, Kasserer: Viggo Leth, Sekretær: E. Kaster, og Redaktør af Aarbogen: N. P. Østergaard.

Blandt Sagerne, som Bestyrelsen har beskæftiget sig med i Aarets Løb, kan nævnes, at man har været et Medlem behjælpelig med Fremskaffelse af en Kopi af et gammelt Matrikulskort, og at man i Forening med Fredningsdommeren i Skanderborg Amt har foretaget en mindre Ændring i Fredningsdeklarationen vedrørende Storhøj i Hvolbæk.

Den 5. Marts 1955 indbød Foreningen til Besøg paa Naturhistorisk Museum i Aarhus. Trods daarligt Vejr med Slud og Sne var der mødt 60—70 Medlemmer, der under Museets Leder, Dr. Thamdrup, fik Samlingerne gennemgaaet og forklaret. Tilsidst blev der forevist en Film fra Museets Arbejde paa Laboratoriet ved Femmøller. Formanden takkede til Slut Dr. Thamdrup for den gode Eftermiddag.

Søndag den 12. Juni afholdtes en Heldagsudflugt med Afgang fra Aarhus Kl. 10 over Hasselager, Kolt, Edslev, Pinds Mølle, Dørup, Adslev, Jeksen, forbi Rammel Aas, Venge, Nr. Vissing, Jaungyde, Ry til Gl. Ry, hvor Lærer H. Nielsen i Sct. Søren's Kirke fortalte om den gamle Kirke og de historiske Begivenheder, der var udspillet der. — Derefter var der Frokostpavse i Gl. Ry Kro. Turen fortsattes saa over Klostermølle og Voerladegaard til Vissinggaard. Her blev Selskabet modtaget af Godsejer Andersen og Frue, der elskværdigt viste den store Have og forklarede om Gaarden med den smukke Beliggenhed i den vidtstrakte Gudenaadal, ligesom Godsejeren fremviste sine Samlinger af interessante Oldsager fra Gudenaakulturen, fundet i Bopladser paa Gaardens Areal. Forinden Selskabet drog videre, bragte Formanden Hr. og Fru Andersen Foreningens Tak for den gode Modtagelse. Fra Hovedbygningens Trappe hilste Godsejersparret Farvel med et stort Dannebrogslag. — I Sdr. Vissing Kirke var næste Ophold. Her fortalte Pastor Balslev om Runestenene og om de nye Stoles Relieffer med bibelske Motiver. Fra Sdr. Vissing gik Turen igennem det

ejendommelige Landskab ved Bryrup og til Vrads Sande, hvor Eftermiddagskaffen blev serveret, og Kr. Løvstad fortalte Stedets Historie. Hjemturen gik over Silkeborg. Der var 150 Deltagere, hvoraf 75 i tre Rutebiler.

Søndag den 18. September afholdtes den anden Udflugt med Tilslutning af ca. 140 Deltagere, heraf 63 i to Rutebiler. Turen gik fra Aarhus til Egens Kirke, hvor Lærer Frede Pedersen paa glimrende Maade fortalte om den lille Kirke og dens Udsmykning samt om Egnen om Kirken med de mange Dysser og Gravkamre. Fra Egens fortsattes til Molskroen, hvor der var fælles Kaffe bord. Formanden bød Velkommen og K. Thorup fortalte om, hvad der blev at se paa Turen til Jernhatten og Rugaard. Paa Jernhatten, til hvis højeste Punkt — 49 Meter over Havet — de fleste af Deltagerne var gaaet op, fortalte Frede Petersen om Udsigten. Paa Rugaard bød Ejeren C. Mourier-Petersen Velkommen og gav en interessant Redegørelse for Gaardens Historie, dens Areal og Dykningsmaade. Bagefter foreviste han Haven, Gravpladsen og Mindesmærket for hans Bedstefader. Formanden takkede for Modtagelsen og Foredraget. Tilbageturen gik forbi Tirstrup Flyveplads.

Foreningens Medlemstal ligger stadig over 2600.

Staten, Amsraad, Byraad og Sognekommuner har, som det fremgaar af Regnskabet, igen i Aar støttet vort Arbejde. Denne Paaskønnelse er vi meget taknemlig for, ligesom vi bringer en Tak til Pengeinstitutterne, der støtter os med Annoncer i Aarbogen.

K.

Regnskab for ØstjydsK Hjemstavnsforening

for Aaret fra 1. Oktober 1954 til 30. September 1955.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Medlemsbidrag, Salg af Aar- bøger samt opkr. Porto..	16566	90	Tryksager og Trykning af Aarbogen	12066	05
Salg af Aarbøger v. Forlag	131	60	Klicheer	822	26
Annonceindtægt	200	00	Forfatterhonorar	1086	00
Statstilskud	700	00	Porto, Telefon, Afskrivning m. m.	3112	92
Tilskud fra:			Red., Ekspedition, Medhjælp	900	00
Aarhus Amt	100	00	Annoncer og Udgifter ved		
Skanderborg Amt	75	00	Møder og Udflugter	712	23
Aarhus By	400	00	Diverse Udgifter	284	05
Skanderborg By	50	00	Forrige Aars Skyld til Kas- sereren	90	97
Borum-Lyngby Kommune	25	00	Forrige Aars Skyld til An- delsbanken	916	48
Randlev-Bjerager —	25	00	Debet Renter	18	71
Brabrand-Aarslev —	25	00			
Hjortshøj-Egaa —	50	00			
Gosmer-Halling —	25	00			
Viby —	30	00			
Hasle-Lisbjerg-Skejby —	50	00			
Harlev-Framlev —	25	00			
Ormslev-Kolt —	20	00			
Blegind-Hørning —	25	00			
Skorup-Tvilum-Voel —	15	00			
Indtægt ved Møder og Ud- flugter	385	00			
Kredit Renter	5	13			
Skyld til Kassereren ⁸⁰ / ₁₀₀ 55	120	88			
Skyld til Andelsbanken	960	16			
Balance ...	20009	67	Balance ...	20009	67

Blegind, den 19. Oktober 1955.

VIGGO LETH.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Strejftog i Aarhusegnen (Billeder).....	5
2. Horsens Sølv paa Horsens Museum. Af fhv. kgl. Bygningsinspektør V. Norn.....	7
3. Øm Klosters Jordegods 1554—1573 og dets Historie. Af Poul Rasmussen	9
4. Jydske Ordsprog, optegnede af R. P. Randsløv (†)	42
5. Prinsessens Selskabsdame. Af Pastor emer. Kr. G. Konradsen, Hansted	43
6. Ridefogdens Pligter og Beføjelser. Af Lærer Vald. Andersen, Bække ...	46
7. Erindringer fra Laasby. Af Aksel R. Søndergaard, Silkeborg	48
8. De gamle Stenkister. Tegninger og Tekst af Lærer H. E. Jensen, Toustrup	72
9. Købmand Johan Frederik Kuur. Af fhv. Gdr. Rasmus Kuur, Gylling..	75
10. Søren Kjær. Af Forstander Frode Aagaard, Vestbirk.....	81
11. Mælkedreng i Aarhus i Halvfemserne. Text og Tegninger af Overlærer Victor Jensen, Aarhus	88
12. Skægs Mølle. Af fhv. Skolebestyrer Thorv. Madsen, Odder	92
13. Middelalderlige Potteskaar. Af Museumskonservator P. Bang Terman- sen, Aarhus.....	103
14. Gudena og den østjydske Israndslinie. Af Dr. phil. S. A. Andersen ...	107
15. Vor Klosters Jordegods 1573 og dets Historie. Af Poul Rasmussen....	120
16. Folketro og overtroiske Meninger. Af R. P. Randsløv (†)	128
17. Fra det gamle Bidstrup. Af Aug. F. Schmidt, Brabrand	129
18. Dræning igennem hundrede Aar. Af Distriktsbestyrer J. C. Pedersen, Aarhus	132
19. Egens Kirke og dens Omgivelser. Af Lærer Frede Pedersen, Egens ...	136
20. Løgten — Byen, der blev til ved en Vej. Af Nielsine Mikkelsen, Skødstrup	139
21. Fra en Kunstmalers Hjemstavn. Af Landbrugskandidat Erik Hauberg Lund	142
22. Optegnelser fra Nebel Sogn. Af Anders Pedersen, Serridslev	147
23. Glimt af Cannegaards (Rantzausgaves) Historie. Af Lærer Ejnar Jør- gensen, Balle	152
24. Præsten Lauritz Worsøe i Blegind (Slante-Laus)	154
25. To Dødsfald (A. J. Gejlager — Chr. Heilskov)	156
26. Chr. Heilskov in memoriam. Af Lærer H. E. Jensen, Toustrup	157
27. Østjydske Hjemstavnsforening 1954—1955	158
28. Østjydske Folkeminder:	
En gammel Aftenbøn. Af M. Sørensen.....	45
Da Kaffen var en ny Drik. Af N. M.....	106
Naar Drengene snoede Reb. Af M. Sørensen.....	106

Titelbillede:

Dysekammer ved Ormslev St. — Tegning af H. E. Jensen.

Titelbilledet i Aarskriftet 1954 er fejlagtigt angivet som Tegning af Tulstrup Kirke.
Gjern Herred, skal være Tolstrup Kirke, Voer Herred.

Indmeldelse i »Østjydske Hjemstavnsforening« modtages af Bestyrelsens Med-
lemmer samt af Sekretæren, Fuldmægtig E. Kaster, Odder.

Kontingentet er Kr. 6,50 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer.

Andelsbanken

AARHUS-AFDELING

10 - 3½ LØRDAG 10-1

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4

*

Telefon 2 03 66

RESERVER 5.000.000 KRONER

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Grundfør - Hjortshøj - Løgten - Trige - Kolt og Malling.

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1. **Aargang 1936** indeholder bl. a.: Hjemstavnsrøgt. Af *Olaf Andersen*. Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor *Malthias Møller*. Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Hedeopdyrkningen paa Frijsenborgengen. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Præsten Niels Bak. Af Højskoleforstander *Rs. Bording*. Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Red. *N. P. Østergaard*. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør *J. Kr. Findal*.

2. **Aargang 1937** udsolgt.

3. **Aargang 1938** indeholder bl. a.: Træer i Landskabet og ved Hjemmene. Af *Olaf Andersen*. Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Skanderborg Amtsraadsreds. Af *Kjeld Jensen*. Ane Jensdatters Erindringer. Af *Joh. Vinther*. Biologiske Skildringer fra Lilleaa. Af *Hj. Ussing*. Gamle Gader i Aarhus. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Marked i Skanderborg omkr. 1870. Af *R. P. Randløv*. Af Skvæt Møllens Historie. Af Overretssagfører *Chr. Hollet*.

4. **Aargang 1939** indeholder bl. a.: Et Lærerhjem. Barndomserindringer af *Edv. Egebjerg*, Østjyllands Skove i Fortiden. II. Af *Henrik Larsen*. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Fuglelivet i Aarhuskovene. Af Kommunalærer *Sigfred Knudsen*. Erindringer. I. Af *R. P. Randløv*.

5. **Aargang 1940** udsolgt.

6. **Aargang 1941** udsolgt.

7. **Aargang 1942** indeholder bl. a.: Hylke Sogn i ældre Tid. Af *Børge Christensen*. Om Constantinsborg og dens Ejere. Af *Aug. F. Schmidt*. Et Tilbageblik. Af Godsejer *Alf. Pontoppidan*.

8. **Aargang 1943** udsolgt.

- 9. Aargang 1944** udsolgt. **10. Aargang 1945** udsolgt. **11. Aargang 1946** udsolgt.
- 12. Aargang 1947** indeholder bl. a.: Grev C. E. Frijs til Frijsenborg. Af Højskoleforst. *Frode Aagaard*. Væver Laust Thomsens Optegnelser. Af *H. P. Berthelsen*. En Lærerfamilie i Vellev. Af *Vilh. Kjær Jensen*. Mossøs geologiske Historie. Af Dr. phil. *V. Nordmann*.
- 13. Aargang 1948** indeholder bl. a.: Aakjær og Bilsbæk. Af *Regnar Knudsen*. Mads Johansen Slange, kaldet Skræddermads. Af *S. P. Petersen*. Stednavne i Ning Herred. Af Dr. phil. *Kr. Hald*. Hundslund Kirke. Af *N. Krag*. Gudenaens Forgænger. Af Dr. phil. *V. Nordmann*. Kunstmaler J. Th. Jensen. Af *Chr. Hollet*. En Børneflok vokser op. Af *C. Christensen-Dalsgaard*. Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800. I. Af cand. theol. *F. Elle Jensen*. Nybyggerliv paa Vråds Sande. Af *Kr. Løvstad*.
- 14. Aargang 1949** indeholder bl. a.: Det gyldne Alter fra Lisbjerg Kirke. Af Museumsdirektør, Dr. phil. *Poul Nørlund*. Fra Them Sogns Skove. *Gustav Hagstrøm*. Ved *S. P. Petersen*. Spredte Minder fra en gammel Købmandsgaard i Aarhus. Af Provst *H. Vistoft*. Økonomiske og kulturelle Forhold i Hads Herred for ca. 300 Aar siden. Af *Poul Rasmussen*. Behrmanslægtet i Odder. Af fhv. Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Aarhus Vandværks Historie. Af Vandværksdirektør *E. Frederiksen*.
- 15. Aargang 1950** indeholder bl. a.: Stensballe, en gammel By. Af *A. J. Gejlager*. Fra Gern og Framlev Herredsting omkring 1700. I. Af Lærer *Alfr. Kaae*. Bidrag til Thorsager Sogns ældste Historie. Af *Poul Rasmussen*. Erik Thøgersens Barselgilde og andet fornøjeligt fra Ingerslev. Af *Morten E. Overgaard*. Folkeliv i Grædstrup Sogn. Ved *Aug. F. Schmidt*. Parker og Anlæg i Aarhus By. Af Stadsgartner *L. Sandberg*. Kjærsgaard Voldsted. Ved Læge *J. Didriksen*.
- 16. Aargang 1951** indeholder bl. a.: De sytten Søers Sogn. Af Bibliotekar *Chr. Heilskov*. Fabrikant A. Blom. Af Overretssagf. *Chr. Hollet*. Fester og Festsikke i Hads Herred. Ved Lærer *E. Jørgensen*, Balle. Bindingsværk i Sabro og Gjern Herreder i *H. E. Jensens* Streg. Økonomiske og kulturelle Forhold i Rosenholm Birk 1678—87. Af *Poul Rasmussen*. Skjoldlevkredsen IV. Af *Kjeld Jensen*. Hads Herred i Sang og Vers. Af *Thv. Madsen*. Folkeliv i Grædstrup Sogn. Ved *Aug. F. Schmidt*. Om Hulerne i Sdr. Lindskov ved Horsens. Af *Chr. D. Holmfeld*.
- 17. Aargang 1952** indeholder bl. a.: Frijsenborgs Skove. Af Skovrider *H. H. Biilmann*. I Horsens under Okkupationen 1864. Brev fra *H. P. Nors*. Jernalderfundet ved Riis-Tebstrup Skole. Af *C. Asschenfeldt Frederiksen*. Soldaterliv i Firserne og Landmandsliv i Halvfemserne. Af *M. E. Overgaard*. Tilstande og Begivenheder i V. Lisbjerg Birk og Houlbjerg Herred. Af *Poul Rasmussen*. Erdringer fra Gedved. Af *V. Poulsen*. Hede Mølles Historie. Af *Thv. Madsen*.
- 18. Aargang 1953** indeholder bl. a.: Folkeliv og Arbejde i Them Sogn i Tiden omkring 1850. Af *S. P. Petersen*, Gjessø. Ad østjydske Veje. Tegninger og Tekst af *H. E. Jensen*. Pastor Niels Blicher i Randlev og Evang.-kristelig Salmebog. Af *A. J. Gejlager*. Fillerup Overmølle, Herredsskriver Knud Engelbreth og hans Slægt. Af *Thv. Madsen*. En Kaae-Slægt fra Blegind. Af *Alfr. Kaae*. Mols. Tegninger af *C. V. Stubbe-Teglbjærg*. Ry Galge. Af *Chr. Hollet*. En Salme fra Stautrup. Af *Aug. F. Schmidt*. Barndoms- og Ungdomserindringer fra Aarhusegnen. Af fhv. Højskoleforstander *Poul Holm*. Hvad Kirkelofter kan gemme. Af Konservator *P. B. Termansen*. Aarhuskredsen. I. Af *Kjeld Jensen*. Omkring Naturfredninger i Aarhus Amt. Af Borgmester *Sv. Unmack Larsen*. Skjødstrup Sogn i Mands Minde. Af *N. Mikkelsen*. Thor Lange og Østjylland. Af *Aug. F. Schmidt*. En 300-aarig Kirkebog med Tegninger. Af Sognepræst *Rud. Glarman*. Lidt om Oldtidslivet omkring Ejer Bavnehøj. Af Førstelærer *C. Asschenfeldt Frederiksen*. Forfatter Rasmus Baden. Af *R. B. Baden*.
- 19. Aargang 1954** indeholder bl. a.: Herreklostrene i Aarhus Stift. I. Af *Poul Rasmussen*. Ad Markstier og Fortidsveje. Tegninger og Tekst af *H. E. Jensen*. Barndoms- og Ungdomserindringer fra Aarhusegnen. II. Af *Poul Holm*. Tamdrup Kirke og dens gyldne Alter. Af Sognepræst *R. Volf*. Fillerup Nedermølle og dens Møllere. Af *Thv. Madsen*. Nogle historiske Glimt fra Aarhusegnen. Af Skovrider, Dr. agro. *Kjeld Ladefoged*. Aarhuskredsen II. Af *Kjeld Jensen*. Aarets Gang i en Bondegaard paa Helgenæs. Af *Chr. Hejgaard*. Træskomand og Spillemand. Af *K. P. Kristiansen*. Gamle Veje og Vejspor i Silkeborgegnen. Af *Chr. Heilskov*. Kat-Søren og hans Killinger. Af *Johs. Lægdsmand*. Hovedgaarden Tyrrestrup og Slægten Søltøft. Af *Kr. Pedersen*.

Disse ældre Aarg. af ØstjydsK Hjemstavn faas ved Henvendelse til ØstjydsK Hjemstavnsforenings Sekretariat, Odder. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang dog 3,25 for 1942 og 4,25 for 1947 og 48, 4,50 for 1949 og 50 samt 5,00 for 1951 og 52 og 5,50 for 1953 og 1954. For Ikke-Medlemmer 4,50 a 10 Kr. pr. Aarg.